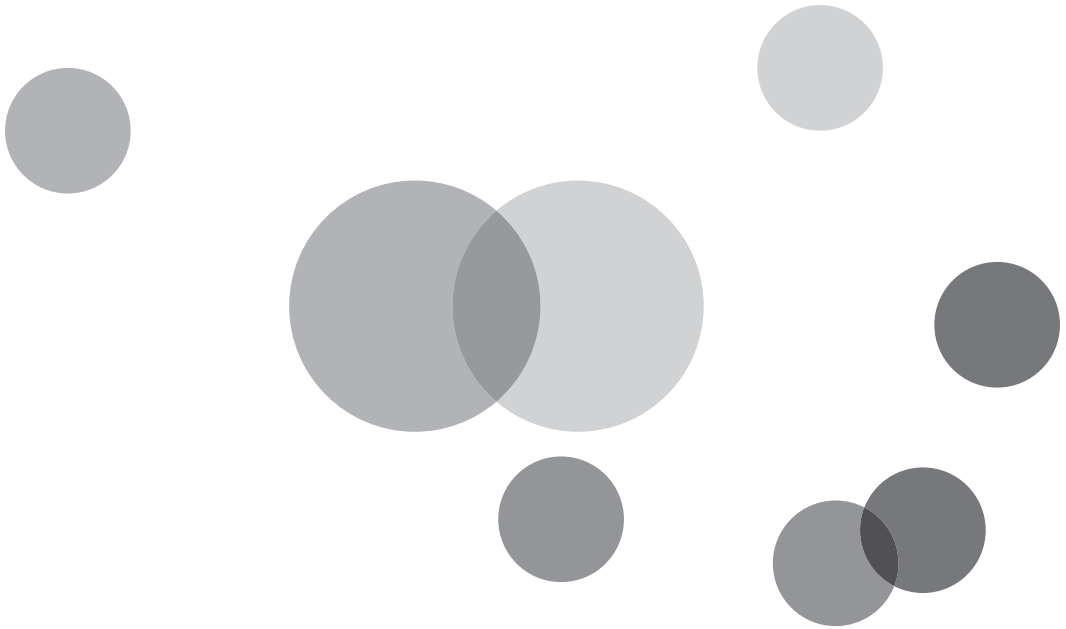

Inom transnationella och lokala sociala världar

**Om sociala stödutbyten och försörjningsstrategier
bland svensksomalier**

Charlotte Melander

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Institutionen för socialt arbete

2009

Nr 2009:3
Skriftserien
Institutionen för socialt arbete
Göteborgs universitet

© Charlotte Melander, 2009

Utgivare: Göteborg University,
Department of Social Work, Box 720, S-405 30 Göteborg
Internet: <http://hdl.handle.net/2077/21237>
Tryck: Intellecta Infolog, Källered 11/2009
ISSN 1401-5781
ISBN 978-91-86796-73-0

Abstract

Title: **Within Transnational and Local Social Worlds**
– Social support exchange and strategies for earning a living among Swedish-Somalis

Author: Charlotte Melander

Key words: Social worlds, social support, social network, reciprocity, intensity, durability, welfare regime, transnationalism, diaspora, strategy

Distribution: Göteborg University, Department of Social Work,
Box 720, S-405 30 Göteborg

ISBN: 978-91-86796-73-0

ISSN: 1401-5781

Internet: <http://hdl.handle.net/2077/21237>

The aim of this study was to describe and analyse the exchange of social support within the social network of Swedish-Somalis within and outside of Sweden. The aim was also to describe and analyse their strategies to earn a living within and outside of Sweden.

The study consists of 23 qualitative interviews with 12 people. Five of the informants are women and seven are men. All have grown up in Somalia and almost all came to Sweden as refugees or through family reunion in the 1980-s and 1990-s. Most of them have an education comparable to the Swedish Gymnasium and some have studied at the university. All of them have been working in the Swedish labour market. They are parents to young children. The datacollection was conducted in 2003-2006. The study also includes participant observations during temporary visits within associations in which the informants took part. It also includes a field visit to London, with two interviews with Swedish-Somalis who have remigrated. The theoretical approach is symbolic interactionism. A central concept within this perspective is social worlds. Concepts used in analysing social support exchange relations are reciprocity, intensity and durability. Welfare regime, transnationalism and diaspora have been used to understand the exchange of social support crossing national borders. Strategy is used to describe actions that aims to earn a living.

The result shows that the informants use strategies not to be dependent on social welfare. One strategy is to look for work in a Somali-ethnic nisch of the labourmarket created by the state. In these formal positions they are supporting other Swedish-Somalis. A second strategy is to be poor rather than being dependent of social welfare. A third strategy is to study, a fourth strategy is to start a business, a fifth strategy is to be passive and follow the instructions given by the authorities and a sixth strategy is to look for work in London.

The transnational and local social networks play an important role in mediating social support and working opportunities. The result shows a bridgebuilding process consisting of two phases. In the first phase the informants are bridgebuilders to other Swedish-Somalis and they are giving practical help, guidance and information about how to navigate in the Swedish society. In the second phase the informants are receivers of guidance and information about opportunities such as new jobs and how to start a business. The bridgebuilders in the second phase are mostly people with a Swedish background.

The informal insurance system in Somalia continues to exist after the migration to Sweden. The consequence of that relatives are spread in different places and live in different social circumstances is that there is an asymmetry within the transnational social network. This leads to daily moral dilemmas regarding who the informants should spend their limited resources on. A collective mobilising of economic resources among relatives in different asylum countries reduces the burden of the informants. A similar kind of collective mobilising is found among co-members of Somali associations and among neighbours with a Somali background. My result shows that fewer nearby living and practically supporting women relatives in combination with new social demands and opportunities in the Swedish society, lead to changed expectations on gender roles and on generalised reciprocity between generations.

Till Kasper och Irma

Förord

Den största behållningen för mig med att skriva denna avhandling är att jag fått träffa er som deltagit i studien och att jag fått ta del av era berättelser och erfarenheter. Ett stort tack för detta och för att ni gett mig ert förtroende!

Avhandlingen handlar om utbyten av socialt stöd och det är nu dags för mig att tacka er som genom olika former av stödhandlingar gjort det möjligt för mig att genomföra detta arbete. Först och främst vill jag tacka mina två handledare Maren Bak och Ulla-Carin Hedin för era ovärderliga insatser. Maren, du har som huvudhandledare dragit ett stort lass och har med din speciella skärpa och noggrannhet granskat och kommenterat mina idéer och texter. Tack för din outtröttlighet! Ulla-Carin, du har funnits med som min informella mentor och i slutfasen också som min handledare. Tack för inspirerande samtal och för välbehövlig uppmuntran och stärkande ord in i det sista!

Jag vill också rikta ett stort tack till professorerna Peter Dellgran och Lars Gunnarsson för att ni funnits med i min läsgrupp och gett mig viktig och konstruktiv kritik.

Andra som kommenterat mina texter med särskild noggrannhet är ni som varit opponenter vid mitt idé-, plan-, mellan- och slutseminarium. Tack Margareta Forsberg, Margareta Regné, Anette Skärner och Sara Johnsdotter! Anette, tack för att du på ett särskilt engagerat vis följt mitt arbete och delat med dig av kunskap om sociala nätverksstudier. Sara Johnsdotter, ett särskilt stort tack till dig för både bekräftande och kritiska kommentarer till min slutseminarietext. Ytterligare personer som bidragit med kunskap som förbättrat innehållet i avhandlingen är professorerna Björn Gustafsson, Margareta Bäck-Wiklund, Ingrid Sahlin och Sören Olsson. Björn, dig vill jag tacka för visat engagemang och kommentarer till min text vid samtliga seminarier. Tack också för kunskap om relevant forskning. Margareta, tack för att du förmedlat kunskap om familjeteori och forskning som kommit till användning i min avhandling. Ingrid, tack för konstruktiva seminarium om artikelskrivande och för användbar kunskap om maktteori. Sören, tack för kommentarer och noggrann läsning av min slutseminarietext.

Det finns många nuvarande doktorander, före detta doktorander, forskare, undervisande och administrativa kollegor som varit viktiga och bidragit till att jag har trivts väldigt bra vid institutionen för socialt arbete. Ett stort tack till er alla! Några av er har jag kommit närmare in på livet. Tre doktorandkollegor och före detta doktorandkollegor som varit betydelsefulla och som läst och kommenterat olika utkast i avhandlingen är Karin Röbäck, Monica Nordenfors och Helena Johansson. Stort tack för alla inspirerande och trevliga stunder och för att ni var för sig hjälpt mig med språkgranskning av olika kapitel! Monica, tack för att du förgyller min vardag och finns där som min ständige samtalspartner. Karin, tack

för allt roligt tjuvar på rummet och för stöd på avhandlingens och livets stig. Helena, det är en förmån att numer få vara din undervisande kollega.

En doktorandgemenskap som var särskilt viktig under min första tid som doktorand är det så kallade "källarfolket". I denna gemenskap ingick Hanna Wikström, Nils Hammarén, Karin Röbäck, Anna Dunér, Björn Jonsson och Kristian Daneback. Nils, jag uppskattar att du är en person som jag kunnat dela avhandlingens och livets både små och stora frågor med. Hanna, det var väldigt roligt att ha nära till att argumentera loss med dig under tiden som sambos i vår gemensamma källarskrubb. En person som funnits med i slutfasen är Ninni Carlsson. Tack för helgsällskap, uppmuntran, blommor och choklad! Ytterligare en person som uppmuntrat mig är Viveka Enander. Tack för att du sprider din glädje och värme till mig.

Två personer som varit viktiga utanför institutionen för socialt arbete och som tillfört kunskap utifrån ett transnationellt perspektiv på familjeliv, är Marita Eastmond och Lisa Åkesson vid institutionen för Globala studier. Tack för feedback och givande samtal! Ett forskningsnätverk som haft stor betydelse och kommenterat flera av mina texter är nätverket "transnationalism och diaspora". Tack för trevlig gemenskap och forskningsmässig stimulans! Andra forum där jag fått inspiration och kommentarer på olika texter är IMER-förbundets forskarskola och konferenser.

Ett varmt tack till Boel Nordenfors för hjälp med språkgranskning av min engelska sammanfattning! Tack också till Gunnar Lyckhage för hjälp med redigering.

Ett känslomässigt stöd från vänner som gett mig en känsla av att vara viktig i andra sammanhang än i arbetet med avhandlingen har varit ovärderligt. Tack till er som stått ut med att vara mina vänner under denna mindre sociala period. En vän och före detta arbetskamrat som följt mitt avhandlingsarbete under denna tid är Ingrid Svensson. Tack Ingrid för roliga, stimulerande och stödjande lunchträffar om forskningen och livet!

Sist, men inte minst vill jag tacka min familj. Mamma och pappa, tack för ovärderlig hjälp med att ta hand om barnen och för all god mat! Ett stort tack också till mina svärföräldrar för er hjälp med hämtning på dagis och skola och för att ni så gärna tar hand om barnen. Tack också till min syster Kristina för att du finns i mitt liv.

Det är framförallt tre personer i min familj som gett mig styrka att fullfölja detta projekt. Lars-Magnus, jag är glad att du finns vid min sida. Tack för ständigt uppmuntran och tro på min förmåga! Tack också för hjälp med språkgranskning. Kasper och Irma, ni påminner mig varje dag om vad som är viktigast i livet.

Göteborg i oktober 2009
Charlotte Melander

Innehållsförteckning

ABSTRACT	3
FÖRORD.....	5
KAPITEL 1 INLEDNING	11
STUDIENS BAKGRUND	11
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	13
OM SOMALIER I SVERIGE.....	14
AVHANDLINGENS DISPOSITION	17
KAPITEL 2 METOD	19
EMPIRISKT MATERIAL	19
Intervjupersonerna	19
URVAL	20
TILLTRÄDE.....	22
INSAMLINGSMETODER.....	25
Intervjun	25
DEN SOCIALA NÄTVERKSINTERVJUN.....	25
Erfarenheter från intervjuamtalen.....	27
Deltagande observationsbesök	28
Komparativ fältstudie.....	29
ÜTSKRIFT OCH ANALYS	30
"ATT TRÄNGA SIG PÅ".....	33
ETIK	36
KAPITEL 3 ETT INTERAKTIONISTISKT PERSPEKTIV PÅ SOCIALT STÖD OCH FÖRSÖRJNINGSSTRATEGI.....	39
INLEDNING	39
SYMBOLISK INTERAKTIONISM OCH SOCIALA VÄRLDAR	39
SOCIALA NÄTVERK OCH SOCIAL NÄTVERKSANALYS	42
SOCIALA STÖDFORMER.....	47
SOCIALT STÖDUTBYTE.....	49
TRANSNATIONALISM	54
DIASPORA OCH ETNISK INKORPORERING	56
VÄLFÄRDSREGIMER	59
FÖRSÖRJNINGSSTRATEGI.....	62
KAPITEL 4 SOMALISKA MIGRANTERS LIVSVILLKOR OCH ÖVERLEVNADSSTRATEGIER – EN FORSKNINGSÖVERSIKT.....	65
INVANDRARES OCH FLYKTINGARS VILLKOR PÅ SVENSK ARBETSMARKNAD	65
FAKTORER SOM BIDRAR TILL INKLUDERING OCH EXKLUDERING PÅ ARBETSMARKNADEN.....	66
SVENSKSOMALIERS ARBETSMARKNADSANKNYTNING OCH ARBETSMARKNADSVILLKOR.....	68
Etniska nätverk som stöd mot utanförskap	71
Transnationella familjestrategier.....	74
Religionens roll i exil.....	78
Migration som socialisationsprocess.....	80
Upplevelser av diskriminering och utanförskap	81
Diskriminering och utanförskapets inverkan på identitetsprocessen	84
Migrationens inverkan på familjelivet.....	85

<i>Sammanfattning</i>	87
KAP 5 FÖRSÖRJNINGSSTRATEGIER	91
INLEDNING	91
FRÅN EGET ARBETE TILL BEROENDE	91
POSITIV SÄRBEHANDLING - STÖD ELLER HINDER?	96
STRATEGIER FÖR SJÄLVFÖRSÖRJNING	101
<i>Att söka sig till en etnisk arbetsmarknad</i>	101
<i>Utbildning och studielån som försörjningsstrategi</i>	104
<i>Hellre fattig än beroende av socialtjänsten</i>	104
<i>Starta eget företag</i>	106
<i>Att vara passiv och följa den väg som anvisas</i>	107
<i>Etablera sig i andra länder</i>	108
VÄNDPUNKTER I FÖRSÖRJNINGSKARRIÄREN	109
KÖN OCH HANDLINGSUTRYMME	113
SAMMANFATTANDE REFLEKTIONER	114
KAPITEL 6 EN FÖRÄNDRAD FAMILJESTRUKTUR	119
INLEDNING	119
FÖRÄLDRASKAP I KÄRNFAMILJSHUSHÅLL	122
AUTONOMI OCH BEROENDE I BARNUPPFÖSTRAN	131
<i>Utbildning för oberoende</i>	131
<i>Det krävs en hel by för att uppföstra ett barn</i>	134
UPPFÖSTRAN TILL GODA MUSLIMER	140
OMSORGLÖSNINGAR FÖR ÄLDRE FÖRÄLDRAR OCH TANKAR INFÖR DEN EGNA ÅLDERDOMEN	141
<i>Ömsesidigt beroende i förhållande till sina föräldrar</i>	142
<i>En ömsesidigt beroende modell i förändring</i>	145
SAMMANFATTANDE REFLEKTIONER	150
KAPITEL 7 SVENSKSOMALIERS STÖDUTBYTE I SVERIGE	155
DET INFORMELLA STÖDUTBYTET	156
<i>Släktkontraktet</i>	156
<i>Vänner</i>	166
<i>Grannar</i>	171
<i>Brobyggare i det svenska samhället</i>	175
<i>Brobyggprocessens första fas</i>	176
<i>Brobyggprocessens andra fas</i>	177
DE FORMELLA SOCIALA KONTRAKTEN	179
<i>Välfärdsstatens förlängda arm</i>	179
<i>Inom olika sociala världar</i>	184
SAMMANFATTANDE REFLEKTIONER	188
KAPITEL 8 TRANSNATIONELLA SLÄKTNÄTVERK	193
INLEDNING	193
SLÄKTSYSTEMET I SOMALIA	194
<i>Ny teknik och humanare priser underlättar transnationell interaktion</i>	195
FÖRSÖRJNING OCH AKUT EKONOMISK HJÄLP	197
PRIORITERINGAR OCH MORALISKA DILEMMAN	202
RÅD OCH VÄGLEDNING	205
<i>Individuellt riktade råd inom nära relationer</i>	205
<i>Möjligheternas England</i>	208

SAMMANFATTANDE REFLEKTIONER.....	213
KAPITEL 9 SOCIALT STÖDUTBYTE OCH SOCIAL MOBILISERING INOM SOMALISKA OCH MULTIETNISKA FÖRENINGAR.....	217
INLEDNING	217
SOMALISKA FÖRENINGAR FÖR GEMENSKAP OCH KULTURELL PRODUKTION	217
<i>En mötesplats för svensksomaliska män.....</i>	217
<i>Den somaliska föreningens anknytning till klan .....</i>	223
<i>Olika grader av etnisk inkorporering .....</i>	224
<i>Ett lokalt socialt nätverk för svensksomaliska kvinnor.....</i>	225
<i>En förening för svensksomaliska kvinnor.....</i>	228
DIASPORISKA SOCIALA RÖRELSER	231
<i>Kunskapsmobilisering bland somaliska män i diaspora.....</i>	231
<i>Svensksomaliska kvinnors mobilisering mot kvinnlig könsstympning.....</i>	236
MULTIETNISKA FÖRENINGAR OCH GRUPPER.....	237
<i>En idrottsförening för muslimska kvinnor.....</i>	237
<i>En fotbollsförening.....</i>	241
<i>En mångkulturell förening för kvinnor.....</i>	242
<i>En lokal aktionsgrupp.....</i>	244
SAMMANFATTANDE REFLEKTIONER.....	245
KAPITEL 10 SAMMANFATTANDE DISKUSSION	249
EN AKTIV STRÄVAN EFTER SJÄLVFÖRSÖRJNING	249
ETT FÖRÄNDRAT SOCIALT FAMILJEKONTRAKT	251
SOCIALT STÖDUTBYTE I SVERIGE.....	253
TVÅ FASER AV SOCIALT KAPITAL.....	255
DET TRANSNATIONELLA NÄTVERKET'S STYRKA OCH KRAV	255
FÖRENINGSLIVETS OLIKA FUNKTIONER.....	256
RESULTATENS IMPLIKATIONER FÖR SOCIALT ARBETE.....	257
VIDARE FORSKNING OCH SOCIALPOLITISKA VISIONER	259
SUMMARY	261
WITHIN TRANSNATIONAL AND LOCAL SOCIAL WORLDS	
<i>– on social support exchange and strategies to earn a living among Swedish-Somalis .....</i>	261
AIMS AND ISSUES.....	261
METHODS	261
THEORETICAL PERSPECTIVES AND CONCEPTS	262
MAIN RESULTS.....	263
<i>Strategies towards independence .....</i>	263
<i>A changed social family contract.....</i>	265
<i>Different kinds of social support exchange in Sweden.....</i>	266
<i>Two phases of social capital .....</i>	267
<i>The strength and burden of having a transnational social network.....</i>	268
<i>Social functions of associational life.....</i>	269
REFERENSER:	271
BILAGA 1: INTERVJUPERSONER	287
BILAGA 2: INTERVJUGUIDER	289

Kapitel 1 Inledning

Studiens bakgrund

Min studie är en del av ett forskningsfält som berör migranternas livsvillkor. Forskningen inom detta fält fick under 1990-talet en ny inriktning. Från att framförallt ha studerat anpassningsprocesser i det nya landet har migrationsforskningen vidgats till att även inbegripa migranternas interaktioner med sociala nätverk och samhällsvillkor utanför det nya landets gränser (Whalbeck, 2002; Faist, 2004). Studier med ett transnationellt perspektiv på migranternas vardagsliv i Sverige har bl.a. publicerats i antologierna ”Globala familjer” (Eastmond & Åkesson, 2007) och ”Transnationella rum” (Olsson m.fl., 2007). Liksom dessa studier undersöker min studie hur migranternas konstruktion och återskapande av sina liv påverkas av att de är knutna till både transnationella och lokala sociala nätverk, samhällsvillkor och normsystem.

En ökad kunskap om hur människors vardagsliv påverkas av att vara knutna till både lokala och transnationella samhällsliga villkor kan öka förståelsen för både konflikter och möjligheter som denna dubbla tillhörighet kan innebära. Denna kunskap ser jag som viktig för socialarbetare som i sitt arbete möter individer och familjer som kommer från andra samhällssystem än den svenska välfärdsstaten och som har sitt sociala nätverk utspritt i både Sverige och andra länder. Mitt intresse för detta forskningsområde väcktes när jag arbetade som flyktingsekreterare inom kommunal flyktingmottagning under slutet av 1990-talet. Jag blev då uppmärksam på hur människor som levde i ett annat socialt trygghetssystem än den svenska välfärdsstaten kunde uppleva en moralisk konflikt, när förväntningarna från den svenska välfärdsstaten skilde sig från förväntningarna inom ett mer informellt och släktbaserat trygghetssystem. Dessa konflikter handlade exempelvis om att moraliska plikter som att omsorg till äldre föräldrar bör ske inom familjen var svåra att förverkliga, när både män och kvinnor förväntades tillbringa all sin tid på arbete utanför hemmet.

Min första tanke när jag påbörjade forskarutbildningen vid institutionen för socialt arbete var att min studie skulle inkludera erfarenheter från

migranter med olika nationaliteter. Efter råd från andra forskare om att en jämförande studie skulle bli alltför omfattande, beslutade jag att begränsa mig till att undersöka en specifik migrantgrupps erfarenheter. Ett skäl till varför jag valde att studera just somaliska migranternas erfarenheter var att det sociala försäkringssystemet i Somalia skiljer sig väsentligt från det sociala försäkringssystem som den svenska välfärdsstaten bygger på. I den svenska välfärdsstaten bygger individens sociala och ekonomiska trygghet på ett utjämnande skattesystem och på statligt inrättade institutioner som, förutom föräldrars skyldighet att ge omsorg till sina minderåriga barn, förmedlar både vård och praktisk omsorg i livets olika skeden. I Somalia bygger den sociala och ekonomiska tryggheten, både före och efter inbördeskriget år 1991, istället på ett socialt försäkringssystem byggt på släktskap. Ett ytterligare skäl till varför jag valde att studera somaliska migranternas livssituation var att det år 2002, när jag påbörjade min avhandlingsstudie, fanns väldigt få studier som berörde somaliska migranternas livssituation i Sverige.

Mitt specifika intresse har varit att undersöka utbyten av olika former av socialt stöd inom svensksomaliska föräldrars sociala nätverk och särskilt utbyten av socialt stöd som avser att trygga deras egen och deras minderåriga barns sociala och ekonomiska trygghet på både kort och lång sikt. Skälet till att intervjua föräldrar till minderåriga barn är att denna åldersgrupp befinner sig mellan en yngre och en äldre generation. Genom att intervjua personer som befinner sig i denna mellanfas i livet är det möjligt att efterfråga ett förväntat och konkret utbyte av socialt stöd, både i förhållande till äldre föräldrar och i förhållande till de egna barnen.

Utöver att studera utbyten av socialt stöd, har jag också valt att undersöka föräldrarnas strategier för att få arbete och försörja sig, i eller utanför Sverige. På samma sätt som när det gäller utbyten av socialt stöd, har jag undersökt hur deras strategier för att söka arbete och försörja sig påverkas av strukturella samhällsvillkor i och utanför Sverige.

I Sverige bygger individens välfärd i mångt och mycket på tillgången till de socialförsäkringar som är knutna till att man varit delaktig på arbetsmarknaden, såsom sjukförsäkring, arbetslöshetsförsäkring, föräldrapenning och pension (Esping-Andersen, 1990; Elmér, 1998). Individer som inte inkluderats i det generella svenska socialförsäkringssystemet, som bygger på delaktighet på arbetsmarknaden, blir hänvisade till garantibelopp och det behovsprövade försörjningsstöd som utgör ett existensminimum. För dessa individer uppstår ett beroendeförhållande till de myndigheter som ställer krav på hur de skall handla för att få ett ekonomiskt stöd.

En stor grupp flyktingar, däribland somalier, kom till Sverige samtidigt som Sverige drabbades av den värsta sysselsättningskrisen sedan efterkrigstiden. Flyktingar som kom under 1990-talet tillhörde de grupper som hade svårast att få tillträde till arbetsmarknaden under denna period (Kommittén Valfärdsbokslut, 2001; Berglund & Integrationsverket, 1999). Mot denna bakgrund fann jag det viktigt att undersöka hur svensksomalier själva beskrev sitt handlande och sitt handlingsutrymme för att skaffa sig ett arbete och bli inkluderade på den svenska arbetsmarknaden.

Syfte och frågeställningar

Syftet med avhandlingen är att beskriva och förstå hur utbytet av socialt stöd mellan svensksomaliska föräldrar och deras sociala nätverk sker, i och utanför Sverige. Syftet är också att beskriva och analysera deras strategier för att få arbete och försörjning i och utanför Sverige.

Mer specifikt har jag försökt besvara följande frågor:

– Hur utvecklas utbytet av socialt stöd i informella respektive formella relationer bland svensksomalier i Göteborg? Vilka förväntningar finns och hur utformas stödet i konkreta handlingar?

Hur påverkas förväntningarna och det konkreta stödutbytet av samhälleliga normer och livsvillkor? Hur skiljer förväntningarna och stödutbytet sig åt mellan relationer till vänner, släktingar, grannar, föreningsmedlemmar och professionella myndighetspersoner?

– Vilka moraliska dilemman och konflikter kan uppstå, när släktingar och vänner till följd av migrationen lever under skilda samhälleliga livsvillkor?

Vilka moraliska förpliktelser finns att hjälpa släktingar som är bosatta utanför Sverige?

Hur ser förhandlingarna ut mellan den mindre familjeenhetens ekonomiska behov i Sverige och övriga släktingars behov av ekonomiskt stöd utanför Sverige?

– Hur påverkas föräldrarnas roller av migrationen till Sverige och de svenska samhällsvillkoren?

Hur skiljer sig förväntningarna på arbetsfördelning av omsorgs- och hushållsarbete och lönearbete mellan kvinnor och män med gemensamma minderåriga barn i Sverige, i jämförelse med deras beskrivning av hur arbetsfördelningen mellan kvinnor och män såg ut i Somalia?

– Hur påverkas föräldrarnas försörjningsstrategier av de svenska samhällsvillkoren och av det sociala nätverkets förväntningar och förmedling av socialt stöd i och utanför Sverige?

Om somalier i Sverige

De tolv personer som jag har intervjuat i min avhandlingsstudie har samtliga vuxit upp i Somalia. För att ge läsaren en ökad förståelse för somaliska migranternas livssituation i Sverige kommer jag nedan att kort beskriva varför människor migrerat från Somalia till Sverige. Jag kommer också att ge en beskrivning av hur många personer födda i Somalia som bor i Sverige, om denna grups utbildningsbakgrund samt hur dess arbetsmarknadsanknytning ser ut i Sverige, i jämförelse med hur den ser ut i andra asylländer som Storbritannien och USA.

Huvudskälet till varför de flesta somalier migrerat till Sverige är att de under 1990-talet flydde från det inbördeskrig och efterföljande kaos som drabbade Somalia efter år 1991, då presidenten Siad Barre lämnade landet. Utöver inbördeskriget drabbades landet år 1992 också av en svältkatastrof och hundratusentals människor dog. Av Somalias åtta miljoner invånare beräknades under 1990-talets början en miljon befinna sig på flykt (Hagberg & Statens invandrarverk, 1993).

Vad som ledde fram till den somaliska statens fall är en komplex historia med flera inblandande parter, både inom landet och på en global arena. Somalia blev, efter att ha varit uppdelat i ett brittiskt protektorat i norr och ett italienskt i söder, en självständig stat år 1960. Den somaliska nationen sträckte sig dock och sträcker sig fortfarande utanför dessa landsgränser, då somalier under lång tid också varit bosatta i områden som i dag tillhör Kenya, Etiopien och Djibouti. När President Siad Barre kom till makten år 1969 påbörjade han, med ett ekonomiskt och militärt stöd från Sovjetunionen, ett socialistiskt inriktat styre med målet att ena nationen. Han initierade exempelvis en omfattande utbildningskampanj, ett utvecklande av det somaliska skriftspråket och införde lagar som eftersträvade kvinnors och mäns lika rättigheter. Barre förändrade efterhand inriktning på sitt ledarskap och ett påbörjat arbete för att ena nationen utvecklades istället

mot en korrupt regim, med inriktning att gynna medlemmar från Barres egen klan. När Sovjet bytte sida och istället valde att stödja Etiopien i slutet av 1970-talet, trädde USA in som Somalias nye ekonomiske beskyddare. Som ett resultat av det kalla krigets slut i slutet av 1980-talet, fanns det inte kvar något intresse hos var sig Sovjet eller USA. Som en följd av en utarmad ekonomi och de orättvisor som Siad Barres regim hade skapat mellan olika grupper, uppstod ett utrymme för inhemska konflikter mellan tidigare gynnade och mindre gynnade klaner (Samatar, 1998).

Ett fåtal personer flyttade från Somalia till Sverige redan i slutet av 1960-talet, men de allra flesta kom i samband med den stora flyktingströmmen från Somalia efter år 1988. Den största gruppen av asylsökande kom under 1990-talets början och mitt. Endast ett fåtal har utvandrat från Sverige till Somalia, vilket innebär att återutvandringen är begränsad (Berglund & Integrationsverket, 1999; SCB & Jansson, 2003). Drygt hälften av de asylsökande från Somalia som fick uppehållstillstånd mellan år 1987-1991 erhöll detta av humanitära skäl, vilket innebär att man egentligen inte har en laglig rätt till asyl, men att svenska myndigheter beslutar att en grupp får uppehållstillstånd p.g.a. det inhumana tillstånd som t.ex. orsakas av inbördeskrig och som drabbar alla invånare i ett land. Något mindre än hälften fick uppehållstillstånd p.g.a. av flyktingskäl enligt Genève konventionen. Detta innebär att man får uppehållstillstånd p.g.a. risken att bli förföljd av skäl som ras, nationalitet, religion, tillhörighet i en social grupp eller politisk åsikt (Rooth, 1999).

Situationen i de nordvästra och nordöstra delarna av Somalia är i dag mer stabil, särskilt i provinsen Somaliland som år 1991 utropade sig till en självständig republik, vilken har byggt upp en egen och självständigt fungerande politisk administration. Somaliland har dock ännu inte erkänts som en självständig stat av det internationella samfundet (Samatar, 1998). De politiska och väpnade konflikterna i södra delen av Somalia har varit mer eller mindre pågående sedan inbördeskrigets utbrott. Konflikterna mellan den nuvarande regeringen och framförallt de två religiösa grupperna al-Shabaab och Hizbul Islam har under våren 2009 trappats upp och medfört att hundratusentals somalier beräknas vara på flykt från huvudstaden Mogadishu (Spaak, 2009). Sverige tar fortfarande emot asylsökande från Somalia och år 2008 uppgick antalet somaliska medborgare som sökte asyl i Sverige till 3361 personer (SCB, 2009a). Samma år fick 4064 somaliska medborgare uppehållstillstånd i Sverige (SCB, 2009b).

År 2008 bodde drygt 25 000 personer födda i Somalia i Sverige (SCB, 2009c). När jag påbörjade min avhandlingsstudie år 2002 befann sig c:a 14000 personer födda i Somalia i Sverige. Av dessa var 6768 kvinnor och 7237 personer män (SCB, 2003). Samma år bodde 2653 av dessa personer i Göteborg. Somalier tillhörde då den nionde största utrikes födda gruppen i Göteborg (Göteborgs stadskansli, 2003). De flesta somalier som först var bosatta på mindre orter i Sverige flyttar vidare till storstadsregionerna Stockholm, Göteborg och Malmö (Rooth, 1999). De göteborgare som år 2002 var födda i Somalia bodde främst i de stadsdelar som har flest antal utrikes födda. Personer födda i Somalia bodde i slutet av år 2002 framförallt i Lärjedalen, Bergsjön, Gunnared och Biskopsgården. De flesta personer födda i Somalia och boende i Göteborg fanns under slutet av år 2002 i åldersgruppen 25-44 år och bestod av 1343 personer (Göteborgs stadskansli, 2003). Det är från denna grupp av göteborgare som jag rekryterat elva av mina tolv intervjupersoner. Åtta av dem bodde i någon av de ovan nämnda stadsdelarna och tre bodde i stadsdelar med fler inrikes födda personer. En man hade flyttat från Sverige till London och intervjuades där.

Den största skillnaden i utbildningsnivå mellan personer födda i Somalia och den totala svenska befolkningen var år 1997 att c:a dubbelt så många svensksomaliska kvinnor (43 %) i jämförelse med den totala svenska befolkningen (23,4 %) endast hade grundskoleutbildning. Av de somaliska männen hade 32 procent endast grundskoleutbildning. Utbildningsmässigt är somalier bosatta i Sverige en väldigt heterogen grupp, då utbildningsnivån varierar från universitetsutbildade till analfabeter (Berglund & Integrationsverket, 1999).

Enligt AMS statistik från november 2003 var arbetslösheten bland utomnordiska medborgare 13,7 procent, vilket är tre gånger så mycket som för svenska medborgare där arbetslösheten låg på 4,8 procent (Arbetsmarknadsstyrelsen, 2003). Arbetslösheten för utrikes födda från Mellanöstern och Nordafrika har dock minskat avsevärt under 2000-talet (Socialstyrelsen, 2003). När somalier kom till Sverige som flyktingar under 1990-talet var sysselsättningen bland de nykomna flyktingarna väldigt låg. Sysselsättningsgraden bland somaliska män och kvinnor var år 1992, 15 procent och mellan åren 1992 – 1997 sjönk sysselsättningsgraden till 9 procent. Männen sysselsättningsgrad ökade något mellan 1996-1997 medan den för kvinnorna låg kvar på 6 procent, vilket är extremt lågt. Fler somaliska män än kvinnor stod till arbetsmarknadens förfogande (Berglund & Integrationsverket, 1999).

Benny Carlsons jämförande studie mellan somaliska invandrades arbetsmarknadssituation i Minnesota i USA och Sverige i början av 2000-talet visar på stora skillnader i tillgången till arbete för somalier i Sverige och i USA. I staten Minnesota var antalet sysselsatta personer födda i Somalia mellan 16-64 år under år 2000 47 procent. Denna siffra kan jämföras med sysselsättningsstatistiken från Sverige år 2003, då sysselsättningsgraden för personer födda i Somalia låg på 23 procent. Denna siffra är alltså betydligt lägre i jämförelse med hur sysselsättningsgraden var för somalier i Minnesota, men betydligt högre än den var i Sverige under år 1997, då den enligt ovan låg på 9 procent. Sysselsättningsgraden för personer födda i Somalia boende i Sverige år 2003 är dock i stort sett jämförbar med sysselsättningsgraden för personer födda i Somalia boende i hela England och Wales under år 2001, som då var 24,8 procent. Sysselsättningsgraden för somaliska invandrare bosatta i London var enligt Census studie år 2001 lägre och låg på 16,4 procent (Census and LFS data, 2005).

De stora skillnaderna i sysselsättningsgrad i Europa och staten Minnesota i USA under 2000-talet skulle delvis kunna förklaras med att USA befann sig i en högkonjunktur under slutet av 1990-talet, då de flesta somalierna kom till Minnesota. Sverige befann sig liksom övriga länder i Europa under 1990-talet istället i en allvarlig lågkonjunktur (Carlson, 2006:65). Hela 59 procent av somalierna i Minnesota levde under år 2001 dock under fattigdomsstrecket. För den totala befolkningen i USA låg denna siffra på 12 procent och för den totala gruppen utlandsfödda på 17 procent (Carlson, 2006:17). Med det begränsade statliga trygghetssystem som finns i USA kan man fråga sig om den högre sysselsättningen bland somalier i Minnesota verkligen skapar en bättre livssituation för somalier där, i jämförelse med Sverige och Storbritannien där sysselsättningsgraden under början av 2000-talet var betydligt lägre.

Avhandlingens disposition

Kapitel två innehåller studiens tillvägagångssätt och metodologiska reflektioner. I kapitel tre presenterar jag mitt övergripande interaktionistiska perspektiv och de teoretiska begrepp som jag använder i min analys av empirin. Kapitel fyra innehåller en forskningsgenomgång över studier som berör somaliska migranters livsvillkor i och utanför Sverige. Kapitel fem tar upp mina intervjupersoners olika försörjningsstrategier och hur dessa har påverkats av de samhällsvillkor de lever under i Sverige. Kapitel sex behandlar hur förväntningarna på ömsesidighet och autonomi ser ut mellan generationer och hur könsroller och arbetsfördelningen mellan föräldrar förändras som en följd av migrationen och de svenska samhällsvillkoren. I

kapitel sju analyserar jag innehållet i både informella och formella sociala kontrakt som mina intervjupersoner är en del av i Sverige och ger exempel på konkreta förhandlingar och utbyten av socialt stöd som blir en följd av dessa sociala kontrakt. I kapitel åtta fokuserar jag på de förpliktelser och utbyten av socialt stöd som sker inom mina intervjupersoners transnationella sociala nätverk och som främst består av släktrationer. I kapitel nio undersöker jag vilka former av stödutbyten som mina intervjupersoner är delaktiga i inom de föreningar och grupper som de uppgivit att de har en tillhörighet till. Jag undersöker också vilken funktion dessa stödutbyten har på ett mer personligt plan. I tionde och sista kapitlet sammanfattar och diskuterar jag mina viktigaste resultat. Jag resonerar också kring resultatens relevans för socialt arbete och vilka forskningsfrågor som studien genererat och som jag finner viktiga att undersöka vidare.

Kapitel 2 Metod

Empiriskt material

Intervjupersonerna

Under tidsperioden mellan år 2003-2006 genomförde jag 23 intervjuer med fem kvinnor och sju män, som vuxit upp i Somalia och kommit till Sverige som tonåringar eller unga vuxna. Samtliga kvinnor intervjuades vid minst två tillfällen under 1,5 till 2 timmar per tillfälle. En kvinna intervjuades även vid ett tredje tillfälle, då inspelningen av den andra intervjun behövde kompletteras. Fyra av männen intervjuades vid minst två tillfällen under 1,5 till 2 timmar. En av dessa fyra män intervjuades även vid ett tredje tillfälle, drygt ett och ett halvt år efter den andra intervjun, i London där han då bodde. Denna intervju genomfördes för att fånga vad som påverkat hans och andra svensksomaliers beslut att flytta vidare till London. Tre av männen intervjuades vid endast ett tillfälle. Två av dessa intervjuades i Sverige och en i London. Skälet till att intervjuerna med männen i Sverige endast ägde rum vid ett tillfälle var att en av männen flyttade till London och inte var tillgänglig för en andra intervju. Denne man hade jag dock kontakt med via telefon efter det att han återvänt till Sverige efter ca ett år i London. Den andre mannen som endast intervjuades vid ett tillfälle hade vid vårt andra inbokade möte förhinder som gjorde att intervjun inte blev av.

Åldersspridningen på mina intervjupersoner låg mellan tjugonio och fyrtioåtta år. De flesta kom till Sverige under 1980-talet med undantag av två personer som kom under mitten av 1990-talet och en person som kom i slutet av 1970-talet. De flesta lämnade Somalia under inbördeskrigets allra första början i slutet av 1980-talet eller precis före denna period. Endast två flydde från Somalia under inbördeskrigets mest intensiva period och flydde då via grannlandet Kenya. Männen sökte i de allra flesta fall asyl som ensamma unga vuxna under slutet av 1980-talet, förutom en man som sökte asyl tillsammans med sina föräldrar under 1990-talet. Samtliga kvinnor fick sina uppehållstillstånd som anknytningsfall till sin far eller make.

I jämförelse med den utbildningsstatistik som presenterades i inledningen, för svensksomalier som kom till Sverige under samma tidsperiod som mina intervjupersoner, är mina intervjupersoners utbildningsnivå något högre än genomsnittet. Detta gäller särskilt kvinnorna. Alla utom en kvinna har en utbildningsnivå som går att jämföra med svenskt gymnasium eller högre. En kvinna har grundskolekompetens. Två män har avslutade universitetsutbildningar med sig från Somalia och övriga män, förutom en man med gymnasiekompetens och en man med grundskolekompetens, har i någon form påbörjat eller avslutat universitetsstudier i Sverige. Vid första intervjutillfället försörjde sig två av kvinnorna på heltidsarbete i Sverige. En av dessa hade en heltidsanställning och den andra kvinnan hade en tidsbegränsad projektanställning. Två kvinnor var sjukskrivna från sina anställningar och uppbar sjukpenning och ytterligare en kvinna var sjukpensionär och var berättigad till sjukpension. Av männen hade en heltidsanställning, en hade två deltidanställningar, en hade en deltidanställning i kombination med A-kassa och en man hade en deltid projektanställning i kombination med föräldrapenning. Två män var högskolestuderande och försörjde sig via studiemedel. Den man som enbart intervjuades i London hade ett heltidsarbete där.

Vid tiden för första intervjutillfället hade endast ett fåtal av mina intervjupersoner trygga anställningsvillkor på den svenska arbetsmarknaden, vilket ligger i linje med statistiken över svensksomaliernas delaktighet på den svenska arbetsmarknaden. Samtliga har dock under perioder haft en anställning och därmed blivit inkluderade i den delen av det svenska socialförsäkringssystemet som bygger på delaktighet på arbetsmarknaden.

Skilsmässofrekvensen bland mina intervjupersoner är hög, då hälften har skilt sig efter det att de kommit till Sverige. Tre av dessa personer har gift om sig och de övriga tre lever i dag som ensamstående med eller utan sina barn. Fem av mina intervjupersoner hade 1-2 barn, fem hade 3-4 barn och två hade fler än fyra barn. Två av kvinnorna födde ytterligare var sitt barn efter intervjutillfällena.

Urval

Min urvalsmetod är strategisk, då jag medvetet valt att rikta mig till en avgränsad grupp (Esaïasson, 2004). Ett kriterium för vilka som skulle ingå i denna avgränsade grupp var att de skulle ha vuxit upp i Somalia och kommit till Sverige som tonåringar eller vuxna. För att de skulle ha hunnit genomgå en socialisationsprocess i det somaliska samhället skulle de ha bott i Somalia under sina 15 första år. Intervjupersonerna skulle vara vuxna och befinna

sig i en ålder mellan 25-50 år. Skälet till att jag begränsade urvalet till denna åldersgrupp var att jag ville nå personer som hade en möjlighet att planera för och förvärvsarbeta i Sverige. De skulle ha bott i Sverige under minst fem år, för att ha hunnit skaffa sig erfarenheter av hur det är att leva i Sverige. De skulle ha minst ett barn under 18 år, då jag varit intresserad av ett generationsperspektiv samt av frågeställningar som berör barnens framtid, barnomsorg och barnuppfostran. Samtliga behövde under första skedet av min studie kunna svenska så pass bra att jag kunde genomföra intervjuerna på svenska. Främsta skälet till detta var att jag inte hade tillgång till resurser för att avlöna en tolk. Bortsett från denna begränsning anser jag att intervjuer utan tolk är att föredra, då tolksituationen innebär att tolken rekonstruerar intervjupersonens berättelse. Detta skulle kunna minska reliabiliteten, då min analys bygger på en sekundär tolkning av intervjupersonens berättelse. Att använda tolk är, som Eva Nyberg uttrycker det, alltid det näst bästa alternativet (Nyberg, 2000). För att öka anonymiteten har jag haft som ambition att rikta mig till personer som bor i olika stadsdelar i Göteborg.

Inom denna avgränsade grupp hade jag också som ambition att få till ett kontrastrikt urval (Esaiasson, 2004). Jag har intervjuat både män och kvinnor, då min uppfattning är att mäns och kvinnors socialisationsprocesser skiljer sig åt och har olika inverkan på deras handlingsutrymme och val av strategier. Min ambition var också att urvalet skulle innehålla kontraster i form av olika grad av etablering på arbetsmarknaden och olika lång utbildningsnivå. När det gäller etablering på arbetsmarknaden samt utbildningsnivå har jag haft något svårare att uppnå ett kontrastrikt urval. Troligtvis ledde min avgränsning till att först söka personer som kunde uttrycka sig på svenska också till ett urval av personer som främst hade en utbildningsnivå i nivå med svenskt gymnasium eller högre. Endast en kvinna hade en utbildningsnivå som låg under svensk gymnasiekompetens. Detta innebär att jag inte har nått de svensksomalier som är analfabeter eller som har låg utbildningsnivå. Till gruppen lågutbildade hör enligt statistiken presenterad i inledningen främst svensksomaliska kvinnor. Hälften av de svensksomaliska kvinnorna hade år 1997 en utbildningsnivå i nivå med grundskola eller lägre. Detta medför att den totala gruppen svensksomalier och främst kvinnorna, utbildningsmässigt är en mer heterogen grupp än den som mina intervjupersoner representerar. Personerna i mitt urval är eller har, som framgick ovan, genom ordinarie arbete eller beredskapsarbete, någon gång varit kopplade till svensk arbetsmarknad. Flyktingar och invandrare från Somalia har, som grupp betraktat, enligt statistik och tidigare forskning som presenteras i mitt inledande kapitel och i min forskningsöversikt, haft särskilt svårt att få tillgång till arbete i Sverige. Att mina intervjupersoner hade

arbete vid intervjutillfället eller någon gång haft arbete utesluter dock inte att de ingår i eller har ingått i statistiken över arbetslösa svensksomalier, då flera av dem under perioder har varit, eller är, delvis arbetslösa. Det är därför svårt att avgöra om mina intervjupersoners förankring på arbetsmarknaden skiljer sig från majoriteten av gruppen svensksomalier. Att ha arbete eller att vara arbetslös kan skifta över tid för en och samma person och är därför problematiskt som urvalskriterium. Bland mina intervjupersoner är det dock endast en man som uppger att han aldrig varit inne på den ordinarie svenska arbetsmarknaden. Denne man har dock haft beredskapsarbeten som bidragit till att han blivit berättigad till A-kassa.

Urvalets sammansättning är viktigt att lyfta fram, då högre utbildningsnivå än grundskola, samt att någon gång varit förankrad på svensk arbetsmarknad och att kunna göra sig förstådd på svenska, torde ha en avgörande betydelse för handlingsutrymmet i det svenska samhället.

Även om mitt urval och resultat inte går att generalisera till att gälla alla svensksomalier i Sverige, kan min studie säga något viktigt om några av de försörjningsstrategier och former av sociala stödutbyten som återfinns bland en avgränsad grupp av svensksomalier. Min studie är särskilt viktig, då det finns lite forskning utifrån svensksomaliernas egna beskrivningar av hur de upplever sin livssituation i det svenska samhället. Det skulle därför behövas ytterligare studier för att öka förståelsen för vad som påverkar handlingsutrymmet, försörjningsstrategier och olika stödutbyten hos svensksomalier i Sverige. Genom att knyta mina resultat till teori som också är giltig för andra migranter och icke-migranter och till tidigare forskning, är det möjligt att göra en analytisk generalisering och på detta sätt anta att mina resultat äger en större giltighet än för just de individer som jag har intervjuat (Esaiasson m.fl., 2004:176-187).

Tillträde

Jag har kommit i kontakt med mina intervjupersoner genom att vända mig till nyckelpersoner i somaliska föreningar och till personer med somalisk bakgrund, som varit anställda i offentliga projekt, vilka varit synliga för mig. I något enstaka fall har jag vänt mig till en anställd myndighetsperson som jag visste hade kontakt med svensksomalier i sitt arbete. Jag har också kontaktat utbildningsinstanser där personer från Somalia utbildar sig.

En lärdom som jag gjort är att det inte får gå för lång tid mellan första kontakten och intervjutillfället, då det kan ske förändringar i de tillfrågades liv som gör att de inte längre vill eller kan ställa upp på en intervju. En

kvinnor som först meddelat att hon ville ställa upp på en intervju tackade senare nej, då hon efter att ha fått sitt fjärde barn inte hade tidsmässigt utrymme att bli intervjuad. En annan kvinna som först tackat ja ångrade sig och ville inte längre medverka.

Att jag haft svårigheter att nå ut till ensamstående småbarnsmödrar säger något om denna grups brist på egen disponibel tid. En kvinna som jag intervjuat och som jag därefter bad om hjälp med att fråga sina väninnor om de ville medverka, berättade att hennes väninnor tackat nej p.g.a. att de inte hade tid över för en intervju i en situation som arbetande och ensamstående småbarnsmammor. Förutom att jag fått flera negativa besked från tillfrågade möjliga intervjupersoner, fördröjdes min intervjuprocess något av att den muslimska fastemånaden Ramadan inföll samtidigt som jag påbörjade sökandet efter intervjupersoner. Detta innebar att flera av de personer som ställde sig positiva till att medverka inte hade utrymme förrän en tid efter Ramadan.

Efter att ha fått ett positivt besked från Göteborgs stadskansli på min ansökan om bidrag till tolkkostnader, försökte jag nå ut till personer som ännu inte lärt sig svenska. En av mina kvinnliga intervjupersoner försökte hjälpa mig att förmedla kontakter med svensksomaliska kvinnor som ännu inte behärskade det svenska språket och som inte var förankrade på den svenska arbetsmarknaden. Enligt denna kvinna ville de kvinnor hon kontaktat inte bli intervjuade med hjälp av tolk, då de förknippade användandet av tolk med myndighetskontakter. En kvinna kunde dock tänka sig att bli intervjuad om hon fick ta med sig en väninna som tolk. Denna väninna var också väninna till en av de kvinnor jag tidigare intervjuat. Efter att ha kontaktat denna kvinna vid ett flertal tillfällen för att försöka få till en intervju, kom vi överens om att hon skulle kontakta mig när hon funnit en lämplig dag och tid då båda kunde. Jag fick dock aldrig något samtal om lämplig dag och tid och efter ett tag beslutade jag mig för att inte pressa dessa kvinnor mer genom att ringa upp och påminna om mitt önskemål om att få genomföra en intervju. Som småbarnsmammor hade dessa kvinnor troligen varken tid eller lust att prioritera ett möte med en person som de inte kände och som de inte visste om de skulle få ut något av att träffa.

Misstänksamheten gentemot myndigheter eller mer formella möten är en intressant kunskap i sig och har tillsammans med språkliga faktorer troligen bidragit till att jag inte fått tillträde till personer som inte talar svenska och som inte är förankrade på den svenska arbetsmarknaden. Vid mitt besök på Finska folkhögskolan i Göteborg, där många kvinnor från Somalia utbildar

sig, försökte jag vid två olika undervisningstillfällen komma i kontakt med potentiella intervjupersoner. Det var dock ingen av de studerande kvinnorna som ville bli intervjuad. En kvinna uttryckte väldigt tydligt att hon var trött på att bli intervjuad i olika sammanhang. Hon hade inte heller tid till detta. Vid mitt besök i en somalisk förening som framförallt besöks av män, blev jag informerad om att de män som inte kan svenska och som inte har ett arbete är väldigt misstänksamma och troligen inte villiga att ställa upp på en intervju.

Förutom att den sociala kontexten påverkar hur intervjupersonen konstruerar sin berättelse så påverkar den sociala kontexten som människor lever i om de är villiga att medverka vid en intervju eller inte. Misstänksamhet gentemot myndigheter och gentemot myndighetsliknande situationer, som en intervju med tolk, visar på hur människor som är utlämnade till myndigheter kan uppleva sina relationer till dessa myndigheter. Enligt min tolkning bygger misstänksamheten på ett bristande förtroende och en osäkerhet kring vad myndigheterna är ute efter. Förutom misstänksamheten säger de nekande svaren något om hur det är att vara förälder till minderåriga barn. För att vilja prioritera sin dyrbara eller obefintliga fritid på att ställa upp vid en intervju vid två olika tillfällen, måste man troligen vara väldigt motiverad till att delta. Att upparbeta denna motivation utan möjlighet till att personligen kunna skapa en relation till de personer jag ville intervju, gjorde att arbetet med att få tillträde till denna grupp blev alltför tidskrävande. För att få tillgång till människor som är misstänksamma gentemot myndigheter och som inte talar svenska krävs troligen andra metoder än vad jag hade planerat för. Kanske skulle det krävas att jag skaffade mig en anställning i ett sammanhang där jag mötte somaliska män och kvinnor eller också engagerade mig ideellt i en förening där jag kunde få kontakt med dessa män och kvinnor. Det uppstår dock ett etiskt dilemma om man enbart aktiverar sig för att få tillgång till intervjupersoner. En annan framkomlig väg hade varit att genomföra studien tillsammans med en man eller kvinna som har tillgång till både det somaliska språket och ett somaliskt socialt nätverk. Möjligen skulle en ekonomisk ersättning i viss mån också kunna motivera några kvinnor och män att delta. Frågan är vilka berättelser jag skulle få om intervjupersonen endast ställde upp för att få pengar. Kanske skulle en viss ekonomisk ersättning kunna motivera ensamstående kvinnor med flera små barn att delta. En ersättning hade åtminstone i viss mån kunnat kompensera för besväret att skaffa barnvakt under den tid intervjun pågick.

Insamlingsmetoder

Intervjun

Som främsta materialinsamlingsmetod har jag använt den kvalitativa forskningsintervjun (Kvale, 1997). I enlighet med denna metod har jag försökt tolka och förstå meningen i centrala teman i intervjupersonernas livsvärldar och eftersträvat så nyanserade beskrivningar som möjligt av de frågeställningar som jag undersökt. Snarare än att finna fasta kategorier har jag sökt efter motsägelser mellan och inom de enskilda intervjupersonernas berättelser. Likt Steinar Kvale ser jag berättelsen och kunskapen som kommer fram under intervjun som ett resultat av ett samspel mellan mig som intervjuare och den person jag intervjuar (Kvale, 1997: 34-39).

Intervjuerna har varit halvstrukturerade, då jag tagit hjälp av tre frågeguider med på förhand utformade teman och underfrågor. Intervjuerna har dock inte varit strängt strukturerade och frågorna har inte följts av fasta svarsalternativ utan snarare gett utrymme för intervjupersonernas egna fria berättelser (Kvale, 1997:36-36). Den första frågeguiden rör bakgrundsinformation, familjesituationen i Somalia, flykten och förväntningarna på livet i Sverige. Den andra frågeguiden handlar om socialt nätverk och socialt stöd och den tredje om försörjning, barnuppfostran, religion samt upplevelser av en eventuell förändring av framförallt familjelivets sociala organisering. Förutom frågeguiderna har jag använt en livslinje, på vilken jag och intervjupersonen haft möjlighet att fylla i viktiga händelser och årtal. Livslinjemetoden har med framgång använts av Elsie Franzéhn (1997) vid intervjuer med flyktingar och invandrare och för att öka förståelsen för den process, yttre händelser och egna handlingar som lett fram till intervjupersonernas livssituation. Livslinjen kan också vara till hjälp för att få intervjupersonerna att beskriva målet för familjens framtid och hur de handlar för att nå detta mål. Livslinjen har inte fått en framträdande roll under mina intervjuer, mer än i något enstaka fall. En av mina manliga intervjupersoner använde den för att själv skriva ner för honom viktiga händelser och årtal.

Den sociala nätverksintervjun

Skälen till att jag inkluderat frågeställningar kring mina intervjupersoners sociala nätverk i min intervjuguide är att få reda på vilka personer i nätverket som intervjupersonerna har ett stödutbyte med, hur detta stödutbyte ser ut och hur det sociala nätverkets förväntningar och stöd inverkar på intervjupersonernas försörjningsstrategier. Genom att efterfråga innehållet i stödutbytet mellan intervjupersonerna och deras relationer inom olika

sektorer som släkt, vänner, grannar och professionella myndighetskontakter kan det också vara möjligt att se kopplingen mellan det personliga nätverket på en mesonivå och den samhällseliga strukturen. Mitt intresse för det sociala nätverket har alltså fokus på den delen av nätverket där det sker en interaktion i form av ett utbyte av framförallt socialt stöd.

I min studie har jag främst inspirerats av den sociala nätverksintervjun som använts av Cochran med flera (1990) i studier av föräldrars sociala nätverk i olika länder. Syftet med deras användning av den sociala nätverksintervjun var att undersöka hur det sociala nätverket runt familjen påverkade barnens och familjens utveckling. Deras nätverksintervju gick först och främst ut på att efterfråga vilka personer som föräldrarna var för sig hade kontakt med och som upplevdes som viktiga av en eller annan anledning. I deras sociala nätverksintervju efterfrågades viktiga personer inom de olika sektorerna grannskap, släktingar, arbete/skola, övriga och organisationer. I min intervjuguide har jag tagit med alla dessa kategorier och även professionella kontakter och myndigheter, då jag är intresserad av hur mina intervjupersoner samspelar med välfärdsstatens representanter för att tillgodose försörjning och socialt stöd.

I Cochrans med fleras sociala nätverksintervju, efterfrågades efter det att de viktiga personerna hade räknats upp, vilka av dessa viktiga personer som hade en speciell social funktion för individen och familjen (Cochran, 1990). Jag utformade mina intervjufrågor något annorlunda. Efter personlig feedback från forskaren Anette Skårner och med inspiration från hennes intervjuguide kring narkotikamissbrukares sociala nätverk, valde jag att först be intervjupersonerna själva beskriva varför de benämnda personerna var viktiga i deras liv och hur kontakten med dessa personer såg ut (Skårner, 2001). Viktig information om innehållet i relationen skulle kunna gå förlorad om endast ett redan på förhand bestämt innehåll efterfrågas. Efter detta råd valde jag att börja med att mer öppet fråga kring innehållet i relationerna till de av mina intervjupersoner beskrivna viktiga personerna inom sektorerna släkt, vänner, grannar, arbetskamrater/studiekamrater, föreningsmedlemmar och professionella kontakter. Först därefter följde jag den sociala nätverksintervjun enligt Cochrans modell och gav exempel på olika former av socialt stöd, samt efterfrågade om det skedde ett utbyte av detta stöd mellan intervjupersonen och de för honom eller henne namngivna viktiga personerna. Jag efterfrågade vilka personer som ger olika typer av socialt stöd, som praktisk hjälp i hemmet, barnpassning, hjälp och råd i barnuppfostran, känslomässigt stöd, hjälp att lösa familjeproblem,

ekonomiskt stöd, stöd med att söka arbete eller utbildning och information om hur det svenska samhället fungerar.

Till skillnad från Cochran med flera (1990) efterfrågade jag också om det fanns andra personer än de redan uppräknade, som antingen utgjorde ett stöd eller som intervjupersonen själv utgjorde ett stöd för. Detta tillvägagångssätt innebar att vissa personer tillkom i nätverket som tidigare inte benämns som viktiga. Det tillkom också personer, vilka intervjupersonen mer ensidigt var ett stöd för, både socialt och ekonomiskt. Jag efterfrågade också vilken roll engagemanget i en förening spelar för intervjupersonerna och deras familj. Med inspiration från ovan nämnda studier efterfrågade jag också vilka av de benämnda viktiga personerna som intervjupersonerna upplevde ställde krav på dem på ett eller annat sätt.

Då jag efterfrågade viktiga personer både inom och utanför Sverige involverades också ett transnationellt socialt nätverk i berättelserna.

Erfarenheter från intervjusamtalen

Vad som blev tydligt under mina första intervjuer var att det inte var tidsmässigt möjligt att genomföra den form av intervju jag hade planerat för under en till två timmar och vid endast ett tillfälle. Jag utvecklade också mina intervjuguider efter dessa första intervjuer och inkluderade mer strukturerade frågor kring intervjupersonernas sociala nätverk och utbytet av socialt stöd. Efter att ha utvecklat mina intervjuguider ytterligare testade jag först dessa genom att göra en pilotintervju med en väninna till mig, som liksom de flesta av mina intervju personer vuxit upp i ett hem som delades av fler familjemedlemmar än kärnfamiljens, men på landsbygden utanför en mindre stad i Sverige under 1940-1960-talet. Då intervjuguiderna fungerade började jag använda dem i mina följande intervjuer. Två tillfällen och två timmar per tillfälle visade sig vara ett minimum för att jag skulle ha möjlighet att informera om studien, bygga upp ett förtroende samt täcka av de frågor jag vill ställa. Min erfarenhet säger att det är viktigt att vara extra lyhörd och ta sig tid till att ställa följdfrågor för att förstå vad en person med en annan kulturell bakgrund och språktillhörighet lägger i sina utsagor. Ibland var det på grund av språkbrytning svårt att höra vad intervjupersonen sa och jag var vid sådana tillfällen noga med att fråga om för att inte gå miste om viktig information.

Mina intervjuguider har fungerat bra, förutom att det ibland var svårt att hinna ge tillräckligt med utrymme till samtliga frågeområden. Detta har ibland medfört att en fördjupning av ett frågeområde har fått stå tillbaka till

fördel för bredden. Jag har kommit fram till att jag måste vara extremt tydlig med vad jag vill ha reda på, samtidigt som jag måste låta intervjupersonen själv få berätta om sitt liv på sitt eget vis och om vad som är viktigt för henne eller honom. I de mer fria berättelserna har jag fått de mest intressanta utsagorna. Mina intervjuguider har efterhand fungerat mer som checklistor och jag har valt att inte avbryta intervjuerna med en ny fråga om de kommit in på ett tema som är relevant och som jag ändå har tänkt ta upp senare under samma intervju eller vid nästa intervjutillfälle.

I början skedde tre inspelningar på ett felaktigt sätt, vilket innebar att en av intervjuerna för två olika intervjupersoner inte spelades in och att ytterligare en inspelning var svår att transkribera p.g.a. en mindre bra inspelningsutrustning. Då jag alltid lyssnar igenom intervjuerna i direkt anslutning till intervjutillfället upptäckte jag misstagen i god tid och kunde därför sammanfatta intervjuerna efter ett färskt minne. Då intervjuerna läst igenom och godkänt mina sammanfattningar samt erbjudits möjlighet att göra tillägg till dessa anser jag att sammanfattningarna ur ett vetenskapligt reliabilitetsperspektiv är tillräckligt tillförlitliga att använda som en del av mitt intervjumaterial. Sammanfattningarna utgörs främst av mina rekonstruktioner av intervjupersonernas berättelser och kan därför inte återges som citat.

Följden av att intervjuerna själva uppmuntrades till att välja plats för intervjun i en för dem känd miljö, är att jag har fått inblick i både hemmiljöer, föreningsmiljöer och arbetsplatsmiljöer. Kvinnorna och männen föreslog olika arenor för intervjun. Endast kvinnor föreslog att intervjuerna kunde genomföras i deras hem. Männen valde istället att träffas i en föreningslokal, på arbetsplatsen eller på ett café. Undantagen från detta mönster var intervjuerna med de män jag träffade i London. Båda dessa intervjuer utfördes i männens hemmiljö.

Deltagande observationsbesök

Som ett komplement till den muntliga berättelsen har jag gjort observationer och fört anteckningar över vad som utspelade sig i samspelet mellan mig och den intervjuade samt över den omgivande miljön där intervjuerna ägde rum. Jag försökte aktivt få mina intervjupersoner att föreslå en plats för intervjun där de vistas i sitt dagliga liv. Skälen till detta var dels att gå dem till mötes och underlätta för dem att bli intervjuade och dels att få möjlighet att närvara i och observera hur mina intervjupersoner interagerar med en av de sociala världar som de har sin tillhörighet i.

Jag har under studiens gång blivit mer medveten om att den sociala kontexten inverkar på intervjupersonens berättelser (Gubriums & Holsteins, 2006). Den sociala kontextens inverkan på berättelsen blev särskilt tydligt när det kom in personer i rummet, vilka intervjupersonen hade en relation till. Denna relation togs då upp i berättelsen, eller i sidoberättelser, och berikade eller fördjupade de teman som var i fokus för intervjun. Hade intervjun inte utförts i en social kontext som var del av intervjupersonens sociala värld, hade jag gått miste om viss information kring hur intervjupersonen interagerar med personer i sitt familjeliv, föreningsliv eller yrkesliv. Kanske är det särskilt viktigt att utföra intervjun i intervjupersonens egen sociala värld när denna annars inte är tillgänglig för intervjuaren. Detta gäller exempelvis för mig som svenskfödd kvinna i relation till en förening som främst besöks av somaliska män.

Förutom att jag besökt föreningar i samband med enskilda intervjutillfällen har jag också bett några av mina intervjupersoner om att få följa med dem till föreningar där de är engagerade. Dessa tillfälliga deltagande observationsbesök i några av mina intervjupersoners föreningsssammanhang, skall inte betraktas som ett sammanhängande fältarbete eller en total deltagande observation av aktiviteterna i dessa föreningar. De skall snarare ses som en partiell deltagande observation, vilket gjort det möjligt att observera en begränsad del av de aktiviteter som mina intervjupersoner är engagerade i inom dessa föreningar (Kristiansen & Krogstrup, 1999:54). Dessa tillfälliga deltagande observationsbesök gjordes för att komplettera den information jag fick genom mina intervjuer och för att fördjupa min förståelse för den funktion som dessa föreningar har i mina intervjupersoners liv samt för det eventuella stödutbyte som beskrivits mellan dem och andra föreningsmedlemmar.

Komparativ fältstudie

Efter att flertalet av mina intervjupersoner uppgivit att förhållandena för somalier är mycket gynnsammare i Storbritannien än i Sverige, beslutade jag att genomföra en kortare fältstudie i London. Via en stipendiefond erhöll jag respengar för en kortare vistelse i Storbritannien. Jag bad några av mina intervjupersoner om hjälp med att förmedla kontakter till vänner eller släktingar som migrerat vidare från Sverige till England. Resultatet av detta blev att jag upprättade en kontakt med, och intervjuade, en manlig vän till en av mina intervjupersoner som flyttat från Sverige till London under 1990-talet. Jag lyckades också komma i kontakt med och intervjuade en av mina manliga intervjupersoner som flyttat vidare till London efter våra två första intervjusamtal. Genom mitt besök hos migrationsforskarna Anna

Lindley och Nicholas Van Hear vid Oxfords universitet, som båda studerat somaliers situation i Storbritannien, blev jag rekommenderad att söka mig till föreningshuset Oxford House i nordöstra London. Där fick jag kontakt med en engelsksomalisk samhällsarbetare, som arbetade med rådgivning till mestadels nykomna somaliska flyktingar. Denna informella intervju gav mig information om hur mottagandet av somalier är uppbyggt i London. I samband med intervjun med den man som jag tidigare intervjuat i Sverige fick jag också tillgång till ytterligare ett samtal med en engelsksomalisk samhällsarbetare, som på ett liknande sätt arbetade i ett föreningshus i en stadsdel i norra London.

Utskrift och analys

Jag har valt att skriva ut mina intervjuer så ordagrant som möjligt. Jag ser främst intervjuutskriften som ett redskap i mitt analysarbete (Kvale, 1997). Utskrifterna ger mig en möjlighet att i marginalen koda och kategorisera mina intervjuer samt anteckna mina reflektioner. Genom mitt ordbehandlingsprogram har jag klippt och klistrat och fört samman stycken från samma intervju och från olika intervjuer som berör samma teman. Därefter har jag genomfört en ytterligare kodning av en första övergripande kodning av materialet. För mig blir intervjumaterialet mer hanterbart genom utskriften. Direkt efter intervjuerna och under flera av mina utskrifters gång har jag också antecknat mina reflektioner/analyser i ett sidodokument. Att skriva ut intervjuer har varit oerhört tidskrävande. Att skriva ut två intervjuer med samma person kan ta drygt en veckas heltidsarbete, då varje intervju är c:a två timmar lång. En god kvalitet på ljudinspelningen underlättar givetvis utskriften. Efter att under de två första intervjuerna ha använt en mindre bra inspelningsteknik, skaffade jag en minidiskspelare och en mikrofon som därefter underlättade lyssnandet och utskriften avsevärt.

Jag har som sagt försökt skriva ut intervjuerna så ordagrant som möjligt. Jag har dock inte tagit med alla hm och mm, då jag inte funnit detta relevant för min innehållsliga analys. Eftersom mina intervjupersoner inte har svenska som modersmål förekommer det att de talar svenska med viss brytning. Jag har för att öka förståelsen i citaten en del fall justerat denna brytning samt vissa grammatiska fel. Det är dock inte endast brytning som kan ge ett osammanhängande intryck utan också upprepningar av ord och ofullständiga meningar, vilket det finns exempel på i både mina egna och mina intervjupersoners utsagor. När en mening blivit alltför svår att förstå har jag lagt in stödord i en klammer eller tagit bort upprepningar och ord som jag uppfattat som oviktiga för att förstå budskapet. När ord utelämnats har jag markerat detta med en klammer med tre punkter i.

I enlighet med Steinar Kvale (1997) anser jag att analysen påbörjas redan under min första kontakt med en intervjuperson. Med mitt syfte och mina frågeställningar som vägvisare påbörjade jag mitt analysarbete av den omgivande miljön, av hur jag upplevde vår relation under intervjun samt av vårt samtals innehåll. Tillsammans med intervjupersonen konstruerades en mening genom de frågor och följdfrågor jag ställde och de svar intervjupersonen gav. Kort efter intervjutillfället lyssnade jag igenom intervjun samt skrev ner mina första reflektioner och analys i form av en beskrivning av upplevelsen av mötet, miljön och samtalets innehåll. Jag försökte så snart som möjligt identifiera teman som jag funnit mest intressanta under intervjun. Under utskriften av mina intervjuer förde jag i de flesta fall sidoanteckningar, som av Layder (1998) kallas memos, över mina analytiska reflektioner. Den färdiga utskriften var som tidigare nämnts ett viktigt redskap i mitt analysarbete, främst för att underlätta hanteringen av ett stort intervjumaterial. Min första bearbetning av utskrifterna skedde efter det att jag hade identifierat ett återkommande tema i mina intervjuer. Detta tema framkom under flera intervjuer och stod efter hand ut som ett centralt tema. Detta tema handlade om att mina intervjupersoner var del av och interagerade med ett transnationellt socialt nätverk. Andra övergripande teman, som exempelvis försörjningsstrategier, kommer från de frågeställningar som varit ledande i min studie och som därför lett in mina intervjupersoners berättelser på dessa teman.

För att beskriva hur jag har kodat och analyserat mitt material utifrån olika huvudteman tar jag transnationella stödutbyten som exempel på hur jag gått tillväga. Då det utskrivna materialet var övermäktigt att hantera i sin helhet, började jag min analys med att identifiera och markera alla citat som kunde kopplas till någon form av transnationellt utbyte i samtliga intervjuer. Dessa citat överfördes sedan till ett gemensamt dokument. Detta dokument kodades därefter separat genom en form av mer öppen kodning av innehållet. Det framträdde då flera underteman och efter ytterligare kodningsarbete ytterligare underteman till dessa teman. Kodningen skedde med mitt syfte och mina frågeställningar i bakhuvudet och är därmed också påverkat av de teoretiska utgångspunkter som styr utformandet av dessa. Min öppenhet för nya teoretiska tolkningsmöjligheter har hela tiden varit stor, vilket har inneburit att nya teorier och begrepp har tillkommit under analysprocessens gång. Exempelvis tillkom transnationalism och diaspora som användbara teoretiska begrepp för att förstå de sociala stödutbyten som sträcker sig utanför Sverige. Inledningsvis var jag öppen för att använda flera av de analytiska begrepp som förekommer inom nätverksanalys. Efter hand visade det sig dock att framförallt vissa av dessa begrepp var

viktiga för min analys av socialt stödutbyte. Min analysprocess liknar den som Derek Layder (1998) kallar för en adaptiv metod. I denna sker det en ständigt pågående analysprocess där generella teoretiska utgångspunkter finns med, utan att helt ta över analysen och kategoriseringen av det empiriska materialet. Det finns en öppenhet för egen teoriutveckling och för att ständigt ta in ny relevant teori som kan bidra med en fördjupning i tolkningen av empirin. Denna både induktiva och deduktiva metod skiljer sig både från Grounded Theory, som inte utgår från någon form av teoretisk förankring under första kodningsarbetet, och från metoder som från början utgår ifrån en enda förutbestämd teoretisk tolkningsram (Layder, 1998:27, 171). Den adaptiva metoden ligger också nära mitt övergripande teoretiska och interaktionistiska perspektiv, då den har som ambition att studera relationen mellan aktörers meningsskapande, aktiviteter och intentioner och den omgivande kulturen, institutioner, makt och reproducerade praktiker och sociala relationer. För att kunna studera denna relation är det en fördel att använda så många olika forskningstekniker som möjligt enligt Layder. Min studie begränsas till intervjuer och till vad jag benämnt tillfälliga deltagande observationsbesök. Min ambition har dock varit att också relatera till och förstå hur en övergripande samhällsnivå påverkar mina intervjupersoners agerande i, och upplevelser av, världen. Detta har jag gjort genom att lyssna till hur intervjupersonerna själva refererar till en mer övergripande samhällsnivå samt genom att använda mig av exempelvis arbetsmarknadsstatistik och annan forskning om olika välfärdssystem och dess inverkan på människors liv (Layder, 1998: 27,69).

Något som jag har blivit mer medveten om i mitt analysarbete är hur intervjupersonen konstruerar sin berättelse i förhållande till olika sociala världar och till de värdesystem som är förknippade med dessa sociala världar. Att undersöka hur intervjupersonen konstruerar sin berättelse i förhållande till sin omgivning och till det samhälle han eller hon lever i och har levt i ingår som en del i mitt övergripande interaktionistiska perspektiv. Detta perspektiv genomsyrar också mina forskningsfrågor och mitt intervjuformulär. I min intervjuguide efterfrågar jag vilket utbyte intervjupersonerna har i förhållande till ett informellt socialt nätverk av släkt, vänner, grannar och arbetskamrater och till ett formellt socialt nätverk i form av professionella myndighetspersoner. Medvetenheten om hur olika sociala kontexter påverkar intervjupersonens konstruktion av sin berättelse blev mer tydligt för mig efter att jag tagit del av en föreläsning med Jaber.F. Gubrium om "Narrative Ethnography"¹ samt efter att ha läst en artikel om

---

¹ Föreläsningen med titeln "Narrative Ethnography" hölls av Jaber F Gubrium vid institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet 2007-05-10.

samma tema skriven av Gubrium & Holstein (2006). Denna föreläsning och artikel ökade min uppmärksamhet på hur intervjupersonerna konstruerar sina berättelser, i förhållande till både den fysiska miljön där intervjun utspelar sig och den sociala kontext de relaterar till i sina berättelser.

Min strävan har varit att under analysprocessens gång följa den hermeneutiska cirkeln, vilket innebär att jag hela tiden försökt pendla mellan att lyfta blicken och se intervjumaterialet som en helhet och att gå in på djupet i varje enskild intervjupersons berättelse (Esaïasson, 2004).

”Att tränga sig på”

Att vara kvalitativ forskare innebär att vara någon som tränger sig på. Detta har både fördelar och nackdelar. Fördelarna är att man genom sin forskarroll kan möjliggöra tillträde till sociala världar som man normalt sätt inte har tillgång till. Nackdelen är att man hela tiden befinner sig i en situation, där man inte upplevs som en naturlig del av miljön. Man är en självinbjuden och tillfällig gäst som när som helst kan tvingas avbryta sitt besök. För att få möjlighet att både bli insläppt och få stanna hos intervjupersonerna under intervjun samt för att få möjlighet att återkomma vid ytterligare ett intervjutillfälle har jag funnit det viktigt att redan vid första samtalet bygga upp ett förtroende, som gör att intervjupersonerna kan lita på mig. Viktigt är också visa på vad de själva kan få ut av att lägga fyra timmar av sin fritid på att samtala med mig.

Vid vissa tillfällen har jag upplevt mig som ganska påträngande. Detta har särskilt varit i situationer där jag uppenbarligen inte ingår i det sociala sammanhanget. Även om jag mottagits med värme och generositet i de somaliska föreningar som jag besökt, har jag känt mig som en outsider och inte främst som någon som observerar utan snarare som någon som själv blir studerad. Att som vit kvinna besöka en förening som framförallt besöks av svarta svensk-somaliska män innebar att jag inte på något vis kunde ägna mig åt någon dold observation. Den verksamhet som utspelade sig under den tid då jag var närvarande utspelade sig med en medvetenhet om mitt tillfälliga besök och närvaro. Ett exempel på hur min annorlundahet hanterades var när jag, vid mitt besök i en muslimsk idrottsförening för kvinnor, ombads att ta på mig ett par mer täckande byxor efter det att jag börjat simma i en av föreningen hyrd simhall. Att vara den som inte visste hur man skulle bete sig för att bli accepterad blev mer psykiskt påfrestande än vad jag hade kunnat föreställa mig på förhand. Denna känsla av att vara en outsider inträffade inte på samma sätt under själva intervjusituationen. Det fanns då inga andra

personer närvarande, som tillsammans med intervjupersonen kunde utgöra en norm för agerande och klädsel.

Som svenskfödd vit kvinna med universitetsbakgrund, representerar jag en privilegierad grupp i det svenska samhället. Som utbildad kvinna och med en man som under intervjutillfällena tog hand om vårt gemensamma barn, symboliserade jag utan att själv ha tagit aktiv ställning i jämställdhetsfrågor eller beskrivit min och min mans arbetsfördelning, troligen också ett socialpolitiskt svenskt jämställdhetsideal enligt vilket män och kvinnor förväntas dela lika på både försörjning och omsorgsarbete. Genom att vara utbildad till socionom representerade jag för vissa troligen också svenska myndighetspersoner. Jag upplevde dock att det i förhållande till myndighetsrollen var en fördel att jag var forskarstuderande utan någon formell position som anställd socialarbetare.

Självklart påverkades mina intervjupersoners berättelser av den sociala värld, eller världar, som jag symboliserade för dem. Intervjupersonernas föreställning om min position blev främst tydlig, då de konkret refererade till och använde mig i sin berättelse. Ett exempel på detta var när en man bad mig skriva upp hur långt tillbaka jag kände till namnen på min fars far o.s.v. I jämförelse med denne mans namnlista blev det tydligt hur lite kunskap jag hade om min egen släkt. Denna jämförelse användes under intervjun av denne manlige intervjuperson för att konstruera min släkt som mindre betydelsefull för mig än vad hans släkt var för honom. En kvinna beskrev, genom att återge sin egen upplevelse av att inte få tillräcklig information av sin socialsekreterare, vad jag skulle tänka på i ett eventuellt framtida arbete som socialsekreterare. En annan man använde mig som exempel när han skulle förklara varför det var svårt för honom att få en viss typ av arbete – ”det är för att jag måste konkurrera med sådana som du”, med andra ord - svenskfödda, vita och högutbildade.

En klassisk fråga är om det är en fördel eller nackdel att som forskare tillhöra den grupp som man studerar. Svaret på denna fråga är både ja och nej. Det viktigaste är att beskriva vem man är som forskare och hur ens position kan ha påverkat innehållet i intervjuer och vad man har kunnat uppfatta under sina deltagande observationer. Självklart hade det varit en fördel om jag hade kunnat tala somaliska och om de personer jag intervjuade hade kunnat välja vilket språk de tyckte var mest bekvämt att uttrycka sig på. Jag hade genom att kunna tala somaliska också lättare kunnat få tillgång till personer som inte behärskar det svenska eller det engelska språket. Det är dock inte säkert att min studie hade blivit bättre av att jag själv hade vuxit

upp i Somalia och varit svart. Snarare hade en gemensam bakgrund och yttre kunnat leda till att mina informanter tagit förgivet att jag förstod vissa saker och därmed utelämnat en utförlig beskrivning av exempelvis uppväxtmiljö och upplevelser av utanförskap och rasism. Denna risk påpekades av en av deltagarna, den brittiska forskaren Madeleine Kennedy-Macfoy, vid konferensen "Studying ethnic minorities" i Köpenhamn 2007. Kennedy-Macfoy hade under sina intervjuer med svarta engelska tonårsflickor svårigheter att få dessa flickor att tala om upplevelser av rasism, då de tog för givet att hon som svart kvinna hade samma upplevelser som de själva hade. Kennedy-Macfoy beskriver detta fenomen som "the absent present" (Kennedy-Macfoy, 2007). Vissa erfarenheter är inte ens värda att nämna, då de intervjuade tar förgivet att de delar dessa med intervjuaren.

Samma resonemang som ovan förs av Courtwright m.fl. (1981) i en studie av äldre metadonpatienter. Vissa frågor skulle kunna ha uppfattats som icke relevanta och dumma, om de ställts av en person tillhörande samma subkultur enligt dessa forskare. Om en missbrukare eller före detta missbrukare hade intervjuat en annan missbrukare hade en fråga som berör upplevelsen av att avstå från drogen kunnat besvaras genom att svara "du vet hur det känns". Hade en person utan erfarenhet av upplevelsen av att avstå från en drog ställt samma fråga, hade den tillfrågade på ett mer utförligt vis tvingats förklara hur han eller hon upplevde situationen. Det finns därför skäl till att anta att en outsider, i detta fall en intervjuperson utan erfarenheter av att försöka sluta med ett missbruk, skulle kunna få en "tjockare beskrivning" av denna upplevelse (Courtwright m.fl., 1981:61-62).

En av huvudtalarna på metodkonferensen som nämndes ovan, Ann Phoenix från Goldsmith University i London, nyanserade i sin föreläsning och paper (Phoenix, 2007) fenomenet etnisk matchning genom att understryka att utseende och etnicitet inte är de enda identitetsmarkörerna för människor. Klass, kön och andra sociala tillhörigheter spelar också roll i samspelet mellan intervjuare och den som blir intervjuad och därmed i konstruktionen av berättelsen. Att endast identifiera de intervjuade i förhållande till etnicitet och hudfärg leder till ett ensidigt och essentialistiskt stereotypifierande av människor och dess aktörskap enligt Phoenix. Hon nämner dock hur studier gjorda av Gunaratnam, 2003, i USA visat att afroamerikaner är mindre benägna att delta i studier utförda av vita amerikaner och att det finns en misstänksamhet kring att studierna skall leda till en ökad stigmatisering snarare än tvärtom och att svarta amerikaner, enligt Davis, 1997, tenderar

att ge vita intervjuare mer fördelaktiga utsagor för att undvika en ytterligare stigmatisering av dem som grupp.²

Jag skulle likt Ann Phoenix vilja understryka att mina intervjupersoners identitet bygger på olika sociala tillhörigheter. Vissa av dessa självskrivna och tillskrivna tillhörigheter delar jag som intervjuare med dem och andra delar vi inte. Exempelvis delar vi vissa upplevelser av att vara föräldrar till minderåriga barn och att försöka få ihop en vardaglig tillvaro med både försörjnings- och omsorgsarbete. Med hälften av mina intervjupersoner delar jag upplevelser av att vara kvinna och med någon att vara utbildad till och utöva ett välfärdsyrke. Till viss del delar vi en svensketnisk tillhörighet, med den skillnaden att mina intervjupersoner även har en somalisk etnisk tillhörighet. Vi delar inte upplevelsen av att bli identifierad som flykting och invandrare eller att till det yttre tillhöra en minoritet av svarta i det svenska samhället. Implikationerna av att jag och de personer som jag intervjuade delade en gemensam identitet som föräldrar till minderåriga barn upplevde jag ha en gynnsam effekt på vårt samspel i intervjusituationen. Att några av intervjupersonerna också hade en liknande yrkesinriktning som jag, påverkade troligen också graden av ömsesidighet i vår relation. Jag upplevde att delade intressen och erfarenheter medverkade till fördjupade samtal kring teman som familj och yrkesliv. Troligen ledde det också till utelämnande av följdfrågor på grund av omedvetna förgivet taganden, hos mig, om att vi upplevde vissa delar av föräldraskapet på ett liknande vis.

Etik

Jag har följt de etiska principer och krav som gäller för humanistisk och samhällvetenskaplig forskning. Informationskravet har följts genom att jag både skriftligen och muntligen informerat deltagarna om syftet med studien, oftast först via telefon och därefter genom att skicka ett informationsbrev samt genom ytterligare muntlig information i samband med intervjutillfället. Samtyckeskravet har uppfyllts genom att jag med tydlighet understrukt frivilligheten i att delta och möjligheten till att när som helst avbryta ett deltagande. Konfidentialitetskravet har jag tagit hänsyn till genom att informera deltagarna om att de kommer att vara anonyma i studien och att jag avkodar och lagrar datamaterialet på ett sätt som gör det svårt att röja deras identitet. Nyttjandekravet har uppfyllts genom att jag informerat om att jag endast kommer att använda materialet i mitt eget avhandlingsprojekt.

---

² Metodkonferensen "Studying Ethnic Minorities" där Ann Phoenix och Madeleine Kennedy-Macfoy presenterade var sitt paper, arrangerades av Danish National Centre for Social Research i Köpenhamn 2007-12-05- 2007-12-06.

Ett etiskt dilemma som jag inte kommer ifrån är att jag valt att intervjua människor med ett gemensamt ursprung. Genom att välja etnisk bakgrund som urvalskriterium hamnar jag som forskare automatiskt i ett etiskt dilemma, då det finns en risk att både jag som forskare och de som läser studiens resultat övertolkar och generaliserar resultaten till att vara gällande för alla somalier i Sverige. Det finns också en risk att en studie som fokuserar på en etnisk minoritet medverkar till att på ett essentiellt sätt annorlunda göra denna grupp i jämförelse med majoritetsbefolkningen. Jag vill därför understryka att personer födda och uppvuxna i Somalia är en mycket heterogen grupp av människor precis som personer födda i Sverige är en heterogen grupp.

Eftersom jag har valt att intervjua människor som har sin tillhörighet i en etnisk grupp som i förhållande till majoritetsbefolkningen uppvisat höga arbetslöshetssiffror i Sverige och som framställts i problematiska ordalag av svensk media, har jag ett särskilt stort etiskt ansvar som forskare. Genom att ha ett aktörsperspektiv och fokusera på samspelet mellan mina intervjupersoner och deras sociala relationer och samhälleliga villkor hoppas jag kunna minimera risken för stigmatisering och essentialisering. Min förhoppning är att min studie ska bidra till en ökad och mer nyanserad förståelse för svensksomaliers livssituation och motverka den negativa bild av somalier som exempelvis målades upp i Göteborgspostens artikelserie om somalier i Göteborg i oktober år 2007. Då många människor endast läser rubriker, fann jag storleken på rubrikerna och den stigmatiserande rubriksättningen i artiklarna som särskilt problematisk. Att nyanser, kontextualisering och motargumentation gavs mer utrymme i de senare artiklarna i artikelserien, kunde enligt mitt sätt att se det endast delvis motverka innehållet i den första mycket stigmatiserande artikeln med rubriker som "Folkgrupp i stan på väg att gå under" och "Mot undergång?" (Lövkvist, 071028). Göteborgsposten tog dock in två debattartiklar som båda vände sig emot artikelseriens stigmatiserande framställning av somalier som grupp. Både artikeln "Vi efterlyser en konstruktiv debatt" (Elmi & Hassan, 071120) och "Vi somalier kommer inte att gå under" (Forum för svenska somalier, 071120) var skrivna av svensksomalier.

Ett ytterligare etiskt dilemma i min studie är att jag som intervjuare haft ett språkligt överläge, då intervjuerna genomförts på mitt första språk och inte på intervjupersonernas första språk. Detta språkliga överläge skapar en ojämn maktsituation, särskilt då citat används som tolkningsunderlag. Hade mina intervjupersoner haft möjlighet att uttrycka sig på sitt första språk hade de troligen kunnat uttrycka sig ännu mer utförligt och citaten

hade möjligen kunnat illustrera vad de ville säga på ett mer tillförlitligt sätt. För att minska denna maktobalans hade det varit en fördel om jag själv hade lärt mig somaliska eller involverat en intervjuare som talar det somaliska språket. Denna insikt är något jag kommer att bära med mig in i framtida studier.

Kapitel 3 Ett interaktionistiskt perspektiv på socialt stöd och försörjningsstrategi

Inledning

För att analysera vad som inverkar på mina intervjupersoners utbyten av socialt stöd och på deras försörjningsstrategier, har jag använt mig av symbolisk interaktionism som ett övergripande teoretiskt perspektiv. Förutom teori inom detta övergripande perspektiv, har jag funnit det fruktbart att använda begrepp inom social nätverksanalys och särskilt begrepp som avser att analysera relationernas interaktionella karaktär. Jag tar också upp begrepp för olika typer av utbyten av socialt stöd. För att analysera hur ett socialt stödutbyte påverkas av strukturella normer och samhälleliga villkor i olika samhällen, använder jag olika välfärdsregimstyper. Begrepp som diaspora och transnationalism lyfts fram som redskap för att analysera hur samhälleliga villkor och tillhörigheter både inom och utanför Sveriges gränser inverkar på utbyten av socialt stöd och försörjningsstrategier.

Symbolisk interaktionism och sociala världar

Den teoretiker som framstår som den symboliska interaktionismens filosofiska grundare är George Herbert Mead (1863-1931). Jaget utvecklas enligt Mead i samspel med det omgivande samhället. Andra forskare inom denna tradition refererar återkommande till Meads socialisationsteori, där jaget och medvetandet består av de två komponenterna *I* och *me* (Månsson, 2002). Jaget är enligt Mead en social konstruktion som uppstår i den sociala erfarenheten (Mead, 1976:112). Utvecklingen av en människas jag sker enligt Mead i två steg, där första steget utgörs av leken i vilken barnet testar olika roller och intar olika attityder. Dessa attityder kan skifta och det finns inget absolut mönster i hur leken kommer att falla ut. Det andra steget är spelet. Spelet symboliserar samhällets eller en social grupps sociala spelregler. För att kunna delta i ett spel måste individen kunna inta alla medlemmarnas gemensamma attityder kring hur man bör bete sig i en viss given situation. En spelare i ett fotbollslag måste exempelvis kunna förutse hur en annan medspelare kommer att agera och de andra i laget måste kunna förutse hur en enskild spelare skall agera för att ett lagspel skall uppstå. De gemensamma lagspelsattityderna som av Mead kallas för *den generaliserade andre*, utgörs

av de internaliserade attityder som utgör ett *me* i en människas jag. Den del av jaget som Mead kallar *I* handlar utifrån de riktlinjer som internaliserats i *me* om hur man bör handla i ett visst socialt sammanhang och situation. Att vara självmedveten är enligt Mead att se sitt eget handlande utifrån den *generaliserade andres* attityder. Det är på detta sätt individens moral och personlighet utvecklas (Mead 1976: 119-124). Meads definition av *den generaliserade andre* är: ”Det organiserade samhälle eller den sociala grupp som ger individen hans jags enhet kallas ”den generaliserade andre”. Den generaliserade andras attityd är hela samhällets attityd” (Mead, 1976:120).

Det är *I* som reagerar utefter de förväntningar som införlivats i *me* på hur individen bör handla och det är *I* som genom sitt handlande kan förändra normerna inom den sociala värld som jaget befinner sig i. Jaget fullbordas i och med handlingen enligt Mead och vi tillhör enligt honom samhället och vår självrespekt är beroende av att vi känner igen oss själva som sådana självrespekterande individer (Mead 1976:152). Enligt Mead är samspelet mellan individen och samhället en förutsättning både för individens existens och för samhällets utveckling: ”Man måste ta de andras attityd i en grupp för att tillhöra ett samhälle; man måste ta i anspråk denna yttre sociala värld, inflyttad inom en själv, för att kunna tänka. Det är genom sitt förhållande till andra i samhället, på grund av de rationella sociala processer som pågår i samhället, som man har en existens som medborgare. Å andra sidan reagerar individen ständigt på de sociala attityderna och förändrar i den kooperativa processen själva det samhälle till vilket han tillhör” (Mead, 1976:148). Det är denna dialektiska samspeletsprocess mellan individen och samhället som utgör det kunskapsociologiska fundamentet i den symboliska interaktionismen (Månsson, 2002). Varje människa är i sin interaktion med sina medmänniskor därmed delaktig i att både upprätthålla och omskapa det samhälle han eller hon lever i. Genom att studera människors interaktioner i form av, i mitt fall, utbyte av socialt stöd på en mikronivå - individnivå och en mesonivå - gruppnivå skulle det enligt ett interaktionistiskt perspektiv vara möjligt att också säga något om den mer övergripande samhällsstrukturens normer för socialt stödutbyte. Genom att studera den övergripande samhällsstrukturen skulle det på samma sätt vara möjligt att skapa en ökad förståelse för människors interaktioner på en mikronivå och mesonivå.

En av de sociologer som utvecklat Meads filosofi är Tamutsu Shibutani. Med hjälp av begreppet *sociala världar* visar Shibutani (1955) på komplexiteten i samspelet mellan individen och samhället, i vilket människor inte endast tillhör en enda *social värld* utan flera. Andra forskare som använt begreppet *sociala världar* som analytiskt redskap är Anette Skårner (2001) i sin

avhandling i socialt arbete, om narkotikamissbrukares relationer och sociala nätverk. Även Bengt Svensson (1996) använde begreppet i sin avhandling "Pundare, jonkare och andra – med narkotikan som följeslagare". Båda refererar till Tamotsu Shibutanis (1955) utveckling av begreppet.

Tamotsu Shibutani (1955) beskriver i sin artikel "Reference Groups as Perspectives" *referensgrupp* och *social värld* som analytiska redskap för att förstå mångfalden i det samhälle som vi lever i och en människas handlande i detta. Särskilt belyses användbarheten av dessa begrepp i situationer av social förändring och då en människas lojaliteter till olika *sociala världar* kommer i konflikt med varandra. En *referensgrupp* beskrivs av Shibutani, med hjälp av Meads teori om den generaliserade andre, vara den grupp vars perspektiv på världen internaliserats inom en viss individ, vilken därmed agerar utifrån de förväntningar på socialt handlande som ryms inom detta specifika perspektiv på världen. Shibutani tydliggör dock att en persons *referensgrupp* inte nödvändigtvis behöver likställas med ett personligt medlemskap i denna grupp. Det kan vara en grupp, vars perspektiv på världen är ledande för hur en viss individ tolkar världen och handlar i denna värld. En *referensgrupp* kan alltså vara en föreställd grupp lika gärna som en mer objektivt fysisk grupp. Det viktiga verkar vara att gruppens eller den föreställda gruppens perspektiv på världen är det som vägleder en individ i sitt handlande.

Min tolkning av Shibutanis användning av begreppen *referensgrupp* och *social värld* är att de betyder samma sak, men att *sociala världar* används för att understryka att människor i moderna mångkulturella samhällen tillhör flera *referensgrupper*. Dessa olika *sociala världar* kan bestå av tillhörigheten till exempelvis akademikervärlden, en fotbollsklubb, en etnisk minoritetsgrupp eller en religiös grupp. När en människa tvingas göra val mellan skilda perspektiv knutna till olika *sociala världar* blir det tydligt var hennes huvudsakliga lojaliteter finns. Dessa lojaliteter är riktade till de *signifikanta andra*, d.v.s. personer som spelat en viktig roll för socialiseringen till en viss *social värld* och som ställt upp för personen och till vilka det därmed finns ett lojalitetsband. Dessa viktiga personer kan exempelvis vara föräldrar och nära anhöriga.

En och samma person kan som antydde ovan vara knuten till flera olika *sociala världar* som har mer eller mindre olika perspektiv på världen och på hur man bör agera i olika situationer. I en situation där en människa migrerat från ett samhällssystem till ett annat torde den situation som Shibutani kallar för *marginal man* – att befinna sig i mellanrummet mellan

två *sociala världar*, kunna uppstå i större utsträckning än för någon som inte migrerat. Med hjälp av teorin om *referensgrupp* och *sociala världar* vill jag belysa vad som gör att mina intervjupersoner är lojala gentemot vissa perspektiv och *sociala världar* framför andra, samt vilka konflikter som kan skapas inom dem när deras olika *sociala världars* perspektiv skiljer sig åt.

När *sociala världar* existerar över nationalstatsgränser skulle de kunna definieras som *transnationella sociala världar* eller vara exempel på det som Faist (Faist 2000; 1999) benämner transnationella sociala rum och som Basch, Glick Schiller och Szanton Blanc (1994) kallar transnationella sociala fält. Även diasporiska gemenskaper skulle kunna vara exempel på sådana *sociala världar* som sträcker sig över flera nationella gränser och där medlemmarna bl.a. förenas kring en föreställning om ett gemensamt ursprung och eller kring upplevelser av utanförskap och eller förtryck. Så här skriver Shibutani "Most people live more or less compartmentalized lives, shifting from one social world to another as they participate in a succession of transactions. In each world their roles are different, their relations to other participants are different, and they reveal a different facet of their personalities" (Shibutani 1955:567). Jag kommer att använda begreppet *sociala världar* snarare än *referensgrupp*, för att understryka att mina intervjupersoner inte endast tillhör och identifierar sig med en social gruppens perspektiv på världen utan med flera.

Sociala nätverk och social nätverksanalys

För att kunna beskriva och förstå de utbyten av socialt stöd som mina intervjupersoner är involverade i har jag funnit den sociala nätverksanalysen vara ett viktigt redskap. De begrepp som framförallt varit relevanta inom nätverksanalysen är de som fångar upp förväntningar om ömsesidiga rättigheter och skyldigheter inom mina intervjupersoners sociala nätverk och som beskriver innehållet och omfattningen av ett förväntat och upplevt utbyte av socialt stöd över tid och rum.

Metaforen sociala nätverk sägs ha uppstått när den engelske socialantropologen John Arundel Barnes studerade ett fiskarsamhälle i en norsk fiskeby i början av 50-talet. När han sittande på stranden såg ut över havet genom några upphängda fisknät, såg han plötsligt hur relationerna mellan människorna i byn var förbundna med varandra med noder likt trådarna i ett fisknät (Hessle, 1991). Enligt sociologen Clyde Mitchell, vars studier varit vägledande inom nätverksforskningen, existerade dock metaforen nätverk för att beskriva strukturen av sociala relationer i ett socialt system redan innan Barnes ovan nämnda studie av fiskarsamhället Bremnes.

Det som var nytt i och med Barnes studie var enligt Mitchell (1969) att relationerna i det sociala nätverket nu började användas som ett analytiskt redskap för att förstå människors sociala agerande. Mitchell beskriver det sociala nätverkets användbarhet som analytiskt redskap: ”a specific set of linkages among a defined set of persons, with the additional property that the characteristics of these linkages as a whole may be used to interpret the social behaviour of the persons involved” (Mitchell, 1969:2).

Ännu tidigare studier från 1900-talets början ses som föregångare till studier av sociala nätverk och socialt stöd. I Emile Durkheims klassiska studie om självmord fann han att karaktärsdragen i individers sociala nätverksrelationer spelade roll för benägenheten att begå självmord. De individer som var mest benägna att begå självmord var enligt Durkheim de grupper som hade svagast sociala band (Hessle, 1991). Ett annat exempel på en tidig nätverksstudie som, liksom min studie, fokuserar på migranternas sociala nätverk i ett nytt samhälle och på interaktionen över nationsgränser är WI Thomas och Florian Znanieckis omfattande verk om ”The Polish Peasant in Europe and America”. Studien som består av olika delar publicerades första gången mellan 1918-1920. Den behandlar den polske bondens socialiseringsprocess i det nordamerikanska samhället. Detta gjordes genom att studera den sociala organisationen av polska bönder både i Polen och i Nordamerika. Studien kan ses som en föregångare till nutida studier av migranternas transnationella nätverk, då den innehåller en genomgång av brev som skickats mellan de polska migranterna och deras släktingar i hemlandet Polen. Studien visar att de polska migranterna försöker upprätthålla tidigare sociala institutioner från Polen i Nordamerika, men att detta blir svårt då de personer som varit ledare för dessa saknas, såsom utbildade katolska präster. Studien visar också hur förlusten av tillhörighet i ett nytt samhälle kan leda till olika typer av sociala problem (Thomas & Znaniecki, 1958). Uppfattningen att avbrutna sociala band kunde leda till psykologiska och sociala problem var något som också studerades vid Chicagoskolan av sociologer som Robert Parks, Ernest Burges och Roderick Mckenzie (Vaux, 1988).

Clyde Mitchell (1969) beskriver i boken ”Social networks in urban situations – Analyses of personal relationships in Central African towns” olika dimensioner i ett socialt nätverk. Boken består av en samling artiklar bestående av några av de första nätverksstudierna, vilka främst berör urbaniseringsprocesserna i ett par afrikanska stater. Det är främst dessa antropologers och sociologers studier Mitchell lutar sig mot och refererar till, i sin beskrivning av det sociala nätverkets dimensioner.

Mitchell delar upp de analysenheter i ett socialt nätverk som enligt honom är relevanta för att förstå människors agerande i strukturella drag och interaktionella drag. Den strukturella delen av det sociala nätverket består i hur de olika personerna inom nätverket är länkade till varandra. De olika strukturella dragen som tas upp av Mitchell är *förankring* eller *utgångspunkt*, *täthet*, *nåbarhet* och *omfång*. De interaktionella dragen består av *innehåll*, *riktning*, *varaktighet*, *intensitet* och *frekvens*³. Jag kommer nedan att definiera dessa analysenheter något närmare och börjar med nätverkets strukturella drag.

Med *förankring* eller utgångspunkt menar Mitchell vems eller vilkas nätverk forskaren utgår ifrån. Vanligast verkar vara att forskaren utgår ifrån en individs personliga nätverk, men det är också möjligt att ta sin utgångspunkt från en gruppns nätverk eller ett pars nätverk. Med *densitet/täthet* avses i vilken utsträckning en persons nätverksrelationer har inbördes relationer med varandra. *Nåbarhet* syftar på i vilken utsträckning en persons nätverk kan fungera som en medlande länk för att nå personer som är viktiga för honom eller henne, samt hur personer som är viktiga för personen ifråga kan kontakta honom eller henne via personens sociala nätverk. *Omfång* syftar på vilka personer som personen ifråga har direkt kontakt med och där personen inte behöver gå via någon annan för att nå en person som är väsentlig för honom eller henne. *Omfånget* anses öka om antalet direkta kontakter är stort och är knutet till flera olika sociala sfärer. *Omfångets* storlek kan vara avgörande för i vilken utsträckning en person kan mobilisera stöd när ett problem uppstår. Så vidare till de begrepp som beskriver interaktionernas karaktär.

Innehållet i relationen innefattar meningen med relationen ifråga. Denna mening kan exempelvis vara ekonomiskt stöd, släktskapsförpliktelser, religiöst utbyte eller vänskap. I anknytning till innehåll refererar Mitchell till Elisabeth Bott, 1957, som grupperat nätverksmedlemmarna i *informella* och *formella relationer*, där de *formella* relationerna syftar på mer specialiserade kontakter som exempelvis inom sjukvård och skola emedan de *informella* kontakterna istället syftar på släktingar, grannar och vänner. Mitchell tar också upp betydelsen av om en relation är *uniplex* eller *multiplex*, vilket innebär att en relation används i, eller att man har kontakt med samma person genom ett respektive flera sammanhang. Är en relation *multiplex* är den mer varaktig. Har man kontakt med en person i mer än ett sammanhang finns

---

³Dessa begrepp är min översättning av Mitchells morphological characteristics - anchorage, density, reachability och range samt av hans interactional characteristics - content, directedness, durability, intensity och frequency.

det därmed större möjlighet till att relationen vidmakthålls om kontakten med ett av sammanhangen bryts. En och samma person kan exempelvis vara både släkting, vän och arbetskamrat. Något annat som påpekas är att en *multiplex* relation också innebär att personen ifråga måste ta hänsyn till flera olika normsystem som den multiplexa relationen ingår i. Dessa kan handla om normer som finns på arbetsplatsen, inom slakten, en religiös gemenskap eller i vänskapsgruppen.

Riktning innebär hur flödet eller kommunikationen mellan personen och dess nätverkrelationer ser ut. Antingen kan det handla om ett *ömsesidigt* utbyte eller ett mer *asymmetriskt* och ensidigt flöde. Hur detta flöde ser ut påverkar enligt Mitchell en individs agerande i många olika livssfärer. *Varaktighet* syftar på att relationen kan ha olika innebörd beroende på om den endast mobiliserats för att lösa ett tillfälligt problem, eller om den som i släktskapsrelationer och nära vänskapsrelationer är mer stabil över tid.

Intensiteten i en relation innefattar i hur stor utsträckning en person upplever att han eller hon har rätt att kräva något från en annan person i nätverket, samt i hur stor utsträckning personen i fråga själv sätter sin heder i att uppfylla de skyldigheter som innefattas i relationen. Släkterelationer brukar innehålla mer intensitet än exempelvis grannskapsrelationer. Mitchell hänvisar till Reader, 1964, som använt en snarlik definition som han istället kallar för relationens *styrka*. Reader 1964:2 citeras av Mitchell på följande vis: ”the ”strength” of the ties which bind person to person, the willingness with which the parties are prepared to forgo other considerations in carrying out the obligations associated with these ties” (Mitchell, 1969: 27-28). Mitchell påpekar vidare att en nätverksrelations inflytande på en persons beteende inte är avhängigt av att det sker ett möte ansikte mot ansikte mellan personerna. Exempel ges på studier av Srinivas och Béteille, 1964, som har visat att migranternas nätverksrelationer i hembyn har ett stort inflytande på deras beteende. De kan själva påverka sin hemby genom att t.ex. ta ut räntor från byborna, men de kan också agera genom att skicka ett återkommande ekonomiskt stöd till släktingar. De återvänder också till sin hemby vid händelser som giftermål, födselar och dödsfall. Mitchell tar också upp nätverksrelationernas *effektivitet*. Med *effektivitet* menar han i vilken utsträckning en person kan nå en av sina starka länkar vid behov av stöd. Detta innebär att en person måste bo tillräckligt nära sitt nätverk för att själv kunna be om hjälp och vise versa. Möjligen har närheten till de starka nätverksrelationerna blivit av mindre vikt i dag, när det är möjligt att nå ut till sitt nätverk som är utspritt över världen genom olika former av modern kommunikationsteknik, till ett billigt pris. En annan forskare

som enligt Mitchell uppmärksammat *styrkan* i en relation, vilket ligger nära definitionen av *intensitet* är Kapferer. Mitchell skriver att "His proposition that the 'strength' of a relationship is related to the degree of its multiplexity, however, points to different origins of intensity in network links. Not all intense relationships are multiplex; there are some, like close kinship, for example, which in many societies are defined by virtue of moral obligations as intense in their own right" (Mitchell 1969: 29). Den sista komponenten bland de interaktionella dragen i Mitchells nätverksanalys är *frekvens*. Att man upprätthåller en regelbunden kontakt i en relation kan ha en inverkan på beteendet, men *intensiteten* i en relation behöver inte påverkas av hur ofta det sker ett möte mellan två individer (Mitchell, 1969).

Enligt Mitchell har nätverksanalys huvudsakligen använts för att analysera empiriska material, av två skäl. Det första är för att analysera informationsflödet i ett nätverk och särskilt för att kunna definiera vilka normer som är gällande inom nätverket. Mitchell tar upp att nätverk kan vara *close-knit* och *loose-knit*. När de är *close-knit*, eller mer slutna, innebär det att många personer i en individs nätverk har relationer till varandra. Detta innebär att det är större sannolikhet att det uppstår konsensus kring vilka normer som skall vara gällande för medlemmarna i nätverket. Det är också troligt att nätverksmedlemmarna enligt dessa normer utövar ett tryck på varandra att följa dessa normer, vilka kan innefatta hur man t.ex. hjälper varandra när någon i nätverket är i behov av någon form av stöd. I ett löst sammansatt nätverk är det få av individens nätverksrelationer som har en inbördes relation. En person som ingår i detta nätverk har troligen inte samma sociala tryck på sig att bete sig enligt ett visst normsystem och kan inte lika tydligt förutse vilken form av hjälp som går att uppbringa eller har inte tydliga krav på hur han eller hon själv skall ge någon i sitt nätverk stöd.

Det andra skälet till varför nätverksanalys har använts är för att analysera hur personer använder sitt potentiella nätverk för att uppnå ett visst mål. Mitchell refererar här till Adrian Mayer, 1966, som beskriver denna del av en persons nätverk som ett *action-set*. Detta är en del av det personliga nätverket som mobiliseras i ett visst syfte och för en tillfällig period. De potentiella nätverkspersonerna är i detta fall de som enligt gällande normer och värderingar inom nätverket förväntas ställa upp för personen i fråga och vilka den aktuella personen på samma sätt förväntas ställa upp för när dessa är i behov av någon form av stöd (Mitchell, 1969).

Då Mitchells nätverksanalytiska begrepp kan sägas ha utgjort en utgångspunkt för senare forskares nätverksanalyser har jag funnit det

relevant att ta avstamp i dessa begrepp. Eftersom min ambition inte har varit att studera mina intervjupersoners totala sociala nätverk utan endast de relationer som de har ett stödutbyte med, är det endast dessa relationer som har analyserats. De nätverksanalytiska begrepp som beskriver de interaktionella dragen har varit mest användbara för mig och särskilt *riktning – ömsesidiga eller asymmetriska relationer, intensitet och varaktighet*. Dessa begrepp finns med i flera andra forskares analyser av socialt stödutbyte, men har som vi kommer att se i följande stycken delvis inkluderats i nya begrepp.

En forskargrupp som använt och utvecklat Mitchells begrepp är Moncrieff Cochran (1990) och hans medarbetare vid Cornell university. De använde under 1980-talet nätverksanalysen i sin stora komparativa studie, i vilken de utifrån ett ekologiskt och utvecklingsteoretiskt perspektiv undersökte hur olika former av familjestöd påverkar barns och föräldrars utveckling i USA, Västtyskland, Wales och Sverige. En av medarbetarna i denna studie är den svenska pedagogikprofessorn Lars Gunnarsson. Gunnarsson (2000) använde bl.a. resultaten från studien för att ta reda på hur det sociala nätverkets stöd inverkar på pappanrollen. Då studien, liksom min, efterfrågat socialt stöd som förmedlas inom föräldrars sociala nätverk, har studiens uppläggnings utgjort en inspirationskälla för mig.

Sociala stödformer

Sociala stödformer och *riktningen* eller utbytet av dessa är det *innehåll* jag valt att studera i individens sociala nätverk.

Studier med fokus på socialt stöd kom något senare än studier av sociala nätverk och inriktningarna härstammar från olika akademiska traditioner. Sven Hessle (1991) skriver att studier kring sociala nätverk har en sociologisk tradition och studier kring socialt stöd har en tradition inom socialmedicin och psykiatri. Sociala nätverk började enligt vad tidigare nämndes studeras av sociologer och socialantropologer redan under 1950-talet. Studier med fokus på socialt stöd kom igång först under 1970-talet. Under 1980-talet skedde en relationistisk paradigmatisering utveckling inom nätverksforskningen med koppling till ekologisk-, relationsteoretisk- och interaktionistisk teori och man såg då socialt stöd som ett subsystem till ett överordnat system av nätverk som förbinder individen med samhället (Hessle, 1991). Jämför med Cornellgruppens studie nämnd ovan. De relationer som en person ingår i ett socialt stödutbyte med utgör därmed endast en del av en individs sociala nätverk.

Socialt stöd har beskrivits som en buffert mot stress och sjukdomar, men stödbufferten har också visat sig kunna ha ett eget stressinflytande på individen (Hessle, 1991).⁴ Ulla-Carin Hedin skriver i enlighet med detta att: ”Man har funnit att adekvat stöd tillför värdefulla resurser och förstärker mottagarens förmåga till coping. Men det finns också typer av stöd som härrör ur givarens egna behov och är en variant av egna copingförsök som är helt missriktade i förhållande till mottagarens behov” (Hedin, 1994: 47).⁵

I forskningsgenomgången om socialt stöd i Ulla-Carin Hedins (1994) avhandling i socialt arbete ”Socialt stöd på arbetsplatsen vid sjukdom” fastnade jag för Alan Vauxs uppdelning av olika kategorier av socialt stöd. Psykologen Alan Vaux (1988) har i sin bok ”Social support: theory, research and intervention” gjort en uppdelning mellan det sociala stödets aktiviteter och dess funktioner. Han har också inordnat ett antal forskares definitioner av socialt stöd i denna uppdelning. När det gäller aktiviteter refererar han bl.a. till sin egen tidigare studie av socialt stöd och till kategorierna *ekonomiskt stöd*, *praktiskt stöd*, *råd och guidning*, *känslomässigt stöd* och *social gemenskap*. När det gäller det sociala stödets funktioner tar Vaux bland andra Sidney Cobb, 1976, som exempel och kategorierna *kärlek*, *uppskattning* och *tillhörighet*. Ett ytterligare exempel som ges på en forskare som använder socialt stöd som funktion är den amerikanska sociologen Nan Lin, 1986, som använder sig av begreppen *instrumentellt* och *expressivt* socialt stöd. Dessa innefattar stöd som har funktion att lösa problem, respektive stöd för att hantera känslor och upplevelser emotionellt.

Enligt Vaux är länkarna mellan aktiviteter och dess funktioner komplexa. Fördelen med att göra en uppdelning mellan socialt stöd som aktiviteter och funktioner är att det påminner oss om att länkarna mellan dessa aktiviteter och vilken innebörd de får för mottagaren eller har för givaren inte alltid är så enkla (Vaux, 1988:18-23; Hedin 1994:32-33). Mitt intresse av socialt stöd handlar främst om aktiviteter och hur utbytet av dessa sker inom individers sociala nätverk, men då jag även efterfrågar viktiga personers och sociala gruppers betydelse berörs också stödets funktion i deras berättelser.

Jag har i min uppdelning av olika former av socialt stöd utgått från Vauxs (1988) ovan nämnda kategorisering av socialt stöd som aktiviteter. I dessa huvudkategorier av socialt stöd har jag placerat in de former av stöd som

---

⁴ Här refererar Sven Hessle till Cohen & Wills 1985, Kessler & McLoud 1985 och Mitchell, m fl 1982.

⁵ Hedin (1994) hänvisar här till Gottlieb B och Wagner F (1991) i Eckenrode J ”The Social Context of Coping”.

jag funnit intressanta att undersöka. I *praktiskt stöd* inkluderar jag praktisk hjälp i hemmet. I denna stödform innefattar jag också hjälp med barnpassning och omsorgsarbete riktat till både barn och äldre. I nästa stödkategori som kategoriseras som *känslomässigt stöd* innefattar jag att bli lyssnad på när man har behov av att dela både glädje och sorg. I kategorin *råd och guidning* innefattar jag råd kring barnuppfostran, råd eller information om hur och var man kan söka ett arbete, råd kring utbildningsfrågor, familjerådgivning och medling när det uppstått konflikter mellan makar eller mellan föräldrar och barn eller syskon. I kategorin *ekonomiskt stöd* innefattar jag lån i form av mindre och större summor, gåvor samt försörjningsstöd mellan makar, generationer, släktingar och vänner. I kategorin *social gemenskap* innefattar jag både själva aktiviteten i form av delad social samvaro, men jag vill också lyfta fram gemenskapens funktion. Gemenskapen kan ge individen identitetsbekräftelse och en känsla av tillhörighet, genom att medlemmarna i exempelvis en förening delar ett gemensamt intresse för exempelvis sport, religion, kulturella traditioner eller politiska visioner etc.

Socialt stödutbyte

Jag har valt att använda begreppet *socialt stödutbyte* för att belysa att de stödjande handlingar som mina intervjupersoner är givare och mottagare av inte kan ses som enskilda handlingar utan snarare som delar i en interaktionell process mellan två eller flera individer. Samtliga forskare som jag sett använda sig av begreppet *socialt stödutbyte*, har använt den sociala nätverkstermen *ömsesidighet* eller *reciprocitet* för att beskriva begreppets innebörd. Förutom begreppen *ömsesidighet* eller *reciprocitet*, har jag funnit att det innehåll som enligt Mitchell ryms inom de nätverksanalytiska begreppen *intensitet* eller *styrka* och *varaktighet*, används av flera stödutbytesforskare för att beskriva olika typer av *sociala stödutbyten*. Det svenska begreppet *stödutbyte* har tidigare använts av Majen Espvall och Peter Dellgran (2006) i en artikel med titeln "Reciprocitetens villkor – Om informellt ekonomiskt stödutbyte". Vad dessa författare innefattar i begreppet *stödutbyte* är just hur *reciprociteten* eller *ömsesidigheten* av, i deras fall, informellt ekonomiskt stöd ser ut i en viss specifik relation. Den engelska termen *support exchange* används av Antonuchi och Jackson (1990) i deras artikel "The Role of Reciprocity in Social Support" och används på samma sätt för att beskriva *ömsesidigheten* i en viss relation. Antonuchi och Jackson använder även termen *social supportive exchange relationships* för att belysa relationer som innehåller ett ömsesidigt utbyte av socialt stöd.

Enligt Vaux (1988) inbegriper allt socialt stöd en process av ett ständigt utbyte mellan individen och hennes sociala nätverk i ett föränderligt ekologiskt

system. Vaux knyter an till ”social exchange theory” som bygger på att man måste ge för att kunna få och han menar därför att sociala interaktioner har inslag av både kostnader och fördelar för individen. Vaux poängterar dock att utbytesteorins giltighet har ifrågasatts av flera forskare när det handlar om socialt stöd i nära relationer. Han skriver att utbytet mellan personer i nära och intima relationer är mer komplext och mer utsträckt över tid än i mer tillfälliga relationer. Detta mer utsträckta stödutbyte har i senare nedan nämnda studier även begreppsmässigt skilts åt från utbytet i mer kortvariga relationer.

Janet Finch och Jennifer Maison (1993) beskriver i sin studie av olika former av sociala stödutbyten inom släkterelationer hur dessa innehåller olika former av reciprocitet, vilka de benämner *balanserad reciprocitet* och *generaliserad reciprocitet*. Så här beskriver författarna skillnaderna mellan dessa former av reciprocitet: ”In its simplest form, balanced reciprocity implies direct repayment between two individuals on an equivalent scale. The concept of general reciprocity, by contrast, denotes circumstances in which a fairly immediate counter-gift is not expected, or may not be expected at all. There is simply the expectation that repayment will be made at some point, possibly to the same person but also possibly to a third party (Sahlins, 1965; Lévi-Strauss, 1969; Finch, 1989: chapter 5)” (Finch & Maison, 1993:51). Författarna hänvisar också till den amerikanske antropologen Alvin Gouldners definition av *generaliserad reciprocitet* i det amerikanska samhället som ”an all-purpose moral cement” (Gouldner 1973 i Finch & Maison 1993:51), ett moraliskt fundament som binder människor till varandra genom att skapa en känsla av återbetalningsskyldighet, vilket knyter upp individer till en uppsättning relationer som har en diffus och generaliserad förväntan på ett ömsesidigt stödutbyte (Finch & Maison, 1993:51).

Janet Finch och Jennifer Maison gjorde, i sin ovan nämnda studie, både en enkätstudie (978 personer) och en mer kvalitativ studie, där de undersökte socialt stödutbyte inom familjen och släkten i elva släkter bosatta i England och där sammanlagt 88 personer ingick i den kvalitativa intervjustudien. Enkätstudien byggde på vinjetter, där var och en fick ta ställning till hur de skulle ha handlat i olika situationer, när någon exempelvis behövde deras stöd. Poängen var att få fram hur det moraliska tänkandet såg ut kring ansvar för släktingar. Detta moraliska tänkande skulle enligt Mitchells nätverksanalytiska termer kunna betraktas som släktförhållandets *intensitet* eller *styrka*. Både i enkätstudien och i den kvalitativa studien var reciprocitet något som förespråkades av respondenterna. Det var i enkätstudien inte

tydligt hur ansvaret gentemot släktingar såg ut – det fanns alltså ingen entydig moralisk uppfattning kring *intensitet* – hur mycket man bör hjälpa sina släktingar. Däremot framkom det att det försiggick ett utbyte av olika former av stöd inom slakten i den kvalitativa studien. I de flesta situationer försökte man nå en balans mellan givande och tagande. Detta behövde inte nödvändigtvis handla om samma sorts stöd, men att det ändå skedde ett utbyte för att undvika en obalanserad bytesrelation.

De exempel som Finch och Maison fann på *generaliserad reciprocitet* i sitt material handlade till största delen om att någon fått stöd från den äldre generationen och kände att han eller hon borde betala tillbaka genom att i sin tur själv ge stöd till den yngre generationen. Att uppleva ett krav på att ge stöd till en tredje part utgjorde dock endast ett fåtal exempel i Finch & Maisons material tillskillnad från de exempel som rörde *balanserad reciprocitet*, där man inom en kortare tidsram känner en skyldighet att betala tillbaka till den person som har gett en själv stöd. Ett exempel som ges på *generaliserad reciprocitet* är hur före detta migranter som fått stöd från en äldre släkting att migrera från Irland till USA, i sin tur kände sig förpliktigade att hjälpa en yngre släkting att flytta från Irland till England. Samma fenomen gick att urskilja för ytterligare tre personer som kom från andra delar av världen. Författarna har också några exempel från ett fåtal släkter där man också betalar tillbaka till en tredje part, men inte nödvändigtvis i samma form som hur man själv erhållit stöd. I sådana familjer finns det en generell förväntan om att göra goda saker för varandra på en regelbunden basis. I dessa familjer skedde det ett utbyte av alla möjliga former av stöd – ömsesidigt stöd var ständigt något som förväntades. Författarna ger ett exempel som visar att alla såg en stor ära i att hjälpa varandra. Det var främst de som hade arbetarklassbakgrund som beskrev ett sådant utbyte och som bodde nära varandra. Det fanns dock de som hade en liknande arbetarklassbakgrund och som bodde nära, men som inte hade samma generella reciprocitetsutbyte inom familjen.

Toni C. Antonucci och James S. Jackson (1990) skriver i sin artikel ”The role of Reciprocity in Social Support” att reciprocitet är ett bra begrepp att utgå ifrån för att studera *socialt stödutbyte* både i stunden och över tid. De poängterar att *stödutbytet* är beroende av olika kulturella förväntningar samt av socioekonomiska förutsättningar. De beskriver det *sociala stödutbytet* som sker mellan generationer över tid som en form av *support bank*, vilken de som har varit givare av stöd kan hänvisa till när de själva är i behov av stöd senare i livet. Har man själv varit mottagare av stöd har man tvärtom en stödsuld, som andra kan hänvisa till när de är i behov av stöd. Denna

stödbank liknar det som Finch och Maison ovan beskriver som *generaliserad reciprocitet*, d.v.s. ett mer diffust stödutbyte som är utsträckt över tid. Enligt Antonucci & Jackson är denna *stödbank* en symbol för *stödutbyte* fördelat under livscykeln och mellan generationer.

Antropologen Alvin W Gouldner (1960) beskriver reciprocitet som något universiellt. Enligt honom är generella normer om ett ömsesidigt stödutbyte i ett samhälle, d.v.s. att visa tacksamhet för eller att återgälda det någon annan har gett oss en förutsättning för att hålla ihop alla former av samhällssystem. Dessa generella normer är en förutsättning för att människor skall kunna lita på att om jag hjälper dig i dag kommer du att hjälpa mig i morgon. Finns inte dessa normer uppstår ett samhälle som karaktäriseras av ojämlikhet och utsugning, vilket kan ses som motsatsen till ett samhälle som präglas av generell reciprocitet (Gouldner, 1960).

Även om samtliga stödutbytesforskarna ser reciprocitet som något generellt poängterar Antonucci och Jackson (1990) att *stödutbytet* som sker mellan generationer skiljer sig åt både mellan kulturer och mellan människor med olika ekonomiska förutsättningar. De exemplifierar dessa skillnader med att fattiga föräldrar förser sina barn med mat och tak över huvudet, medan rika föräldrar har möjlighet att förse sina barn med både en bra utbildning och olika kulturella erfarenheter. När de fattiga barnen växer upp kanske de inte har råd att försörja sina föräldrar med hjälp av kontanter. Barnen tar däremot hand om sina föräldrar genom att låta dem bo hemma hos sig, och genom att själva ge dem både mat och omsorgsstöd. De rika barnen tar i vuxen ålder snarare emot ekonomiskt stöd från sina föräldrar än tvärtom eller har också råd att betala någon annan person som utför omsorgsuppgifter för sina äldre föräldrars räkning, vilket gör dessa föräldrar mer oberoende av sina barn.

När det gäller kulturella skillnader hänvisar författarna till studier av Akiyama, 1984, 1990 i vilka det gjorts jämförelser mellan amerikanska och japanska kvinnor när det gäller oberoende. För amerikanska kvinnor var idealet att bo kvar i sitt hem och vara självständiga i förhållande till sina barn. Endast när det var ekonomiskt omöjligt att bo själv flyttade de in hos sina barn. I Japan fanns det en annan kulturell ordning, där den äldsta sonen vid sitt giftermål tillsammans med sin hustru flyttade hem till sina föräldrar för att bo tillsammans med dem tills de dog. Dessa båda exempel visar hur både socioekonomiska och kulturella faktorer har en inverkan på både förväntningar och innehåll av socialt stödutbyte mellan generationer.

En form av stödutbyte som skiljer sig från de stödutbyten som jag gått igenom ovan är *altruism*. Detta tillsynes enkelriktade sociala stödgivande skulle enligt den sociala utbytesforskaren Peter Blau (1964) också kunna definieras som ett indirekt utbyte. Detta indirekta utbyte består i att den person som exempelvis ger pengar till fattiga människor inte får något i utbyte av de fattiga utan från andra i det omgivande samhället genom att framstå som någon som utför något gott. Är personen ute efter de fattigas tacksamhet kan man enligt Blau dock tala om ett direkt socialt utbyte. Detta resonemang för mig in på vilka olika motiv en person kan ha till att ingå i vad jag definierar som ett *socialt stödutbyte*.

Sociologerna Martin Kohli och Harald Künemund (2003) förespråkar i sin artikel ”Intergenerational Transfers in the Family” en komplex syn på motiven till varför människor ger socialt stöd. De utgår ifrån att stödgivandet styrs av en kombination av olika motiv, vilka ibland kan stå i konflikt med varandra. De kombinerar olika motiv med stödutbytestyper. *Altruism* – där man ger p.g.a. omtanken om andras välmående, *direkt utbyte* – där man ger för att man bryr sig om att själv få något tillbaka, försenad eller indirekt eller *generaliserad reciprocitet* – där man är angelägen om att ge tillbaka till den man någon gång har fått stöd ifrån, eller till någon annan som exempelvis nästa generation, eller till någon för att denne senare skall ge till andra, en *känsla av plikt* – man ger p.g.a. internaliserade normer i form av skyldigheter och *separerande stöd* – man ger p.g.a. att man är angelägen om att behålla sin autonomi eller distans.

Författarna tar upp ytterligare några motiv till att ge stöd. Dessa är *kontroll* och *makt* – där man ger för att mottagaren skall bli vänligt inställd till ens önskemål, *status* – där man ger för att behålla sin sociala heder eller *anpassning till externa normer* – där givaren är angelägen om att bli accepterad och respekterad (Kohli & Künemund 2003:130).

Enligt ovanstående teoretiska genomgång av vad som kan inverka på ett socialt stödutbyte mellan två individer eller mellan en individ och en mer eller mindre tydligt definierad grupp, är min tolkning att ett socialt stödutbyte är beroende av att det finns ett gemensamt *socialt kontrakt*. Enligt min definition bygger detta uttalade eller outtalade *sociala kontrakt* på en ömsesidig förväntan om att ett visst innehåll av socialt stöd går att erhålla om ett behov av detta skulle uppstå. De moraliska normer som styr graden av ömsesidiga förpliktelser i en relation och dess utsträckthet över tid härrör enligt ovanstående forskning och teori från ett övergripande samhälleligt

normsystem. Detta skulle jag därför välja att definiera som ett *samhälleligt socialt kontrakt*.

Vad ovanstående stödutbytesforskare inte undersökt är hur det *sociala stödutbytet* och det *sociala kontrakt* som påverkar detta, påverkas av att de ingående parterna har sina tillhörigheter i flera välfärdssystem med skilda moraliska normer för exempelvis släktskapsförpliktelser. För att belysa denna dimension i mina intervjupersoners *sociala stödutbyten* har jag i detta kapitel valt att föra in begreppet *transnationalism* samt att problematisera hur de samhälleliga villkoren och normerna om framförallt släktskapsförpliktelser kan skilja sig åt i olika *välfärdsregimer*.

Transnationalism

Begreppet *transnationalism* vidgar synen för vilka dimensioner som har ett inflytande på människors livssituation och handlingsmönster. Det är inte endast den lokala platsen, mötena ansikte mot ansikte med lokalt knutna relationer och det lokala nationella samhällssystemet som påverkar människors liv.

Det som begreppet *transnationalism* främst har tillfört migrationsforskningen, under 1990-talet och framåt, är att tidigare fokus på integrationsprocessen eller assimilationsprocessen i det nya landet har kompletterats med och alltmer inbegriper migranternas interaktioner med nätverk utanför nationalstaten (Wahlbeck, 2002; Faist, 2004). De forskare som först introducerade begreppet *transnationalism* inom migrationsforskningen är de amerikanska antropologerna Nina Glick Schiller, Linda Basch och Cristina Blanc-Szanton. Med utgångspunkt i studier av migranternas relationer i både USA och dessa migranternas ursprungsländer Östra Karibien, Haiti och Filippinerna, utvecklade de följande numera välkända definition av transnationalism: ”the process by which immigrants build social fields that link together their country of origin and their country of settlement” (Glick Schiller & Basch & Blanc-Szanton, 1992). Det intressanta för mig är att de som bygger dessa sociala fält och som av Glick Schiller m.fl. (1992) kallas transmigranter, agerar och tar beslut, bryr sig om och utvecklar sina identiteter i förhållande till sina sociala nätverk som spänner över flera olika samhällen samtidigt.

Enligt den tyske sociologen Thomas Faist (2004) är *transnationalism* egentligen inte ett nytt fenomen. Gränsöverskridande relationer mellan migranter och framförallt hemlandet har existerat och studerats under långt tid. En tidigare nämnd studie är ”The Polish Peasant in Europe and

America” av Thomas och Znaniecki, som publicerades första gången mellan 1918-1920 (Thomas & Znaniecki, 1958). Forskningens fokus har dock förändrats till att mer uppmärksamma dessa transnationella relationer. Frekvensen av transnationella interaktioner har också ökat som en följd av det moderna informationssamhällets tekniska utveckling, vilket möjliggjort snabbare kommunikationsmöjligheter till överkomligare priser. Thomas Faist använder begreppet *transnational social space*, för att beskriva det gränsöverskridande rum inom vilket transnationella interaktioner försiggår. Faist definierar *transnational social spaces* på följande sätt: ”Transnational social spaces are combinations of ties, positions in networks and organisations, and networks of organisations that reach across the borders of multiple states (e.g. Faist 2000a and 2000b)” (Faist, 2004:17). Faist tar upp fyra huvudtyper av sociala formationer inom vilka *transnational social spaces* kan utvecklas. Dessa sociala formationer är kinship groups, circuits & issue networks och communities and organisations (Faist, 2004:19). Bland dessa sociala formationer är det främst släktgrupperingar som är relevanta för min analys och de *transnationella sociala rum* och interaktioner som utvecklas inom dessa. Faist skriver att ”Kinship groups are highly institutionalized cross-border relationships within households, families and kinship systems. They are typical for many first generation migrants. For example, a transnational family perceives itself as a cohesive unit and, in addition a main household in the emigration country, also runs a `shadow` (subsidiary/auxiliary) household in at least one immigration country. Kinship groups are based on specific reciprocity and focused solidarity” (Faist, 2004:19). Ett exempel som ges på utbytet inom ett transnationellt släktnätverk är transfereringar av pengar mellan migranter och släktingar i hemlandet, så kallade ”remittances”. Ett annat exempel på ett utbyte inom släktnätverk är förekomsten av informella försäkringskollektiv.

Steven Vertovec som är brittisk antropolog, hänvisar till ett generellt perspektiv på *transnationalism* av Ayse Caglar:

”Current scholarship on transnationalism provides a new analytic optic which makes visible the increasing intensity and scope of circular flows of persons, goods, informations and symbols triggered by international labour migration. It allows an analysis of how migrants construct and reconstitute their lives as simultaneously embedded in more than one society.” (Ayse Caglar 2001:607 i Vertovec, 2004:2)

En annan brittisk forskare som är knuten till samma institution för migrationsforskning som Vertovec är sociologen Ellie Vasta. I sin

sammanställning av teori om sociala nätverk inför ett forskningsprojekt med titeln "Immigrant Work Strategies and Networks Project" skriver hon att "In order to understand how social relationships and network systems are developed, network analysis (Boyd 1989; Brettell and Hollifield 2000) and theories on transnationalism (Vertovec 1999) emerged as important foundations of analysis. In migration studies, understanding the links between sending and receiving countries became increasingly important as the process of globalisation began to shrink time and space through the transfer of people as well as of information and communication technologies, trade and resources, and aid" (Vasta, 2004:9).

Det är främst hur migranternas konstruktion och återskapande av sina liv påverkas av att de genom sitt transnationella nätverk är involverade i mer än ett samhälle samtidigt, som jag är upptagen av i det transnationella perspektivet. Att förena teoretiska begrepp som *socialt stödutbyte* och *transnationalism* framträder för mig som högst relevant för att förstå och beskriva migranternas dagliga interaktioner, i en värld där deras sociala tillhörighet inte är begränsat till det lokala sammanhang där de just för tillfället befinner sig.

Diaspora och etnisk inkorporering

För att undersöka mina intervjupersoners delaktighet i föreningar med somalisk anknytning, har jag använt mig av teori om *etnisk inkorporering* och *diaspora*. Innebörden i dessa begrepp överlappar varandra till viss del, men skiljer sig åt när det kommer till visionen om att återvända och till en önskan om att bygga upp och förändra situationen i ett hemland, vilket man tvingats lämna p.g.a. krig eller andra skäl.

Antropologen Hylland Eriksen (1993) definierar *etnisk inkorporering* genom att använda sig av Handelsmans typologi över etnisk social organisation från år 1977. Denna tar upp fyra olika grader av *etnisk inkorporering*. Dessa är *etnisk kategori*, *etniskt nätverk*, *etnisk sammanslutning* och *etnisk gemenskap*. Typologin kan dels användas som ett utvecklingsschema för att beskriva en etnisk grupp:s framväxt, etnogenes, och dels för att beskriva olika grader av etnisk social organisering i ett mångetniskt samhälle. Det är den senare användningen av typologin som jag tar i anspråk här. Typologin kan dessutom ses som en modell för mellan-etniska processer, där en och samma person vid olika tillfällen kan variera mellan att endast tillhöra eller bli tillskriven en *etnisk kategori*, till att vid ett annat tillfälle vara delaktig i en *etnisk gemenskap*. Graden av etnisk social organisation beror för den enskilde dock på vad etniciteten har att erbjuda i form av begränsningar

och möjligheter eller rättigheter och plikter (Hylland Eriksen, 1993:59-61). I min studie undersöker jag vilken betydelse delaktigheten i en etnisk förening eller mångetnisk förening har för mina intervjupersoner. Enligt typologin om etnisk inkorporering skulle mina intervjupersoners olika grad av involvering i en somalisk förening kunna ses som exempel på olika grader av *etnisk inkorporering*.

Diaspora är närbesläktat med *transnationalism*, men fokuserade ursprungligen på en mer ofrivillig och tvingande migration, med den judiska diasporan som utgångspunkt. Ordet *diaspora* kommer från grekiskan, där *spora* kommer från det grekiska verbet *speiro* som betyder att så och där prepositionen *dia* betyder över. För grekerna avsåg termen *diaspora* utspriddhet genom migration och kolonialisering (Cohen, 1997). *Diaspora* har som teoretiskt begrepp använts på flera olika sätt (Olsson & Wahlbeck, 2007). Jag kommer främst att använda *diaspora* i betydelsen etnisk social organisation och i viss mån också som en kulturell process som formar en människas identitet.

Att använda *diaspora* som en form av social organisation var ursprungligen William Safrans (1991) idé. Safran tog sin utgångspunkt i judarnas specifika erfarenheter av försörjning och utanförskap i exil och de kriterier som Safran utgår ifrån när han beskriver vilka som kan tillhöra en *diasporisk grupp* utesluter i dag många etniska grupper som inom senare forskning anses tillhöra *diasporiska grupper*. Då många forskare både har kritiserat och tagit avstamp i William Safrans kriterier för vilka han anser ingår i en *diasporisk grupp*, tycker jag att det är relevant att återge dessa i sin ursprungliga form. De är:

”1) They or their ancestors, have been dispersed from a specific original ”center” to two or more ”peripheral”, or foreign, regions; 2) they retain a collective memory, vision, or myth about their original homeland - its physical location, history and achievements; 3) they believe that they are not - and perhaps cannot be - fully accepted by their host society and therefore feel partly alienated and insulated from it; 4) they regard their ancestral homeland as their true, ideal home and as the place to which they or their descendants would (or should) eventually return - when conditions are appropriate; 5) they believe that they should, collectively, be committed to the maintenance or restoration of their original homeland and to its safety and prosperity; and 6) they continue to relate, personally or vicariously, to that homeland in one way or another, and ethnocommunal consciousness and solidarity are importantly defined by the existence of such a relationship” (Safran 1991: 83-84).

Robin Cohen (1997) som är en av dem som utvidgat användningen av begreppet, tar ändå avstamp i den judiska *diasporan* med exil och ofrivillig flykt som sina kännetecken. Cohen utvecklar dock begreppet till att innefatta även andra gruppers utspriddhet över världen, där migrationen har varit mindre tvingande. Cohen hänvisar till fem olika typer av *diasporor*, vilka han benämner offer, arbetskraft, handel, imperiell och kulturell. De grupper som han förknippar med offer är judarna, men också armenier och alla de afrikaner som tvingades in i slavhandel. Den grupp som han knyter till arbetskraft är indier och de som förknippas med handel är kineser och libaneser. Engelsmännen ges som exempel på den imperiella *diasporan* och människor från Karibien karaktäriseras som tillhörande den kulturella diasporan (Cohen, 1997). Det som enligt Cohen förenar samtliga *diaspora* grupper är att deras ursprungsland eller föreställning av ursprungslandet finns lagrat djupt i språket, religionen, traditioner och sedvänjor och alltid har någon form av inverkan på deras lojalitet och känslor. Denna inverkan kan vara stark eller svag, men står för ett accepterande av att det finns en länk mellan deras historiska förflutna och med andra människor med samma etniska tillhörighet som har en liknande bakgrund (Cohen, 1997).

Stuart Hall (1996) utgår inte som Safran och Cohen från att det *diasporiska* medvetandet tar sin utgångspunkt i myten om ett specifikt hemland eller geografisk plats. Hall menar istället att det diasporiska medvetandet härrör från en gemensam upplevelse av förtryck eller ifrån att vara kopplad till en gemensam historia av förtryck. Hall tar sin utgångspunkt i vad han kallar den afrikanska *diasporan* och i en *diasporisk* medvetenhet som bygger på en gemensam historia av slaveri.

En ytterligare tolkning och användning av *diaspora* bygger på att människor som är utspridda på olika platser konstruerar nya identiteter som en följd av att de tar intryck av flera kulturella uttryck och sammanhang inklusive det som de ursprungligen härrör ifrån. Dessa identitetskonstruktioner kallas av Stuart Hall (1996) för ”new ethnicities”. Att befinna sig i *diaspora* bidrar enligt Hall till ”unsettling, recombination, hybridization and ‘cut-and-mix’ - in short, the process of cultural diaspora- ization” (Hall, Stuart 1996: sid 447). Paul Gilroys (1997) begrepp för samma typ av process är ”the changing same”. Denna inriktning och användning av *diaspora* anses av dess förespråkare vara mindre essentialistisk än den användning som Safran (1991) använder sig av enligt ovan.

Enligt Östen Wahlbeck (2002) skall *diasporabegreppet* ses som en idealtyp och som ett analytiskt begrepp snarare än som någonting absolut och fast.

Vad jag finner användbart i William Safrans (1991) teori om *diaspora som social organisation* är att han lyfter upp strukturella förklaringar i både ursprungslandet och det nya landet, såväl som individuella förklaringar till olika grader av *diasporisk social organisation*. Wahlbeck (2002) påpekar särskilt *diasporabegreppets* användning när det gäller att förstå flyktingars sociala formationer i det nya landet, särskilt då begreppet tar hänsyn till strukturella omständigheter i både ursprungslandet och i det nya landet och till individuella faktorer för att förstå dessa sociala formationer. Dessa formationer kan vara politiska och mobilisera sina medlemmar för att uppnå en social förändring i ursprungslandet/ursprungsplatsen eller i det nya hemlandet. Den *diasporiska sociala organisationen* för mobilisering och social förändring ses av flera forskare som en form av sociala rörelser (Alinia, 2004; Sökefeld, 2006).

För mig är diaspora i betydelsen etnisk social organisation framförallt användbart för att förstå vad som ligger bakom den gemensamma somaliska organisationen i och utanför Sverige. Särskilt den sociala organisationen i form av föreningsarbete som syftar till att förändra sociala förhållanden i Somalia, men också för somalier i Sverige.

Välfärdsregimer

För att förstå mina intervjupersoners beskrivna sociala stödutbyten på en mikro- och mesonivå är det viktigt att också beskriva de olika samhällssystem som de är knutna till. Dessa samhällssystem skulle i enlighet med Ian Goughs (2004) typologi över *välfärdsregimer* kunna inordnas under *informella trygghetsregimer*, *otrygga regimer* och *välfärdsstatsregimer*. Denna typologi utvecklades, då det fanns ett behov av att definiera de system som inte kunde innefattas i Esping Andersens, 1990, tre olika typer av välfärdsstater. Alla de fattiga länder, som befinner sig under utveckling och i förändring i Asien, Latinamerika och Afrika och som i dag ännu inte har en formell arbetsmarknad som kan förse staten med inkomster som går att fördela mellan dess medborgare, kan inte innefattas i Esping Andersens välfärdsstatstypologi enligt Gough.

Välfärdsstatsmodellerna skiljer sig åt vad gäller hur välfärden fördelas mellan stat, marknad och familj, där den socialdemokratiska modellen är den där staten står för den största delen av välfärden. I Esping-Andersens, 1999, senare version har han förutom att analysera hur individen i dessa modeller kan klara sig oberoende av marknaden också tagit hänsyn till i vilken utsträckning individen kan klara sin välfärd oberoende av familjen, under perioder som spädbarnsförälder och ålderdom samt vid sjukdom

och vid olycksfall, då det inte går att försörja sig via marknaden. Enligt Goughs och Esping-Andersens typologi skulle Sverige sorteras under en *välfärdsstatsregim* och mer specifikt under en socialdemokratisk modell (Gough, 2004:24). Somalia skulle enligt min bedömning sorteras under en *informell trygghetsregim* eller under en *otrygg regimen*.

I den *informella trygghetsregimen* har staten en minimal roll eller ingen roll alls i fördelningen av välfärd. Det finns inte heller en stabil formell arbetsmarknad som kan förse staten med fördelningsbara intäkter. I den *otrygga regimen* står otryggheten för att staten utsatts för yttre och inre konflikter och drabbats av krig och av att välfärden snarare existerar i form av bristen på välfärd. I både den *otrygga regimen* och den *informella trygghetsregimen* bygger människors trygghet eller sociala försäkring på att familjen och släkten upprätthåller ett informellt normsystem av skyldigheter och rättigheter att stödja varandra, både försörjningsmässigt och omsorgsmässigt. Även grannar och vänner är viktiga för tryggheten i detta system – och systemet kräver därför att man upprätthåller goda relationer gentemot både sitt släkt- och vänskapsnätverk. Även religionen reglerar vem man skall stödja i detta informella sociala försäkringssystem.

Detta system är inte nödvändigtvis bundet till en specifik nationalstat utan inkluderar släktingar oavsett var de bor i världen. I detta system har inte det kapitalistiska industrisamhället fått genomslagskraft fullt ut och därmed inte heller ett kollektiv av arbetare som kan ställa krav på sociala rättigheter eller arbetsgivare och stat som kan tjäna på ett mer kollektivt socialförsäkringssystem för att trygga arbetarnas hälsa och därmed företagens och landets ekonomi. I Somalia består ekonomin, liksom i de *informella trygghetsregimerna* och *otrygga regimerna*, av en blandning av marknadsekonomi, en informell marknad, självförsörjande bönder och nomader och av internationellt bistånd samt av transaktioner från släktingar i andra delar av världen (Gough, 2004:28-33). Likt i en *otrygg regimen* har situationen i Somalia sedan i slutet av 1980-talet präglats av otrygghet för både individer och företag p.g.a. av pågående inbördeskrig och politisk instabilitet. Det finns dock olika grader av instabilitet inom landet. Norra Somalia, och särskilt provinsen Somaliland är mer stabilt och fungerande än landets sydligaste del och landområdet kring huvudstaden Mogadishu (Samatar, 1998; Ivarsson m.fl., 2005; Abshir, 2007). Möjligen skulle man kunna säga att en *informell trygghetsregim* råder i Somaliland, medan en *otrygg regimen* fortfarande präglar levnadsförhållandena i södra Somalia.

Den svenska välfärdsstaten bygger på ett kollektivt försäkringssystem, men är styrt av ett skattesystem i vilket alla män och kvinnor i arbetsför ålder, för att kunna få ett inte endast marginellt skydd, måste delta i den formella arbetsmarknaden och via skattesystemet bidra till hela kollektivets totala trygghetssystem. I detta system av individuell institutionalism (Bäck-Wiklund, 2003:27-31) behöver man inte upprätthålla relationerna till sitt nätverk och sin släkt i samma utsträckning och man har enligt lag inte skyldighet att bidra med försörjning och med praktiskt omsorgsarbete utanför kärnfamiljen – d.v.s. utanför förhållandet till sin sammanboende partner och eventuella minderåriga barn. Ens bidrag är mer opersonligt genom skattesystemet och det sociala stöd som tas emot från staten behöver inte återgå till en specifik person eller socialt nätverk, utan snarare till en opersonlig grupp människor som består av samtliga nationalstatens invånare.

Detta institutionaliserade system skulle med en social stödutbytesterm möjligen kunna definieras som en statligt institutionaliserad generaliserad reciprocitet. Det sociala stödutbytet inom familjen, släkten och mellan vänner blir mer ett komplement till detta icke släktbundna kollektiva sociala försäkringssystem som samordnas av stat, kommun och landsting. Flera studier har dock visat att den svenska välfärdsstaten inte täcker alla omsorgsbehov och att invånarna i den svenska välfärdsstaten också är involverade i ett omfattande informellt socialt stödutbyte, både mellan generationer och i förhållande till vänner och andra samhällsmedborgare (Jeppson Grassman, 2001) samt är engagerade i ett mer altruistiskt stödutbyte i form av ideella åtaganden i frivilliga organisationer (Jeppson Grassman, 1997).

Erica Righard har i sin avhandling ”The Welfare mobility dilemma” gått igenom ett flertal studier inom migrationsforskningens område, vilka berör transnationell välfärd kopplad till omsorg om barn och föräldraskap. Righard har kommit fram till att de institutioner som är relevanta för den transnationella välfärden när det gäller omsorg och föräldraskap är släkten och religionen (Righard, 2008). Hur välfärdsstaten samspelar med dessa institutioner framgår inte i dessa studier enligt Righard. Hur den transnationella välfärden är organiserad och hur den lokala socialpolitiken och socialt arbete skall förhålla sig till att en del av dess invånare befinner sig i detta translokala välfärdsrum är enligt Erica Righard (2008) relevanta framtida forskningsfrågor.

Vad jag funnit intressant att undersöka är hur människors sociala stödutbyten påverkas av att de och deras sociala nätverk har sina tillhörigheter i flera samhällssystem med olika *välfärdsregimer*. Att ha ett socialt nätverk som är knutet till olika samhällen och samhällsvillkor kan också påverka valet av försörjningsstrategi.

Försörjningsstrategi

Begreppet försörjningsstrategi definierar jag här som en medveten och målinriktad handling som avser att leda till arbete och försörjning i eller utanför Sverige. Begreppet strategi har sitt ursprung i den manliga offentliga och militära sfären (Edwards & Ribbens, 1991). I "Överlevnadsstrategier bland hemlösa och socialt utslagna" använder författarna en definition från The American college dictionary, NY 1955. De skriver att "strategi är ursprungligen en militär term som bl a betecknar att skickligt och planmässigt handskas med en motståndare eller med situationen för att nå ett mål bl a genom att lura motståndaren" (Isaksson & Norman m.fl, 1978).

Graham Crow (1989) tar upp *strategibegreppets* användbarhet för analyser av både individers och familjers handlingar och i fall av både rationella och icke rationella val. Maren Bak (1997) använder familjestrategi i sin avhandling "Enemor familien" där hon beskriver ensamstående mödrars sätt att hantera sitt vardagsliv. Familjestrategi delas av Bak upp i ytterligare två strategier, den traditionella och den självbärande familjestrategin. Claudia Gardberg Morner (2003) skriver i sin avhandling "Självständigt beroende", om ensamstående mödrars *försörjningsstrategier*. Studien har inspirerat mig, då den beskriver hur kvinnornas *strategier* utformas i interaktion med ett både informellt och formellt socialt nätverk i bostadsområdet och lokalsamhället. Ytterligare exempel på användning av *strategi* är hur Oscar Pripp (2001) i sin avhandling "Företagande i minoritet" beskriver vilka *strategier* assyrier/syrianer i Södertälje använder för att starta egna företag och bedriva dessa. Exempel på *strategier* som Pripp tar upp är hygien, hederlighet och exotism och att behärska det svenska språket. Att starta ett företag var också en *strategi* i sig. De hinder som Prippts intervjupersoner upplevde svårast att påverka strategiskt var att de talade en bruten svenska eller att de hade ett "osvenskt" utseende (Pripp, 2001).

En *försörjningsstrategi* utförs, som jag ser det, i förhållande till ett specifikt *handlingsutrymme*. Ett sätt att se på en individs handlingsutrymme är att, som migrationsforskarna Anders Lange och Charles Westin (1985), dela upp detta i ett *inre* och ett *yttre handlingsutrymme*. Det *yttre handlingsutrymmet* består enligt dessa forskare av strukturella omständigheter som inte är möjliga

att påverka för den enskilde individen. Det *inre handlingsutrymmet* består av individuella kunskaper och egenskaper samt personligt självförtroende, vilket också har en inverkan på hur en person väljer och kan agera. Anders Lange och Charles Westin (1985) som båda har studerat invandras och flyktingars livssituation, utvecklade en teoretisk modell där de såg graden av att kunna utföra aktiva egna val som beroende av både ett *yttre* och *inre handlingsutrymme*. Graden av möjlighet till aktivt agerande beskrevs på en skala med hjälp av begreppen *agens* och *patiens*. *Agens* står för att ha ett *yttre* och *inre handlingsutrymme* och att strategiskt kunna påverka sina val. *Patiens* som är motsatsen till *agens* innefattar istället ett tillstånd där individen p.g.a. ett obefintligt *yttre* och *inre handlingsutrymme* och genom *yttre* kontroll i form av exempelvis myndighetsbeslut, hamnar i ett tillstånd av handlingsförlamning (Lange & Westin, 1985). När en människa befinner sig i ett tillstånd av *patiens* har de *yttre* villkoren hindrat henne från att handla i en önskad riktning och därmed begränsat det *yttre handlingsutrymmet* (Lange & Forskningsprojektet Flyktingmottagandet, 1991).

En *försörjningsstrategi* kan ses som en del av en människas pågående försörjningskarriär. Begreppet karriär står för en process i någon riktning och har använts i interaktionistiska studier av skilda slag. Sven-Axel Månsson (2002) nämner exempel på studier av missbrukares karriärer, den kriminellas karriär och den institutionaliserade mentalpatientens karriär. Goffmans studie om totala institutioner och hans beskrivning av de intagnas motståndsstrategier mot institutionell maktutövning är en studie som inspirerat andra forskare inom fältet socialt arbete att studera hur olika typer av problematiska livskarriärer kan brytas och förändras. Den forskare som, enligt Månsson, utvecklat den del av interaktionismen som intresserat sig för händelser som mer radikalt förändrar människors livsprojekt eller identitet, är den amerikanske sociologen Norman Denzin. Månsson hänvisar också till sin och Ulla-Carin Hedins, 1998, studie ”Vägen ut! Om kvinnors uppbrott ur prostitutionen”, i vilken de intresserat sig för avgörande händelser som påverkat kvinnornas beslut att lämna prostitutionslivet. Även om det var en process av händelser som tillslut avgjorde kvinnornas beslut, beskrev kvinnorna ofta en specifik händelse som en *vändpunkt* som varit avgörande för beslutet (Månsson, 2002:161-164). Ett sätt för mig att undersöka det *yttre handlingsutrymme* som har påverkar mina intervjupersoners *försörjningsstrategier* har varit att identifiera *yttre* händelser som har utgjort *vändpunkter* och som påverkat deras val av *försörjningsstrategi*. Av särskilt intresse har varit *vändpunkter* som uppkommit som ett resultat av givande eller mottagande av socialt stöd.

Kapitel 4 Somaliska migranternas livsvillkor och överlevnadsstrategier – en forskningsöversikt

I detta kapitel kommer jag först att gå igenom forskning som visar hur invandranens villkor på arbetsmarknaden har sett ut och förändrats över tid i Sverige. Med hjälp av framförallt studier som bygger på statistiska analyser, men också på intervjustudier av mer kvalitativ karaktär försöker jag finna förklaringar till varför flyktingar och invandrare och särskilt somaliska flyktingar har haft en begränsad tillgång till den svenska arbetsmarknaden under 1990-talet och 2000-talet. Forskning kring den egna etniska och religiösa gruppens betydelse som stöd i den nya livssituation som migrationen innebär är också centralt i denna forskningsgenomgång. Forskningsöversikten berör främst somaliska migranternas situation i olika länder och deras upplevelser av utanförskap, släktens fortsatta betydelse som socialt försäkringssystem och vad det innebär att befinna sig i ett transnationellt socialt nätverk i form av både möjligheter och dilemman. Kapitlet tar också upp hur de äktenskapliga relationerna påverkas av välfärdsstatens villkor och möjligheter till försörjningsstöd, av en svårtillgänglig arbetsmarknad, samt av kraven på att bidra till släktingarnas välfärd i ursprungslandet.

Invandranens och flyktingarnas villkor på svensk arbetsmarknad

Jan Ekberg och Björn Gustavsson (1995) visar i sin bok "Invandran på arbetsmarknaden" hur invandringen och utvandringen sett ut i Sverige sedan 1930-talet och fram till 1990-talet samt hur arbetsmarknadsdeltagandet och arbetsinkomsterna varit fördelade mellan invandrare och svenskar under denna period. Först efter andra världskriget var antalet immigranter större än emigranter. Arbetskraftsdeltagandet för invandrare var som störst år 1950, vilket står för att många som kom till Sverige från de baltiska länderna efter andra världskriget snabbt kom in på arbetsmarknaden som under denna tid hade en stor efterfrågan på arbetskraft. Under 1950-talet – 1960-talet behövde Sverige arbetskraft. Arbetare rekryterades då främst från övriga Norden, Finland och Danmark, men också från länder som dåvarande Jugoslavien och Grekland. Arbetskraftsdeltagandet bland dessa grupper var under denna tid högre än bland svenskfödda. Arbetskraftsinvandringen

avtog dock när efterfrågan på arbetskraft minskade under 1970-talet. Efter 1980-talet förändrades invandringen till Sverige och bestod till största delen av flyktinginvandring från utomeuropeiska länder. Undantaget var de flyktingar som kom från forna Jugoslavien under 1990-talet.

Alltsedan efterfrågan på arbetskraft minskade inom industrin på 1970-talet har personer med utländsk bakgrund haft lägre arbetskräftsdeltagande än svenskar. Särskilt stor var skillnaden mellan svenskfödda och personer som hade utländskt medborgarskap under 1990-talets lågkonjunktur. Konjunkturen spelar alltså en roll för skillnaderna i arbetskräftsdeltagande mellan svenskfödda och speciellt utländska medborgare, d.v.s. speciellt de som har bott i Sverige under en kortare tid. Resultaten från en studie av Björn Gustafsson & Jinghai Zheng (2006), vilka studerat hur medelinkomsten inom olika grupperingar av invandrare förändrats mellan 1978 och 1999, visar att samtliga invandrargrupper bortsett från unga vuxna som kommit från Nordeuropa, USA, Australien och Nya Zeeland försämrade sin relativa medelinkomst i förhållande till svenskföddas medelinkomst under perioden som studerades. De icke europeiska invandrarna som kom till Sverige under 1980-talet hade vid mitten av 1990-talet inkomster som var extremt låga enligt studiens resultat. Denna studie kompletterar de tidigare resultaten från Ekberg & Gustafsson (1995) som visar på en ojämlig tillgång på arbete mellan olika etniska grupper, där utomeuropeiska invandrare har sämst tillgång till arbetsmarknaden. Bortsett från personer som kommer från USA, Australien och Nya Zeeland, har de utomeuropeiska invandrarna när de väl kommit in på arbetsmarknaden de lägsta inkomsterna (Gustafsson & Zheng, 2006).

Faktorer som bidrar till inkludering och exkludering på arbetsmarknaden

Pieter Bevelander (2000) visar i en longitudinell studie att invandrare vars språk inte ligger nära det svenska språket och som kommer från en kultur som i större utsträckning skiljer sig från den svenska, inte fick del av den konjunkturuppgång som inträffade under 1980-talet. Detta förklaras med att det under 1980-talet skedde en strukturell förändring inom företagen i form av bl.a. datorisering. Denna utveckling ledde till att efterfrågestrukturen förändrades och att språk och informella Sverigespecifika kunskaper blev viktigare för att kunna få ett arbete. Denna utveckling missgynnade de invandrare som saknade sådana kunskaper. Bevelander visar därmed att det inte endast är konjunkturen som har betydelse för invandrares position på arbetsmarknaden. Typen av arbeten och efterfrågan på svenskspecifika

kunskaper som språk är också avgörande för om man får ett arbete. I en tvärsnittsstudie visar Bevelander att utbildning och speciellt svensk utbildning underlättade för att både invandrade män och kvinnor skulle få ett arbete år 1990. Detta resultat skiljer sig från år 1970, då utbildning och svensk utbildning inte hade någon betydelse för att de invandrade männen skulle få arbete. För de invandrade kvinnorna hade detta dock betydelse även år 1970.

Eva Franzén (2003) har i sin avhandling visat att det tog längre tid för de personer som invandrat till Sverige år 1995 än för de som invandrat år 1983 att komma in på den svenska arbetsmarknaden. Särskilt lång tid tog det för de utomeuropeiska flyktingarna. Detta medförde att de som kom år 1995 tvingades leva längre tid med försörjningsstöd än den tidigare gruppen av invandrare.

I Välfärdspolitiska rådets rapport "Arbete? Var god dröj! – Invandrare i välfärdssamhället" sammanfattar Christer Lundh m.fl. (2002) forskning som rör invandrades position på arbetsmarknaden. Rapporten visar att det under 1990-talet och fram till 1995 skedde en dramatisk minskning i sysselsättningsgraden för utrikes födda. Sysselsättningen ökar efter 1995, men inte i samma utsträckning som den tidigare sjunkit. Sysselsättningen har dock ökat mer och arbetslösheten har sjunkit i större utsträckning för utrikes födda än för svenskfödda under andra delen av 1990-talet. Nykomna flyktingar från den så kallade tredje världen har enligt rapporten sämst arbetsmarknadsanknytning. Utbildningsnivå förklarar inte skillnader mellan svenskföddas och utrikes föddas arbetsmarknadsanknytning. Rapporten visar likt ovan refererade studier att tid i Sverige samt svensk utbildning underlättar för utrikes födda att få arbete (Lundh m.fl., 2002)

Faktorer som också kan påverka flyktingar och invandrades inkludering alternativt exkludering på arbetsmarknaden är bemötandet från svenska myndigheter, vilka har till uppgift att introducera nykomna i samhällslivet och arbetslivet. Elsie Franzén (1997) har genom att följa ett antal flyktingar från det att de fick uppehållstillstånd och bodde på en flyktingförläggning och under de första åren i en svensk kommun undersökt hur dessa personer upplevt bemötandet från svenska myndighetspersoner och hur detta bemötande påverkat hur de hanterade sin livssituation. Av hennes resultat framgår att ett konstruktivt bemötande, vilket leder till aktivering och självstyrning, består av att bli bemött som en individ, medan ett destruktivt bemötande som istället leder till passivering och patientifiering präglas av att bli behandlad som en del av ett kollektiv.

Oavsett vilka faktorer som är orsaken till exkludering från arbetsmarknaden, medverkar en sådan utestängning till sämre självupplevd hälsa. Maria Roselius (2000) visar i en artikel som bygger på resultaten från Socialstyrelsens två levnadsnivåundersökningar bland fyra invandrargrupper utförda år 1998 och år 1999, att det finns ett samband mellan den självuppskattade hälsan och en kombination av en förankring på arbetsmarknaden, en förankring i ett socialt nätverk av släkt och vänner samt en förankring i det svenska välfärdssystemet. De fyra grupper som ingick i studien kom till Sverige under 1980-talet och har sitt ursprung i Chile, Iran, Turkiet och Polen. Resultaten visar att samtliga grupper hade sämre förankring på arbetsmarknaden, i ett socialt nätverk av släkt och vänner och i det svenska välfärdssystemet, i jämförelse med svenskfödda. Samtliga hade också en större ohälsa än svenskfödda. De som var sämst förankrade inom ovan nämnda områden var personer som kom från Turkiet och Iran och de som var mest förankrade var de som kom från Polen. Studien visade att sämre förankring inom minst två av dessa tre uppräknade områden hängde ihop med en sämre självupplevd hälsa, högre grad av upplevelser av våld och diskriminering samt färre politiska resurser. En kommentar som ges till skillnaderna mellan grupperna är att Polen är mer kulturellt likt Sverige och att Iran är det land som i störst utsträckning skiljer sig från Sverige kulturellt. Vad författaren menar med kultur framgår dock inte av artikeln. Invandrarna från Polen och Iran var mest lika den svenska befolkningen utbildningsmässigt och hade flest personer med gymnasial- och eftergymnasial utbildning (Roselius, 2000).

Svensksomaliers arbetsmarknadsanknytning och arbetsmarknadsvillkor

Flera studier som rör livssituationen för somaliska flyktingar i Europa, hänvisar till statistik som visar att somalier har en väldigt låg arbetsmarknadsanknytning i jämförelse med den infödda befolkningen. Bland dessa studier finns en dansk rapport (Björn m.fl., 2003), en finsk studie (Tillikainen, 2003), norska studier (Fangen, 2006; Engebrigsten, 2004) och studier från Storbritannien (Griffiths, 2002; Census and LFS, 2005).

Maria Selvi (2006) har i en komparativ studie mellan Sverige och Nederländerna jämfört hur många personer mellan 25-60 år som är i arbete, är arbetssökande och helt står utanför arbetsmarknaden, av somalier och före detta jugoslaver i Sverige år 2001 och i Nederländerna år 2003. Hennes statistiska studie visar att före detta jugoslaver (63 %) och speciellt män (69,7 %) i större utsträckning befinner sig i arbete i Nederländerna i jämförelse med somalier i båda länderna och i jämförelse med före detta jugoslaver

i Sverige (56,5 %). Somalier i Sverige är i något större utsträckning (30,5 %) än somalier i Nederländerna (28,6 %) i arbete. Männen är i större utsträckning än kvinnor i yrkesarbete i båda grupperna och i båda länderna. Särskilt stor skillnad är det mellan somaliska män och kvinnor, där 20,9 procent av kvinnorna är yrkesarbetande i Sverige. Jämförande siffra för männen är 38,2 procent. Skillnaden mellan män och kvinnors anknytning till arbetsmarknaden över huvudtaget, alltså hur många som är mellan 25-60 år och som är anmälda som arbetssökande, är väldigt stor. För de somaliska kvinnorna mellan 25-60 år i Sverige står 71,3 procent inte till arbetsmarknadens förfogande. Jämförande siffra för de somaliska männen är 37,3 procent. Möjliga orsaker till att kvinnor i denna åldersgrupp inte står till arbetsmarknadens förfogande i samma utsträckning som männen kan enligt mina spekulationer vara att de i större utsträckning än männen är föräldralediga och hemma för att ta hand om sina barn, eller befinner sig under utbildning. Till viss del kan skillnaden mellan somaliers och före detta jugoslavers arbetsmarknadsanknytning enligt Selvi förklaras med utbildningsnivå, tid i landet och att det för nykomna flyktingar från f.d. Jugoslavien vid ankomsten fanns ett tidigare socialt nätverk av landsmän. Orsaker som diskriminering på grund av utseende och kulturella skillnader kan ha betydelse, men kan inte säkerställas statistiskt enligt studien (Selvi, 2006).

I en intervjustudie med en mindre fokusgrupp bestående av en högutbildad man och en högutbildad kvinna från Somalia presenterad av Kitimbwa Sabuni och Lena Sawyer undersöktes möjliga förklaringar till den låga sysselsättningen bland somalier i Sverige. Förklaringar som framkom till svårigheterna på arbetsmarknaden är att somalier kommer från traumatiska förhållanden orsakade av krig, och många mår dåligt. En annan förklaring som presenterades var att somalierna är en nykommen grupp och det tar tid att bli informerad om Sverige. Det har tagit tid att vänta på förläggningar, samt att ta sig igenom SFI (Svenska för invandrare) och andra åtgärder. Ytterligare förklaringar som angavs i studien var avsaknaden av personliga nätverk på arbetsmarknaden, att man ser ner på betyg från ”icke utvecklade länder”, samt att somalier blir diskriminerade på arbetsmarknaden (Sabuni & Sawyer, 2001).

I rapporten ”Delaktighet för integration – att stimulera integrationsprocessen för somalisktalande i Sverige”, som bygger på ett stort antal kontakter med somalier i olika kommuner i Sverige samt med myndighetspersoner som kommit i kontakt med somalier, ges flera möjliga förklaringar till somaliers låga deltagande på arbetsmarknaden. De flesta

somalierna kom under 1990-talets lågkonjunktur och det finns en skillnad mellan Sverige och Somalias samhälls- och industristruktur. Otillräckliga språkkunskaper och brist på gångbar yrkesutbildning, liksom strukturella faktorer som regleringar på arbetsmarknaden och svårigheter att starta eget, anges som förklaringar. Andra hinder som tas upp är att avsaknaden av informella kontakter utanför den somaliska gruppen minskar möjligheter till kontakter som kan förmedla jobb och kontakter med arbetsgivare. Ytterligare förklaringar är att färre somaliska ungdomar studerar på gymnasiet och ännu färre på universitetsnivå, i jämförelse med andra svenska ungdomar (Berglund & Integrationsverket, 1999).

En studie som förändrar bilden av ett lågt arbetskraftsdeltagande bland somalier i exil är en studie av Benny Carlson (2006), som visar att sysselsättningen för somalier i Minneapolis i staten Minnesota i USA är ungefär dubbelt så hög som för somalier i Sverige i början av 2000-talet. Då sysselsättningen i åldersgruppen 16-64 år var betydligt högre för somalier i Minnesota (47 % år 2000) än den var i Sverige (23 % år 2003), söker Benny Carlson olika möjliga förklaringar till detta. En förklaring är att det var högkonjunktur i Minnesota under 1999-2001 då de flesta somalier kom dit, medan den största flyktinggruppen som kom från Somalia till Sverige under 1990-talets början och mitt sammanföll med den dittills värsta lågkonjunkturen i Sverige under efterkrigstiden. Andra möjliga förklaringar är att det i Minnesota förs en politik som underlättar eget företagande, vilket innebär att många somalier i Minnesota driver egna företag, om än i liten skala och till stor del riktad till en somalisk enklav. Förutom detta beskriver Carlson att det finns en accepterande miljö i Minnesota och en god social service och ett nätverk som tack vare en lång tradition av flyktinginvandring på ett bra sätt kan ta emot nyanlända somalier och introducera dem i samhället. Ytterligare förklaringar är att de somalier som kommit till Minnesota är kunniga i engelska, tillhör en selekterad grupp av företagsamma och att gruppen som helhet är så pass stor att det finns möjlighet att bedriva företag som främst riktar sig till andra somalier (Carlson, 2006).

I en senare rapport visar Benny Carlsson (2008) med hjälp av statistik från SCB, att både sysselsättningen och det egna företagandet har ökat bland somalier i Sverige under 2000-talet. I Göteborg har sysselsättningen ökat som mest från att år 2000 vara 16,7 procent till att år 2005 vara 22,4 procent bland de personer som är födda i Somalia och som befann sig i åldersgruppen 20-64 år. Störst var antalet sysselsatta somalier i Stockholm, där 31,9 procent var sysselsatta. Utslaget på hela Sverige är 26,8 procent av de personer som är födda i Somalia i denna åldersgrupp sysselsatta. Mellan

2000 och 2005 steg antalet egna företag bland somalier från 13 till 97 företag, varav 12 drivs av kvinnor. Störst antal företag drivs i Stockholmsområdet (Carlson, 2008).

Etniska nätverk som stöd mot utanförskap

Ett återkommande tema i studier som handlar om migranternas situation visar på vikten av gemenskap med andra med en liknande etnisk bakgrund, för att få stöd i det utanförskap som många upplever i ett nytt land och för att kunna få sin identitet bekräftad.

Ett klassiskt verk som belyser vikten av den egna etniska gruppens stöd för att motverka utanförskap och dess negativa konsekvenser är "The Polish Peasant in Europe and America", skriven av WI Thomas & Florian Znaniecki. Studien, som består av olika delar och publicerades första gången mellan år 1918-1920, behandlar den polske bondens socialiseringsprocess i det nordamerikanska samhället. Detta gör forskarna genom att studera de polska böndernas sociala organisation i både det polska och nordamerikanska samhället. Denna studie visar att anpassningen till ett nytt samhälle underlättas av ett socialt stöd och gemenskap med människor som har liknande upplevelser. Studien pekar dock på svårigheterna med att upprätthålla tidigare kulturella institutioner utan stöd från dess ledare, vilka i Polen främst utgjordes av katolska präster. Dessa yrkesgrupper migrerade inte i lika stor utsträckning som lantbruksarbetarna. Kunskapen om hur de polska bönderna hade det i Amerika kom främst från studier av brev som skickades mellan migranter och släktingar i Polen (Thomas & Znaniecki, 1958).

Aleksandra Ålund (1991) visar i "Lilla Juga", en studie som främst bygger på intervjuer med 30 jugoslaviska kvinnor kring deras strategier för att bemästra olika situationer i sitt vardagsliv, hur den jugoslaviska gemenskapen fungerade som ett skydd mot en gemensam upplevelse av utanförskap under den första tiden i Sverige. Efter hand som tiden gick splittrades gemenskapen. Skälet till splittringen var att de enskilda individerna hade olika förutsättningar, vilka ledde till olika positioner i det svenska samhället. Det uppstod för flera en saknad efter den ursprungliga gemenskapen som fanns under den första tiden i Sverige. Gemenskapen byttes enligt Ålund ut, av framgång, materiella tillgångar och individuell ensamhet (Ålund, 1991). Aleksandra Ålund (1985) beskriver hur invandrare i ett underläge, i en gemensam upplevelse av immigrantsituationen, använder sig av en strategi i form av skyddsmurar. Skyddsmurarna byggs dels som identitetsbevarande

anpassningsstrategier, när man som invandrare konfronteras med krav från en främmande kultur, dels som protest och försvar mot diskriminering och rasism. Enligt Ålund är det nutidens villkor i Sverige som är avgörande för hur invandrarna kommer att använda sig av sin kulturella bakgrund (Ålund, 1985).

I stort sett alla studier som berör somaliers situation i exil lyfter, liksom ovan nämnda studier, fram vikten av den egna etniska gruppens stöd för att få information om det nya landet och för att få tillgång till både ekonomisk och praktisk hjälp, särskilt under första tiden i det nya landet.

Socialantropologen Sara Johnsdotter (2002) har i sin avhandling, "Created by God - how Somalis in Swedish exile reassess the practice of female circumcision", genomfört en intervjustudie med kvinnor och män från Somalia, bosatta i Rosengård i Malmö. Avhandlingens huvudsyfte var att undersöka hur intervjustudien talar om praktiserandet av kvinnlig omskärelse. Johnsdotter skriver att klansystemet, vilket är ett socialt försäkringssystem som bygger på släktskap, verkar fungera som ett socialt skydds nät för somalier även i Sverige. Personer som bott en längre tid i Sverige och som är mer eller mindre integrerade fortsätter att träffa släkt och vänner, men försöker hålla sig borta från klansystemets lojaliteter (Johnsdotter, 2002).

Laila Niklasson (1997) har i en FoU-studie, där hon intervjuat åtta somaliska familjer bosatta i Stockholmsområdet, funnit att dessa familjers sociala nätverk främst bestod av somalier och att det till största delen bestod av släktingar. Deras sociala nätverk var utspritt i olika delar av Sverige, Europa, Amerika, samt i ursprungslandet Somalia och dess grannländer. Det somaliska nätverket i Sverige fungerade som ett skydds nät och som en informationskanal för dem som kom från Somalia och för dem som flyttat inom Sverige. Nyinflyttade fick snabbt en bekantskapskrets, speciellt genom den muslimska församlingen. Familjerna i Niklasson studie var eniga om att klansystemet fått en alldeles för stor plats i diskussionen om somalier. De menade att klansystemet existerar, att vissa somalier använder det, men att det är i få fall. Det var enligt dessa familjer ofint att fråga kring klan och en familj ville överhuvudtaget inte tala om det (Niklasson, 1997).

I rapporten "Delaktighet för integration – att stimulera integrationsprocessen för somalisktalande i Sverige" framkommer det också att somaliers familjeliv präglas av stor gemenskap inom den somaliska gruppen, men av lite kontakt utanför den somaliska gruppen. Föreningslivet ses som en resurs

för att mobilisera människor och har en viktig social funktion (Berglund & Integrationsverket, 1999).

En dansk rapport, ”Somaliere og det danske arbejdsmarked – om nätverk, kommunikation og integration”, för fram att de somaliska nätverken kan användas för att få både ekonomiskt, socialt och praktiskt stöd. De fungerar också som informationskälla för de somalier som är mer marginaliserade i Danmark. Nätverken kan också utöva negativ social kontroll och starka inre band kan minska några somaliers möjlighet att komma i kontakt med det övriga samhället (Björn m.fl., 2003).

Antropologen Ada Engebrigsten (2004) har gjort en kartläggning över somaliers situation och hur somalier har mottagits i fem olika kommuner i Norge och i åtta kommundelar i Oslo. Engebrigsten genomförde tillsammans med ytterligare en person fokusgruppsintervjuer med tjänstemän i dessa kommuner och kommundelar samt genomförde intervjuer med 19 personer från Somalia, som på något vis arbetade inom den offentliga sektorn eller inom den privata sektorn med att förbättra andra somaliers situation i Norge. Enligt de tjänstemän som ingick i kartläggningen har somalierna nätverk i hela världen i form av både släkt och vänner. Dessa innebär både stöd och kontroll. Det sprids information om rättigheter och möjligheter, men det sprids också rykten och felinformation. Det som sker i Somalia, i form av oroligheter som drabbar släktingar, påverkar människors vardag och koncentrationen på skola och arbete. När det uppstår problem kring ett barn eller en ungdom söker man sig till släktingar för stöd. Somalierna är splittrade i klaner och ett tecken på detta är att det finns 21 stycken registrerade somaliska föreningar bara i Oslo. Krig och klanmotsättningar skapar misstro mellan somalier. Enligt de somaliska informanterna som ingick i studien, spelar föreningarna som är organiserade utefter klan- och religion samt riktar sig mot hemlandet en viktig roll för praktiskt stöd och information för de som är nyanlända. Dessa nätverk kan också användas för att erhålla ekonomiskt stöd och låna pengar. Även om det är ekonomiskt påfrestande att skicka pengar till släktingar när man själv är fattig påpekas det att det ligger en stolthet i att skicka pengar till släktingar i hemlandet och att det ger självrespekt. Solidaritet och ömsesidig hjälp ses som somaliska egenskaper och flera informanter påpekar att somalier inte främst lånar varandra pengar utan delar med sig av det som de har (Engebrigsten, 2004).

Ytterligare en studie från Norge av sociologen Katrine Fangen (2007b) bygger på 45 intervjuer med somalier som bor i Norge och 5 intervjuer med somalier som flyttat tillbaka till provinsen Somaliland. Studiens resultat

presenteras i form av tre fallstudier och Fangen undersöker medborgarskap, sett utifrån intervjupersonernas engagemang i eller inom organisationer på olika geografiska nivåer och sambandet mellan dessa nivåer och klass, etnicitet och ålder. Enligt Fangens resultat är de somalier som har en arbetarbakgrund, lägre utbildningsnivå eller som har en nomadbakgrund i större utsträckning engagerade i klanbaserade organisationer på lokal nivå. De som har en högre utbildning eller som har föräldrar med en högre utbildning är engagerade i somaliska organisationer på en nationell eller internationell nivå, vilka i mindre utsträckning är orienterade mot klientänkande. De som är engagerade i somaliska organisationer kan ha detta som en språngbräda för andra engagemang utanför de somaliska organisationerna och dessa personer är en slags brobyggare, vilket innebär att de har kunskaper om både det norska och det somaliska samhället. Fangen visar att de unga vuxna som deltagit i hennes studie förknippar att vara vuxen med att ta ansvar och detta ansvar är riktat mot andra somalier. De förknippar också att ta ansvar för andra med att vara somalier (Fangen, 2007b).

Liksom i Fangens studie ovan fokuserar den danskska antropologen Nauja Kleist (2007) i sin avhandling "Spaces of Recognition – An analysis of Somali-Danish associational engagement and diasporic mobilization" på somaliers engagemang i somaliska organisationer. Hennes fokus ligger framförallt i diasporiska organisationer som riktar sig mot Somalia. Motiven bakom framförallt somaliska mäns diasporiska organisering i Danmark är enligt Kleist att detta engagemang leder till en känsla av att göra skillnad och ger dem en mer meningsfull tillvaro. Kleist ser inte något samband mellan låg grad av integrering i det danska samhället och dessa mäns engagemang i diasporiska organisationer, tvärtom är de mest aktiva personerna också de som är mest integrerade i det danska samhället (Kleist, 2007).

Transnationella familjestrategier

Somaliska migranternas vardagsliv och överlevnadsstrategier påverkas inte bara av de villkor som de lever under i det nya landet, utan också av det ömsesidiga ansvar och utbyte som finns mellan dem och deras släktingar som är utspridda både i andra asylländer och i Somalia. I sin avhandling "Sticky Labels or Rich Ambiguities", om somalier och sudaneser i Norge, visar Munzoul Assal (2004) med stöd av begreppen transnationalism och diaspora att somalier och sudaneser som är bosatta i Norge har ett liv och ett nätverk som sträcker sig över flera nationer. Deras liv är inte endast knutet till Norge, utan sträcker sig utanför Norges gränser. De är inte endast riktade mot ett ursprungsland utan mot flera platser. Det är i detta perspektiv som

människors liv måste förstås såväl som deras syn på hem och tillhörighet enligt Assal. Aktiviteter som skapar ett hem är enligt studien att skicka pengar till släktingar, att praktisera de muslimska högtiderna tillsammans med släkt och vänner och att engagera sig politiskt i föreningar som är riktade mot ursprungslandet (Assal, 2004).

Anna Lindley (2005, 2006), brittisk antropolog och Cindy Horst (2002, 2004) som är antropolog från Holland har båda studerat det ekonomiska transfereringssystem som byggts upp av somalier i diaspora och som främst handlar om att somalier i diaspora skickar pengar till behövande släktingar i Somalia och dess närliggande länder. Somaliers transnationella sociala nätverk bestående av släktingar och vänner medför inte enbart ett utbyte av pengar enligt dessa studier, utan också ett utbyte av information om hur det är att leva och försörja sig på olika platser.

Mulki Al-Sharmani (2006) har skrivit artikeln ”Living Transnationally: Somalis Diasporic Women in Cairo”. Al-Sharmanis studie utgick från två grupperingar av somaliska kvinnor i Kairo i Egypten. Dessa bestod dels av en grupp av flyktingar som fått eller sökte asyl i Egypten och som levt illegalt, blivit illa behandlade av arbetsgivare och tjänstemän och som riskerade att bli utkastade från länder som Saudi-Arabien, Libyen, Yemen och andra afrikanska grannländer till Somalia. Denna grupp kvinnor sökte sig till Kairo i hopp om att via UNHCR:s kontor i Kairo kunna få uppehållstillstånd i något västland. Den andra gruppen kvinnor hade redan ett västerländskt medborgarskap. Skäl till varför kvinnor med ett västerländskt medborgarskap valde att bosätta sig i Egypten kunde vara att komma ifrån den marginalisering och utanförskap som de upplevde i väst. Deras strategi var att sätta sina barn i privatskolor i Egypten, för att öka barnens chanser att senare komma in på universitetsutbildningar i ett västland som Storbritannien. Ett annat skäl för kvinnorna att bosätta sig i Egypten var att tvinga sina män att försörja dem istället för att ta ytterligare en hustru. Ett ytterligare skäl kunde vara att komma ifrån ett dåligt äktenskap eller en manlig och förtryckande klanstruktur. Att leva i ett transnationellt hushåll där make och maka lever på olika platser kan också leda till ensamhet och påfrestningar i äktenskapet.

Artikeln beskriver vidare hur dessa kvinnor genom sina transnationella strategier försöker förbättra förutsättningarna för sig själva, sina barn och familjer. Kvinnorna stöttade varandra och fick en ny position inom släkten genom att vara de som kunde skicka pengar till släktingar i hemlandet och kunde arrangera att släktingar kunde emigrera. De försörjde sig genom

handel eller genom att arbeta som hembiträden i bättre ställda somaliska familjer eller i egyptiska familjer. Då det enligt artikeln är svårt att få arbetstillstånd i Egypten har kvinnor lättare att försörja sig än män, då många kan få arbete inom den informella sektorn med handel och som hembiträden. En viktig roll som kvinnorna hade var att uppfostra sina barn till ansvarsfulla muslimer som sätter familjens bästa i främsta rummet. Att satsa på barnens utbildning och uppfostra dem till att ta ansvar för sin familj och släkt sågs som en investering för framtiden. Då det främst är mödrarna som har ett omsorgsansvar för barnen och som uppfostrat barnen i diaspora är det också främst till dem som barnen känner sig förpliktigade att skicka pengar, då de har möjlighet till det.

Två av kvinnorna som presenteras i Al-Sharmanis (2006) artikel hade flyttat från Sverige till Kairo. Båda försörjde sig genom handel. En av dem flyttade först till London, då hon upplevde sig marginaliserad i Sverige och hoppades på ett bättre liv i London. Då det var svårt att få ekonomin att gå ihop i London och då hon såg att hennes barn riskerade att hamna i en fattigdomsfälla som svarta arbetare, valde hon att flytta till Kairo där hon hade råd att placera barnen i privata skolor. Genom att ge barnen en bra utbildning i Kairo hoppades hon att barnen i ett senare skede skulle kunna komma in på ett universitet i ett västland. Denna kvinna var under sin tid i både Sverige, London och Egypten engagerad i organisationer som arbetade för andra somaliers bästa. Den andra kvinnan som flyttade från Sverige gjorde detta efter att ha blivit rekommenderad av en annan kvinna att det var möjligt att driva handel i Kairo. Via en syster i Qatar fick hon låna pengar till att starta ett företag. Med de pengar hon tjänade kunde hon genom att betala smugglare hjälpa sin bror att komma till Italien via Libyen och Niger. Studien för fram en förståelse av transnationalism som en form av aktivism som diasporiska samhällsgrupperingar engagerar sig i för att motverka marginalisering och diskriminering (Al-Sharmani, 2006).

Att befinna sig i ett transnationellt släktskap innebär att ha tillhörighet i olika typer av system för fördelning av både ekonomiska resurser och omsorgsstöd. Ibland kan det nationella systemets lagar och regler stå i motsättning till det transnationella somaliska fördelningssystemet. Sara Johndotter (2007b) lyfter i resultaten från sin intervjustudie med socialsekreterare och svensksomaliska föräldrar fram hur transnationella familjestrategier bland somalier inte alltid är förenliga med svensk lagstiftning. Den svenska lagstiftningen utgår från ett kärnfamiljperspektiv där det endast är de biologiska barnen som har rätt att få uppehållstillstånd i Sverige som anknytningsfall till sina föräldrar. Detta leder till att de icke biologiska

somaliska föräldrarna ibland tvingas ljuga för svenska myndigheter om att deras icke biologiska barn, vilka de enligt en somalisk familjetradition har ett föräldransvar för, är deras biologiska barn. I andra fall blir de så kallade ensamkommande flyktingbarnen fosterhemsplacerade i svensksomaliska familjer. Här finns en uppenbar gråzon mellan synen på och utövande av föräldraskap bland svensksomalier och de regler och lagar som styr vem som har rätt till och ansvarar för föräldraskapet inom svensk lagstiftning. Denna gråzon är inte lätt att hantera för vare sig svensksomaliska föräldrar eller svenska sociala myndighetspersoner, särskilt inte när det uppstår problem mellan barn och föräldrar och där socialtjänsten enligt svensk lag har skyldigheter att ingripa för barnens bästa (Johnsdotter, 2007b).

Även den danska forskaren Tina Kallehave (2003) för i sin avhandling fram att ansvar och omsorg för somalier innefattar fler släktmedlemmar än i familjer där ansvar och omsorg endast omfattar far, mor och de biologiska barnen. Kallehave påpekar liksom Johnsdotter (2007b) i ovan nämnda studie, att olika syn på ansvar och omsorg kan leda till motsättningar i mötet med välfärdsstatens regler kring familjeanknytning, som endast innefattar de biologiska barnen. I Danmark ledde denna motsättning till att det 1997 infördes DNA-test för att kunna bestämma vilka som var biologiska barn. Även om välfärdsstaten på detta sätt begränsade vilka barn somaliska familjer i Danmark kan ta ett praktiskt omsorgsansvar för, så fortsätter man enligt Kallehaves informanter att ta ett ekonomiskt ansvar för släktingar på andra ställen i världen (Kallehave, 2003). Även i Sverige har det sedan år 2005 införts en möjlighet att använda DNA-test för att kunna säkerställa biologiska släktförhållanden när tillräckliga bevis saknas.⁶ Även i Engebrigstens (2004) studie, för de tjänstemän som blev intervjuade fram att familjen har stor betydelse i somaliska familjer och omfattar fler än vad en familj omfattar i Norge. Somaliernas lojalitet till familjen kommer före all annan lojalitet och man ställer upp för sin familj oavsett var de bor i världen, t.ex. genom att skicka pengar eller genom att låta någon bo i ens hem. Svårigheten att veta vilka barn som är biologiska och vilka som är en annan släktings barn gör det svårt att hjälpa dessa familjer enligt tjänstemännen i Engebrigstens studie (Engebrigsten, 2004).

---

⁶ Den rättsliga regleringen för DNA-analys finns i 13 kap. 15-16 §§ utlänningslagen (UtlL; 2005:716). Enligt information från Bo Anderberg på Migrationsverkets Expertenheter 2009-05-15, fördes bestämmelserna om DNA-analys in i den svenska utlänningslagen den 1 juli 2006. Innan dess var det inte möjligt att bli erbjuden en DNA-analys på statens bekostnad. År 2007 företogs DNA-analys i c:a 900 utlänningsärenden och år 2008 i c:a 800 ärenden.

Att leva ett transnationellt familjeliv är enligt flera nypublicerade svenska studier inte något som är specifikt för somalier. Marita Eastmond och Lisa Åkesson (2007) har gett ut antologin ”Globala familjer – Transnationell migration och släktskap”, i vilken flera svenska forskare, genom empiriskt grundade studier, exemplifierar hur transnationella livsmönster präglar vardagslivet för familjer med utländsk bakgrund. Gemensamt för de familjer som beskrivs i studierna är att de har sin släkt utspridd i både Sverige, ursprungslandet och på andra platser i världen. Erik Olsson m.fl. (2007) har tillsammans med ett forskarnätverk som intresserat sig för studier kring transnationalism och diaspora, skrivit antologin ”Transnationella rum”, i vilken flera av artiklarna också behandlar transnationella familjemönster (Olsson m.fl., 2007).

Erica Righard (2008) har inom ämnet socialt arbete skrivit avhandlingen ”Welfare mobility dilemma”. I denna studie har Righard genom en omfattande litteraturgenomgång av forskning kring just transnationellt utbyte av välfärd i form av omsorg och barnuppfostran kommit fram till fyra olika transnationella strategier. Dessa är strategier i form av ett engagemang av kvinnliga släktingar över nationalstatsgränser, strategier i form av att familjemedlemmar befinner sig på olika platser för att kunna utbilda sig eller försörja sig, strategier som inbegriper att engagera landsmän i ett informellt arbete bestående av att ta hand om barnen i en mer hemlik miljö med tillgång till hemspråk, samt strategier där familjer vänder sig till religiösa institutioner för råd och stöd i barnuppfostran (Righard, 2008:67). Righard tar den svenska välfärdsstaten som utgångspunkt i sin diskussion och ställer sig frågan hur socialt arbete och socialpolitiken bör förhålla sig till att en betydande del av invånarna i ett land lever transnationella liv. Kallehave (2003) visade i sin studie enligt ovan på hur danska staten reglerade det somaliska släktskapets utvidgade ansvar för släktingars barn genom att införa DNA-test. Att begränsa vilka familjemedlemmar som kan få uppehållstillstånd som anknytningsfall är alltså ett sätt på vilket nationella gränser kan försvåra för migranter att utöva ett utvidgat försörjnings- och omsorgsansvar.

Religionens roll i exil

Religionen, som också kan ses som en transnationell institution, kan liksom ett etniskt socialt nätverk ge stöd i en ny och osäker livssituation. Fuchs Ebaugh & Saltzman Chafetz (2000) har sammanställt studier kring religiösa institutioners betydelse för invandrare i Houston i delstaten Texas i USA. Resultaten visar bl.a. att de religiösa samfundet anpassar sitt sätt att organisera sina verksamheter utifrån hur den amerikanska protestantiska

kyrkan är organiserad. Den amerikanska kyrkan har förutom att vara ett religiöst samfund också en mängd sociala åtaganden. Studien beskriver de olika religiösa samfunden som invandrarna tillhör som både religiösa och sociala institutioner, vilka inte enbart attraherar sina medlemmar p.g.a. en specifik religiös inriktning utan också för att medlemmarna kan tala sitt modersmål med andra medlemmar inom den religiösa institutionen och för att det finns tillgång till olika former av aktiviteter och social service (Fuchs Ebaugh & Saltzman Chafetz, 2000).

I en delrapport från Sverige som ingår i en större forskningsrapport som behandlar muslimer i EU, står det att Göteborg är den enda av de tre större städerna i Sverige som inte har en Sunni- och eller Shiamuslimsk moské. Då muslimerna i Göteborg inte haft möjlighet att bygga en moské som kunnat förena muslimer från olika delar av världen har detta inneburit att det istället skapats ett femton- till tjugotal så kallade källarmoskéer. Dessa är i stort sätt är indelade efter etnisk bakgrund. Enligt rapporten bestod den grupp som praktiserade islam i Göteborg fram till och med 1980-talet av personer med bakgrund i Turkiet. Efter att invandringen från andra muslimska länder har ökat efter 1980-talet är den muslimska gruppen mer mångetnisk. Exempelvis nämns det i rapporten att somalierna i Göteborg spelade en betydande roll för etablerandet av den muslimska friskolan Röhmossekolan (Larsson, Göran, 2007).

Marja Tillikainens (2003) fokuserar i sin avhandlingsstudie på hur finsksomalier använder och omdefinierar religionen Islam i exil. I artikeln "Somalia Women and Daily Islam in the Diaspora" tar Tillikainen upp hur religionen blir ett hjälpmedel för de kvinnor som hon intervjuade att hantera vardagen i exil och en hjälp i bearbetningen av upplevelser från inbördeskriget i Somalia. Kvinnorna studerade Islam och använde religionens moral och föreskrifter i sitt dagliga liv och i uppfostran av sina barn. Många somalier är arbetslösa och upplever sig diskriminerade i Finland och Islam representerar enligt Tillikainen en temporär kontinuitet mellan livet i Somalia och i diaspora (Tillikainen, 2003).

Ytterligare ett exempel på hur religionen används som ett stöd av somalier i exil framkommer i Sara Johnsdotters (2002) avhandling "Created by God". Enligt Johnsdotter användes religionen islam, vilken inte förespråkar kvinnlig omskärelse, som ett stöd för de svensksomaliska män och kvinnor som ingick i Johnsdotters studie i deras ställningstagande mot traditionen kvinnlig omskärelse.

Rima Berns McGown (1999) har i en komparativ studie intervjuat 80 somalier i olika åldrar som levde i diaspora i Toronto i Kanada och i London i Storbritannien. Enligt studiens resultat har somalier i båda dessa länder generellt sett blivit mer religiösa efter att ha migrerat och läser religiösa texter i ljuset av exilsituationen. De omdefinierar sina identiteter och praktiserandet av Islam och vad det innebär att vara en god muslim. En förklaring till varför somalier blivit mer religiösa i exil är att religionen står för kontinuitet och trygghet i en livssituation som på grund av inbördeskrig, flykt och personliga förluster av olika slag har präglats av otrygghet och instabilitet. Enligt McGown behöver man inte bli mindre muslim för att bli integrerad i väst. Snarare framstår det som att Islam är flexibelt och kan tolkas på många olika sätt (Berns McGown, 1999).

Migration som socialisationsprocess

Migrationen handlar enligt flera forskare om en socialisationsprocess och om en identitetsprocess. Eva Nyberg (2000) ser migrationsprocessen som en socialisationsprocess. Det handlar enligt Nyberg om en anpassningsprocess till det nya landets lagar och regler samt om att hitta sätt för hur man skall handskas med föreställningar om mänsklig samlevnad. Många av dessa föreställningar förmedlas enligt Nyberg av de institutioner som barnen dagligen vistas i (Nyberg, 2000). Eva Nyberg beskriver i sin avhandling ”Barnfamiljers migration – Familjers relationer i en förändrad livssituation” den känslomässiga process, vilken påbörjas i ankomstlandet. Hon beskriver det som ett uppbrott, vilket innebär att migranten upplever en förändrad relation till ursprungsfamiljen i hemlandet. Beroende av olika faktorer i migrantens tidigare liv sker antingen ett definitivt uppbrott, en vilande tillhörighet, eller ett uteblivet uppbrott. Eva Nyberg har i sitt material som bygger på intervjuer med migranter från Chile boende i Sverige, kunnat urskilja en kollektiv och en individuell livsform. Dessa livsformer leder till olika sätt att organisera sitt liv – antingen utifrån familjens behov och krav eller också utifrån individens behov och ambitioner (Nyberg, 1993).

Tina Kallehave (2003) har i sin avhandling utvecklat en teori om statsformer och livsformer som enligt henne kan vara till hjälp för att förstå varför vissa somalier dras mot en somalisk och muslimsk livsform och andra somalier tar avstånd från släkt och religion i sitt liv i Danmark. Kallehave menar att en förklaring till dessa olika livsformer kan vara att det existerade parallella statsformer redan i Somalia. Dessa betecknar Kallehave som den somaliska republiken och klanstaten. Den somaliska republiken, som introducerades vid självständigheten 1960 och som i viss mån introducerades redan under kolonialmaktperioden, skilde på familj,

politik och försörjning emedan dessa tre delar är integrerade i klanstaten. Republikens livsform liknar på det sättet mest välfärdsstaten, där stat, familj och marknad är skilda enheter. I Somalia ledde dessa två parallella statsformer till att människor levde blandade livsformer eller kanske framförallt levde efter en av de två livsformerna, antingen den som blev ett resultat av republiken eller av klanstaten. Vid den somaliska statens fall år 1991 återstod dock endast klanstaten som den som kunde strukturera människors liv i Somalia. Kallehaves analys av somaliers olika livsformer i Danmark bygger därmed på att det fanns brytpunkter mellan den somaliska republiken och klansamhället redan innan somalierna kom till Danmark – med möjlighet till olika subjekt och livsformer, vilka efter nya betingelser i Danmark utvecklas ytterligare. Socialisationsprocessen i Danmark påverkas enligt Kallehave alltså av i vilken grad man identifierade sig med klanstaten respektive den somaliska republiken redan i Somalia (Kallehave, 2003).

Upplevelser av diskriminering och utanförskap

I stort sett samtliga tidigare nämnda studier av somaliers situation i Norden och Europa tar upp att somalier upplever utanförskap och känner sig diskriminerade på arbetsmarknaden. I den svenska rapporten ”Somalier i Sverige – rapport till regeringen” utgiven av Statens invandrarverk (1998) framkommer det att somalierna som kommit till tals i rapporten känner sig diskriminerade som grupp och icke önskvärda i det svenska samhället.

Catharina Visapää (1997) har genomfört en intervjustudie med 30 ungdomar med somaliskt ursprung som bor i närheten av Helsingfors. Av de intervjuade är tjugoen pojkar och nio flickor. Studien är gjord på uppdrag av en somalisk förening i Finland, där vuxna somalier varit oroliga för sina ungdomars framtid, att de skall förlora sin somaliska identitet och traditioner och att de skall hamna i arbetslöshet. Mest oroliga är föräldrarna för sina tonårpojkar. Ungdomarna som intervjuades i studien var väl medvetna om sin faktiska situation i Finland, som dominerades av främlingsfientlighet och rasism. Studiens huvudresultat visar att tre fjärdedelar av ungdomarna var oroliga för sin framtid. De var rädda för det som sysslolösheten bär med sig. De var medvetna om att de borde klara sig i skolan för att kunna utbilda sig vidare, men de hade svårigheter, främst p.g.a. språket. Religionen var mycket viktig för dem och de besökte moskén en gång per vecka. De värsta för dem var att inte veta hur släktingar och vänner har det i Somalia. Deras överlevnadsstrategier var att hoppas på en bättre framtid, att utbilda sig och en dag återvända till Somalia (Visapää, 1997).

Olika samhällen kan upplevas som mer eller mindre välkommande av somalier. Detta visar Rima Berns McGown (1999) i sin komparativa studie, i vilken hon intervjuat 80 somalier i olika åldrar som levde i Toronto i Kanada och i London i Storbritannien. De somalier som bodde i London berörde mottagarlandets fientlighet mot dem i större utsträckning än de somalier som bodde i Kanada. En annan skillnad mellan länderna var att somalier i Kanada fick permanenta uppehållstillstånd medan somalierna i London fick tillfälliga uppehållstillstånd. Berns McGown kom fram till att varken somalierna i London eller Toronto var yttre integrerade. Att vara yttre integrerad innebär enligt Berns McGown att en individs ekonomiska, politiska och sociala rörlighet inte påverkas negativt av individens etniska tillhörighet. Inre integration definierar Berns McGown som en process där invandraren väver samman sin tidigare kultur med den nya samhällskulturen. Denna process påbörjas redan första dagen efter ankomsten till det nya samhället, enligt Berns McGown, och denna inre process påverkas på olika sätt av den yttre integrationen (Berns McGown, 1999).

Katrine Fangen (2006) har i en intervjustudie undersökt varför och hur flyktingar upplever förödmjukelse i exil samt vilka situationer som framkallar känslor av förödmjukelse, varför dessa situationer upplevs som förödmjukande, hur flyktingar reagerar på denna förödmjukelse och vad som kan göras för att förhindra dessa upplevelser av förödmjukelse. Hon intervjuade 27 personer från Somalia och 20 norska tjänstemän samt genomförde deltagande observationer i och följde en fokusgrupp. Hennes definition av förödmjukelse är hämtad från Lindner, 2000a:29 och lyder "the enforced lowering of a person or a group, a process of subjugation that damages or strips away their pride, honour or dignity". Med förödmjukelse följer en rad känslor i form av exempelvis upplevelse av stigmatisering och underlägsenhet. Förödmjukelse uppstår när en person blir behandlad som mindre värd än han eller hon förväntar sig att bli behandlad. Fangens studie visar på att känslor av förödmjukelse och av att bli bemött på ett förödmjukande sätt är vanligt förekommande bland de personer med somaliskt ursprung som hon har intervjuat. Minst förekommande var de bland de personer som var integrerade på arbetsmarknaden och som blivit positivt bekräftade inom ett socialt nätverk bestående av både norrmän och somalier.

Situationer som uppfattades som förödmjukande var att bli placerade i en position som mottagare av samhällets stöd och som någon som skall visa tacksamhet. De som tidigare tillhörde överklassen i Somalia hamnar istället i en underklassposition. De tjänstemän som Fangen intervjuat berättade att de somalier som de mött upplevde sig mer förödmjukade av

att befinna sig i en beroendeställning till en myndighet än andra grupper. Andra situationer som upplevdes som förödmjukande av de somalier som intervjuades i studien var att befinna sig i en undervisningssituation där de gjordes till inkompetenta och underlägsna eller att de förnekades möjligheten att be under utbildningstiden. Ytterligare situationer av förödmjukelse var upplevelsen av stängda dörrar för somalier på arbetsmarknaden och att inte kunna få ett arbete som låg i linje med sin utbildningsbakgrund. Upplevelser av att bli diskriminerad på bostadsmarknaden var ytterligare en källa till upplevelse av förödmjukelse. En annan situation var föräldrar som upplevde det förödmjukande att ta emot extra hjälp till sina barn i skolan. De föredrog hellre att söka stöd hos äldre somalier från samma klan än hos tjänstemän i skolan. Att inte kunna bestämma över hur man vill leva sitt familjeliv var en annan källa till förödmjukelse. Exempel gavs på en man som hellre ville att modern i familjen var hemma och tog hand om barnen än att tvingas ut på arbetsmarknaden och lämna barnen på dagis. Upplevelser av att bli bemötta och beskrivna i media på ett stigmatiserande och exotiserande sätt istället för att bli bemötta och sedda som individer upplevdes också förödmjukande.

Fangen poängterar att förödmjukelser också förekom mellan olika klaner och grupper i Somalia och även bland somalier i Norge som är från olika klaner. En typ av förödmjukelse som förekommer bland somalier är att bli betraktad som mindre värd om man exempelvis inte följer de klädkoder som förespråkas för en muslimsk kvinna eller att som somalisk kvinna ha en norsk pojkvän.

Reaktioner som blir följderna av upplevelser av förödmjukelse är enligt Fangen psykiska sjukdomar, avvikande beteenden som mord eller självmord, överanvändning av drogen kat, att använda religionen som ett skydd vid känslomässig stress, ett ökat utövande av våld och förtryck från mannen inom familjen, ett återerövrande av somaliska traditioner eller att flytta till ett annat land där livet kan vara enklare att leva. De rekommendationer som Fangen för fram för att minska somaliernas och andra flyktingars upplevelser av att bli förödmjukade är att öka deras egenmakt i form av självhjälpgrupper och att i sådana grupper lära ut vad de har rätt till och vad de är skyldiga att göra i det norska systemet. Att använda brobyggare, somalier som levt länge i Norge i möten med tjänstemän är ett annat sätt att motverka ett förödmjukande bemötande. Att få tjänstemän att inte inta rollen av att vara den som vet bäst utan låta somalier bestämma över sina egna liv är ett råd som framkommit från somalier. Enligt Fangens observationer är goda och bekräftande nätverk av både somalier och norrmän viktiga för att minska upplevelsen av att känna sig förödmjukad. Att ha ett arbete och ett hem ger

positiv feedback både från det norska samhället och från andra somalier (Fangen, 2006) .

Diskriminering och utanförskapets inverkan på identitetsprocessen

Hur man blir bemött i det nya landet påverkar enligt studierna som följer också identitetsprocessen. En annan artikel av Katrine Fangen (2007a) bygger på intervjuer med fem ungdomar som bor i Norge och som kommit från Somalia som barn. Artikeln visar att dessa ungdomar alla ser sig som somalier utifrån att detta är deras ursprung, men vad denna etniska identitet betyder i deras dagliga liv skiljer sig väsentligt åt. Några känner sig mer utanför bland andra somalier som de träffar på olika platser i världen inklusive i Norge än vad de gör bland norrmän, men de ser sig trots detta som somalier utifrån sitt ursprung. Att inta en norsk identitet helt och hållet anses av dem som deltagit i Fangens studie som omöjligt, då de hela tiden blir betraktade som somalier av andra somalier samt av norrmän. Fangens resultat visar på en annan identitetsutveckling än den som beskrivs enligt assimileringsteorin, där en ursprunglig identitet gradvis övergår till en ny etnisk identitet. Några av de unga i Fangens studie har först försökt anpassa sig till att bli norrmän, men har efter en tid återgått till en mer somalisk identitet och kulturell praktik efter erfarenheter av att inte bli accepterade som norrmän (Fangen, 2007a).

Abdi Kusow (2001, 2004) har gjort en annan tolkning av varför somalier i Kanada inte identifierar sig som kanadensare. Hans tolkning är att somalierna själva inte accepterar att bli identifierade som kanadensare, då detta skulle medföra ett accepterande av att bli kategoriserad och stigmatiserad utifrån hudfärg och religionstillhörighet, vilket inte är förenligt med att vara somalier. Abdi Kusow, som själv har sitt ursprung i Somalia, har i sitt avhandlingsarbete inom sociologi och antropologi genomfört 30 djupintervjuer med personer födda i Somalia boende i Kanada i Toronto avseende deras sociala identitetsprocess i Kanada. Utifrån ett interaktionistiskt perspektiv utgår Kusow ifrån att både identiteter och strukturer är föränderliga och i ständig process. Han använder sig bl.a. av Goffmans teori om stigma, men också av Meads teori kring hur den kollektiva generaliserade andre blir en del av självet och identiteten. Han refererar till Strauss användning av brytpunkter, där identitetsprocessen tar en ny vändning i situationer av social förändring, som exempelvis när man migrerar till ett nytt samhälle.

Kusows resultat visar att de män och kvinnor som han intervjuat inte identifierar sig utifrån ras, då ras som social konstruktion inte fanns i Somalia. Eftersom alla somalier hade samma hudfärg, var inte hudfärg något som betydde något för deras sociala identitet. Istället identifierar de sig som somalier utifrån att de är födda in i en somalisk släkt och utifrån att de tillhör olika klaner. De identifierar sig också med en större icke släktbaserad grupp av muslimer. Deras erfarenheter av att i Kanada på ett nedvärderande sätt bli kategoriserade som svarta afrikaner, som förtryckta kvinnor, kvinnofientliga muslimer eller möjliga terrorister är nya erfarenheter av social kategorisering som inte existerade före ankomsten till Kanada. Då ett accepterande av dessa stigmatiserande sociala kategoriseringar förknippas med att vara kanadensare, blir det för Kusows informanter svårt att identifiera sig som kanadensare. Det uppstår istället en motreaktion som uttrycks genom att inte se sig själv som underordnad, att se sig själv som människa eller att se sig själv som överlägsen den kulturella identitet som förknippas med att vara kanadensare, där exempelvis individens behov prioriteras före släktens. Kusow poängterar att denna motreaktion är skild från hur stigma hanteras enligt Goffman. Skillnaden ligger i att den sociala kategorisering som hans informanter utsätts för i Kanada är situationsbestämd. Den existerade inte i Somalia och går därmed att distansera sig ifrån på ett annat sätt (Kusow, 2001; Kusow, 2004).

Migrationens inverkan på familjelivet

Flera studier tar upp att nya villkor påverkar relationen mellan makar och den tidigare arbetsfördelningen där kvinnorna hade huvudansvaret för hushållet och uppfostran av barnen och männen för försörjningen. Denna arbetsfördelning är svår att upprätthålla i välfärdsstaten och på en arbetsmarknad som av olika skäl är svårtillgänglig för utomeuropeiska invandrare som kommit till de nordiska länderna efter 1980-talet och framåt. Kallehave (2003) ser i sin tidigare nämnda avhandling om somaliers livsformer i den danska välfärdsstaten tre olika familjemönster i sitt material. Ett av dessa mönster utgörs av en familj där mannen har ansvar för försörjningen och kvinnan för barnen och hushållet. Ett annat mönster är en familj där kvinnan och mannen båda ansvarar för försörjningen, men där kvinnan är den som har huvudansvaret för barnen och hushållet. Det tredje mönstret är en familj där kvinnan inte finner sig i att både ansvara för försörjningen och för barn och hushåll utan väljer att skilja sig från en man som inte delar ansvaret för att ta hand om barnen. Vad som också framgår av studien är att kvinnorna saknar hjälp av andra kvinnor och att männens frånvaro i hemmet inte var ett problem i Somalia, då det där fanns andra släktingar som hjälpte till i hushållet (Kallehave, 2003).

Marja Tillikainen (2003) skriver i sin artikel att de somaliska männen i Finland förlorat sin tidigare roll som familjeförsörjare, medan kvinnorna i viss mån kan finna social mening och kontroll över sin livssituation som hemmavarande mödrar med allt vad detta innebär i form av dagliga hushållssysslor.

Ada Engebrigsten (2007) har gjort en studie där hon jämfört somaliska och tamilska familjers anpassningsprocesser i Norge. Utmärkande är att de somaliska paren skiljer sig i större utsträckning än de tamilska paren. En möjlig förklaring som ges till detta är att de somaliska männen och kvinnorna är mer självständiga i förhållande till sin egen släktbakgrund och kan vid en skilsmässa var för sig fångas upp av sina respektive släktgemenskaper, medan de tamilska männen och kvinnornas släktfamiljer är mer sammansvetsade via släktband på närmare håll. Att de somaliska paren i högre utsträckning än de tamilska paren inte är släkt på nära håll bidrar också till ökade konflikter inom de somaliska paren, när det handlar om hur resurser till släktingar i hemlandet ska fördelas. En separation ger den somaliska kvinnan större möjligheter att själv förfoga över sin ekonomi och hur hon vill fördela sin inkomst, ofta i form av försörjningsstöd, till släktingar i Norge och Somalia. Förlusten i form av en frånvarande far till barnen innebär dock ett många gånger påfrestande stort föräldraansvar för mödrarna i dessa splittrade familjer (Engebrigsten, 2007).

I den tidigare refererade rapporten som berör somaliers situation i fem kommuner i Norge och i åtta kommundelar i Oslo, skriver Engebrigsten (2004) att några av de somaliska intervjupersonerna framhåller att den traditionella arbetsfördelningen där kvinnor är de som har ansvar för hemmet och barnen upprätthålls av många i Norge. En kvinna tar upp familjesplittringen och att många mist kontrollen över det dagliga livet och att detta för med sig konflikter i äktenskapet samt generationsmotsättningar. I Somalia fanns det medlare inom släkten som försökte få äktenskapet att fungera. Denna medlande och bevarande familjeinstitution fungerar inte i exil. Förluster som en följd av kriget i Somalia där många förlorat nära släktingar i kombination med upplevelsen av en stängd bostadsmarknad och arbetsmarknad leder till frustration och konflikter. Generellt framhåller intervjupersonerna från Somalia att ekonomiska problem och skyldigheter att skicka pengar till släktingar i hemlandet skapar konflikter i äktenskap, då kvinnor och män tillhör olika släktgrupper. När pengarna kommer från den offentliga sektorn blir det oklart vem som har dispositionsrätt och makt att bestämma över ekonomin. Konflikter kring vem som skall ha makten över familjens inkomst i kombination med andra konflikter kan vara skäl

till många skilsmässor. Även om det var vanligt med skilsmässor också i Somalia hävdar många att det är fler i Norge.

Många kvinnor framhåller att ett av skälen till skilsmässa är männens svårigheter att ställa om sig från en traditionell somalisk mansroll och att männen varken hjälper till i hemmet eller försörjer familjen. Många kvinnor menar att de klarar sig bättre själva. Männerna å andra sidan framhåller att kvinnorna är gifta med staten och kastar ut dem så fort det uppstår en konflikt. Några för fram att socialhjälpssystemet har medverkat till en splittring av somaliska familjer (Engebrigsten, 2004). Min tolkning av ovanstående är att försörjningsstödet från staten ökar kvinnornas möjlighet till att bryta ett konfliktfyllt äktenskap, då makarna inte längre är beroende av varandra ekonomiskt. Att ”vara gift med staten” kan enligt min tolkning betyda att kvinnorna har ingått i ett ekonomiskt och socialt beroendeförhållande med staten istället för med sin före detta make.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis avser forskningsöversikten att ge en bakgrundsbild av livsvillkoren för somaliska flyktingar, som sedan slutet av 1980-talet flytt Somalia p.g.a. ett inbördeskrig som eskalerade under 1990-talet och som speciellt i landets södra delar i landområdet runt huvudstaden Mogadishu fortfarande pågår. Första delen av kapitlet visar hur den ekonomiska konjunkturen och arbetsgivarnas efterfrågan på arbetskraft samt arbetsmarknadens struktur i form av typen av efterfrågade arbeten, påverkar i vilken grad invandrare får arbete eller inte. Att det försiggår en sorteringsprocess hos arbetsgivarna, där personer med icke-svensk utbildning och personer som kommer från icke-europeiska länder sorteras ut först, är framträdande. Detta blev mer framträdande efter 1980-talet och särskilt under lågkonjunkturen under 1990-talet då konkurrensen på arbetsmarknaden blev större och då typen av arbeten som erbjöds i större utsträckning än under 1950-70-talet handlade om service och kommunikation än om ren tillverkning. Denna strukturomvandling medförde högre krav på svensk kunskaper för att kunna hantera datorer och för att kunna kommunicera med kunder inom en allt större servicesektor. Forskningsgenomgången visar att det efter 1990-talet tar längre tid för invandrare och flyktingar att komma in på arbetsmarknaden än tidigare. Framgångsstrategier verkar vara att kunna svenska, att ha en svensk utbildning och att ha ett socialt nätverk av personer som har arbete. Resultaten från tidigare forskning visar på en segregerad svensk arbetsmarknad, där de utomeuropeiska invandrarna och flyktingarna är de som har sämst tillgång till arbetsmarknaden och som

väl inne på arbetsmarknaden också har de lägsta lönerna. Resultat från en levnadsnivåundersökning bland fyra invandragrupper visar att arbete inte enbart är viktigt för att kunna försörja sig. Att ha ett arbete spelar i kombination med att vara förankrad i välfärdssystemet och att ha ett socialt nätverk av familj och vänner också en positiv roll för den självupplevda hälsan.

Somaliska flyktingar och invandrare har liksom andra utomeuropeiska flyktingar och invandrare låg arbetsmarknadsanknytning i jämförelse med svenskfödda och invandrare från Europa. Särskilt lågt är arbetsmarknadsdeltagandet bland de somaliska kvinnorna. Antalet sysselsatta svensksomalier har dock ökat under 2000-talet, såväl som antalet företag som drivs av svensksomalier. En plats, där somaliska migranter har dubbelt så hög arbetsmarknadsanknytning som i Sverige är i staden Minneapolis i staten Minnesota i USA. Förklaringar som ges till att somalier har större framgång i Minneapolis än i Sverige och i andra europeiska länder är att konjunkturen var mer gynnsam när somalier kom dit som flyktingar under 1990-talet, att det är lättare att starta och driva företag där, att fler kan tala det inhemska språket engelska redan från början, att det finns en somalisk enklav till vilken andra somalier kan rikta sina företagstjänster och att det finns en lång tradition och organisation för mottagande av flyktingar och invandrare i just Minneapolis.

Liksom för andra migrantgrupper spelar det etniska sociala nätverket en betydande roll för somaliernas utbyte av information och ekonomiskt och praktiskt socialt stöd i det nya landet. Det framstår som om organisationer riktade mot hemlandet, mot klan och eller religion spelar en viktig roll för att mobilisera dessa somaliska nätverk i både Sverige och de övriga nordiska länderna. Enligt ovanstående studier är somaliska migranternas sociala nätverk utspritt i flera olika asylländer. Det antyds att de somaliska sociala nätverken kan fungera både stödjande och kontrollerande samt att ett aktivt deltagande i en somalisk organisation kan medverka till en ökad inkludering även i andra sociala sammanhang i det nya samhället.

Somaliernas utspridda släktnätverk medför att deras lojaliteter sträcker sig över flera nationsgränser. Transnationella familjestrategier visar sig genom ekonomiska transfereringar mellan släktingar i olika länder. Framförallt skickas pengar från släktingar som bor i olika västländer till släktingar i Somalia. Släktskapsförpliktelser kan leda till konflikter i äktenskapet, när man inte kan komma överens om vems släktingar som är i störst behov av ekonomiskt stöd. Utbytet av information inom somaliernas transnationella sociala nätverk om var det finns goda förutsättningar att försörja sig och

utbilda sig, kan i kombination med upplevd diskriminering och utanförskap medverka till att somaliska migranter flyttar vidare till ett andra och tredje land. Nationella regler kring vilka släktingar som räknas som anhöriga och som kan få uppehållstillstånd sätter dock gränser för vilka som kan ge omsorg inom den utvidgade släkten.

Enligt flera studier framstår religionen som en institution som kan utgöra ett stöd och en kontinuitet i en ny och föränderlig tillvaro för somaliska migranter. Religionen kan vara till stöd i barnuppfostran och i bearbetningen av svåra upplevelser från kriget i Somalia och kan tolkas och användas på flera olika sätt.

I studier från både de nordiska länderna, Storbritannien och Kanada framkommer det att somaliska migranter upplever diskriminering och utanförskap. Att ständigt bli identifierad av andra somalier och icke-somalier som somalier motverkar möjligheten att inta en ny etnisk identitet. Om intagandet av en ny etnisk identitet innebär att man som somalier blir kategoriserad och stigmatiserad som en andra klassens medborgare för att man är svart och tillhör en annan religion än majoriteten, kan en motstigmatisering av det man förknippar med det nya landets etnicitet uppstå.

Studier från främst de nordiska länderna visar på upplevelser av förändrade könsrollsmönster där männen p.g.a. en svårtillgänglig arbetsmarknad inte kan inta sin tidigare position som familjeförsörjare och där välfärdsstaten samtidigt ställer krav på att också kvinnor skall studera och bidra till familjens försörjning. Följden kan bli att kvinnor får ta ett dubbelt ansvar för både utbildning, arbete och hem och att männen riskerar att förlora sin tidigare position som familjeförsörjare, samtidigt som de har svårt att acceptera en ny position som delaktig i omsorgs- och hushållsarbetet. De nya villkoren för arbetsfördelning kan leda till konflikter i äktenskap där mannen varken intar positionen som försörjare eller tar del i omsorgs- och hushållsarbetet. Till familjens förändrade villkor hör också att kvinnorna inte har samma tillgång till andra kvinnors praktiska stöd i hushållet. När försörjningen kommer från staten blir det också oklart vem som har makten över familjens ekonomi och hur den skall fördelas.

Vad som saknas i tidigare forskning kring somaliska migranternas livssituation i Sverige är kunskap om hur människor agerar och påverkas av att de genom sitt lokala och transnationella släktnätverk är knutna till flera olika välfärdsregimer och sociala försäkringssystem samtidigt. Kunskap

kring detta är särskilt relevant, då villkoren i Somalia skiljer sig markant från den svenska välfärdsstatens ekonomiska förutsättningar.

Kapitel 5 Försörjningsstrategier

Inledning

I detta kapitel beskrivs och analyseras intervjupersonernas försörjningsstrategier och det handlingsutrymme som har påverkat dessa strategier. Handlingsutrymmet har fångats genom att jag undersökt interaktionen mellan mina intervjupersoner och deras informella och formella sociala nätverk, samt strukturella förhållanden såsom tillgång och efterfrågan på arbetsmarknaden. Försörjningsstrategi definieras här som en medveten handling som avser att leda till försörjning och arbete, i eller utanför Sverige.

Samtliga mina intervjupersoner har någon gång varit anställda på den svenska arbetsmarknaden. Vid första intervjutillfället hade åtta av de elva personer som jag intervjuade i Sverige någon form av anställning på den svenska arbetsmarknaden. En kvinna var sjukpensionär och två män studerade på högskolenivå och försörjde sig med hjälp av studiemedel. Mannen som endast intervjuades i London hade ett heltidsarbete där. Även om de inte hade en fast anställning utan en projektanställning eller deltidsanställning i kombination med A-kassa eller föräldrapenning, ingick de flesta av mina intervjupersoner bland de 23 procent av de i Somalia födda personerna i åldersgruppen 16-64 år, som år 2003 hade någon form av anställning i Sverige (Carlsson, 2006).

Från eget arbete till beroende

Med hjälp av intervjuutdrag från två av mina intervjupersoner som bott i Sverige sedan 1980-talet kommer jag i följande stycke att illustrera deras upplevelse av en förändrad arbetsmarknad, av det omgivande samhällets inställning till invandrare samt av det formella stödet till nykomna och arbetssökande. Amina kom till Sverige redan under slutet av 1970-talet för att under en begränsad period hälsa på sin studerande nyblivne man. Amina beskriver hur inbördeskriget i Somalia förlängde hennes tillfälligt planerade vistelse i Sverige och hur det under 1980-talet fortfarande var möjligt för nykomna invandrare att ”ta för sig” på den svenska arbetsmarknaden:

Amina: Ja, och så kom jag och jag tänkte efter tre år kanske, då åker jag hem – här sitter jag fortfarande. Det är så det blir, barnen kom och [det] blir lite oroligheter där borta och så har man ju ett ansvar för sina barn och man vill inte utsätta dem för någonting. Det är därför man fastnar här kan man säga som en fälla som man har gillrat. [...] Så det, så kom barnen, så det blev så att jag inte vågade sedan. Jag vet inte vad jag har hemma längre faktiskt. Och att när man är ny i Sverige – det är ganska [...] stor omställning om man säger så, fast det som hjälpte mig det var att jag var ung när jag kom till Sverige och det var inte så som det är i dag heller. Man var ...

Charlotte: Nähä, hur menar du då?

Amina: Nej i dag det var, det är så att mycket som är förändrat. Det fanns jobb då och det fanns, folket var lite mera gladare om man säger så. Det [har] blivit, jag vet inte om man märker eller ... Jag var så ung så jag såg [...] med unga ögon på allt omkring mig. Så att det var ingenting som var jättekonstigt utan det gällde bara att komma in och ta för sig och liksom jobba och gå i skolan och ta hand om sina barn. Och jag kände [mig] inte så mycket [som en] främling faktiskt, det gjorde jag inte.

Charlotte: Nej.

Amina: Däremot kan jag känna mig [som en] främling i dag.

Intervjuutdraget visar att strukturella förhållanden i både Sverige och Somalia samt hennes ålder och familjesituation inverkar på Aminas strategier. Att hon hade barn gjorde det svårare för henne att återvända till ett instabilt land, då hon kände ansvar för barnens liv. Att vara ung innebar för Amina att hon såg första vistelsetiden i Sverige som ett äventyr mer än ett definitivt beslut att lämna sitt land. Situationen på arbetsmarknaden gjorde att hon snabbt kom igång med arbete och fick svenska arbetskamrater, av vilka två kvinnor fortfarande benämns som viktiga personer i hennes liv. Under 1980-talet fanns ett utbud av arbetstillfällen och det handlade enligt Amina om att ta för sig. I början av 2000-talet är situationen en annan. Att det är svårare att få arbete verkar enligt Amina inte bero på en minskad förmåga bland nykomna somalier att ta egna initiativ utan snarare på att det finns färre lediga arbeten att söka.

Citatet ovan visar också på att Aminas upplevelse av främlingskap har blivit mer framträdande under senare år. Troligen beror detta både på hur människor i lokalsamhället i dag ser på dem som avviker från den svenska normen samt på att det finns fler personer med annan bakgrund än den etniskt svenska att identifiera sig med och bli identifierad med. I följande citat visar Amina hur det vid ankomsten till Sverige var nödvändigt för henne att lära sig svenska, då det endast fanns en eller två personer förutom

hennes man som hon kunde kommunicera med på somaliska. Under denna tid fanns det heller inte någon första hjälp i form av somaliska talandetolkar:

Amina: Språket var ju jobbigt, men det gick bra för mig tycker jag. [...] Så jag klarade mig [själv] ganska fort och min man stannade ju hemma tre år och sedan gick han till jobbet igen. Så att jag var ganska ensam. Det fanns ingen somalier. Det var en familj som var här. Familjen [bestod av] en man och en kvinna [...] som kom ett år tidigare än oss. Det fanns ingen i Göteborg, ingen somalier, bara vi fyra stycken – min man och jag och ...

Charlotte: Den andra familjen.

Amina: Och vi umgicks och vi hjälptes åt och han var också sjöman, så han lämnade henne också. Så vi var två stycken då, kvinnor som ja. Men vi har liksom kommit in lite lättare i samhället. Vi jobbade, vi gick i skolan, vi [har] haft arbetskamrater och skolkamrater och lite grannar som man – inte umgicks [med] så, men kände ifall det skulle bli någon fråga eller något sådant. Det var skönt, det gick bra, det gick bra, det gick bra. Så var man tvungen och prata liksom, lära sig språket.

Charlotte: Man hade ingen annan och prata med.

Amina: Nej det finns ingen.

Charlotte: På sitt eget språk.

Amina: Nej, nej jämfört med i dag. I dag finns tolkar och finns böcker och det finns ... På den tiden var man skulle klara sig själv oavsett vad svårigheter var.

Aminas strategi att på egen hand ta initiativ till att söka arbete och studera påverkades både av att det fanns lediga arbeten att söka och av att det inte fanns något annat alternativ än att klara sig själv. Det fanns under början av 1980-talet varken introduktionsprogram eller somaliska tolkar till hennes förfogande. En annan kvinna från Somalia som Amina hade ett ömsesidigt stödutbyte med var hennes viktigaste sociala nätverkskontakt första tiden i Sverige, men det fanns också svagare nätverksband till arbetskamrater, skolkamrater och grannar.

Farah, en av mina manliga intervjupersoner, beskriver liksom Amina sin upplevelse av förändring på den svenska arbetsmarknaden. Under 1980-talet fick han arbete som städare och mentalskötare, men under 2000-talet blev arbetsmarknaden mer svårtillgänglig. Trots att Farah, vid det första intervjutillfället, endast hade någon termin kvar på en svensk sjuksköterskeexamen, blev han inte kallad till intervju för ett tillfälligt sommarjobb som vårdbiträde. Farah beskriver också hur arbetsförmedlingens roll har förändrats, från att ha varit en instans som

aktivt matchade lediga jobb med den arbetsökande, till att endast erbjuda elektronisk information om lediga jobb via den så kallade Platsbanken. Denna förändring handlar enligt Farah om att det finns väldigt få lediga jobb. De lediga jobben som vårdbiträde och skötare verkar inte gå till denne man med invandrarbakgrund, trots att han är överkvalificerad och har en snart slutförd högskoleutbildning inom vårddyrket. Ansökningsförfarandet med krav på skriftligt brev och meritförteckning medverkar till en utgallring av personer med utländsk bakgrund, enligt Farah. Farah har sedan han kom till Sverige i slutet av 1980-talet arbetat som både tolk, städare, mentalskötare och vårdbiträde. Nedan svarar Farah på min fråga om hur han fick dessa arbeten:

Farah: Genom att söka, genom kontakt, genom arbetsförmedlingen. För jag har ju haft jobb, jag har bott här i många år [...].

Charlotte: Det är intressant hur fick man?

Farah: Mest jobb fick jag faktiskt genom arbetsförmedlingen och vissa bara genom att jag har sett skyltar, där ligger sjukhuset. Jag gick direkt själv och frågade personalchefen och pratade och presenterade mig.

Farah beskriver vidare hur arbetsförmedlingens service gentemot de arbetsökande har förändrats:

Farah: Arbetsförmedlingen, om man jämför, i dag är ju faktiskt inte längre den arbetsförmedling som vi hade om vi säger innan jag åkte till USA [år 1999], för då var arbetsförmedlingen - de hjälpte arbetsökande aktivt, men nu är det inte längre så. De bara annonserar arbetet och inget mer. Nu skickar de inte folk till arbete [...].

Charlotte: Har du själv upplevt denna förändring?

Farah: Ja, jag har själv upplevt och jag har frågat dem och de säger så: "Jag kan inte göra mer än att visa dig". Så är deras jobb egentligen i dag.

[...]

Farah: Och både, som invandrare kan man säga [...] det var mycket bättre för oss.

Charlotte: Nu?

Farah: Nej.

Charlotte: Det gamla systemet?

Farah: När arbetsförmedlingarna hade makt. Nu har de bara, nu är de bara en förmedling. Nu bara de visar upp den lediga platsen. Du måste skriva dina meriter och allt, personligt brev och bla bla. Sådant fanns inte.

Det framstår ovan som paradoxalt att det formella individuella stödet som ges av professionella statligt anställda arbetsförmedlare minskar, under en tid när tillgången på arbete minskar och det blir svårare att söka arbete på egen hand. Arbetsförmedlingens roll verkar ur detta perspektiv mer handla om att serva arbetsgivarna i goda tider, än att ge råd och praktiskt stöd till de arbetssökande i mindre goda tider. Nedan antyder Farah att det hårdare gallringssystem som uppstår i tider med få lediga arbeten och många arbetssökanden ger mer utrymme åt rasism:

Farah: Jag har sökt jobb, jag har sökt arbete som jag är överkvalificerad [för] va och ändå fått brev: ”Vi har fått en som är mer kvalificerad än du”. Troligen finns också viss rasism, att man väljer Andersson istället för [Ali]. Och det är ju [p.g.a.] brist på arbetstillfällen[...].

Charlotte: Men med arbetsgivare då, hur har du upplevt så som du säger i kontakten med arbetsgivare, rasism?

Farah: När man redan är på arbetsplats, jag fick inte ens en enda intervju, kallad till intervju heller.

Högre krav, där man som arbetssökande måste presentera sig genom ett personligt brev och meritförteckning, kan enligt Farahs citat ovan innebära att personer som skiljer sig från den svenska normen genom att ha ett icke svenskklingande namn blir utsorterade. Att det vid anställning av män på den svenska arbetsmarknaden sker en utsortering av personer med arabisktklingande namn, visar Magnus Carlssons och Dan-Olof Rooths (2006) experimentella studie med fiktiva anställningsbrev och namn. Studien som genomfördes i Stockholm och Göteborg visar att var fjärde arbetsgivare diskriminerar denna minoritet.

Det är viktigt att föra fram att Farah säger att det var bättre för invandrare när arbetsförmedlingen hade mer makt och kunde utgöra en personlig länk mellan den arbetssökande och arbetsgivaren. Då fanns det en större chans för att ett möte mellan arbetsgivare och arbetssökande kunde äga rum. Vid mitten av 2000-talet blir Farah inte ens aktuell för en intervju och det finns ingen arbetsförmedlare som kan föra hans talan. Liknande upplevelser av arbetsförmedlingens passiva roll presenterades i en C-uppsats, där författarna intervjuat svensksomaliska män i Göteborg om deras upplevelser, attityder och föreställningar kring sin arbetssituation och livet i övrigt i Sverige (Mian; Segrell & Yayla, 2005). Farahs berättelse tyder på att arbetsförmedlingens individuella stödinsatser har minskat, men att dessa skulle behövas för att minska risken för att människor med utländsk bakgrund blir diskriminerade och bortsorterade, redan innan de blir kallade

till en intervju. Att det under början av 2000-talet finns somalisktalande tolkar och mer utvecklade introduktionsprogram för invandrare och flyktingar än det fanns under 1980-talet, när Amina och Farah kom till Sverige, verkar inte kunna kompensera för den svårtillgängliga arbetsmarknad som framförallt utomeuropeiska flyktingar och invandrare mött under 1990-talet och framåt.

Positiv särbehandling - stöd eller hinder?

Att vara gymnasieutbildad är i många fall en förutsättning för att få en anställning i Sverige i dag. Att utbilda sig skulle därför kunna ses som en nödvändig strategi för att få ett arbete. Jag har av detta skäl funnit det relevant att beskriva vad som motiverade två av mina intervjupersoner att studera och hur lärarna i skolan påverkade dem och deras syn på sig själva som nyblivna svenskar. Med hjälp av utdrag från intervjuer med två kvinnor kommer jag i följande stycke att illustrera skillnader i hur dessa kvinnor beskriver sina upplevelser av skolans mottagande och sina upplevelser av att komma till Sverige som tonåringar, under 1980-talet respektive under 1990-talet. Dessa två kvinnor bor i två olika stadsdelar i Göteborg. Båda var vid tiden för intervjuerna sjukskrivna. Maryan var sjukskriven p.g.a. så kallad utbrändhet och Shukri p.g.a. sviter efter att ha blivit dåligt bemött på sin arbetsplats. Båda kvinnorna var vid intervjutillfället ensamstående föräldrar med hemmavarande små barn och de har båda svensk gymnasiekompetens.

Maryan kom till Sverige under 1980-talet för att, som hon trodde, besöka sin far. Istället för att återvända till Somalia blev hon tvingad att stanna i Sverige, då föräldrarna såg en början till det kommande inbördeskriget i Somalia. Maryan gjorde till en början allt för att återvända. Hon är fortfarande på väg till Somalia, om inte för att bosätta sig så för att besöka sin mamma och sitt tidigare hemland. Nedan uttrycker Maryan hur hennes första tid i Sverige präglades av hemlängtan och av en frånvaro av praktiskt och känslomässigt stöd från vuxna i skolan:

Maryan: (Suck) Alltså jag är lite så där bestämd människa då. Så i början ville jag åka tillbaka då. Jag kom ju på sommaren och tyckte ändå det var kallt, även om det var sommar så tyckte jag ändå det var kallt [i] jämförelse [med] Somalias klimat. Så jag ville åka tillbaka, men sedan gick ju inte [det], fick inget pass och jag bråkade med familjen och det var lite upp och ner första året. Men sedan när jag var 15 år så där så tänkte jag - okej nu verkar det inte som jag kommer härifrån och då bestämde jag mig och skulle vara bättre i skolan och försöka ändå. Men det har varit kämpigt i början, för jag har ju ställt till mycket problem i skolan och bråkade med lärarna och rektorn, ställt till det ena efter det andra. Så jag var ganska jobbig som tonåring. Problematiken är, är liksom det [som låg] bakom [var] att jag ville inte vara här. Det var ingen som frågade ...

Charlotte: Varför?

Maryan: Nej, det var verkligen ingen och det var inga tolkar och det var liksom bara, komma hit, och det känns som [om] man bara tog hit mig och slängde [in] mig. Liksom varsågod gå in och i klassen utan förvarningar eller vad det handlade om eller så. Så det var jättejobbigt var det verkligen. Sedan har jag ju haft min mamma där, som jag växte upp [med] då utan pappa. Så jag var ju, hon var ju min högra hand och hon fanns ju inte, precis de viktiga åren i flickornas liv. Men successivt, så typ [i] femton-, sextonårsåldern så bestämde jag mig, nej jag måste typ söka jobb och så där, sommarjobb så jag kan spara pengar, [och] ändå på sikt åka härifrån. Så jag började och söka sommarjobb och så där. Så jag var envis och försökte. Efter sex månader så kunde jag hyfsad svenska, för jag ville då liksom ändå, jag blev nyfiken då, jag måste ändå komma in, förstå vad lärarna säger i skolan och ändå så jag försökte komma in och lära mig lite svenska och [namnet på en annan svensk-somalisk kvinna], du har träffat henne va?

Charlotte: Mm.

Maryan: Ja, hon hjälpte mig ganska mycket i början. [...]

I detta citat blir det tydligt att det ännu inte fanns någon plan för hur skolan skulle introducera barn utan svenskkunskaper och hur man skulle bemöta barn som kommit till Sverige mot sin vilja. I detta fall tvingades Maryan att lämna sin mamma, som enligt Maryans berättelse framstår som den viktigaste personen under uppväxttiden i Somalia, för att flytta till sin pappa som åtminstone fysiskt varit helt frånvarande under uppväxttiden. Ingen vuxen i skolan frågade enligt Maryan hur hon mårde eller varför hon reagerade på ett utåtagerande sätt. Under denna första tid i Sverige var det istället en annan ung kvinna med somaliskt ursprung som utgjorde ett socialt stöd och fungerar som Maryans rådgivare och första länk till samhället.

Nästa citat visar hur Maryans strategi att söka sommarjobb för att själv samla ihop pengar till en hemresa till Somalia, blev nyckeln till både språket, det svenska samhället och till en fungerande skolgång:

Maryan: [...] Jag kommer ihåg, jag kom dit och var jätteblyg och jag hade rastaflåtor och så där [och sa:] ”Å hej jag heter Maryan och hej” och sedan tyckte han förmannen att åh jag såg lite exotisk ut för det var inte så många mörka tjejer i stan. Det var bara några stycken typ. Det var inte så många afrikaner överhuvudtaget. [...]

Han anställde mig på sommarjobb och jag började jobba och sedan kunde jag inte svenska. De andra blev irriterade på mig när jag skulle gå och hämta en vagn eller plåt eller smörpapper, massa olika saker [...]. Jag bara: ”hej ah mm”, sen på fredag skrev han allting på ett sådant här papper, vad de heter, så klistrade han och sedan var [det] min läxa. Och det brukar jag kalla ...

Charlotte: Vad bra.

Maryan: Mm. Underbar människa. Det var nyckeln till livet säger, brukar jag alltid kalla det. Det är nyckeln till livet var det. Det var min nyckel till samhället, första jobbet där. Så viktigt är det att komma in till arbetsmarknaden. Då lär man sig själva samhället, hur det fungerar. När man kommer in, det är då man träffar folk. [...]

Jag jobbade där flera år, varje år - sommar och jul och påsk. Och det var jätteroligt och det var aldrig någon diskriminering eller något prat om. Det var jättekul. Jag glömmer aldrig de här killarna och det var fantastiskt och [jag] lärde mig väldigt bra språk. Och när jag kom tillbaka till [skolan efter] sommaren [till] skolan, det var inte mer bråk, för då kunde jag liksom uttrycka mig.

Detta citat visar på hur det svenska samhället har förändrats på relativt kort tid. Maryans beskrivning av att bli bemött som exotisk och unik, snarare än som en av alla främlingar och invandrare, skiljer sig både från hur hon själv och mina övriga intervjupersoner beskriver att de blir bemötta i dagens svenska samhälle. Hon behövde inte heller kunna en perfekt svenska för att bli anställd. Denna erfarenhet skiljer sig från Peter Bevelanders (2000) forskningsresultat, som visar att det redan under 1980-talets högkonjunktur ställdes krav på kunskaper i svenska språket och på svenskspecifika kunskaper, som att ha en svensk utbildning, för att få tillträde till arbetsmarknaden. Vad som skilde 1980-talets arbetsmarknad från hur arbetsmarknaden såg ut på 1970-talet och tidigare var att det fanns färre tillverkningsjobb och fler serviceinriktade yrken med större krav på svenskkunskaper (Bevelander, 2000).

Anställningen utökade enligt min tolkning Maryans handlingsutrymme, då den möjliggjorde för henne att tillgodogöra sig både språk- och samhällskunskap. Dessa kunskaper gjorde att hon kunde ta till sig undervisningen i skolan och förstå det nya samhälle som hon blivit tvingad att bosätta sig i. I efterhand konstrueras inte det första arbetet främst som en strategi för att samla ihop pengar till en hemresa, utan som en vändpunkt i livsbanan (Månsson, 2002:161-164). Denna vändpunkt fick en avgörande betydelse för Maryans studiemotivation och fortsatta försörjningskarriär i det svenska samhället.

Till skillnad från Maryans start i Sverige, började Shukri och hennes familj sitt liv i Sverige som mottagare av försörjningsstöd. Shukri, som kom till Sverige som flykting under 1990-talet, blev till skillnad från Maryan positivt särbehandlad av den svenska skolan och placerades till en början i olika förberedelseklasser tillsammans med andra invandrarbarn:

Shukri: Och i sista [förberedelseklassen], innan jag gick [till] gymnasium, sista terminen så träffade jag en lärare som var ung – hon hette Maria – det enda jag kommer ihåg [är] att hon hette Maria, inget efternamn. Hon hade tvillingar kommer jag ihåg, hon var, ja hon frågade mig vad jag ville lära mig. Så sa jag: ” Jag vill inrikta mig till handel och administration – jag är duktig på matte, jag gillar och räkna och nu vill jag lära mig och kunna mer”. Och då var hon vår ekonomilärare, förberedelseklass var det till gymnasium. [...] Den här läraren rekommenderade till andra lärare när de hade möte att: ”Den här tjejen bör gå i detta året i gymnasiet. Hon har ingenting [för] och sitta här”. Det var några lärare som motsatte [sig] henne, några vägrade, sa: ”Nej vi vill att hon skall göra prov”. Så jag sa: ”De har tagit prov från mig, hon har tagit prov från mig”. Hon [Maria] sa: ”[Enligt]mitt prov är hon perfekt. [...] Så var det en manlig lärare som höll med henne Maria då. Så vann man över den andra [läraren]. Då blev jag rekommenderad till gymnasiet. Och den där [lärarinnan] kommer jag ihåg, den där Karin heter hon, väldigt svår. Hela tiden hon sa: ”Jag tycker att du skulle läsa ännu mer här. De här eleverna som sitter här läser här fyra år. Hur kommer det sig att du, hur länge har du varit här Shukri?” Och då började jag att prata perfekt svenska.

Min tolkning av Shukris berättelse om sin första skoltid är att hennes första lärarinna Maria hade stor betydelse för hennes tro på sin förmåga att klara av sina fortsatta studier på gymnasiet. Hade hon tvingats till ytterligare förberedelseår utan att någon hade uppmärksammat hennes tidigare kunskaper, hade det troligen funnits risk för att hon tappat sin motivation att studera vidare. Vikten av stödjande personer som tror på de intervjuades individuella förmåga och möjligheter är återkommande i flera berättelser. Min tolkning är att dessa positiva omdömen, i kombination med egen initiativkraft och ett gott självförtroende, har en avgörande betydelse för vilka strategier en person väljer både när det gäller utbildning och yrkesliv. I nästa citat beskriver Shukri hur den lärare som varit negativt inställd till att hon skulle börja på gymnasiet också fick henne att se sig själv som ett hinder i sociala kontakter med svenskfödda ungdomar på gymnasiet:

I ett senare skede kom jag ihåg att Karin brukade prata med mig och säga till mig: ”Ja Shukri vet du vad, jag vet att du ser annorlunda ut och i gymnasiet”. Då var det mest svenska barn som läste [på] gymnasiet, året är 1994, slutet [av] hösten. Då sa hon till mig: ”Jag vet det Shukri”. Och jag hade lite stor själ då på mig. [Karin sa]: ”Och att de här ungdomarna är inte vana [vid] sådana som du och då kanske de tittar på dig lite extra. Det kanske [blir så att] ingen vill sitta bredvid dig.” Och jag förstod att hon menade i bakgrunden omtänksamt sätt, [om hon] pratade med mig så blir jag inte skrämmd, å andra sidan förstod jag inte varför målade hon upp en bild. Jag tänkte - får väl se.

Charlotte: Ja precis.

Shukri: Och [i] den här skolan som jag gick [i] var det två klasser [med] invandrarbarn, [från] olika länder, resten var ju vanliga gymnasiet. Så jag

träffade ju dem på bamba⁷. Jag sa till henne: [...] ”är det inte dem jag träffar på bamba?” [Karin]: ”Jo, men de vet att du inte har någonting med dem att göra, men de andra kommer du att sitta i samma klass [som] och du kanske kommer bli, du kommer kanske aldrig bli, ha någon kompis. Kanske ingen vill vara med dig för att du är annorlunda. Du klär dig annorlunda, du är mörk, du klär dig helt olika och allt det här.”

Charlotte: Vad menade hon då?

Shukri: Jag tror att vissa människor menar väl, men de gör fel. Jag vill inte döma henne. Jag tror en sådan som [Karin] var bara rädd om mig, men ändå litade hon inte på mig i min förmåga och överleva. Hon underskattade mig som individ, hon satte själv den gränsen. Och jag ville inte vara den här gränsen, så jag brukade skoja med henne: ”Karin, jag överlever - ingen fara. Biter de mig? Nej. Vad gör dom? Knuffar de mig? Nej. Är de bara tysta så är det ingen fara. Är de tysta, jag klarar mig. Låt dem vara tysta”.

Att det skulle innebära ett hinder att avvika från att vara vit och att bära mer västerländska kläder ligger här i Shukris lärares blick, men riskerar i interaktionen med Shukri att också bli en del av hur hon ser på sig själv och sina möjligheter att få ett socialt umgänge på gymnasiet. Om Shukri övertar den betraktande lärarinnans stereotypa bild av henne som annorlunda, skulle man utifrån ett socialpsykologiskt och postkolonialt perspektiv kunna uttrycka det som att hon internaliserar en andrafering i sitt medvetande och själv (Mead, 1976; Eriksson & Baaz & Thörn, 2002:34-35). Att internalisera den andres föreställning innebär att individen också själv kommer att betrakta sig som ett hinder. Shukri hade självförtroende nog att göra motstånd mot lärarinnans andrafering genom att ifrågasätta hennes farhågor kring de så kallade svenska ungdomarnas stereotypa bemötande.

Utdragen från Maryans och Shukris berättelser om sin första tid i Sverige och i den svenska skolan skiljer sig åt på flera sätt. Shukri hänvisades först till olika förberedelseklasser medan Maryan började i en ordinarie svensk klass utan att kunna ett ord svenska. Vad jag finner gemensamt i deras berättelser är att de båda mött personer som trott på deras förmåga och som gett dem en chans att utveckla den. Dessa personers positiva stöd har i kombination med kvinnornas egen initiativkraft möjliggjort för dem att ta sig igenom den svenska skolan. Utifrån dessa kvinnors berättelser är det viktigt att skolan och de vuxna som arbetar där uppmärksammar nykomna flykting- och invandrarbarn och efterfråga deras individuella behov, bekräftar de kunskaper som de har och tror på deras förmåga att klara sig både i skolan och i samhället i övrigt.

⁷ Bamba är ett lokalt uttryck för skolmatsal.

Dessa två kvinnor kom till Sverige under 1980-talet respektive 1990-talet. Båda har en mörk hudfärg, Maryan hade under tonårstiden rastaflätor och Shukri bar slöja. Maryan bär i dag också slöja och även hon beskriver att hon blir betraktad på ett negativt stereotypifierande sätt och som en förtryckt kvinna utifrån att hon bär slöja. Ankomsttiden till Sverige har troligtvis betydelse för hur dessa kvinnor blev bemötta, men det finns också en skillnad mellan hur Maryan blev betraktad i rastaflätor och med slöja, där rastaflätorna uppfattades som ett exotiskt inslag och där slöjan kan uppfattas som ett tecken på förtryck. Båda dessa kvinnors upplevelser handlar enligt min tolkning om en stereotypifiering av dem som tillhörande de andra, vilka betraktaren redan på förhand har en bestämd uppfattning om. Genom deras yttre karaktäristika i form av hudfärg, frisyr och huvudbonad, upplever de sig bli betraktade som annorlunda i jämförelse med majoritetsbefolkningen. Både de positivt och negativt laddade formerna av stereotypifiering skulle enligt ett postkolonialt perspektiv betraktas som en kvarleva från ett rasistiskt kolonialt tänkande, där de andra ses som underlägsna den vita och västerländska kulturen (Eriksson & Baaz & Thörn 2002:38-39).

Strategier för självförsörjning

Jag kommer nu att återgå till de förändrade förutsättningarna på arbetsmarknaden som jag kunnat uttyda i mina intervjupersoners berättelser, där de under 1980-talet genom ett eget aktivt agerande kunde skaffa arbete och försörjning, men under 1990-talet och framåt istället riskerade bli beroende av samhällets ekonomiska stöd. Vad som trätt fram i berättelserna är ett antal strategier som använts för att slippa bli någon som är beroende av försörjningsstöd från det svenska samhället. Strategierna utgörs främst av ett målinriktat handlande, där samtliga mina intervjupersoner har som mål att bli självförsörjande. De sex försörjningsstrategier som jag har identifierat är (1) att söka sig till en etnisk arbetsmarknad där man inte konkurrerar med etniska svenskar, (2) att vidareutbilda sig och försörja sig på studielån, (3) att hellre leva fattig än att bli beroende av socialtjänsten, (4) att starta eget för att ta makten över sitt eget liv, (5) att vara passiv och följa den väg som anvisas av myndigheter och (6) att undersöka möjligheterna att etablera sig utanför Sverige. Nedan utvecklas var och en av dessa strategier.

Att söka sig till en etnisk arbetsmarknad

Vad jag syftar på med en etnisk arbetsmarknad är en marknad där mina intervjupersoner inte konkurrerar med infödda etniska svenskar och där deras somaliska etnicitet utgör en resurs. Denna del av den svenska arbetsmarknaden finns primärt inom den del av den offentliga sektorn som hjälper andra svensksomalier som ännu inte inkluderats på

arbetsmarknaden och därför är beroende av samhällets försörjningsstöd. Exempel på yrkeskategorier inom detta fält är tolkar, hemspråklärare, kulturtolkar och somalisktalande resurspersoner inom socialtjänsten. De av mina intervjupersoner som haft möjlighet att få dessa typer av tjänster har lärt sig det svenska språket och har minst uppnått en utbildningsnivå som kan jämföras med svenskt gymnasium. Att söka sig till denna etniska offentliga arbetsmarknad är inte bara en strategi, utan framstår för några av de intervjuade som det enda handlingsutrymmet på arbetsmarknaden.

Fadumo berättar hur hon efter att ha sökt arbete på ett växlingsföretag känt sig diskriminerad när hon inte erbjöds anställning. Hon sökte sig senare till ett arbete som tolk, i samband med att den stora flyktingströmmen från Somalia kom under 1990-talet. Trots att Fadumo inte hade någon tolkutbildning kunde hennes dubbla språkkompetens här komma till användning. Hon fick därefter flera olika typer av arbeten som språkresurs inom den offentliga sektorns arbete med flyktingfamiljer från Somalia. Fadumo gjorde också ett strategiskt val när hon sökte in till en högskoleutbildning med mångkulturell inriktning. Den mångkulturella inriktningen som strategi gav utdelning och Fadumo fick sitt första arbete på en flyktingenhet. I dag befinner hon sig utanför denna etniska arbetsmarknad, men arbetar fortfarande inom ett välfärdsyrke.

För Abdirizak, en av männen som jag intervjuat, ger arbetet som tolk och hemspråklärare en möjlighet till försörjning, men uppfyller inte hans önskan att få använda sin validerade somaliska universitetsutbildning som jurist. Han är väl medveten om att det är svårt för honom att få ett arbete som jurist i Sverige:

[...] Men ändå jag har sökt ibland, vissa små, inte små det var viktiga yrken som de behövde att man hade juridisk utbildning, motsvarande utbildning. Jag har sökt det var t.ex. vid migrationsverket, [...] de ville [ha en] handläggare vid den här mottagningsenheten som hade ingenting med asyl och beslut att göra utan det var vanliga handläggare som [de sökte]. Det var flera gånger jag har sökt. [I] annonsen [stod det att] – de behövde folk och meriten var också [...] någon som har annan bakgrund än svensk, så var de intresserade. Så jag har sökt, men jag fick inte [tjänsten]. Så det var lite svårt att hitta ett jobb som passar mitt yrke.

Abdirizak har enligt ovan medvetet sökt arbeten som jurist, där en annan etnisk bakgrund än svensk ses som en merit och därför skulle kunna göra honom konkurrenskraftig i förhållande till någon med svensk bakgrund och svensk juristexamen. Den etniska arbetsmarknad där han än så länge haft framgång riktar sig mer specifikt till personer som behärskar både somaliska

och svenska. På denna smalare somalisketniska marknad är Abdirizak konkurrenskraftig i förhållande till andra med somalisk bakgrund.

Brist på somaliska förebilder i kombination med föreställningar om att arbetsmarknaden är stängd för somalier, påverkar enligt Abdirizak den yngre generationens hopp om att lyckas i Sverige:

Abdirizak: Den nya generationen, de nya som kommer, de har ingen förebild. Vi säger: ”hur många somalier som sitter i topposter?”. Det är inte [där de befinner sig]. De säljer, jobbar i livsmedelsaffärer och så och så. Bara jämför med andra invandrargrupper – gå till arbetsförmedlingen, gå till försäkringskassan eller gå till kronofogdemyndigheterna, sådana statliga myndigheter och du hittar folk från annan bakgrund, men inte somalier. [...] Det finns ingen förebild. Så de här som har misslyckats, hela tiden de säger till de nya flyktingarna: ”om ni kämpar hårt eller inte – redan svenskarna har stängt sina dörrar – det finns ingen plats för oss”.

Charlotte: Det blir som en ond cirkel.

Abdirizak: Ja, ond cirkel. [De somalier som har misslyckats säger]: ”Okej, gå, spring [och] läs SFI, vi väntar [tills] den dagen som du tröttnar och du kommer [att säga] det är som du sa till mig tidigare. [...] Det är sant, jag har misslyckats.” [...]

Charlotte: Så man lyssnar.

Abdirizak: Ja, lyssnar till dem, säger: ”okej de bodde [i Sverige i] 20 år. Om de säger så här det är någonting som stämmer.”

Charlotte: Du lyssnar inte på det.

Abdirizak: Jag har inte lyssnat. Om jag hade lyssnat skulle jag inte lyckats. [...] Jag har inte lyckats [till] hundra procent, men i alla fall jag har [det] bättre [...] i jämförelse med andra. [...] För att t.ex. jag har [träffat] personer som, vi kom tillsammans här i landet så vi träffade [varandra] t.ex. vid tolkningar, [personer] som jag har tolkat för och vi var tillsammans vid flyktingförläggningen. Så de kunde inte tro: ”Du gick så snabbt och vi var tillsammans, kommer du ihåg? Jag är fortfarande inte så bra med svenskan medan du försöker att ...” Så när jag tittar på mig själv jag känner inte att jag har kommit så långt eller lyckats, men när de andra säger: ”oj du har gått så långt och du lyckades med livet”. Då ”okej” säger jag, ”enligt er, men inte enligt [mig]”.

Abdirizak har haft som strategi att inte låta sig påverkas av andra landsmän som kommit tidigare än honom och som helt har gett upp hoppet om att få ett arbete i Sverige. Hade han tagit till sig deras beskrivning av att den svenska arbetsmarknaden är helt stängd för somalier, så hade han inte lyckats enligt honom själv. Abdirizak refererar till en del av den svensksomaliska gruppen, som till skillnad från Abdirizak och mina övriga intervjupersoner inte funnit

något handlingsutrymme på den svenska arbetsmarknaden. Det tillstånd som Abdirizak beskriver att dessa svensksomalier hamnat i utmärks enligt min tolkning av en form av patiens snarare än av agens. Patiens utgör, i motsats till agens, ett patientliknande tillstånd i form av handlingsförlamning, där upplevelsen av att själv aktivt kunna påverka sin livssituation är minimal (Lange & Westin, 1985). Att lyssna på och ta till sig talet om somaliers svårigheter att få ett arbete i Sverige skulle, enligt citatet ovan, i sig kunna bidra till ett tillstånd av patiens.

Utbildning och studielån som försörjningsstrategi

Flera av mina intervjupersoner ser utbildning som en väg ut från att riskera att bli eller vara beroende av försörjningsstöd från det svenska samhället. Utbildning är också något som mina intervjupersoner ser som viktigt för sina barns framtida försörjning, vilket framgår i mitt kapitel "En förändrad familjestruktur". Mina intervjupersoners utbildningar i Sverige är på samma sätt som flera av mina intervjupersoners yrkesliv inriktade mot en etnisk arbetsmarknad, där deras specifika språkliga och etniska kompetens kan användas som en resurs. Abokor, som kom till Sverige i slutet av 1980-talet, kom aldrig in på den ordinarie svenska arbetsmarknaden. Efter råd och påtryckningar från en farbror i Somalia och för att förbättra sina utsikter på arbetsmarknaden, beslutade han sig för att studera och har gjort detta under en tioårsperiod. Vid andra intervjutillfället vid mitten av 2000-talet har Abokor avslutat en universitetsexamen inom bland annat internationella relationer. Planen med denna utbildningsinriktning är en internationell yrkesbana, med fokus på biståndsarbete riktat mot Somalia. Ytterligare en man, Farah, har satsat på studier för att inte behöva vara beroende av svenska myndigheter. Olika högskoleutbildningar inom vård, samhällsvetenskap och dataområdet har avlöst varandra. Förutom i Sverige genomfördes en av utbildningarna i USA, med hjälp av ekonomiskt stöd från en bror som är bosatt där. Vid mina första intervjutillfällen med Farah i slutet av år 2004 planerade han för en karriär inom folkhälsosektorn, i eller utanför Sverige. Vid ett tredje intervjutillfälle år 2006 befann sig Farah i London, där han bl.a. försörjde sig som översättare. Då, i början av år 2006, hade Farah åter planer på att flytta vidare. Denna gång var hans plan att flytta till Somalia för att arbeta med återuppbyggnaden av samhället där. För dessa två män var utbildning ett sätt att öka möjligheterna att få arbete både inom och utanför Sverige.

Hellre fattig än beroende av socialtjänsten

Motståndet mot att söka försörjningsstöd hos socialtjänsten beskrivs främst av två kvinnor. Amina tvingades söka försörjningsstöd i samband med att hennes man blev arbetslös och hon själv förlorade sin sjukpenning, då

försäkringskassan inte längre bedömde att hon var sjuk. Shukri beskriver nedan hur hon under en period levde under socialbidragsnormen, men hellre valde att leva fattig under några månader än att hamna i ett nytt socialbidragsberoende:

Charlotte: Men du behöver inte ha komplettering med försörjningsstöd

Shukri: Nej, nej.

Charlotte: eller så utan det är tillräckligt det som du har?

Shukri: Nej, jag gjorde aldrig det. Förra året faktiskt behövde jag när jag var tjänstledig, då hade jag ingenting heller, men jag gjorde inte det, tre månader levde jag fattig. Jag hatar och gå till socialtjänsten.

Charlotte: Så även att du skulle få, bli berättigad så ...

Shukri: Det är jättejobbigt. Det är himla jobbigt faktiskt. Det är jobbigt för du ska redovisa sex månader tillbaka.

Charlotte: Sex månader, så lång tid?

Shukri: Minst fem månader tillbaka du skall redovisa det minsta. Du skall lämna din inkomst till, kontoutdrag, du skall lämna hitan och ditan och efter c:a en och en halv månad närmaste tid får du ersättning, komplettering om det är så att du har rätt. Visar det sig att tre månader tillbaka du hade hög inkomst, så får du ingenting heller. Vad hjälper det för mig? I dag har jag mindre, vad har jag [för] nytta av [hur] det [var för] tre månader sedan. [...]

Charlotte: Så hellre så går man inte dit?

Shukri: Hellre lever jag fattigt. Jag tror många gånger i månaden förra året så även när jag fick arbete, så hade jag deltid. Jag hade lite pengar, jag hade bara sjutusen kronor. [...] Så enligt [de] familjeförhållande som vi hade, hade vi mindre [...] än normen, men jag sökte inte.

Charlotte: Du gjorde inte det?

Shukri: Medicin och allt jag betalade själv, jag sökte inte [till] det. Jag tänkte det, nej jag för mig var det [ett] avslutat kapitel, har jag klarat av [...] en gång att komma ut därifrån, jag vill inte gå tillbaka. På något sätt så känner jag - hamnar du en gång till där, det blir beroende grej, det är inte bra.

Charlotte: Det blir?

Shukri: Beroendegrej.

Charlotte: Okej.

Shukri: Det är inte bra, du blir beroende [av] att någon annan hjälper till och någon annan ska fylla på och någon annan och det är alltid socialen och socialen. Vadå vi är ju, jag är ju en del av samhället, inte socialfall brukar

vi skoja. Vi skojar ju ah glöm det jag vill inte vara socialfall, betyder det att jag vill inte vara de här fallen som ligger på bordet. Jag är individ, inte fyra nummer.

Shukri visar hur hon genom att inte söka hjälp hos socialtjänsten undviker att hamna i det som Leila Billqvist (1999) i sin avhandling ”Rummet, mötet och ritualerna” beskriver som en klientiseringsprocess. I denna process övergår man från att vara individ till att bli just ett av fallen på socialsekreterarens bord, vilket Shukri tydligt beskriver att hon vill undvika. Shukri avhåller sig från att söka försörjningsstöd, då hon enligt tidigare erfarenhet upplevt att det kan vara svårt att ta sig ur klientrollen när man en gång har hamnat i denna beroendeställning. Detta tillstånd liknar det som Lange & Westin (1985) benämner patiens, där man likt en patient tvingas överlämna kontrollen och sitt agentskap till myndighetspersoner.

Starta eget företag

Halimo, en av mina kvinnliga intervjupersoner, hade vid andra intervjutillfället startat ett eget företag. Halimo såg strategin att starta eget företag som ett sätt att ta makten över sin egen arbetssituation och försörjning och komma ifrån risken att återigen bli utnyttjad och illa behandlad under osäkra anställningsförhållanden i olika projekt. Nedan beskriver hon sin upplevelse av att vara anställd i tillfälliga projekt inom den offentliga sektorn:

Halimo: Och jag kände [mig] som någon trasa som du vet (visar hur man skrubbar med en trasa) att man använder och sedan man kastar bort. Så man behövs då ...

Charlotte: och inte sen.

Halimo: Nej.

Att vilja ta makten över sitt eget liv och slippa underkasta sig samhällets stöd eller osäkra arbetsförhållanden är återkommande i mina intervjupersoners berättelser. Mohamed, en av mina manliga intervjupersoner gjorde också ett försök att starta eget, men lyckades inte med denna aktiva försörjningsstrategi. Skälen till varför det finns få egna företagare bland personer födda i Somalia boende i Sverige diskuteras av Benny Carlson (2006) i hans jämförelse mellan företagandet bland somalier bosatta i Sverige och i Minneapolis i USA. År 2003 fanns det 28 egna företagare bland dem som var födda i Somalia och boende i Sverige, vilket utgör ca 0,3 procent av de personer som var födda i Somalia och befann sig i åldersgruppen 16-64 år. Denna siffra kan jämföras med antalet företag som drevs av personer födda i Somalia bosatta

i Minnesota, där c:a 6-7 procent år 2005 beräknades driva sammanlagt 800 företag.

Ett skäl till varför företagandet bland personer födda i Somalia i Minnesota är så mycket högre än i Sverige är att den totala gruppen somalier i Minnesota med c:a 25 000 personer är tillräckligt stort för att utgöra en etnisk enklav. Denna enklav är tillräckligt stor för att företagarna skall kunna rikta sig till den egna etniska gruppens specifika behov av olika tjänster. T.ex. finns det speciella köpcenter i Minneapolis som är specialinriktade mot somalier. Att starta företag som endast riktar sig till de drygt 2 500 personerna som är födda i Somalia och bosatta i Göteborg är inte lika enkelt. Ytterligare förklaringar till det gynnsamma företagandet är att Minnesota generellt sett har ett bättre företagsklimat än resten av USA, de mest företagsamma har sökt sig dit och det är lätt att starta företag. Många av de somalier som kommit till Minnesota är kunniga i engelska. En viktig skillnad mellan förhållandena i Sverige och i USA är också att det rådde högkonjunktur när de flesta somaliska flyktingarna kom till Minnesota mellan 1999-2001, medan det var lågkonjunktur när den största gruppen flyktingar kom till Sverige under början och mitten av 1990-talet. Dessutom har Minnesota lång erfarenhet av flyktingmottagande och erbjuder bra service till nykomna flyktingar (Carlson, 2006). Min övertygelse är att det finns andra sätt att underlätta för personer födda i Somalia att starta egna företag än att upprätta etniska enklaver, exempelvis genom kunskap och konkret vägledning kring vad som krävs för att driva företag i Sverige.

Att vara passiv och följa den väg som anvisas

Mohamed beskriver hur hans tidigare aktiva strategier med att söka jobb, försöka starta eget företag och gå utbildningar övergått till en medvetet passiv strategi, där han istället följer den väg som anvisas honom. Mohamed arbetade vid intervjutillfället halvtid i ett tillfälligt projekt via den så kallade storstadssatsningen och var samtidigt föräldraledig på halvtid med sitt yngsta barn. Mohamed flyttade, på grund av hans frus önskan om att komma närmare släktingar, under 1990-talet från en mindre sydsvensk stad till Göteborg. Under tiden han bodde i den mindre staden hade han både ett arbete som han fått via flyktingmottagningen i denna stad och ett extraarbete på en restaurang. Samtidigt som han arbetade tog han också kvällskurser på universitetsnivå. Under denna period fick Mohamed sitt första barn, vilket han också hjälpte till med att ta hand om. Efter att familjen flyttade till Göteborg veckopendlade han till en början till sitt arbete i den mindre sydsvenska staden. Pendlingen blev efter en tid alltför slitsam och han försökte istället att söka arbete i Göteborg. Efter det att Mohamed flyttade

till Göteborg beskriver han sitt handlingsutrymme på arbetsmarknaden som minimalt. Man kan tolka hans passiva strategi som att han hans tillstånd övergått från agens till patiens och att han gett upp hoppet om att han själv skulle kunna påverka sin situation. Jag skulle dock snarare tolka det som en aktiv motmaktstrategi, då han själv beslutade att det inte fanns någon mening i att slösa sin energi på något som ändå inte gav utdelning.

När jag försökte nå Mohamed för en andra intervju meddelade hans fru att han befann sig i England. Efter c:a ett år fick jag tag på Mohamed via telefon och han berättade då att han återvänt till Sverige efter ett års arbete i London. Han hade genom att ta ett arbete i London brutit sin tidigare passiva strategi i Sverige. Under intervjutillfället berättade han om sina funderingar på att flytta till England, men att han inte ville göra det just då, eftersom hans barn fortfarande var små och behövde honom. Skälet till varför han återvände från sitt arbete i England var enligt Mohamed att han ville tillbaka till sina barn i Sverige. Trots sitt uttalade motstånd mot att lämna sina barn i Sverige för att söka arbete i England, var denna tillfälliga strategi möjlig för Mohamed, vilket troligen skiljer sig från vad som skulle vara möjligt för de flesta av mina kvinnliga intervjupersoner som har huvudansvaret för den dagliga praktiska omvårdnaden om sina barn.

Etablera sig i andra länder

Vid mina kontakter med mina manliga intervjupersoner Farah och Mohamed drygt ett år efter de första intervjutillfällena, hade båda två rest till London för att försöka etablera sig på den brittiska arbetsmarknaden. Mohamed återkom som sagt till Sverige. Vid min kortare fältstudie i London våren år 2006 träffade jag Farah, som då försörjde sig genom att arbeta som översättare från engelska till somaliska. Farah hade som tidigare nämnts planer på att flytta vidare till Somalia, för att bygga upp en verksamhet och arbeta med återuppbyggnaden av det somaliska samhället. Flera av mina intervjupersoner berättar om hur släktingar och vänner har lyckats på arbetsmarknaden i framförallt England och USA. De berättar om hur andra svensksomalier som migrerat vidare till England informerar dem om fördelarna med att leva i England, i jämförelse med det svenska samhället, vilket jag mer ingående tar upp i kapitlet "Transnationella släkt nätverk". Berättelserna om möjligheternas England har, som jag ser det, framförallt som funktion att stärka svensksomalierna i Sverige genom att öka deras medvetenhet om att det inte är ett personligt problem eller grupproblemm att inte komma in på den svenska arbetsmarknaden, utan att det handlar om ett strukturellt problem och om diskriminering. Tankarna om att migrera vidare till England kan ses som en vilande möjlig försörjningsstrategi hos

mina intervjupersoner och som en sista utväg när deras handlingsutrymme i Sverige upplevs som minimalt.

Vändpunkter i försörjningskarriären

Flera av mina intervjupersoner som har eller har haft jobb beskriver hur personer i deras informella och formella sociala nätverk har möjliggjort en slags vändpunkt i deras försörjningskarriär och fungerat som förmedlande länkar till arbetsmarknaden. Bland dessa personer finns arbetsförmedlare, tidigare lärare, vänner, före detta arbetskamrater, arbetsgivare och föreningsmedlemmar.

Flera av mina intervjupersoner beskriver hur personer inom deras formella sociala nätverk inom den offentliga stödsektorn har bidragit till att de fått ett arbete. Samtidigt kritiserar också denna formella sektor för att inte utgöra den länk till utbildning och arbete som den kunde ha gjort. Halimo nämner hur hennes arbetsförmedlares beslut om att bevilja henne Starta eget-bidrag, förändrade hennes situation från att vara arbetslös till att bli affärskvinna:

Charlotte: Och varför är han viktig?

Halimo: Du vet när jag blev arbetslös det var, jag tänkte starta eget och sedan det var han som dömer folk som vill starta eget, det var han som sitter.

Charlotte: Okej.

Halimo: Så det var därför han är viktig.

Charlotte: Så han tog det beslutet?

Halimo: Ja, beslutet.

Charlotte: Om starta eget bidrag.

Halimo: Bidrag ja.

Shukri, en annan av mina kvinnliga intervjupersoner, har både positiva och negativa upplevelser av sitt professionella sociala nätverks förmåga att utgöra förmedlande länkar till arbetslivet. Nedan ger Shukri sin socialekreterare och socialtjänsten svidande kritik för att inte ha bistått med information om hur hon skulle navigera för att få arbete:

Shukri:[...] Då hade jag ingen annan kontakt i myndigheten än min socialekreterare. Och det är nu viktigt du som är socionom, om du någon gång kommer och bli, hamna där, så är det viktigt och lyssna väldigt noga [på] vad folk säger.

Charlotte: Ja.

Shukri: Hon nonchalerade mig helt totalt.

Charlotte: Vad sa du nu, nonchalerade?

Shukri: Mig, jag frågade henne, snälla jag har de här drömmarna, de här planerna. Hon tog inte mig på allvar. Det kändes [som] att hon beskrev till mig att jag är förutbestämd för mig att leva [på] socialbidrag. Det är inte mycket att göra åt det. [Socialsekreteraren sa:] ”Jo men du har ju små barn och det är lite krävande i varje utbildning.” [Shukri sa:] ”Ja, men jag bryr mig inte, du är den enda länken jag har.” Då pratade jag flytande svenska också. ”Den enda länken jag har, säg till mig, snälla, ge mig råd. Jag ringer dig som medmänniska, som är svensk. Snälla vad kan jag lära mig i dag som kan ge mig om ett år eller ett och ett halvt år ett jobb?”

Charlotte: Mm, vad jag kan lära mig, nu hörde inte jag?

Shukri: Yrke.

Charlotte: Ja precis, ett års utbildning liksom.

Shukri: Som [gör att] jag kan jobba i morgon, så snart som möjligt. Jag vill inte, jag kände att jag vill inte sitta där och gå kurs efter kurs och utan nytta, det var inte min grej. Jag tänkte, nej det är inte den vägen jag vill ta. Jag vill, om jag vill lämna mina barn på dagis hos någon annan kvinna, så ska jag ha någon nytta [av det]. Och göra, så var det bestämt för mig. Och därför fick jag ingen hjälp från henne utan jag blev tvungen och söka själv information.

Enligt citatet upplevde Shukri det som om socialsekreteraren hade en inställning till henne som någon som inte har möjlighet att ta sig ur beroendeförhållandet till socialtjänsten. Trots att Shukri upplevde att hon blev bemött på ett icke stärkande och uppmuntrande sätt, var hon envis nog och trodde på sin förmåga. Hon vägrade enligt min tolkning att identifiera sig själv som klient och bröt därmed en påbörjad klientiseringsprocess (Billqvist, 1999) genom att själv kontakta en arbetsförmedlare:

Shukri: Och då, då gick jag [till] arbetsförmedlingen själv. [Där] träffade jag en gullig människa, en eftermiddag väldigt sent, eftermiddag. Klockan fem jag [...] kommer [...] helt stressande till arbetsförmedlingen som ligger i, nära svenska mässan. [...] Och då frågade jag henne [beskrev] mina planer, väldigt hastigt du vet. Jag lämnade mina barn till min kusin. Min man läste och jag vet att hon är snäll och kan passa dem bara för det var så viktigt för mig. Och jag kom så här och sedan sa hon till mig, hon lyssnade på mig och sa till mig: ”Men du”, jag var ju ung fortfarande, så [det] var en [...] handläggare för unga som jag träffade, så hon sa till mig: ”Du eftersom du kan prata så bra svenska och i dag” så rullar hon tillbaka, tillbaka i hennes stol, så hämtar hon ett papper, ”I dag kom det här faxet från stadskansliet till oss, där de säger att de behöver undersköterskor, unga mellan 24 år, mellan 20-24 år. Det är perfekt du är 23 år. Dessutom har du ambitioner. Men hur gör du med dina barn?” Jag sa till henne: ”Oroa inte dig.” Hon sa: ”Du skall

veta att den här utbildningen har krav, för det är första gången [den ges i] Göteborg.” Kommer du ihåg? Först avskedar man folk i Göteborg, om du var Göteborgare, de här åren så avskedade man folk, först 1997.

Charlotte: 1997?

Shukri: Ja, [...] det varslades väldigt mycket undersköterskor från Sahlgrenska.

Charlotte: De avskedades ja.

Shukri: Ja och plötsligt hamnade man i den situationen i äldreomsorgen att man har ett stort behov av sådana. För det jämnades inte ut, personalen och behovet av personal.[...]

Citatet visar att Shukri blev tagen på allvar och att hennes önskemål sammanföll med ett strukturellt behov av vårdbiträden i Göteborgs kommun. Arbetsförmedlaren beskrevs av Shukri som en ”räddare i nöden”, vilket jag tolkar jag som att hon möjliggjorde en vändpunkt i Shukris försörjningskarriär i riktning mot självförsörjning. Utbildningen ledde till att Shukri fick ett fast arbete. Arbetet medförde att hon blev självförsörjande, men det bidrog också till att hon blev inkluderad i det generella socialförsäkringssystemet, som bygger på att man varit inne på arbetsmarknaden. Vad som slår mig i de båda intervjuutdragen ovan är socialsekreterarens och arbetsförmedlarens undran kring hur och vem som ska ta hand om Shukris barn. Under denna tid var Shukri fortfarande sammanboende med barnens far, som var studerande. Frågan är om en man i en liknande situation hade fått samma frågor kring hur han hade tänkt sig att lösa barnomsorgen. Myndighetspersonerna och Shukri verkar enligt detta citat ha delade förväntningar om att det främst är Shukri som mor, som skall se till att barnen tas om hand.

Shukri berättar också om hur en person i hennes informella sociala nätverk förmedlat arbete. Denna förmedlande länk är liksom Shukri medlem i en förening som riktar sig till kvinnor med olika bakgrund och som rekryterat sina medlemmar från två olika stadsdelar i Göteborg. Den ena stadsdelen har en homogen svensketnisk befolkning och den andra har en mer månggetnisk befolkning. Citatet nedan visar på vikten av att befinna sig i ett informellt socialt nätverk med människor som är etablerade på arbetsmarknaden och som därigenom kan förmedla lediga jobb:

Shukri: Och de är mitt nätverk i samhället, t.ex. svenska kvinnor, på grund av henne, en av dem så fick jag jobb förra året.

Charlotte: Jaha, i?

Shukri: I ett ställe, ett projekt [där] hon jobbar, så behövde de en person, en personal [som skulle arbeta] med ett annat projekt som skulle vara bara tre månader, jag sökte. Vi bara satt med våran träff så en av oss sa. [... Shukri redogör för en diskussion kring att det uppkommit ett behov av att anställa en person på en av föreningsmedlemmarnas arbetsplatser]. [En annan kvinna i nätverksträffen säger:] "Men Shukri kan jobba med det för Shukri är arbetslös nu och sjukskriven." Nej då var jag inte sjukskriven, då var jag tjänstledig. "Jaså" sa hon [den av kvinnorna som hade behov av att anställa någon], "Vill du Shukri?" [Shukri svarade:] "Ja, kan jag ansöka, visst vad ska jag göra?" Där och där biff, ingen ansökan, ingen skit har jag gjort, bara kollade uppgifter vad jag skulle göra. Och jag gjorde [ett] jättebra arbete, trivdes med henne. Så det är [en] länk för mig i samhället.

Ovanstående citat utgör ett exempel på det som Granovetter (1973) benämner som de svaga bandens styrka när det gäller förmedling av arbete. Genom sitt informella sociala nätverk av kvinnor som hade arbete kunde Shukri komma förbi formella ansökningsvägar, vilket ledde till anställning med kort varsel.

Maryan, som har haft arbete sedan den dagen hon avslutade gymnasiet, beskriver hur både vänner och arbetskamrater länkat henne vidare till nya jobbtillfällen. Första sommarjobbet sökte Maryan med vägledning från en jämnårig svensksomalisk väninna. Hennes andra jobb sökte hon efter tips från en manlig svensksomalisk vän, som arbetade som tolk och som informerade henne om att Göteborgs kommun efterfrågade en kvinnlig somalisktalande tolk. Genom tolkcentralens personal blev hon därefter rekommenderad vidare till andra tjänster, som i sin tur lett vidare till fler och fler jobbmöjligheter:

Maryan: Jag har alltid skaffat jobb själv. Jag har aldrig varit i hela mitt liv [på] arbetsförmedlingen, men jag har alltid haft jobb. Så det är via de här människorna då, kontaktpersonerna i samhället som jag går via dem. Jag är ganska öppen och social, så det brukar aldrig vara något problem. Även om jag har slöja och (skratt) folk tycker säkert oj hon kan ingenting eller så, ändå kan jag mycket, har mycket i bagaget. Så det är via människorna där och tidningar [...] som jag liksom blivit i dag den jag är, ja. Fast det är både [på] gott och ont, men så det är via dem då som har varit viktiga för mitt liv. [...] Torsten heter han, första [personen] som var viktig för mitt liv. Det är ju han på [namnet på bageriet], (skratt). Det är egentligen den första då. [...] Sedan har det fortsatt bara, nyckelpersonerna då.

Även om Maryan beskriver den första arbetsgivaren som en slags ingång och vändpunkt för sin väg mot delaktighet i det svenska samhället, är det en rad olika personer som benämns som viktiga under hennes försörjningskarriär.

Daud berättar om hur han fick sitt första arbete som hemspråklärare genom att bli rekommenderad av en vän. Erbjudandet om jobb medförde att han flyttade till Göteborg från en mindre sydsvensk stad. Genom att vännen hade lagt några väl valda ord för Daud, var anställningen i princip klar redan innan han kommit till intervjun. Detta första arbete ledde därefter till kontakter med personer som rekommenderade honom vidare till hans nuvarande arbetsplats.

Abdirizak fick sitt första jobb genom att själv ansöka om ett uppdrag som tolk. De jobb som han därefter har erhållit har han fått genom att bli tillfrågad och rekommenderad av en tidigare lärare och av en person som tillhör samma förening som han själv. Samtliga dessa exempel visar framförallt på de svaga länkarnas vikt för förmedling av nya arbeten. De starka banden i form av nära vänrelationer framstår dock som de relationer som möjliggjort för flera av mina intervjupersoner att få sitt första arbete på den svenska arbetsmarknaden. Arbetsförmedlingens roll som förmedlare av jobb har under 2000-talet, enligt Farahs tidigare återgivna beskrivning, blivit mer passiv än under tidigare decennier. Arbetsförmedlare nämns dock som viktiga personer i samband med vägledning och beslut kring arbetsmarknadsutbildning och starta eget bidrag.

Kön och handlingsutrymme

Det är framförallt kvinnorna i min studie som har ansvaret för den praktiska omsorgen om barn och för hushållsarbete. Det är främst kvinnorna som är föräldralediga och det är kvinnorna som tar största ansvaret för den praktiska omsorgen om barnen efter en skilsmässa. Det finns också undantag i mitt intervjumaterial, där en av männen, Mohamed, beskriver att han är föräldraledig på halvtid och där en av kvinnornas före detta man har några av barnen boende hos sig efter deras skilsmässa. Det är endast männen som på egen hand har åkt iväg till andra länder för att arbeta eller studera. Två av männen lämnade sina barn tillsammans med sina mödrar i Sverige, för att studera eller arbeta utomlands under en kortare eller längre period. Två av kvinnorna berättade att deras före detta män flyttat till Storbritannien och ytterligare en kvinna är gift med en man som under perioder arbetar utomlands. Detta har inneburit att dessa kvinnor lämnats ensamma med omsorgsansvaret för deras gemensamma barn. Självklart påverkar omsorgsbördan för kvinnorna deras möjligheter till både studier och arbete utanför hemmet och därmed möjligheten till att bli självförsörjande.

Shukri har en ambition att studera vidare på universitetet. Hon inser dock att detta kan bli svårt att kombinera med livet som ensamstående mor. Den

omsorgslösning som hon har i sina tankar är att under några år låta sin syster, boende i Saudiarabien, ta hand om några av de yngsta barnen. Att hennes före detta man, som bor i Storbritannien, skulle kunna hjälpa till med att ta hand om deras gemensamma barn beskrivs inte som ett alternativ, vilket enligt min tolkning är ett uttryck för de olika förväntningar som finns på män och kvinnor när det handlar om ansvar för den praktiska omsorgen om barnen. Systemen förväntas i detta exempel ta ett större delat ansvar för den praktiska omsorgen av sina syskonbarn än barnens far. Även om det är kvinnorna som verkar ha den största omsorgsbördan, är det främst männen i min studie som ser sina barn och sin familj som ett hinder för en karriär inom studier eller arbete. Detta betyder inte att barnen inte kan vara ett hinder för kvinnorna, men kvinnorna lyfter istället fram fördelarna med att ha barn och beskriver barnen som en tillgång.

Kvinnornas och männens försörjningsstrategier, och det handlingsutrymme som påverkar dessa, skulle kunna analyseras med hjälp av begreppet intersektionalitet. Genusforskaren Nina Lykke skriver att "Begreppet har använts och används, inte minst inom nordamerikansk genus-, etnicitets- och sexualitetsforskning, för att beskriva en analys som innebär samverkan mellan olika samhälleliga maktasymmetrier, baserade på kategorier såsom genus, sexuell preferens, klass, profession, ålder, nationalitet etc." (Lykke, 2003:48). Utifrån en intersektionell analys skulle man här kunna se hur maktstrukturer, i form av en etnisk underordning på arbetsmarknaden, förstärks av en könsmaktsordning för de kvinnor som ingått i min studie. Kvinnorna underordnas på arbetsmarknaden både p.g.a. sin etniska bakgrund och p.g.a. att de är kvinnor som har förväntningar på sig själva och från samhället att ta det största ansvaret för hem och barn. Om en kvinna med utländsk bakgrund innehar en konkurrenskraftig utbildning, skulle denna utbildning kunna innebära en förskjutning av maktpositionerna, där en kvinna kan få en bättre position än en man med samma utländska bakgrund utan utbildning. För att försvaga den totala maktasymmetrin där kön, etnicitet och klass samverkar krävs det förutom en konkurrenskraftig utbildning också ett erbjudande om praktiskt omsorgsstöd från den offentliga svenska barnomsorgen eller från ett informellt skydds nät bestående av släktingar och vänner.

Sammanfattande reflektioner

Jag har i detta kapitel beskrivit och analyserat hur mina intervjupersoner beskriver att deras försörjningsstrategier påverkats av strukturella förhållanden och av interaktionen mellan dem och deras informella och formella sociala nätverk.

Under 1980-talet medverkade den gynnsamma konjunkturen i Sverige till att mina intervjupersoners egna aktiva arbetsökande ledde fram till anställning på den svenska arbetsmarknaden. Att ha ett arbete gav också möjligheter att lära sig svenska språket och till sociala kontakter, samt till information om hur det svenska samhället fungerar.

Under den tidsperiod mina intervjupersoner kommit till Sverige har det skett en förändring i hur det svenska samhället tar emot flyktingar och invandrare och hur flykting- och invandrabarn introduceras i den svenska skolan. Under 1980-talets början fanns det ännu inga förberedelseklasser eller språkundervisning specialutformad för invandrabarn. Hur man hanterade omställningen till den svenska skolan berodde då på ens egen förmåga och på det egna sociala nätverkets möjlighet att ge information och vägledning. Under 1990-talet hade skolans mottagningssystem byggts upp och invandrar- och flyktingbarn blev positivt särbehandlade och placerade i speciella förberedelseklasser. Detta särbehandlande bemötande riskerar, enligt min tolkning, att konstruera de nykomna invandrar- och flyktingbarnen som några med bristande kunskaper och de riskerar genom att gå i specialklasser att bli betraktade som annorlunda av både andra barn och sig själva. Att bli betraktad som annorlunda och som någon som har bristande kunskaper kan leda till en internalisering av känslor av underlägsenhet, vilket skulle kunna få negativa konsekvenser för en framtida utbildnings- och yrkeskarriär.

Färre lediga jobb i kombination med ökade krav på skriftliga ansökningar med personliga brev och meritförteckningar och ett minskat individuellt stöd från arbetsförmedlingen som förmedlare mellan arbetsökande och arbetsgivare, verkar leda till en ökad diskriminering av personer med utländsk bakgrund.

De flesta av mina intervjupersoner beskriver aktiva strategier för att bli självförsörjande och för att slippa bli beroende av samhällets stöd. Deras aktiva strategier tolkar jag som ett tecken på agens, där deras yttre och inre handlingsutrymme möjliggör ett eget agerande. Även om merparten av mina intervjupersoner beskriver ett handlingsutrymme som möjliggjort agens, har jag genom de relativt höga arbetslöshetssiffrorna bland svensksomalier anledning att tro att det finns ett större antal personer som upplever att de inte har något handlingsutrymme på den svenska arbetsmarknaden. En av mina intervjupersoner Mohamed, visar exempel på detta då han beskrev att han efter en rad misslyckade egna strategier, lät sig styras av arbetsförmedlingens åtgärdsförslag. Abdirizak beskriver på ett liknande sätt hur de svensksomalier som kommit före honom till Sverige beskrivit

att svenskarna stängt sina dörrar för somalier. Detta antyder att det finns en grupp vars handlingsutrymme på arbetsmarknaden upplevs som minimalt, och som därför befinner sig i ett tillstånd som mer domineras av patients, med brist på eget inflytande över sin försörjningssituation (Lange & Westin, 1985; Lange, 1991).

Den första försörjningsstrategin för att uppnå självförsörjning, som jag har identifierat, är att söka sig till en etnisk arbetsmarknad där den dubbla språk- och kulturkompetensen ses som en resurs. Denna offentliga etniska arbetsmarknad riktar sig främst till andra svensksomalier och handlar om att ge stöd till dem som tvingats ta emot samhällets stöd. Den andra strategin är att studera och ta studielån, där studieinriktningarna i vissa fall på samma sätt som arbetssökandet riktar sig mot yrken där de specifika somalisketniska kunskaperna innebär en extra konkurrenskraft. Den tredje strategin är att hellre leva fattig än att bli beroende och klientiserad (Billqvist, 1999) av socialtjänsten. Den fjärde strategin är att starta eget företag för att ta makten över sitt eget liv och slippa underordna sig tillfälliga och osäkra anställningsvillkor samt dåliga arbetsförhållanden. Den femte strategin är att vara passiv och följa den väg som anvisas. Denna strategi är mitt enda exempel på det som Lange & Westin (1985) benämner som patients, där en av mina intervjupersoner till slut gav upp och hamnade i ett tillstånd där han mer eller mindre tvingades överlämna kontrollen över sina handlingar till myndigheter. Att låta sig styras av andra skulle också kunna tolkas som en aktiv motståndstrategi, då det inte är lönt att slösa sin energi på aktiviteter som ändå inte ger någon utdelning. Den sjätte strategin är att istället för att vara arbetslös eller endast få mindre meningsfulla jobb i Sverige försöka etablera sig utanför Sverige och framförallt på den engelska delen av den brittiska arbetsmarknaden. Detta är främst en strategi som används av männen, då kvinnorna inte tycks ha samma handlingsutrymme eller önskan att resa bort från sina barn och Sverige.

Flera av mina intervjupersoner nämner hur personer både inom deras formella och informella nätverk möjliggjort en form av vändpunkt (Månsson, 2002) och bidragit till att de fått arbete eller kommit in på en viss utbildning. Dessa länkar till arbetsmarknaden utgörs inte främst av de personer som intervjupersonerna beskrivit som viktigast för dem utan av de något svagare länkarna i deras sociala nätverk. De svaga bandens styrka vid förmedling av nya arbeten lyfts också fram i den välkända arbetsmarknadsstudien av Mark S Granovetter (Granovetter, 1973). För att få sitt första arbete hade den egna förmågan att söka arbete och de starkare banden i form av nära vänskapsrelationer dock en avgörande betydelse för flera av mina

intervjupersoner. Väl inne på arbetsmarknaden dominerade däremot de svaga länkarna, som förmedlare av nya arbetstillfällen.

Att kön påverkar handlingsutrymmet både på en nationell och internationell arbetsmarknad blir tydligt då det är kvinnorna som har det största praktiska ansvaret för hem och barn. Den intersektionella maktasymmetrin (Lykke, 2003), som skapas i förhållande till kön, etnicitet och klass kan förskjutas genom tillgång till offentlig barnomsorg samt till släktingars och vänners praktiska sociala stöd med barnpassning och hushållsarbete. Om kvinnor innehar en konkurrenskraftig utbildning kan den intersektionella maktasymmetrin i förhållande till handlingsutrymmet på arbetsmarknaden motverkas ytterligare.

Kapitel 6 En förändrad familjestruktur

Inledning

Detta kapitel berör i huvudsak ömsesidigt beroende och autonomi i förhållande till släkten och framförallt i förhållande till en yngre respektive en äldre generation. Kapitlet berör också arbetsfördelningen av omsorgs- och hushållsarbete och lönearbete mellan könen. Kapitlet är uppdelat i tre teman. Första temat tar upp hur mina intervjupersoner beskriver att migrationen och de samhällsvillkor de lever under i Sverige har förändrat en tidigare familjestruktur och arbetsfördelning mellan kvinnor och män och hur de upplever att denna förändring påverkar deras liv som föräldrar. Det andra temat fokuserar på vad mina intervjupersoner tycker är viktigt i barnuppfostran och för att barnen skall få en bra framtid. Det tredje temat behandlar hur mina intervjupersoner tar hand om eller önskar ta hand om sina äldre föräldrar samt vilka förväntningar och önskemål de har på hur de själva skall bli omhändertagna som gamla.

Med inspiration från Margareta Järvinens (2004) användning av Herbert Meads teori om hur det förflutna används för att konstruera och beskriva vår nuvarande situation, har jag uppmärksammat hur mina intervjupersoner ofta beskriver sin nuvarande situation i Sverige i relation till tidigare erfarenheter och bilder av hur de en gång levde. Dessa typer av referenser till det förflutna är troligen också en konsekvens av att jag har bitt mina intervjupersoner att reflektera över just upplevelser av social förändring. Bilden av det förflutna familjelivet finns med som en familjebild, tillsammans med de familjebilder som mina intervjupersoner lever med och konfronteras med i det svenska samhället. Den idealbild som de lever med i sina tankar kan ha drag av både den kollektiva utvidgade familjebilden, som är mest framträdande i mina intervjupersoners berättelser från Somalia, och från den mer individuella kärnfamiljsbilden, vilken framställs som den svenska. Med referens till Gillis, 1996 beskriver Margareta Bäck-Wiklund gapet mellan den idealbild man lever med och den verklighet man lever i, som en av den samtida familjediskursens inneboende motsättningar (Bäck-Wiklund, 2003). Den idealbild man lever med behöver alltså inte överensstämja med den familjestruktur man lever i.

I min analys har jag funnit det fruktbart att jämföra mina intervjupersoners beskrivna familjebilder med den turkiska familjeforskaren Cigdem Kagıtcıbası (2002) tre modeller över olika familjestrukturer. Dessa modeller är *den ömsesidigt beroende familjemodellen*, *den oberoende familjemodellen* och *den ömsesidigt känslomässiga beroende familjemodellen*⁸. Kagıtcıbası har utvecklat en modell över hur socioekonomiska förändringar som urbaniseringsprocessen och ökad ekonomisk tillväxt har påverkat familjestrukturer och människors självuppfattning i Turkiet. Kagıtcıbası har genomfört sin forskning i delar av Turkiet där det har skett en utveckling från jordbrukssamhälle till ett mer urbant samhälle, med bättre ekonomiska villkor. I denna del av Turkiet har Kagıtcıbası sett att utvecklingen gått från en utvidgad familjestruktur med en ömsesidigt beroende familjemodell, där individernas själv var mer relationsinriktade och beroende till en familjemodell som Kagıtcıbası kallar den ömsesidigt känslomässigt beroende familjemodellen. I denna modell är vuxna barn och föräldrar mer ekonomiskt autonoma i förhållande till varandra, men de känslomässiga banden finns kvar mellan generationerna och till och med stärks enligt Kagıtcıbası studie. Denna utveckling har enligt Kagıtcıbası även kunnat ses i studier av Turkiska migrantfamiljer i Tyskland, samt i studier gjorda i exempelvis Japan där en stark ekonomisk utveckling lett till ekonomisk autonomi mellan generationerna, men med fortsatt starka känslomässiga band.

I det urbana Turkiet, där en ökad ekonomisk tillväxt har ägt rum, har det enligt Kagıtcıbası inte skett en utveckling mot en västerländskt orienterad familjemodell som av Kagıtcıbası beskrivs som den oberoende familjemodellen, där familjestrukturen består av kärnfamiljen och där individerna uppfostras till att bli separerade och oberoende av varandra mellan generationerna. Utvecklingen har istället gått mot den känslomässigt ömsesidigt beroende familjemodellen, som är mer komplex och både består av kärnfamiljen och den mer utvidgade familjen och där barnen uppfostras till att både bli autonoma och beroende av sina släktingar.

Denna utveckling kan ses som en förening av de två livsformer som Eva Nyberg (1993) i sin avhandling benämner kollektiv och individuell livsform

---

⁸ Den ömsesidigt beroende familjemodellen, den oberoende familjemodellen och den känslomässigt ömsesidigt beroende familjemodellen är min översättning av Kagıtcıbası tre modeller: *Model of Interdependence*, *Model of Independence*, och *Model of Emotional Interdependence* (Kagıtcıbası, 2002: 25-27). Dessa modeller presenterades i ett kapitel, vilket ingår i antologin "Autonomy and Dependence in the Family" som hade som syfte att jämföra forskning kring autonomi och beroende inom familjen i Turkiet och i Sverige (Liljeström & Özdalga, 2002).

och som var för sig har beroende eller autonomi som riktmärke för uppfostran av barnen (Nyberg, 1993). Kagitcibasi kritiserar med hjälp av sina resultat och med hänvisning till annan forskning alla de modernitetsforskare som förutsett att den enda möjliga utvecklingen av en ömsesidigt beroende familjemodell vid ekonomisk tillväxt är mot den oberoende familjemodellen. Hon hävdar också att den ömsesidigt känslomässigt beroende modellen är mer hälsosam då den kombinerar två basala mänskliga behov som autonomi och tillhörighet.

Kagitcibasi (2002) nämner att kvinnor får högre status i den känslomässigt beroende familjemodellen, men jag saknar dock en diskussion kring kön och arbetsfördelning i hennes tre familjemodeller. För att få med en könsdimension i min analys har jag valt att komplettera Kagitcibasis teoretiska modell med en annan turkisk familjeforskare, Hale Bolaks (2002) tre möjliga bilder av hur män och kvinnor upplever arbetsfördelningen mellan hem och lönearbete i ett urbaniserat Turkiet. I sin intervjustudie med både kvinnor och män i 42 familjer, där båda var tvungna att arbeta heltid utanför hemmet för att få ekonomin att gå ihop, har Bolak funnit tre olika kategorier av upplevda könsrollsmönster. Dessa tre könsrollsmönster trädde alltså fram i en situation där tiden för omsorgsarbete och hushållsuppgifter var knapp. Dessa könsrollsmönster definierades som *traditionell coping*, *kvinnors kamp för jämlikhet* och *uppoffring i riktning mot jämlikhet*. I kategorin *traditionell coping* beskrivs mannen som hjälpare och kvinnan som huvudansvarig manager för omsorgsarbetet och hushållet. De par som hade denna bild av hur arbetsfördelningen såg ut, hade inga direkta konflikter kring arbetsfördelningen i sin relation. I den grupp som kategoriserades som *kvinnors kamp för jämlikhet* framträdde istället en konfliktfylld relation, där kvinnan var frustrerad över att både behöva ta medansvar för försörjningen och samtidigt bära huvudansvaret för omsorgs- och hushållsarbetet. I den tredje kategorin, *uppoffring i riktning mot jämlikhet*, var mannen och kvinnan tvungna att dela på hemuppgifterna, då båda arbetade skift.⁹ Mannen hade inom denna kategori inget annat val än att ta halva delen av hushållsarbetet, då ingen annan tog hand om barn och hushåll under den tid kvinnan arbetade.

---

⁹ Kategorierna *traditionell coping*, *kvinnors kamp för jämlikhet*, och *uppoffring i riktning mot jämlikhet* är min översättning av Hale Bolaks ursprungliga kategorier *Traditional Coping*, *Women's Struggle for Equity*, och *Sacrifices Towards Equity* (Bolak, 2002:246)

Här framträder en annan utveckling och bild av den turkiska urbana familjen än den bild som Kagitcibasi utmålar. I det dagliga hushålls- och omsorgsarbetet finns inte den utvidgade familjen närvarande på samma sätt som i den känslomässigt beroende familjemodellen, som var den som enligt Kagitcibasi den urbana turkiska familjen utvecklades mot (Bolak, 2002).

Föräldraskap i kärnfamiljshushåll

Både de kvinnor och män som jag har intervjuat beskriver att frånvaron av släktingar i Sverige har lett till ett ensamt föräldraskap och till mindre egen tid för både män och kvinnor. Frånvaron av släktingar har också bidragit till en förändrad arbetsfördelning mellan könen, där männen i flera fall beskriver att de tar mer ansvar för det obetalda hushållsarbetet och omsorgsarbetet än vad de skulle ha gjort i Somalia. Den förändrade arbetsfördelningen beror inte endast på frånvaron av släktingar, utan också på yttre samhällliga krav på att också kvinnan utbildar sig och lönearbetar för att få ihop till den gemensamma försörjningen. Även om det finns släktingar i Sverige har enligt mina intervjupersoner alla sina problem att ta hand om och släktingarna är inte tillgängliga för praktiskt omsorgsstöd i samma utsträckning som de var i Somalia. Eva Nyberg (1993) beskriver i sin avhandling denna förändring som en ny omsorgspraktik där de föräldrar som hon intervjuat och som i Chile levit i det Nyberg kallar en kollektiv livsform, beskrev att de i Sverige fick fler uppgifter än de hade haft i hemlandet både i fråga om omsorg och uppfostran. I denna förändringsprocess växte det fram en förändrad bild av det goda föräldraskapet. Från att ha haft en föreställning om den goda föräldern som den som ansvarar för att barnen får omsorg och en god uppfostran, förändrades deras bild om den goda föräldern till att istället vara den som personligen utför omsorgsarbetet och uppfostrar sina barn (Nyberg, 1993:155).

Den omsorgsbrist som påtalas av mina intervjupersoner och som delvis är en följd av krav på ett högt arbetskraftsdeltagande hos både kvinnor och män, är något som ses som ett av de allvarligaste samhällsproblemen i västvärlden i dag. Balansen mellan individualisering och omsorg tillhör enligt Margareta Bäck-Wiklund (2003) västvärldens och det senmoderna familjelivets inneboende motsättningar. Männen i min studie beskriver den upplevda omsorgsbristen främst som ett problem för kvinnorna, då det är kvinnorna som blir mer ensamma med hushållsarbetet och omsorgen om barnen, när det inte finns kvinnliga släktingar som hjälper dem. Kvinnans problem blir dock även mannens, då han blir den som förväntas hjälpa

kvinnan när inga andra kvinnliga släktingar finns till hands. Detta beskrivs nedan av Abdirizak:

Kvinnor säger att livet här är tufft p.g.a. [i jämförelse med hur] de [hade det] i hemlandet så det var [vid behov av passning av] barnen, det hela tiden, det finns när man har ärende och som det var planerat eller oplangerat så det hela tiden det finns någon [i] slakten som man kunde lämna över barnen [till], ... men här så säger de att när man vill göra någonting, så man måste kunna planera.

Citatet tyder på att ett minskat släktstöd minskar kvinnors handlingsutrymme att utföra ärenden utanför hemmet. Abdirizak tillägger att även bostadssituationen i Sverige försämrar möjligheten för släktingar att ta hand om varandras barn:

Och sedan mest problemet det är här, [att] man bor i lägenheter. De flesta, det var vanliga hus som vi hade i Somalia. Alla, vi hade, de flesta husen hade staket. Det fanns en gård någonstans, så man behövde inte [oroa sig för att barnen skulle springa iväg] t.ex. man hade grinden stängd, så man behövde inte – utan men här inne i lägenheten de kan inte leka de här sju eller sex barnen p.g.a. att de stör sina grannar som bor i lägenheten [en våning] ner eller upp. Så det är hela tiden [i Somalia] man behövde inte [hade inget behov av] att de [barnen] skulle leka i [vardags]rummet.

Avsaknaden av en inhägnad och trygg gård där barnen kan leka i kombination med att bo i små lägenheter i vilka många lekande barn stör grannarna, försvårar för de släktingar som finns i Sverige att ta hand om varandras barn. Ovanstående citat är ett exempel på hur idealbilden av hur livet levdes i Somalia används som en motbild för att konstruera bilden av familjelivet och dess förändrade förutsättningar i Sverige.

Halimo, en av mina kvinnliga intervjupersoner, beskriver liksom Abdirizak att färre släktingar som kunde ge omsorgsstöd bidrog till en minskad frihet för henne som småbarnsmor i Sverige. Halimo tar också upp att hon i Somalia hade tjänstefolk till hjälp i hemmet. Detta antyder att omsorgsförlusten som drabbat vissa familjer som kommit till Sverige även är en följd av en nedåtgående klassresa, då anställning av tjänstefolk som hjälp i hemmet inte är ekonomiskt möjligt i Sverige. Både Halimo och hennes före detta man arbetade utanför hemmet i Somalia och Halimo hade då hjälp av både kvinnliga släktingar och hembiträden för att kunna kombinera ett eget yrkesliv med att ta hand om hem och barn:

[Livet i Somalia] [...] det är bättre än när man bor i främmande land. T.ex. man har släktingar, man kan betala en flicka - [ett] hembiträde t.ex. Men

i Sverige man har inte råd, det finns inga släktingar som ställer upp, t.ex. morfar eller mormor eller du vet. Alla är upptagna av sitt.

Charlotte: Att ta hand om barnen?

Halimo: Ja.

Charlotte: Det fanns möjligheter till det i Somalia?

Halimo: Jo, jo, jo min mamma, hon hjälpte mig mycket. Mina mostrar.

Charlotte: Inte bara mamma, utan moster – syster.

Halimo: Ja. De ställde upp. När man kommer till Sverige, man kan bli ensam med sitt barn. Och sedan alltid [man] bara sköter sig själv.

På min fråga om barnomsorgen i Sverige kan ersätta detta samlade stöd som erhöles från släktingar och hembiträden i Somalia svarar Halimo: ”Nej”. Männerna beskriver i denna nya familjesituation sig själva som hjälpare i relation till kvinnan, som fortfarande är den som har huvudansvaret för hem och barn. De ser det som ett nödvändigt ont att i denna förändrade familjesituation hjälpa kvinnan, i brist på andra kvinnliga släktingar och i vissa fall tjänstefolk. Denna bild av mannen som hjälpare och kvinnan som huvudansvarig för hem och barn kan liknas vid traditionell coping. Denna rollfördelning mellan könen var en av familjebilder som, enligt den i inledningen nämnda turkiska familjeforskaren Bolak (2002), uppstod mellan män och kvinnor, när båda parter tvingades arbeta heltid utanför hemmet för att få ihop till familjens försörjning.

Kanske är bilden av mannen som den som hjälper kvinnan i en ny och förändrad social värld, i vilken det ställs krav på bådass delaktighet i lönearbete utanför hemmet, också endast en bild utan egentlig förankring i det liv som de faktiskt lever i. Den bilden som Daud ger nedan skulle kunna liknas vid traditionell coping, i vilken mannen ser sig själv som hjälpare och som någon som gör kvinnan en tjänst, vid tillfällen när hon efterfrågar hans praktiska stöd:

Daud: Men det [att det inte finns andra släktingar närvarande i hemmet] är faktiskt, det är något som många har blivit lite [...] yra i huvudet [av], för att det är bara frun och barnen som finns här, som finns i huset. Annars i vårt system i hemlandet männen var mest fria och fruarna kommer aldrig bli ensamma. Det finns släktingar som kommer att vara med henne, särskilt min farfars, min farbrors kanske barn som skulle vara hemma hos oss och så att det är ingen som behövede mig faktiskt att vara hemma och eller passa barn eller laga mat eller diska eller någonting. Det var lite skam att män gör sådana här [saker].

Charlotte: Ja, det nämnde du.

Daud: Och, men här det är frun bara och hon måste göra allt och det är mannen [som] kommer att vara hela tiden mycket viktig för att hjälpa till. Men om jag varit i Somalia skulle jag inte oroat mig för hemsysslor och sådant. Så det är många som längtar efter att t.ex. till [att] gå tillbaka, för de orkar inte vara här och det är ett helt system, och det är en tvåa som mannen och frun [bor i] och frun som behöver honom hela tiden, att handla och sådana här [saker]. Så det är faktiskt negativt för många familjer att bo här.

Charlotte: [...] Men vad tycker du?

Daud: Jag, jag tycker att samma som de, för att jag tror att det är lite jobbigt för männen att frun skulle [...] kräva att de, att männen skall göra så. För jag har aldrig upplevt min mamma [...] kräva av min pappa att göra någonting.

Citatet ovan visar hur bilden av arbetsfördelningen i hemmet i Sverige konstrueras som en kontrast till bilden av hur familjelivet organiserades i Somalia. Citatet visar också på att könsrollsmönstret med kvinnorna som huvudansvariga för omsorgsarbete och hushållsarbete är en djupt internaliserad tradition, då ett handlande som bryter mot denna tradition till och med kan upplevas som skam. Skammen är enligt min tolkning kopplad till att mannen riskerar att förlora sin internaliserade manliga identitet, en identitet som inte bygger på att vara en god medhjälpare i hemmet utan på att vara den som försörjer familjen och som står för de sociala kontakterna utanför hemmet.

På samma sätt som Daud, beskriver Farah att resultatet av en förändrad familjestruktur med färre stödgivande kvinnliga släktingar och hembiträden i hushållet leder till att han måste agera hjälpare, när hans före detta fru ber honom. Till skillnad från Daud föredrar dock Farah att leva efter bilden av en svensk kärnfamilj, i form av ett mer privat liv med färre släktingar och tjänstefolk närvarande i hemmet. Man skulle kunna säga att Farah har anpassat sin ideala familjebild efter den mer oberoende familjemodellen, medan Daud fortfarande lever med den ömsesidigt beroende familjemodellen (Kagitcibasi, 2002), där gemenskap och ett ömsesidigt utbyte av omsorgs- och hushållstjänster mellan kvinnliga släktingar är centralt. Nedan beskriver Farah hur hans idealbild har förändrats:

Farah: [...] Traditionen i Somalia [var att] köket tillhörde kvinnor och det var bara kvinnor ...

Charlotte: Som fick vara där?

Farah: Ja, nu är vi inte i Somalia och [...] här hjälps vi alla åt för det finns ingen släkt och andra eller hembiträden. Även om det fanns ville vi inte ha heller.

Charlotte: Vad sa du?

Farah: I dag skulle vi inte vilja att någon annan skulle springa runt och ...

Charlotte: Ni skulle inte vilja det?

Farah: Nej, jag skulle inte vilja att någon annan skulle springa runt [...] i mitt hem. Jag lever som en svensk och vill bo [...]. Jag vill ha mer privat liv, vara mig själv [...].

Farahs önskan om ett privat liv, där var och en sköter sig själv, står i kontrast till Dauds vision om att bo i ett familjekollektiv, där alla familjer har var sitt hus och samtidigt delar vissa gemensamma utrymmen. Daud tror dock inte att denna vision är möjlig att förverkliga i Sverige:

Daud: Och vi kommer aldrig att få den här [flerfamiljs boendet] för att det, utrymme och systemet är helt utbyggt på något annat sätt. Jag skulle vilja att familjerna skulle ha ett sådant här förenings- [...] hus [...] där alla ser varandra och där alla kan hjälpas åt och kvinnorna kan hjälpa varandra. Då skulle jag tycka [att det var bra], men det går inte.

Charlotte: Ett förenings ...?

Daud: Nej, jag menar att en familj bor där, en familj bor där, en familj bor där så att de har ständig kontakt med varandra, att de är många som bor här, att kvinnorna kan hjälpa varandra och sådana här [saker], men det går inte.

Charlotte: För att?

Daud: Att jag skulle inte bli ensam i huset, att några andra skulle vara med mig, släktingar skulle bo med mig, skulle vara hemma, skulle jag tycka va. Men det går inte. Det är inte något som jag.

Charlotte: Det skulle inte vara möjligt?

Daud: Det är inte möjligt här, jag menar här det är inte, absolut det är inte möjligt. Flickorna när de är 18-19 år de går därifrån, de vill ha frihet och sådant här ...

Enligt mitt sätt att se det, omöjliggör välfärdsstatens förespråkade jämställdhetsordning ett förverkligande av den typ av familjekollektiv som Daud har en vision om. Den nya könsordningen leder till att de unga kvinnorna varken kan eller vill finna sig i att bo kvar hemma och bli kontrollerade av släktingar. När flickorna ges egna möjligheter att studera och flytta hemifrån minskar familjens kontroll över dem. Om flickorna flyttar hemifrån och bor på egen

hand kan ”vad som helst kan hända”, enligt Daud. Han ger ett exempel på hur en ung kvinna och släkting valt att hellre bo på flyktingförläggning än att bo tillsammans med hans familj, då hon prioriterade personlig frihet framför att bli kontrollerad av släkten.

De kvinnor som jag har intervjuat har olika erfarenheter av mäns delaktighet och närvaro i hemmet. Två av kvinnorna beskriver att deras män är delaktiga i hushållsarbetet. Amina, vars man arbetar inom sjöfarten, är under långa perioder ensam ansvarig för det praktiska omsorgs- och hushållsarbetet, men får under de perioder hennes man är hemma hjälp med det praktiska arbetet i hushållet. Fadumo, beskriver att det är hon som är huvudansvarig för planeringsarbetet och omsorgen om barnen, men att hon och hennes man, som båda arbetar utanför hemmet, delar på hushållssysslorna:

Oftast är det jag som sköter allt planeringsarbete och jag lagar maten. Han sköter bilen, tvättar kläderna och resten av hushållsarbete delar vi på.

I detta fall är det tveksamt om mannen endast kan benämnas som hjälpare som i Bolaks (2002) familjemodell, traditionell coping. Fadumo framställer det mer som att hon och hennes man delar på hushållsarbetet genom att ta ansvar för olika arbetsuppgifter. Fadumo behöver inte fråga sin man om hjälp, då han tagit på sig ansvaret för vissa delar av hushållsarbetet.

Två andra kvinnor har under långa perioder levt som ensamstående mödrar med hela ansvaret för hem och barn. De är i dag omgifta, men hade vid tiden för mina intervjuer inte flyttat ihop med sina nya män, som båda var asylsökande från Somalia. Båda beskriver att en bidragande orsak till att de skilde sig från sina tidigare män var att männen inte var närvarande eller inte accepterade att göra kvinnans jobb. Så här beskriver Maryan hur ett påtvingat könsrollsbyte mellan henne och hennes före detta man var en bidragande orsak till deras skilsmässa:

Men [med] min före detta man gick [det] ju inte, för han konkurrerade ju med mig istället för att stödja mig. Så han var arbetslös somalier och [hade] inte bott här länge, så jag var liksom familjens far och han var kvinnan i huset. Han hämtar barnen och lagar mat. Det blev aldrig, han kunde inte som man, jag förstår i dag honom, han kan inte vara kvinnan en man, för vi gjorde ombytta roller. Därför funkade det inte. Nu är han gift med en kvinna som han är där [uppe] och hon är där [nere]. Det är bra för honom.

För att återigen återknyta till de tre familjebilder som trädde fram i Bolaks (2002) intervjustudie, skulle ovanstående kvinnors upplevelser kunna

jämföras med kategorin kvinnors kamp för jämlikhet. Liksom kvinnorna som kopplades till denna kategori i Bolaks studie, upplevde Maryan och Shukri en frustration över att både vara den som ansvarade för familjens försörjning och för omsorgs- och hushållsarbetet. Kvinnorna i min studie gjorde också motstånd, genom att ställa krav på männens delaktighet och närvaro i hushållet, vilket framstår som bidragande orsaker till deras skilsmässor. Det blir i ovanstående citat väldigt tydligt att en människas sociala identitet som kvinna eller man bekräftas av deras handlande och att man gör sig själv till man eller kvinna. Genom sina handlingar upprätthåller man sin sociala identitet, i förhållande till en förväntad kulturell könsordning. Denna könsordning är knuten till de sociala världar (Shibutani, 1955) som man är kopplad till i tanken och eller i det sociala liv man lever i. När brottet mot denna förväntade könsordning blir för stort, riskerar man som i citatet ovan att förlora sin sociala identitet som man eller kvinna.

Så länge kvinnan ser till att någon annan förtroendefull person ansvarar för omsorgsarbetet och hushållsarbetet, verkar delaktigheten i ett lönearbete utanför hemmet inte stå i konflikt med hennes identitet som kvinna. Däremot framstår det för vissa män som konfliktfyllt att delta i, eller ta huvudansvaret för, omsorgsarbetet och hushållsarbetet. Om mannen dessutom inte har ett arbete och kan bidra till försörjningen av sin familj blir identitetsförlusten, liksom för Maryans före detta man, övermäktig.

De familjetyper som jag har funnit i mitt intervjumaterial både liknar och skiljer sig från studier gjorda med somaliska migranter i de övriga nordiska länderna. Tina Kallehave (2003) har i sin avhandling om somaliers livsformer i den danska välfärdsstaten sett tre olika familjemönster bland de kvinnor och män hon intervjuat. Ett av dessa mönster liknar det jag med hjälp av Bolaks (2002) kategori benämmt traditionell coping. Denna familjetyp beskrivs av Kallehave som en familj där både mannen och kvinnan ansvarar för försörjningen, men där kvinnan är den som har huvudansvaret för omsorgen och hushållsarbetet. Även den familjemodell som jag med hjälp av Bolak (2002) benämmt kvinnors kamp för jämställdhet framträder i Kallehaves material och beskrivs som en familj där kvinnan väljer att skilja sig, då hon inte finner sig i att både ansvara för försörjningen och omsorgs- och hushållsarbetet. Den tredje familjetypen som Kallehave finner i sitt intervjumaterial är en familj där mannen står för försörjningen och kvinnan står för omsorgen och hushållsarbetet. Denna familjetyp är inte så framträdande i mitt intervjumaterial, även om en av mina manliga intervjupersoners fru var föräldraledig och en annan mans fru var den som tillbringade mest tid i hemmet då hon var arbetslös och uppbar A-kassa. Även

om dessa kvinnor sannolikt utförde större delen av hushållsarbetet, antydde båda dessa män att de hjälpte sina fruar med omsorgs- och hushållsarbetet.

Även i Ada Engebrigstens (2004) rapport om somaliers situation i Norge, framkommer det att den traditionella arbetsfördelningen där kvinnorna ansvarar för hushållsarbetet och omsorgen av barnen upprätthålls av många somaliska familjer i Norge. Den familj jag benämnt efter Bolaks kategori, kvinnors kamp för jämställdhet, beskrivs av Engebrigsten som den separerade familjen. Denna familjetyper är enligt Engebrigsten en familjetyper som är förekommande bland somalier i Norge och i vilken kvinnorna tycker att de klarar sig bättre själva än tillsammans med en man som varken bidrar till försörjningen eller till hushålls- och omsorgsarbetet. Man skulle likt några män i Engebrigstens studie kunna se den separerade familjen som ett resultat av att kvinnorna kan försörja sig med hjälp av bidrag från staten, och att staten därmed bidrar till en splittring av familjen. Man skulle också kunna se det som att det statliga försörjningsstödet är en förutsättning för att många kvinnor oavsett anledning kan välja att skilja sig från sina män. Vad som inte framträder i Kallehaves och Engebrigstens ovan nämnda studier, men som framträder i flera av mina intervjupersoners berättelser, är att männen som en följd av frånvaron av kvinnliga släktingars omsorgsstöd och som en följd av yttre krav på kvinnors delaktighet på arbetsmarknaden, tar en större del i det obetalda hushållsarbetet och i omsorgen om barnen, än vad de traditionellt sett skulle ha gjort i Somalia.

Familjepolitikens och välfärdspolitikens mål i Sverige under 1900-talets andra hälft har varit att uppnå jämställdhet på både arbetsmarknaden och hemmet. Forskning och statistik visar dock att politiken delvis misslyckats och att det fortfarande är kvinnan som ansvarar för omsorgen och att det huvudsakliga omsorgsarbetet utförs av kvinnan, tillsammans med den offentligt finansierade kommunala barnomsorgen. I familjer med sammanboende föräldrar med barn under sju år, visar statistik från SCB från år 1992 att kvinnorna stod för dubbelt så stor del av hemarbetet och männen för dubbelt så stor del av förvärvsarbetet (Bäck-Wiklund & Bergsten, 1997:13-27). I Statistiska centralbyråns rapport ”Women and men in Sweden” (2006) framgår det att över nittio procent av alla fäder som år 2005 hade barn mellan 1-6 år var heltidsarbetande. Bland mödrarna som hade barn i samma åldersgrupp arbetade endast något mer än hälften heltid. Något fler av kvinnorna arbetar heltid när barnen blev över sju år, särskilt de som hade ett barn. Dessa resultat visar att en obetydlig del av fäderna i Sverige går ner i arbetstid under barnens första uppväxtår, medan ungefär hälften av mödrarna arbetar deltid under de första sex åren i barnens liv.

År 2005 hade 86 procent av barnen under sex år en plats i den offentliga barnomsorgen. År 1972 var denna siffra endast 12 procent. Detta är en indikation på att fler kvinnor i dag deltar i förvärvsarbetet. Andelen kvinnor som var förvärvsarbetande ökade mellan år 1970 och år 2005 från 60 procent till 80 procent. Andelen män som förvärvsarbetade minskade istället något under perioden, från 90 procent till 86 procent. Bland sammanboende män och kvinnor med barn under sex år tillbringade kvinnorna år 2000 över fyrtio timmar och männen under trettio timmar i veckan på obetalt arbete i hemmet. Andelen timmar som läggs på det obetalda arbetet minskar för både män och kvinnor när barnen är över sju år, men är fortfarande högre för kvinnor. År 2005 togs fortfarande endast 20 procent av föräldradedigheten ut av papporna (SCB, 2006). I Philip Hwangs återgivning av resultaten i utredningen "Familj, makt och jämställdhet SOU 1997:138" framkommer det att jämställdheten mellan svenska män och kvinnor ökade något mellan åren 1984 och 1993. Både männen och kvinnorna ökade sin tid i förvärvslivet under denna period, kvinnorna något mer än männen. Männen ökade också sin del i omsorgsarbetet från 37 till 42 procent och i hushållsarbetet från 28 till 36 procent, medan kvinnornas tid för omsorgsarbetet var oförändrad. Den tid kvinnorna lade på hushållsarbete minskade dock något under perioden. Även om den tid män ägnade åt hushållsarbete och omsorg om barn ökade, var det fortfarande kvinnorna som stod för den största delen av det obetalda arbetet och männen som stod för den största delen (57 procent) av det totala förvärvsarbetet (Hwang, 2000).

De kvinnor och män som jag har intervjuat beskriver framförallt en förändring mellan vem som utförde det obetalda omsorgsarbetet och hushållsarbetet inom hushållet i Somalia, och vem som utför detta arbete i deras hushåll i Sverige. Förändringen har gått från att det i Somalia var kvinnorna i den utvidgade familjen som gemensamt hjälptes åt med det praktiska obetalda hushållsarbetet och omsorgsarbetet med barn och äldre, till att det i Sverige är den enskilda modern som står för den huvudsaktliga delen av det praktiska omsorgsarbetet om barnen och av hushållsarbetet. Förändringen innebär att också välfärdsstatens institutioner är involverade i omsorgsarbetet, samt att männen som en följd av brist på kvinnliga släktingars stöd, oftast på kvinnans begäran, hjälper till i större utsträckning än vad män traditionellt sätt gjorde i Somalia. Bilden som ges av hur fördelningen av det praktiska omsorgsarbetet och hushållsarbetet ser ut i mina intervjupersoners familjer, liknar därmed bilden av hur omsorgsarbetet och hushållsarbetet enligt statistiken organiseras i svenska småbarnsfamiljer, där modern fortfarande är den som utför den största delen av hushållsarbetet och omsorgsarbetet.

Autonomi och beroende i barnuppfostran

I detta avsnitt kommer jag att behandla tre teman som framkommit under min analys av vad mina intervjupersoner fört fram som viktigt i uppfostran, samt av hur de upplever förändringen mellan hur barn uppfostrades i Somalia och hur barn uppfostras i Sverige. Första temat är att utbildning är viktigt för att barnen skall bli självständiga och oberoende av andra. Det andra temat är att det krävs en hel by för att uppfostra ett barn. Under detta tema framträder både oro och acceptans inför att det svenska samhället överför något annat till barnen än vad släkten och samhället i Somalia skulle ha gjort. Några föräldrar önskar ett större inflytande från släkten och dess kollektiva värderingar, medan andra vill sätta gränser mot den utvidgade familjen när det gäller barnens uppfostran. Det tredje temat är att föräldrarna vill uppfostra sina barn till goda muslimer.

Utbildning för oberoende

Något som är återkommande i mina intervjupersoners berättelser är att deras främsta önskan för sina barns framtid är att barnen skall skaffa sig en utbildning, för att kunna bli självständiga och slippa befinna sig i underläge och vara ekonomiskt beroende av andra. I detta avseende görs det ingen skillnad på flickor och pojkar. Maryan antyder nedan att det inte är helt självklart att kvinnor är självständiga, men att detta är möjligt att uppnå genom just utbildning:

De är flickor, men min dröm är att de ska stå med egna ben och inte behöva gifta sig när de är 19 år, kan gå långt i utbildningen och sedan kan de skaffa sig familj.

På min fråga om giftermålets vikt för barnens framtida försörjning, svarar flera att detta kommer i andra hand eller inte är viktigt för försörjningen, åtminstone inte om barnen har en utbildning och kan försörja sig själva. Utbildning kan också vara en resurs i valet av äktenskapspartner enligt Farah:

Väsentligt för mig är ju att de skall klara sig med sin ekonomi genom att ha rätt utbildning [...], sedan vad de gifter sig, det skiter jag i faktiskt. Och då har de en plattform, där de kan stå. Den människa som har utbildning och yrke, de [som] bygger ett [...] yrke som man kan försörja sig [på], den som är ekonomiskt oberoende, har ju mer att välja. Förstår du vad jag menar?

Charlotte: Ja. Så det är större vikt vid det än att hitta rätt partner som ...

Farah: Det är ju, man kan inte välja också den partner man vill ha när man är i ekonomiskt underläge. Man väljer [...] man eller kvinna bara för att skydda sig själv när man inte har tillräckligt med resurser.

Flera påpekar att utbildning ansågs som viktigt även i Somalia och att deras föräldrar och släktingar uppmuntrat dem till att utbilda sig. Abokors råd till sin dotter om att utbilda sig framstår enligt nedan snarare som ett krav:

Abokor: Nej, [jag] gör inte skillnad [på flickor och pojkar]. Det är viktigt [för flickor] också. Så jag [har] sagt till min flicka, nu hon är elva år. Jag har sagt, jag träffade henne förra månaden i skolan, så jag besökte henne [...], träffade henne. Hon var bra faktiskt, [bland] dem som kunde skriva bra. Så jag kontrollerar hur hon skriver. Jag har sagt: ”Du skall bli läkare i framtiden”. [Dottern:] ”Jaha, jag gillar det”. [Abokor:] ”Ja. Okej. Om du klarar gymnasium naturvetenskaplig linje och går vidare till högskolan du skall få gratis [...] körkort. Jag betalar arton tusen” [...] Så nu börjar [hon] [...] satsa. (skratt)

Charlotte: Okej, ja så du ger henne morötter.

Abokor: Morötter, ja.

Charlotte: Okej, ja intressant.

Abokor: Samma sak som jag kommer ihåg, vi hade inte problem med körkort hemma i Somalia. Vi tänkte inte så mycket [på att vi ville ha körkort], men vi tänkte [på att] man [ville] ha [en] klocka. Så min pappa säger: ”Om du klarar”, eller min farbror säger: ”Om du klarar från högstadium till gymnasium. Du skall få en klocka.” Så satsar vi hela tiden, han köper [en] klocka. Nästa [gång] säger [farbrodern eller fadern]: ”Om du klarar gymnasiet bra [...] du ska få en hel kostym [och] allting, jag skall göra en stor fest för alla dina [...] kamrater från skolan bjuder jag.”

Att utlova och ge belöning kan ses som ett aktivt sätt för föräldrarna att påverka sina barn att uppnå ett visst utbildningsmål. Även Farah beskriver att hans far ställde krav på att han utbildade sig och klarade sig bra. Farah säger att han i dag inte ställer samma höga krav på sina barn, då han tycker att de också måste få tid att leka, vilket han inte tycker att han själv fick utrymme för. Han säger att han därför ställer lagom stora krav på sina barn.

Utbildning framträder enligt Farahs citat nedan som extra viktigt när man på nära håll har upplevt krig och fått erfara hur ekonomiska tillgångar kan förlora sitt värde i en sådan situation:

Farah: Jag tror på det där kinesiska ordspråket som säger att [hellre] lär[a] en [människa] hur man fiskar än att ge dem fisk [...]. Förstår du vad jag menar?
Charlotte: Ja, jag förstår. Det är det som du vill ge dem.

Farah: [...] Jag vill inte lämna efter, även om jag dör i morgon, mina barn mycket pengar. Däremot vill jag lämna till dem att de har rätt kunskap så att de kan klara sig på sin skolgång och universitet och allt.

Charlotte: Okej, så du har sådana tankar.

Farah: Ah inte pengar, kontantmedel, det kan de inte ta med sig ifall det händer något krig här, däremot sin kunskap kan de ta med sig var som helst tills de dör.

Vad som framförallt träder fram i citaten kring vikten av att barnen utbildar sig, är att utbildning gör barnen självständiga och oberoende av andra. Denna önskan om att barnen ska bli självständiga beskrivs parallellt med mina intervjupersoners beskrivning av sin egen position i ett transnationellt familjesystem, där de både har skyldigheter och rättigheter och står i ett ständigt ömsesidigt beroendeförhållande till sina släktingar. Utifrån denna transnationella familjekontext är min tolkning av mina intervjupersoners önskan om att deras barn ska bli självständiga och oberoende av andra, att det är en större fördel att vara den som andra är beroende av, än att själv tvingas underordna sig någon annans stöd och goda vilja. Att vara beroende av andra kan ses som att inte ha någon makt över sitt eget liv, oavsett om man står i ett beroendeförhållande till slakten i en informell trygghetsregim, eller till välfärdsstaten i en välfärdsstatlig regim (Gough, 2004).

Om man som flera av mina intervjupersoner själva har upplevt krig eller har nära anhöriga som drabbats av krigets fasor på nära håll, kan utbildning ses som en bättre investering för överlevnad, än rena pengar, då utbildningens värde är mer bestående och möjlig att använda på flera platser. Barnens väg mot oberoende och självständighet är förenad med föräldrarnas ständiga krav och uppmuntran kring utbildningens vikt för barnens framtid. Oberoendet framstår inte som ideal gentemot föräldrarna, då de flesta föräldrar förväntar sig att deras barn skall ta hand om dem när de blir gamla. Mina intervjupersoners mål, att uppfostra sina barn till att både bli självständiga och lojala mot sina föräldrar, ligger därmed nära den teoretiska familjemodell som beskrivits av Kagitcibasi som den känslomässigt ömsesidigt beroende familjemodellen. I denna modell karaktäriseras uppfostran av både autonomi och kontroll och resultatet blir ett själv som samtidigt är autonomt och känslomässigt nära relaterat till sina släktingar.

Det krävs en hel by för att uppfostra ett barn

Flera av mina intervjupersoner påpekar att det krävs en hel by för att uppfostra ett barn och att uppfostran inte endast utövas av föräldrarna utan av hela det samhälle som barnen lever i. Detta innebär att föräldrarna ser sitt eget inflytande över barnens uppfostran som begränsat. Några av mina intervjupersoner beskriver en oro för vad det svenska samhället överför till barnen. Andra har på gott och ont accepterat att en följd av att deras barn växer upp i det svenska samhället är att barnen inte kommer att resonera och agera precis som de själva gör.

Några kvinnor beskriver att de sätter gränser mot sina släktingars involvering i barnuppfostran och skulle därmed kunna sägas ha antagit en oberoende föräldraroll i förhållande till sin utvidgade familj.

Maryan beskriver nedan hur inte bara föräldrarna utan hela samhället påverkar barnen och hon ger ett exempel på hur samhället i Somalia och samhället i Sverige överför olika budskap till barnen när det gäller deras rätt att bli lyssnade på:

Maryan: Javisst. Men det sättet som man uppfostrar det är att man pratar inte så mycket med barnen och så.

Charlotte: I Somalia?

Maryan: Så här är ju, barnen har ju fria åsikter, så man kan inte tysta ner dem, man måste lyssna, för de får ju det från dagis, ”lyssna på mig”.

Charlotte: Okej, så du märker att det liksom dagis har påverkat dem?

Maryan: Ja, väldigt mycket, samhället det är, uppfostrar. Där i Somalia är det också samhället som uppfostrar barnen. Det är inte bara du. Det kräver en hel by att uppfostra ett barn och alla i gården uppfostrar, moster, faster, granne, affären. Om du gör någonting så hon i affären säger till dig: ”Jag ska säga till din mamma” och så gör du inte det, du liksom respekterar vuxna. Men här är [det] också samhället, tidningar, tv, dagis, skola, förskola, fritids, alla uppfostrar ju liksom barnen på något sätt så. Och [...] hon (dottern) säger: ”Lyssna” om när man pratar. I Somalia, så ja ja ja säger man, så lyssnar man inte, man pratar med vuxna, men här går ju inte det. De vill ha ögonkontakt, de vill att du ska lyssna, så där lär man sig mycket.

Citatet ovan är ett exempel på samhällets uppfostran och hur de värderingar som barnen fått från den sociala värld som den kommunala barnomsorgen representerar, också inverkar på relationen mellan Maryan och hennes barn. Maryan kan enligt ovanstående citat inte undvika att lyssna på barnen, då de på dagis blivit insocialiserade i att man skall lyssna på dem.

Mohamed illustrerade med exempel från sin barndom i Somalia hur inte bara föräldrarna utan också andra vuxna i det närmaste grannskapet hade ett inflytande på hans uppfostran som barn. Han berättar om en händelse när han försökte börja röka för att vara tuff. En manlig granne slog då till honom och gick därefter hem till hans släktingar och berättade vad som inträffat. De sa åt honom att det var skadligt och att han inte borde röka. Efter denna händelse har han inte rökt. Han berättar också om en annan händelse, när han köpt eller plockat upp en sötpotatis från gatan när han kom gående i sin skoluniform. En vuxen person sa till honom att han inte skulle äta det som såldes på gatan. Detta sitter i än i dag. Han köper inte ens bananer som säljs på gatan i Sverige.

Även formella institutioner inverkade på barnens uppfostran i Somalia. Enligt Abdirizak hade den dåvarande utbildningsministern i Somalia även titeln uppfostringsminister, vilket antyder att lärarna i skolan hade både skyldigheter och rätt att uppfostra barnen under den tid då Abdirizak växte upp.

Daud är den som beskriver störst oro för att det svenska samhället skall förmedla till barnen att familjen inte är viktig. Han beskriver hur barnen endast tillbringar två till tre timmar av dygnets timmar med honom och att de under resten av sin vakna tid befinner sig i skolan eller tillsammans med kompisar:

Daud: Annars hela tiden de är med kompisar och i en annan miljö.

Charlotte: Ja. Hur tror du det påverkar dem?

Daud: Jag vet inte, jag vet inte. Jag är inte uppväxt ... här och jag vet inte vad håller framtiden för dem och ibland jag ser att det här [...] social systemet som finns här och familj, familjebetydelse och sådant här är väldigt små här.

[...]

Daud: [...] Ibland vi pratar [om] att vi kommer att hamna i [...] ålderdomshem.

Charlotte: Du nämnde det förra gången.

Daud: Ja.

Charlotte: Att du inte vill det.

Daud: Ja att jag inte vill, där finns inte den här känslan. För den här miljön är helt annorlunda från våran, så jag skulle tycka att mina barn skulle växa [upp] där [i Somalia]. Jag lär dem hela tiden våran [...] kultur, men ibland det är obegripligt för dem, för att de lever i annat samhälle.

Citatet visar på en oro hos Daud över att det svenska samhället ska lära hans barn att inte ta hand om honom på ålderns höst. Jag tolkar det som att Daud ser svenska äldreboenden som en bekräftelse på att hans oro är berättigad och på att det svenska samhället inte ser familjen som viktig. Daud tar trots sin önskan om att hans barn skulle få växa upp i Somalia avstånd ifrån att skicka sina barn till Somalia, för att uppfostras där. Skälen till att inte skicka barnen till en släkting i Somalia är dels att situationen fortfarande är instabil p.g.a. ett pågående krig och dels att barnen skulle löpa en risk att bli betraktade som om de vore uppfostrade av samhället i Somalia. Att det finns en sådan risk antyder att det finns föräldrar som skickar sina barn till Somalia när de misslyckats med sin egen uppfostran. Det finns enligt Daud ett somaliskt ord som beskriver att man är i behov av att bli uppfostrad – Dhagan Celin. Innebörden av detta ord är enligt Daud väldigt negativt, särskilt för de små barnen som kan misstolka föräldrarnas skäl till att skicka dem till släktingar i Somalia:

Daud: De förstår inte varför, varför har vi kommit hit.

Charlotte: Nej, nej.

Daud: Och det blir mycket [...] motsättningar med föräldrarna, varför har ni ...

Charlotte: Varför de tog dit dem.

Daud: [...] och samhället som lever där i Somalia, de säger till de här [barnen] som man lämnar tillbaka, det är de som man [...], alltså det finns ett ord som heter – du kan inte – Dhagan Celin. (Daud skriver upp ordet på ett papper). Det betyder att man lär dem hur man betar sig.

Charlotte: Jaha.

Daud: [Människor i Somalia tänker att] de har blivit [som] djur därnere i Sverige, de har kommit för att de skall bli bättre.

Att vissa svensksomaliska föräldrar väljer att skicka sina barn till släktingar i Somalia för att bli uppfostrade där, ser jag som en del av det flexibla föräldraskap som Sara Johnsdotter (2007a) beskriver i artikel ”Dumpning av svensksomaliska barn? Om familjer, föräldrar och barn i en transnationell kontext”. I artikeln visar Johnsdotter hur det somaliska familjeidealet skiljer sig från det svenska och att svensksomaliska föräldrar för barnens bästa ibland väljer att låta barnen växa upp hos en släkting. Det primära enligt det somaliska familjeidealet är inte att föräldrar och barn till varje pris skall leva tillsammans, utan snarare att barnen skall få de bästa möjliga förutsättningar i livet. De bästa förutsättningarna kan istället för att växa

upp hos de biologiska föräldrarna vara att växa upp hos en släkting boende i ett annat land. Denna idealbild skiljer sig från den svenska idealbilden, där det bästa för barnet i första hand är att växa upp tillsammans med sina biologiska föräldrar (Johnsdotter, 2007a).

Ett exempel på ett flexibelt föräldraskap från mina intervjupersoners berättelser, är Abdirizaks beskrivning av hur hans föräldrar under inbördeskrigets början i Somalia valde att säkra hans yngre bröders framtid genom att låta dem följa med farbroderns familj till USA. Trots att Abdirizak och hans föräldrar efter en tid lyckades ta sig till Sverige, stannade hans yngre bröder kvar hos farbroderns familj i USA. En av bröderna har utbildat sig i USA och leder i dag ett framgångsrikt företag där, enligt Abdirizak. Flera av mina intervjupersoner beskriver hur släktingars barn under kortare eller längre perioder bodde i deras hem i Somalia, för att få en bättre skolgång och bättre förutsättningar än de kunde erbjudas där deras biologiska föräldrar bodde. Dessa berättelser tyder på att ett flexibelt föräldraskap inom den utvidgade familjen för barnens bästa, är en överlevnadsstrategi som existerade i Somalia och som i vissa fall även kommer till användning i exil.

Till skillnad från Dauds önskan att involvera fler släktingar i familjens vardag, försöker flera av kvinnorna som jag intervjuat istället sätta gränser mot släktens del i barnens uppfostran, då släktingarnas och deras egna värderingar inte alltid stämmer överens. Möjligen ligger dessa föräldrars idealbild närmare den svenska idealbilden, där det främst är de biologiska föräldrarna som bör ta hand om och uppfostra sina barn (Johnsdotter, 2007a). I nedanstående citat beskriver Amina hur hon föredrar en individuell uppfostran som utgår från de enskilda föräldrarna snarare än från ett kollektiv där barnen får information från flera olika håll:

Amina: Jag tycker att barnuppfostran det skall vara individuellt liksom – inte sådan här, inte så att man gör det tillsammans. Det finns alltid något tillsammans ändå, men jag menar var och en får – varje familj har sina regler och sin uppfostrametod om man säger så. Och jag tycker att det är ganska viktigt att barnen, liksom det kan bli ibland, i och med att vi har tjocka släkten så det kan bli att för många ibland är inblandade. Och jag tycker själv inte att de, att de skall lägga sig i uppfostran, mina barns uppfostran, utan det skall jag vara ensam om [tillsammans med] min man.

Möjligen skulle man kunna tolka Aminas citat som att hon strävar efter och i viss mån har internaliserat den svenska idealbilden (Johnsdotter, 2007a), där det främst är de biologiska föräldrarna som bör ansvara för barnens uppfostran och omsorg. Denna utveckling och önskan om oberoende är

enligt Kagitcibasi (2002) ett exempel på den utveckling som skett i Sverige och som är en följd av att kärnfamiljen är ekonomiskt oberoende och inte längre står i ett ömsesidigt beroende förhållande till den utvidgade familjen. I Aminas citat framkommer det dock att den utvidgade familjen, trots hennes önskan om att ta självständiga beslut kring barnuppfostran hela tiden, finns närvarande och har en viss inverkan på barnuppfostran.

Även Fadumo beskriver att hon tar självständiga beslut när det handlar om hennes barns uppfostran. Dessa självständiga beslut kan enligt nedan dock föregås av en viss förhandling mellan henne och modern:

Sedan har vi inte alltid samma uppfattning om saker och ting, liksom även om barnuppfostran, det har vi ju inte. Hon t.ex. hon är ju mer religiös än jag, så hon vill t.ex. att jag skall lära mitt barn redan nu liksom kanske läsa koranen för henne och inte så många vanliga böcker t.ex.

Och jag brukar ha den uppfattningen att mamma det spelar ingen roll vad man läser – kunskap är kunskap liksom och om man kan en kunskap så blir det lättare att ta in en annan kunskap. Så det, jag tycker att det är för tidigt, så nu är det vanliga böcker ”Bä bä vita lamm” och (skratt) (Det finns flera barnböcker som ligger synliga på soffbordet) sådant som kan intressera henne liksom. För mamma tror att det blir bara svenskt i så fall för hennes del. (skratt) Så jag säger: ”Mamma du behöver inte känna den oron” [...], en sak i taget liksom. Så att lite olika har vi. Men hon är liksom helt införstådd med och accepterar det – så det är inga problem med det.

Vid en närmare läsning av citatet ovan blir jag osäker på om det är Fadumos individuella linje hon följer, eller om det är en officiell svensk barnbokskanon som förespråkas redan under de första besöken på Barnavårdscentralen. ”Barnens första bok”¹⁰ eller ”Bä bä vita lamm” boken, som Fadumo kallar den, låg under ett av intervjuutliffällena på soffbordet hemma hos Fadumo. Denna bok med svenska barnsånger och ordramsor kan, genom ett brev som lämnas till alla nyblivna föräldrar via Barnavårdscentralen, hämtas utan kostnad på närmsta bibliotek. På detta sätt uppmuntras föräldrar i Göteborg, av en form av kollektiva svenska samhällsnormer, att tidigt läsa svenska barnböcker för sina barn. Debatten om att införa en svensk litteraturkanon som ett sätt att skapa en nationell och gemensam kulturbildning för alla väcktes av folkpartiet, som också genom en enkät fann att 60 procent av befolkningen önskade sig en sådan för grundskolan.¹¹ Förslaget mötte hård kritik och lades senare ned. Till de små barnen har det alltså redan före

¹⁰ ”Barnens första bok” är skriven av Siv Wideberg och Malin Wedsberg, utkom första gången 1989 och finns sedan 2006 i en ny reviderad upplaga, utgiven av En bok för alla AB.

¹¹ Var god se debattartikel ”Världen bortom folkpartiet” skriven av Stefan Jonsson, DN.se 2006-08-26 samt artikeln ”Majoritet vill ha kanon i skolan” skriven av Ossi Carp på DN.se kultur & Nöje 2006-08-22.

denna debatt delats ut en svensk litteraturkanon i miniatyr, i form av en bokgåva till alla barn som föds, åtminstone inom Göteborgs kommun.

Liksom Fadumo förhandlar Maryan med släkten om hur hennes döttrar ska bli goda muslimer och på samma sätt som Fadumo sätter Maryan gränser mot släktens krav:

Jag är mycket skyddande så att ingen annan, ofta så att inte min familj lägger sig i, bråkar väldigt mycket med mina bröder om slöjan, [när det gäller] min stora tjej som är elva år. [Bröderna säger:] ”Ah, hon har inte slöja och varför så, varför går hon inte i koranskolan, varför gör hon inte det fem dagar i veckan, varför blir hon inte”? Jag sa bara: ”Låt mig få sköta det. Ni ska se att hon blir en bra muslim, det behöver inte vara [att] sitta i koranskolan [och] prata [med] koranlärare. Hon kan lära sig på ett annat sätt, hon kan läsa via Internet, hon måste få den kontakten med Gud själv”. Det är det inte folk förstår. Man behöver inte ha en förmedlare, man kan själv sitta här och ha kontakt med Allah på ett annat sätt och vara nyfiken själv och läsa och undra själv vad som är rätt och fel.

Även om Maryan i slutändan tar självständiga beslut om hur döttrarna skall uppfostras till goda muslimer, föregås besluten enligt ovanstående citat av förhandlingar med hennes bröder och av att hon måste motivera för dem varför hon har en avvikande inställning. Jag tolkar dessa förhandlingar som ett tecken på att de förväntningar som finns på hur en muslimsk uppfostran skall se ut inte är statisk, utan ständigt omförhandlas inom den muslimska sociala värld som Maryan och hennes bröder tillhör.

Halimo har accepterat att majoritetssamhällets värdesystem och normer har ett inflytande på hennes barns liv, vilket hon inte ser som något negativt. Till skillnad från Daud ser Halimo fördelarna med att hennes barn blir mindre beroende av henne och andra familjemedlemmar i Sverige:

Charlotte: Ser du några skillnader [i] hur du tänker kring barnens framtid i Somalia och i Sverige om man tänker på hur de skall få ett tryggt liv och hur de skall kunna försörja sig? Hade du en annan plan – eftersom du hade barn i Somalia? Har det förändrats, hur du tänkte?

Halimo: Ja, det är lite förändring, t.ex. när vi bodde i Somalia tänkte jag att mina barn tills de gifter sig de bor hemma. Men nu när vi flyttat hit, jag har sett situationen, du vet 25-åringen. Fortfarande tre stycken bor hos mig och två som läser i [en annan stad] som bor där. En han har sällskap med en tjej och du vet man kan inte hela tiden tänka som man tänker i Somalia, att mina barn tills när de gifter sig [de skall bo hemma. Det är först då] som de skall flytta. Man tänker när de är myndiga, nu när man bor i Sverige, de flyger iväg och.

Charlotte: Men skulle du vilja [...]

Halimo: Att de bor hemma? Ja, men ändå, ibland jag [tycker] att [...] det är bra också att de har frihet, att de träffar andra folk, att [de] har sällskap med en tjej. Det är inte bra att han hämtar mamma som sitter i vardagsrummet. Men det är, i Somalia har det också funnits att man innan äktenskap har en kvinna [som] man pratar med, men man kan inte ligga med varandra som i Sverige.

Halimo har enligt ovanstående citat till viss del internaliserat en svensk oberoende familjemodell i sitt själv. Genom att hon har internaliserat normer som förespråkas av den oberoende familjemodellen, kan hon lättare acceptera att barnen lever i och vägleds av sin tillhörighet i sociala världar och av en välfärdsregim som förespråkar och möjliggör ett större oberoende mellan generationer.

Uppfostran till goda muslimer

Flera av mina intervjupersoner vill att deras barn lär sig att bli goda muslimer och att Islams viktigaste budskap skall styra deras samvete. Vägen till hur barnen skall bli goda muslimer och bilden av hur en god muslim är skiljer sig dock åt. Några talar om att det enligt Islam sitter en ängel på varje skuldra. Den ena ängeln räknar människans goda gärningar och den andra människans mindre goda gärningar. På domedagen avgörs det vilken av vågskålarerna som väger tyngst. Någon av intervjupersonerna tycker att det är viktigt att barnen gifter sig med en muslim, medan andra inte tycker att detta är lika viktigt. Några låter sina barn gå i Koranskola flera dagar per vecka, medan andra föredrar att barnen går endast en dag per vecka. För Maryan hänger religionen ihop med identitet och hon poängterar vikten av att ge sina flickor en muslimsk identitet framför att vara svensk och somalier:

Maryan: Viktigt är väl att barnen ska få en identitet, att de får en självrespekt av sig själv och vem de är och ska vara nöjda med sig själv. För jag tror om man är nöjd med sig själv och vet vem man är, då går man långt i livet. Och det är det jag försöker ge till mina flickor. Att de är muslimer, det är den största identiteten som jag vill att de ska ha det. Det är inte att de är somalier eller att de är svenskar, eller européer, eller afrikaner. De är muslimer och kravet, eller det som de ska ha det, det är mellan dem och Gud. De ska alltid vända sig till Allah och be [om] råd och fråga [om] hjälp. För mig är det det som är det viktigaste, att de skall lära sig, så ingen, eller vad skall man säga, någon annan ska påverka dem. De ska välja själva att ta på sig slöja [...] men jag ska lära dem det som är viktigast i Islam: att be, att inte ljuga, att inte stjäla, att läsa koranen och liksom vara en bra medborgare. Ja, en god muslim, men samtidigt kunna välja själva och inte [att] jag tvingar dem att de ska ha slöja och ska ta av sig byxor och ska ha kjol och ja liksom, ändå de kan vara ...

Charlotte: Ändå, de kan ha frihet.

Maryan: De får bestämma själva, den dagen de inte vill ha de kläderna,

europiska kläder eller man säger som inte passar en muslimsk tjej. De får själva bestämma, men att jag ska lära dem att så och så är det. Sedan är det upp till er själva, för det är inte jag som står om man säger [på] domedagen, det är inte jag som ska döma dig, det är Gud. Vi är samma inför Gud i domedagen, du är där och jag är där och jag har mina bekymmer och du har dina bekymmer. Då ska din bok som man säger änglarna skriver, hoppas att den är fylld med goda saker. Det är ju det som är för mig det viktigaste att de lär sig.

Även om barnen får välja om de vill följa de regler som förespråkas av den muslimska sociala värld som Maryan har sin tillhörighet i, finns det ett klart önskemål från Maryans sida att döttrarna ska följa dessa regler. Om de väljer att inte följa de regler som modern förespråkar, väljer de också bort den muslimska identitet som modern vill att de skall ha, då en identitet förutsätter att man uppfyller andras förväntningar på denna identitet. Då mina intervjupersoner ger uttryck för skilda sätt att praktisera Islam tolkar jag det som att det finns flera olika muslimska sociala världar, vilka har olika förväntningar på hur en god muslim skall vara och av vad en muslimsk identitet innebär.¹² Vad en muslimsk identitet innebär framstår därmed som något förhandlingsbart och flexibelt, vilket också framkommer i Rima Berns McGowns (1999) studie, vilken visar att somalier som migrerat till Kanada och Storbritannien omförhandlar sina muslimska identiteter i exil. Enligt studiens resultat är islam flexibelt och kan tolkas på flera olika sätt. Liksom Maryan och flera av mina andra intervjupersoner, beskriver den finska forskaren Marja Tiilikainen (2003), som har studerat hur somaliska kvinnor använder sig av religionen i exil, hur de somaliska kvinnor som hon intervjuat använde Islam i sitt dagliga liv och i uppfostran av sina barn. Enligt Tiilikainen användes religionen också som ett stöd för kvinnorna i bearbetningen av deras upplevelse från inbördeskriget i Somalia (Tiilikainen, 2003).

Omsorgslösningar för äldre föräldrar och tankar inför den egna ålderdomen

Familjen som omsorgsgivare och offentliga äldreboenden symboliserar hur mina intervjupersoner önskar respektive inte önskar bli omhändertagna som äldre och hur de vill ta hand om sina egna äldre föräldrar. Även om det skulle vara möjligt för mina intervjupersoners föräldrar att få tillgång till äldreboenden i Sverige, har mina intervjupersoner svårt att tänka sig att lämna sina äldre föräldrar till vård utanför familjen, eller att se sig själva hamna på en institution. Det handlar enligt mitt sätt att se det inte

---

¹² För ytterligare information om Islams flexibilitet se Mohammad Fazlhashemis (2008) bok *Vems Islam – de kontrastrika muslimerna*, Nordstedts förlag.

endast om en idealisering av en ömsesidigt beroende familjemodell hos mina intervjupersoner, utan om att de till följd av internaliserade normer om en generell reciprocitet mellan generationer (Finch & Maison, 1993), upplever en inre moralisk förpliktelse att ta hand om sina föräldrar. Att inte ge omsorg och bereda plats för de äldre i sitt eget eller någon annan släktings hem, förknippas med att också känslomässigt överge sin förälder. I följande avsnitt kommer jag att beskriva hur mina intervjupersoner gör och planerar för att ta hand om sina äldre föräldrar och vilka förväntningar och önskemål de har på hur de själva skall tas om hand som äldre.

Ömsesidigt beroende i förhållande till sina föräldrar

De av mina intervjupersoner som har sina äldre föräldrar kvar i livet betonar att de inte kommer att lämna sina föräldrar till ett äldreboende. Flera kvinnor och någon av männen har under perioder arbetat inom äldreomsorgen och har egna upplevelser av hur äldre lämnas ensamma på svenska äldreboenden. Det ges inga självklara lösningar på hur föräldrarna skall tas om hand, men de som har egna äldre föräldrar med omsorgsbehov, har funnit lösningar som möjliggjort för den äldre föräldern att bo tillsammans med en släkting i Sverige eller i Somalia.

Både Daud och Halimo har mödrar som bor i Sverige och som p.g.a. sjukdom och operationer under perioder varit i behov av andras omsorgsstöd. Halimos mor bor stadigvarande hemma hos hennes syster och Dauds mor bor under perioder av sjukdom hemma hos hans syster. Då Halimos syster inte hade möjlighet att vara hemma på heltid, har moderns omsorgsbehov lösts genom att anlita kommunal hemtjänst i systemens hem. Denna omsorgslösning visar att offentlig omsorg i detta fall accepterades så länge den utfördes i systemens hem. Även om Halimo inte har möjlighet att besöka sin mor i vardagen, då modern bor i en annan del av Sverige, har hon ändå daglig kontakt med både modern och systemen via telefon. Dauds mor bor i egen lägenhet, vilken ligger i närheten av både hans egen och hans systers lägenhet. Denna närhet gör att modern aldrig behöver vara ensam, trots att hon har egen bostad. Vid tider av sjukdom har modern bott hemma hos Dauds syster. Även under de perioder som modern är frisk och bor i sin egen lägenhet lämnas hon inte ensam. Daud beskriver hur han träffar sin mamma flera gånger per vecka. Vid dessa tillfällen vill modern att han informerar henne om hur den aktuella situationen är i Somalia. Det händer också att han får förfrågningar om att skjutsa henne till en väninna i en närliggande stadsdel. För att modern inte skall lämnas ensam under natten sover Dauds systers barn i mormoderns lägenhet:

Daud: Hon bor [...] [i] ett hus nära mig, men hon är hela tiden hos mig.

Charlotte: Okej, men hon har en egen lägenhet?

Daud: Egen lägenhet, men hon bor hos mig, hon är inte ensam hela tiden.

Charlotte: Nej, men hon sover i sin lägenhet?

Daud: I sin lägenhet, inte ensam, det finns en, min systers barn som brukar sova med henne.

Charlotte: Okej.

Daud: De vill inte, men de är tvungna. [Daud säger:] ”Nej, din mormor - ska hon vara ensam?” Jag skäller på dem, de förstår inte, men de accepterar [...]

Ovanstående citat är ett exempel på hur normer om en generell reciprocitet inom släkten och mellan yngre och äldre generationer internaliseras i barnens själv genom uppfostran och genom att de redan som barn får ta ett praktiskt ansvar för sina äldre släktingar. För att bli fullt respekterad som en fullvärdig medlem i den sociala värld som Dauds släkt representerar, framstår det enligt ovanstående citat som nödvändigt att också som barn delta i omsorgen av den äldre generationen.

Shukri ser svårigheter med att inom välfärdsstatens ramar kombinera egen försörjning och karriär med att ta hand om sin egen förälder i sitt hem. Hon har dock konkreta förslag på hur detta dilemma skulle kunna lösas inom välfärdsstatens ramar:

Shukri: [...] Det kostar ju rätt mycket att ta hand om mig i sjukhus eller sjukhem eller äldreboende, varför kan inte samhället eller systemet förenkla för mig för att både ta hand om mina föräldrar, men också kunna bibehålla livsglädjen själv. Kanske skulle man göra, bevilja till de här personerna, om de vill, och jobba kortare tider. Kanske ge dem, stödja dem med i form av bidrag eller försörjningsstöd.

Charlotte: De anhöriga?

Shukri: De anhöriga, kanske utveckla och ge dem utbildning och göra dem starka, ge dem självförtroende [och visa de anhöriga att] det du gör är ju viktigt. Du är ju unik, herregud vad du är bra, inte det att hon vill inte säga att hon tar hand om sin mamma, att inte utesluta henne från samhället.

Shukris förslag bygger på en kombination av en ömsesidigt beroende familjemodell som är rådande i informella trygghetsregimer (Gough, 2004) och en oberoende familjemodell som enligt Kagitcibasi är rådande i Sverige. Den svenska välfärdsstatsregimen utgörs av en individuell institutionalism,

vilken också bygger på ett ömsesidigt kollektivt ansvar där individens oberoende av familjen förutsätter att majoriteten av alla invånare bidrar till allas individuella välfärd genom att betala skatt (Bäck-Wiklund, 2003:28). Shukris första förslag skulle innebära att anhängvårdare skulle ha laglig rätt att gå ner i arbetstid, för att kunna ta hand om äldre omsorgsbehövande föräldrar. Shukris andra förslag bygger på ett införande av ett statligt vårdnadsbidrag, som skulle trygga försörjningen för den person som väljer att ta ett omsorgsansvar för sin äldre förälder. Genom dessa förslag skulle välfärdsstaten tillsammans med familjen kunna möjliggöra den familjemodell som Kagitcibasi (2002) kallar en ömsesidigt känslomässigt beroende familjemodell, vilken innefattar en kombination mellan en oberoende familjemodell och en känslomässigt ömsesidigt beroende familjemodell. För att den släkting som ger omsorg inte skall förlora sin eventuella position på arbetsmarknaden, skulle detta förslag dock behöva kompletteras med rätten till tjänstledighet under den tid då den äldre föräldern är i behov av omsorgsstöd. I Shukris citat ovan gäller exemplet en kvinna, vilket förmodligen inte är en slump. Om det framförallt är kvinnor som skulle utnyttja det förslag som Shukri lägger fram, innebär det ett problem utifrån en svensk jämställdhetsdiskurs, då kvinnor skulle förlora ekonomiskt på detta ur ett svenskt socialförsäkringsperspektiv. För att en person som tar hand om sina egna föräldrar skall förbli ekonomiskt oberoende även på lång sikt, måste ersättningsnivån ligga i nivå med en jämförbar inkomstnivå för samma typ av tjänster inom den offentliga äldre vården och den måste vara både sjukpenninggrundande och pensionsgrundande.

De föräldrar som har sina föräldrar boende i Somalia, har löst föräldrarnas behov av försörjning och omsorgsstöd genom att skicka pengar och genom att se till att andra släktingar tar hand om dem. Maryans mor tas omhand av sina syskonbarn, vilka i gengäld får bo gratis i moderns hus:

Maryan: Ja, syskonbarnen där, ja som tar hand om, som bor med henne och tvättar kläder och lagar mat och så. Hon har ju liksom pengar så, så det är folk som bor där, [som får] tak över huvudet och lite kläder och mat.

Charlotte: Så, så tas hon om hand, så då har ni ordnat det.

Maryan: Ja, det har vi ordnat det så hon har det bra. Javisst hon bor i ett hus, så mina bröder och vi, med vatten och elektricitet och hon bor ju i lyx då därnere kan man säga, har det bra.

Liksom Maryan, ingår mina övriga intervjupersoner i ett transnationellt släktnätverk, som med Faists (2004) definition skulle kunna betecknas som ett transnationellt socialt rum. Genom att ingå i detta transnationella

sociala rum är de som ingår i släkt nätverket kopplade till både den svenska välfärdsstatsregimen, i form av en individualistisk institutionalism och till den informella trygghetsregimen eller osäkra regimen som råder i Somalia. I Somalia bygger individens trygghet framförallt på ett kollektivt ömsesidigt beroendeförhållande mellan generationer och mellan medlemmar inom den utvidgade släkten. Mina intervjupersoners försörjningsbörda är beroende av i vilken utsträckning deras närmaste familjemedlemmar kan försörja sig själva och om de är knutna till en välfärdsstatlig regim eller en informell trygghetsregim. Fadumos föräldrar och Shukris far är alla berättigade till svensk ålderspension och bor periodvis i eget boende i nära anslutning till sina barn i Sverige och periodvis i eget boende i närheten av andra släktingar i Somalia. Aminas mor har sitt permanenta boende i Somalia, men besöker och bor under återkommande och längre perioder både hos Amina och hos hennes bror, som är bosatt i ett annat nordiskt land. Dauds far bor i närheten av andra släktingar i Somalia, men blir regelbundet försörjd av Daud. Även Ali försörjer regelbundet sina föräldrar i Somalia.

En ömsesidigt beroende modell i förändring

När det handlar om förväntningar på den egna ålderdomen finner jag två olika typer av resonemang. Några av mina intervjupersoner både vill och tror att deras barn kommer att ta hand om dem när de blir gamla. Andra är mer pessimistiska och tvivlar på att deras barn kommer att kunna ta hand om dem. Tvivlet bygger på en osäkerhet kring om det kommer att vara möjligt för deras barn att kombinera en västerländsk individualism med krav på egen karriär, med att ta hand om dem när de blir gamla.

Fadumo tillhör dem som förväntar sig att hennes barn skall ta hand om henne när hon blir gammal:

Så länge jag klarar mig fysiskt och psykiskt kommer jag att ta hand om mig själv, men den dag jag inte är kapabel att ta hand om mig så vill jag att mina barn gör det.

Både Abokor och Maryan vill tillbringa sin ålderdom i Somalia och båda vill och tror att deras barn skall ta hand om dem när de blir äldre. Det finns dock en skillnad mellan dem och det är att Maryan först vill sträva efter att få en egen svensk pension så att hennes barn slipper den ekonomiska försörjningsbörda som hon själv har gentemot sin egen mor i Somalia. Abokor förutsätter ett fortsatt ömsesidigt beroende förhållande mellan barn och föräldrar och att barnen skall försörja honom och ta hand om honom:

Charlotte: Vem ska ta hand om dig när du blir gammal?

Abokor: Barnen alltid, via tradition då, vi tog hand om våra föräldrar [...] där [är det inte som här i Sverige]. [Det] finns inte försäkring som [man] betalar via skatten. När vi är hemma vi har [en] tradition [att] barn, ditt barn är framtidens försäkring, som vi hade tradition då.

Charlotte: Men tänker man så fortfarande, tänker du så fortfarande?

Abokor: Jag tänker fortfarande samma.

Abokor beskriver också en annan försörjningstradition från Somalia, som bygger på att man under sin ungdom investerar i ekonomiskt bestående fastigheter och affärsverksamheter som sedan kan tas över och drivas av barnen. På det viset kan barnen försörja både sig själva och sina föräldrar. Ett skäl till varför Abokor håller fast vid ömsesidigt beroende familjemodell kan vara att han har planer på att återvända till Somalia, där förutsättningarna för en oberoende familjemodell inte existerar:

Charlotte: Mm. Men jag tänker, kommer du att uppfostra dina barn att ta hand om dig? Eller när det här systemet ser liksom lite annorlunda ut.

Abokor: Ja, ja men ...

Charlotte: Har du tänkt på det eller?

Abokor: Vi tänkte inte så att leva vidare här i Sverige hela tiden då, tänker flytta tillbaka då.

Charlotte: Nej. Du tänker så.

Abokor: Det är det viktiga att flytta tillbaka.

Charlotte: Med barnen eller?

Abokor: Med barnen. Kan barnen [vara] kvar här för att läsa vidare kanske eller få bra utbildning eller bra arbete, men [om] familjen [flyttar] tillbaks så kontaktar man hela tiden [varandra].

Liksom i Abokors berättelser är det i Maryans berättelse för mig oklart hur barnen skall kunna ta ett praktiskt omsorgsansvar för sina föräldrar om de inte bor på samma plats:

Charlotte: Du vill bo i Somalia?

Maryan: Mm, jag vill bo, alltså jag vill åldras där, ja, [i] ett varmt land i alla fall, muslimskt land, inte här och hemma i långvården. Jag ber Gud att jag inte gör det, ja.

Charlotte: Då vill du helst att dina döttrar följer med dig?

Maryan: De, nej det kan jag inte ställa det kravet. Jag ska ha jobbat, så jag kommer och få min pension hoppas jag, så jag kan liksom ha min egen inkomst, så att de slipper ha det ansvaret som jag har över mamma.

Charlotte: Jaha, så tänker du?

Maryan: Ja, så tänker jag att jag har min egen pension hoppas jag den dagen.
[...]

Charlotte: Men praktiskt?

Maryan: [Med det] praktiska jag hoppas att de kommer och hjälpa mig då, ja.

Charlotte: Men jag tänker, ja, uppfostrar du dem nu till att tänka i sådana banor?

Maryan: Jo, det gör jag, det gör jag och de vet också det att jag tar hand om min mamma på det sättet och de ser [att] alla tar hand om sin familj och så. De vet att man kastar inte sin mamma i ålderdom och tänker på sig själv och som man gör här liksom, på egen karriär, eller vad ska man säga. Man, de är för stor hjälp ändå gamla människor om man har dem hemma, de är en stor hjälp. Det är mycket de kan, så de kan bidra till att ta hand om små barn.

Enligt citatet önskar Maryan att barnen skall slippa ta ett ekonomiskt ansvar för henne som äldre, men samtidigt inte prioritera sig själva och sin karriär framför att ta hand om sin mor. Detta kan ses som ett exempel på den kombination som illustreras i den av Kagitcibasi illustrerade ömsesidigt känslomässigt beroende familjemodellen, där barnen uppfostras till att både bli autonoma och beroende av sina släktingar. Ömsesidigheten består enligt ovan inte endast av en generaliserad reciprocitet som är utsträckt över tid, utan det finns också en bild av en balanserad reciprocitet, där den yngre och äldre generationen både ger och tar emot varandras praktiska stöd.

Vare sig Daud, Farah eller Halimo ser det som en självklarhet att deras barn kommer att ta hand om dem när de blir äldre. Deras oro för att det kanske inte kommer att bli så skiljer sig dock åt, där Daud är mycket orolig för att barnen skall bli som hans bild av svenska familjerelationer och överge honom på ett äldreboende. Farah och Halimo har mer eller mindre accepterat att förutsättningarna i det svenska samhället gör att deras barn kanske inte kommer att ta hand om dem. Dessa tre personer är tveksamma till möjligheten att förena individuell frihet med ett fortsatt ömsesidigt beroendeförhållande mellan föräldrar och barn. Även om Daud inser att det svenska samhället inte överför samma kollektiva familjeideal som det

somaliska samhället hade gjort vägrar han att acceptera att bli placerad på ett äldreboende:

Daud: De har ingen känsla om den här, de har aldrig lärt [sig] att bo [...] som kollektiv.

Charlotte: Nej.

Daud: Och [...] somaliska, jag tänker som somalier, inte som någon annan. Om jag lever här med mina barn, de kommer att fylla 18 år, de tänker som svenskar, de måste flytta hemifrån till exempel, de måste ha en fru, de måste leva som en svensk. Ellerhur? Och om jag blir till exempel pensionär eller gammal då har jag en plats i äldrehemmet. Äldreheim okej, men då accepterar jag inte.

Charlotte: Nej.

Daud: För jag vill till exempel att de skall ta hand om mig [på] samma [sätt] som jag tar hand om min mamma. Min mamma har fyllt nästan 68 år, hon får aldrig gå till exempel ...

Charlotte: Ålderdomshem.

Daud: Ålderdomshem för att jag har plikt att jag skall vara med henne, samma som hon har gjort när jag var barn. Och det är det som jag, vi vet i Somalia och det är lite skam att min mamma skulle, [att] jag skulle lämna henne i, vad heter det?

Charlotte: Ålderdomshem.

Daud: Ålderdomshem, oj det, det hade vi aldrig tänkt. Det finns några familjer, föräldrar som har hamnat i de här.

Charlotte: Här i Sverige?

Daud: Här i Sverige. Då oroar mig mycket, när du ser att det finns i Stockholm har vi hört att det finns några föräldrar som [...]. Barnen de har kommit hit till Sverige när de var barn och de har blivit svenskar.

Enligt min tolkning av Dauds citat är en svensk en person som inte har internaliserat normer om ett ömsesidigt ansvarsförhållande mellan generationer. Att Daud skulle uppleva det som skamligt att inte ta hand om sin mamma, kan ses som ett tecken på att han internaliserat normer om ett ömsesidigt ansvarsförhållande i sitt själv. Att uppleva skam är enligt mitt sätt att se det något som inträffar när vi handlar på ett sätt som inte stämmer överens med vår internaliserade bild av oss själva. Den turkiska forskaren Sema Erder (2002), har i sin studie av förändrade familjeförhållanden i ett urbaniserat Turkiet kommit fram till att människor i Turkiet anser att de äldre bäst tas om hand inom familjen och att det även inom de högre

samhällsklasserna anses som skamligt att lämna sina äldre föräldrar på institution. Det finns enligt Erder väldigt få välfärdsinstitutioner som tar hand om de äldre och de som har tillgång till dessa står antingen helt utan släktingar eller är också väldigt rika (Erder, 2002:118). Min tolkning av Sema Erders resultat är att normer om hur ett ömsesidigt ansvar mellan generationer ser ut i ett visst samhälle, delvis påverkas av vilka omsorgsalternativ som finns tillgängliga för människor i det specifika samhället. Omsorgsalternativen påverkas naturligtvis också av de enskilda människornas gemensamma skapande av det samhällssystem de lever i och kan därmed förändras över tid. Så länge människor, enligt Sema Erders studie, anser att de äldre bäst tas om hand inom familjen kommer troligtvis inte ett land som Turkiet att utveckla en generell institutionsvård för äldre.

Även om Farah har en viss sorg i rösten när han säger att han inte tror att hans barn kommer att ta hand om honom, verkar han inte lika orolig inför sin ålderdom som Daud. Farah ser det inte som möjligt att kombinera den västerländska individualismen med att barn och föräldrar tar hand om varandra:

I det framtida liv som vi kallar det här, det moderna livet som vi har i västlandet och de här [människorna i] stackars tredje världen också de eftersträvar. Det livet kommer inte göra det möjligt för föräldrar och barn att leva och ta hand om varandra som man har gjort förr i tiden. Det är sanning även om man helst ser.

Själv har Farah ingen plan för vem som skall ta hand om honom när han blir gammal. Så här svarar han på min fråga om vem som kommer att ta hand om honom när han blir pensionerad och gammal:

Farah: Jag kommer att arbeta livet ut tills jag kanske blir senil [...]. Jag hoppas att jag kommer arbeta, det är mina tankar. Även om jag kanske blir pensionär, om jag jobbar inom några företag eller institutioner eller regeringen eller någonting, sent kommer jag arbeta, tills jag inte kan gå längre, tänka klart.

Charlotte: Men om du nu blir senil, om du inte kan ta hand om dig själv. Vem tar hand om dig då tror du?

Farah: Jag tror inte mina barn kommer att ta hand om mig.

Halimo kan inte tänka sig att lämna sin egen mamma till ett äldreboende, men hon är osäker på hur hennes egna barn kommer att göra när hon själv blir gammal:

[...] men en sak, nu när jag sett andra från andra nationaliteter, folk som före oss kom till Sverige, till exempel chilensare, [...], [när deras] [...] mammor eller fäder åldrats de [har] lämnat [dem till] ålderdomshem, men jag vet inte när jag blir gammal att mina barn lämnar mig till ålder[doms]hem. Men jag tänker inte att jag lämnar min mamma.

Hos flera av mina intervjupersoner framträder en bild av att vuxna barn i Sverige inte tar hand om sina äldre föräldrar. Denna bild, och vissa av mina intervjupersoners farhågor som är kopplade till denna bild, skulle kunna ställas mot en annan bild av svenskarnas familjeförhållande som visar på motsatsen. Statistiska Centralbyråns levnadsförhållande studier från år 1988-89 och år 2004-05 visar att hälften av alla som är över 65 år och är i behov av hjälp, får denna hjälp enbart från en annan hushållsmedlem eller närstående. Dessutom visar undersökningarna att de äldre som får hjälp från närstående utanför det egna hushållet har ökat från 41 procent till 51 procent mellan perioden 1988-89 och 2004-05. Under samma period har andelen äldre som får hjälp från hemtjänsten minskat från 47 procent av de äldre till 40 procent av de äldre. Fler äldre som är i behov av hjälp i sin vardag, får alltså mer hjälp av sina närstående än av den kommunalt finansierade hemtjänsten (Szebehely & Trydegård, 2007: 209). Ytterligare en studie som visar på ett omfattande informellt omsorgsstöd bland svenskar är Eva Jeppsson Grassmans (2001) studie, i vilken hon kommit fram till att 39 procent av de vuxna invånarna i Stockholms län utövar olika former av regelbundna hjälpinsatser till personer som bor utanför deras eget hushåll. Framst ges detta omsorgsstöd till släktingar, men också till vänner, grannar och arbetskamrater. Något fler kvinnor än män ger denna form av hjälp och kvinnorna genomför betydligt fler antal hjälptimmar än männen. Att Kagitcibasi tar svenska familjeförhållanden som ett exempel på den oberoende familjmodellen skulle därmed behöva ifrågasättas och nyanseras, i ljuset av dessa resultat.

Sammanfattande reflektioner

Jag kommer nedan att sammanfatta och diskutera resultaten i detta kapitel i förhållande till Kagitcibasis (2002) tre olika familjemodeller. Dessa modeller bör betraktas som idealtyper och inte som en exakt avspiegling av hur människors familjeliv är organiserade. I brist på ett omsorgs- och könsperspektiv i Kagitcibasis modeller, har jag använt Hale Bolaks (2002) kategoriseringar av hur kvinnor och män upplever arbetsfördelningen i kärnfamiljshushåll i ett urbaniserat Turkiet som ett viktigt teoretiskt komplement till Kagitcibasis tre familjemodeller.

Både män och kvinnor i min studie beskriver att migrationen inneburit ett minskat omsorgsstöd från släktingar, vilket har lett till ett ensamt föräldraskap. Denna förändring, med mindre avlastning från framförallt kvinnliga släktingar, har förutom ett mer ensamt föräldraskap inneburit ett minskat utrymme till att utföra ärenden på egen hand, speciellt för kvinnorna. Den handlingsfrihet som bygger på att fler än föräldrarna är närvarande i omsorgsarbetet skiljer sig från den handlingsfrihet som beskrivs som ett privat liv, ett liv utan inblandning av släkt och hembiträden. För vissa personer handlar det därmed också om en klassmässig förändring, då de inte längre har råd att anlita hembiträden. I denna förändrade situation, som uppstått som en följd av migrationen och villkoren i det svenska samhället, sker det enligt mina resultat en förändring i könsrollsmönstret mellan män och kvinnor. Det är framförallt två olika familjemodeller som framträder.

Dessa modeller liknar de som den turkiska familjeforskaren Hale Bolak (2002) benämnt som traditionell coping respektive kamp för jämlikhet. Den första modellen, som jag benämner *en familj med fadersstöd* går att likna vid Bolaks familjemodell, traditionell coping. Kvinnorna framstod i denna modell som de som hade det övergripande ansvaret för hushållet och för omsorgen av barnen. Männerna framstod som om de vore tvungna att hjälpa kvinnorna i den nya livssituationen i Sverige, där det ställs krav på att också kvinnan förvärvsarbetar och utbildar sig och där kvinnan inte längre erhåller samma praktiska stöd från andra kvinnliga släktingar. I den andra familjemodellen som framträdde i mitt intervjumaterial och som jag kategoriserat som *en familj utan fadersstöd*, beskriver de kvinnor som skilt sig från sina män liknande upplevelser som kvinnorna i Bolaks (2002) modell, kamp för jämlikhet. Några av kvinnorna i min studie upplevde exempelvis en frustration över att deras före detta män inte var närvarande eller inte tog ett delat ansvar för hem och barn. Efter separationen försörjde dessa kvinnor sig och sina barn på egen hand, i kombination med bidrag från staten. Omsorgsstöd fick de genom den kommunala barnomsorgen och i olika omfattning från sitt informella sociala nätverk av släkt och vänner. En förklaring som gavs till varför en man hade svårt för att utöva omsorgs- och hemarbete var att detta i kombination med att inte kunna få ett avlönat arbete och försörja sin familj skulle medverka till en avidentifiering av honom som man, då själva utförandet av hemarbete förknippas med att vara kvinna.

Mina intervjupersoners önskan inför deras barns framtid är att de ska utbilda sig, för att kunna bli självständiga och oberoende av andra. Deras önskan om att barnen skall utbilda sig framstår mer eller mindre som ett

krav från föräldrarnas sida. Vad som för mig är motsägelsefullt i mina intervjupersoners berättelser är, hur deras önskan om att barnen skall bli självständiga och ekonomiskt oberoende går ihop med deras önskan om att barnen skall ta hand om dem när de blir gamla. Det finns en icke diskuterad könsmaktsordning i både mina intervjupersoners berättelser och Kagitcibasis (2002) känslomässigt ömsesidiga familjemodell, där kvinnorna är de som förväntas ta på sig omsorgsstödet för barn och äldre släktingar med ett minskat ekonomiskt oberoende som följd. Jag tolkar det som att den känslomässigt beroende familjemodellen utgår ifrån det gifta paret, bestående av en man och en kvinna, och att det är denna enhet som är ekonomiskt autonom i förhållande till nästa generation, inte den enskilde individen. När fler släktingar finns tillgängliga skulle dock omsorgen om äldre föräldrar kunna fördelas mellan olika hushåll och därmed möjliggöra även för kvinnor att delta i inkomstbringande arbete.

Att det krävs en hel by för att uppfostra ett barn är det flera av mina intervjupersoner som lyfter fram. Byn symboliserar både den utvidgade familjen och lokalsamhället och den svenska välfärdsstatens institutioner. Flera kvinnor som jag intervjuat försöker sätta gränser mot sina släktingars inblandning i uppfostran. Liknande gränser framstår som svårare att sätta mot det svenska samhällets inverkan på barnens uppfostran. Exempelvis framgår det genom en av intervjupersonernas berättelser att den svenska barnomsorgens budskap om barnens rätt att få komma till tals också påverkar relationen mellan barn och föräldrar. Denna påverkan ses inte som något negativt, utan mer som en insikt om hur svenska välfärdsinstitutioner som förskolan har en inverkan på utvecklandet av barnens självbild. Det finns hos någon också en uttalad oro för att det svenska välfärdssystemet skall förmedla till barnen att familjen inte är viktig.

Flera av mina intervjupersoner önskar att deras barn skall bli goda muslimer. Vad föräldrarna innefattar med att vara en god muslim och hur detta skall uppnås skiljer sig dock åt. Detta visar att det finns flera muslimska sociala världar, vilka det är möjligt att identifiera sig med.

Något som är centralt i mina intervjupersoners berättelser om hur de vill ta hand om sina föräldrar, är att omsorgsarbetet är förknippat med att visa känslomässig närhet och respekt. Oavsett ekonomiska möjligheter är omsorgsalternativ utanför en släktings hem likställt med att överge den äldre föräldern.

Även om de familjemodeller som Kagitcibasi (2002) beskriver bör ses som idealtyper, saknar jag en beskrivning av beroende i den oberoende familjemodellen och autonomi eller handlingsfrihet i den ömsesidigt beroende familjemodellen. Vad jag syftar på, är att oberoendet i den oberoende svenska familjemodellen förutsätter ett livslångt ömsesidigt beroendeförhållande i förhållande till välfärdsstaten, vilken ställer väl definierade krav på hur individen skall agera på främst arbetsmarknaden för att kunna åtnjuta en inte endast marginell försörjning livet igenom (Bäck-Wiklund, 2003:31). Förutom att den oberoende svenska familjemodellen bygger på ett livslångt ömsesidigt beroendeförhållande mellan individen och välfärdsstatens transfereringssystem, har redan nämnda studier från omsorgsforskningen i Sverige visat att mer än hälften av det praktiska omsorgsstödet till äldre över 65 år i Sverige utförs av hushållsmedlemmar och andra närstående (Szebehely & Trydegård, 2007). Ytterligare en studie visar att 39 procent av befolkningen i Stockholms län utför olika stödinsatser för personer utanför sitt eget hushåll (Jeppsson Grassman, 2001). Med dessa resultat måste riktigheten i att Kagitcibasi (2002) ser den svenska familjen som ett exempel på den oberoende familjemodellen ifrågasättas. Förmodligen har denna idealtyp aldrig existerat i verkligheten. I takt med nedskärningarna inom bl.a. den offentligt finansierade äldreomsorgen under de senaste decennierna, skulle den oberoende svenska familjemodellen åtminstone i viss mån behöva ifrågasättas och istället ersättas av en familjemodell där individen eller kärnfamiljshushållet står i ett ömsesidigt beroendeförhållande till välfärdsstaten, men delvis också till den utvidgade familjen bestående av yngre och äldre generationer. Kanske ligger den svenska familjemodellen till och med närmare den känslomässigt ömsesidigt beroende familjemodellen än den av Kagitcibasi (2002) beskrivna oberoende familjemodellen.

Kapitel 7 Svensksomaliers stödutbyte i Sverige

I detta kapitel beskrivs och analyseras både de informella sociala kontrakten och de formella sociala kontrakten som mina intervjupersoner ingår i. Min definition av ett socialt kontrakt är outtalade eller uttalade överenskommelser mellan personer som ingår i en relation eller i en grupp, om vad de kan förvänta sig av varandra i form av både ett givande och tagande av socialt stöd. Graden av ömsesidiga förväntningar i ett socialt kontrakt skulle också kunna uttryckas med den sociala nätverkstermen intensitet. Enligt den sociala nätverksforskaren Mitchell (1969:27-28) är graden av intensitet ett mått på i vilken mån en person upplever sig ha rätt att kräva någonting i en relation och i vilken mån personen själv sätter sin heder i att uppfylla sina skyldigheter. Intensiteten är som jag ser det därmed ett uttryck för graden av ömsesidiga förväntningar på givande och tagande av socialt stöd, eller på reciprocitet i ett socialt kontrakt.

Förväntningarna på reciprocitet inom ett socialt kontrakt kan vara antingen generaliserad eller balanserad eller både och. Den generaliserade reciprociteten är ett uttryck för att utbytet sker över lång tid, eller att det inte behöver ske i förhållande till en och samma person. Återgåldandet av ett mottaget stöd kan alltså istället ske till en tredje part, t.ex. inom släkten, som är i behov av stöd. Den generaliserade reciprociteten inom släkten innebär att vem som ger och får stöd skiftar beroende på vilken generation och livsfas man befinner sig i. Den balanserade reciprociteten infinner sig när två personer både har kapacitet att ge stöd och har behov av varandras stöd samtidigt. Stödet som de ger varandra kan ha olika karaktär, men utbytet upplevs ändå som ett balanserat givande och tagande (Finch & Mason, 1993).

De informella sociala kontrakten består av överenskommelser inom relationer som är knutna till familj, vänner och grannar. De formella sociala kontrakten ser jag som en förlängning av ett generellt samhällsligt socialt kontrakt mellan alla medborgare och den svenska välfärdsstaten. Detta formella sociala kontrakt får dock en individuell utformning i varje unik relation mellan professionell hjälpare och stödmottagare. Skälet till att dela

upp presentationen i informella och formella sociala kontrakt är att klargöra att det finns stora skillnader mellan informella och formella relationer, speciellt vad det gäller ömsesidigheten i relationerna.

De former av socialt stöd som jag har fokuserat på är framförallt olika former av familjestöd, vilka jag inordnat under Alan Vauxs (1988) fem kategorier av socialt stöd. Det *praktiska sociala stödet* som efterfrågats har framförallt rört barnpassning och annan praktisk hjälp som rör hushållet. Det *känslomässiga stödet* innefattar att någon finns där och lyssnar när man är ledsen eller glad. Det känslomässiga stödet handlar som jag ser det också om att någon står på ens sida och tror på ens förmåga att klara av saker och ting. Socialt stöd i form av *råd och guidning* kan både innefatta områden som barnuppfostran och familjeproblem, men också utbildning och arbete. Det *ekonomiska sociala stödet* kan bestå av både penninglån och kontantbidrag samt av gåvor som exempelvis kläder och mat. Socialt stöd i form av *gemenskap eller tillhörighetsstöd*, ser jag som en form av identitetsstöd, då känslan av att vara en del av en gemenskap och tillhöra en grupp också är ett sätt att bekräfta en del av sin sociala identitet.

Det informella stödutbytet

Jag kommer nedan att börja med att presentera de informella sociala kontrakten och det sociala stödutbyte som sker mellan mina intervjupersoner och deras släktingar, vänner och grannar i Sverige.

Släktkontraktet

Mina resultat visar att de av mina intervjupersoner som har nära släktingar som föräldrar, syskon och svägerskor boende i Göteborg, beskriver ett kontinuerligt vardagligt utbyte av olika former av praktiskt familjestöd, som barnpassning, hjälp med städning och inköp vid sjukdom, eller exempelvis hjälp med att flytta möbler mellan sig och dessa nära relationer. Även ett ekonomiskt och känslomässigt stödutbyte sker i dessa nära släktrelationer. I de flesta fall bor nära släktingar som lever i Sverige i samma bostadsområde och stadsdel eller i en närliggande stadsdel i Göteborg. Det finns dock undantag där syskon och vuxna barn bor på en annan ort för att studera och där ett syskons familj bor i en annan stad. Nära släktingar som inte är bosatta i Göteborg är i övriga fall utspridda i det tidigare hemlandet Somalia eller i andra asylländer.

Nära släktingars betydelse för utbyte av olika former av socialt stöd är inte unikt för mina intervjupersoner. Flera svenska studier har visat att det sker ett betydande socialt stödutbyte mellan nära släktingar i Sverige. En

studie som visat att nära släktingar och särskilt mor- och farföräldrar spelar en viktig roll för stöd till småbarnsföräldrar är en intervjustudie med 200 småbarnsföräldrar boende i Sverige, vilken ingick i det så kallade FAST-projektet (Gunnarsson, 1990b:135). Föreställningen om att den svenska välfärdsstaten skulle konkurrera ut det informella familjestödet kunde förkastas enligt denna studie. Även senare studier visar att det sker både ett praktiskt socialt stödutbyte (Jeppson Grassman, 2001) och ett omfattande ekonomiskt stödutbyte mellan olika generationer i Sverige, framförallt mellan föräldrar som befinner sig nära pensionsåldern och deras vuxna barn (Björnberg & Latta, 2007; Espvall & Dellgran 2006).

De av mina intervjupersoner vars föräldrar bor i Sverige, uppger att de kan vända sig till sina föräldrar vid behov av ekonomiskt stöd. Alla har dock inte denna möjlighet, då deras föräldrar inte finns i livet eller då föräldrarna bor kvar i Somalia och snarare är beroende av att barnen försörjer dem än tvärtom. Detta visar på att det råder en ekonomisk ojämlikhet mellan flera av mina intervjupersoner och unga vuxna som i ovan nämnda svenska studier har tillgång till ekonomiskt stöd från den äldre generationen, delvis tack vare välfärdsstatens generella pensionssystem.

Som Mitchell (1969:29) skriver är ett nära släktskap i många samhällen förknippat med moraliska skyldigheter och att vara nära släkt innebär därmed i sig en hög intensitet. En sådan intensitet byggd på släktskapsförpliktelser finner jag i samtliga av mina intervjupersoners beskrivningar av de nära släkterelationer som de har ett stödutbyte med i Sverige. Flera beskriver graden av intensitet i sina relationer med vilken tillit de har till relationen och tilliten till att de får det stöd de efterfrågar. Tilliten är också kopplad till en känslomässig närhet. Detta gäller både i släkt- och vänskapsrelationer. Det är därmed svårt att beskriva ett stödutbyte och intensiteten i ett specifikt socialt kontrakt, utan att också beskriva tilliten och den känslomässiga närhet som finns i relationen.

En kvalitativ intervjustudie av Margareta Mona Franzén och Bäck-Wiklund (2008) visar att unga föräldrars förväntningar på sina föräldrars stöd skiljer sig åt beroende på vilket samhälle och land deras familj kommer ifrån. Studien bygger på intervjuer med sammanlagt 28 föräldrar boende i Sverige, vilka antingen har en svensk eller turkisk familjebakgrund, d.v.s. själva är uppvuxna i eller har föräldrar som är uppvuxna i Sverige respektive Turkiet. De unga föräldrarna med en turkisk familjebakgrund hade enligt studiens resultat större förväntningar på att deras föräldrar skulle bidra med både ekonomiskt och praktiskt stöd när de bildat familj än de unga

föräldrar vars familj hade en svensk bakgrund. Förväntningar på stöd och det stödutbyte som sker i praktiken behöver dock inte överensstämja. Studien visade också att de unga föräldrar som hade turkisk familjbakgrund litade mer till sina egna föräldrars finansiella stöd än till det stöd de fick från välfärdsstaten. Huruvida detta var fallet även för småbarnsföräldrarna med svensk bakgrund framkom inte av artikeln. Vad som framkom var att föräldrarna med svensk bakgrund försökte skaffa sig en utbildning och ett arbete innan de beslutade sig för att skaffa barn, vilket inte var fallet för föräldrar med turkisk familjbakgrund. Dessa resultat antyder att människor vars familj har ett ursprung i en annan typ av välfärdsregim än den svenska välfärdsstaten, har andra förväntningar på och en annan tillit till det informella familjenätverkets både ekonomiska och praktiska stöd. Det ursprungliga samhällsliga sociala kontraktet byggt på samhällsliga villkor i Turkiet kan därmed antas ha påverkat det informella sociala kontraktet mellan generationer även i Sverige.

Vad jag funnit utmärkande för det sociala stödutbyte som sker mellan mina intervjupersoner och deras nära släktingar i Sverige är att det både innefattar en generell och balanserad reciprocitet. Återkommande för flera av mina intervjupersoner, som har sina nära släktingar i Sverige är att stödutbytet består av ett flöde av flera olika former av socialt stöd.

Andra faktorer som jag funnit påverka vem i slakten man ger och får stöd av, förutom generation och livsfas, är vilken könstillhörighet en släkting har och vilken kunskap personen har om det svenska samhället. I följande citatutdrag kommer jag att illustrera på vilket sätt släktrationernas intensitet kan komma till uttryck både i form av en generell och balanserad reciprocitet samt hur kön och kunskap påverkar vem i slakten mina intervjupersoner vänder sig till. Dessa personer har alla nära släktingar som bor i Sverige och i samma eller i ett närliggande bostadsområde.

Shukri, en av kvinnorna, beskriver intensiteten i relationen till sina bröder i Sverige genom att både ta upp ansvaret som är förknippat med släktskapet och den tillit och kärlek som finns i förhållandet till bröderna:

Så jag litar [på] att mitt i natten kan jag ringa mina bröder och säga att den här personen är sjuk. Istället [för] att ringa ambulansen jag vet att jag kan ringa min bror och väcka dem och säga att. Men den här kärleken, vi har varandra, oavsett om vi gnäller, kommer inte överens [om] saker och ting, jag litar på dem, jag vet att jag har tryggheten och kan ringa dem.

I citatet antyds det att dessa nära relationer inte är konfliktfria, men

intensiteten i form av Shukris förväntan på och tillit till att syskonen ställer upp när hon behöver dem och den kärlek som finns i relationen framstår som stark nog för att överbrygga meningsskiljaktigheterna mellan syskonen. Shukri beskriver också hur syskonskapet innefattar ett delat ansvar för varandras barn:

De litar på mig, det är inte bara deras barn, det är mina barn. Vi har ju den respekten att mina barn är inte bara mina, och de kan inte bara begränsa och säga jag är förälder lägg dig inte i eller så, ... så barnen också känner så att [om] moster har sagt det, så moster vill att vi ska göra så.

Ett delat ansvar för varandras barn innefattar enligt citatet ovan också en ömsesidig skyldighet och rätt att tillrättavisa syskonens barn. Det sociala släktskapskontraktet mellan syskonen i ovanstående citat innebär därmed både rätt att få stöd, men samtidigt ett accepterande av att syskonen lägger sig i hur de egna barnen uppfostras. Ett socialt kontrakt kan därmed medföra att man måste gå med på att kompromissa mellan sin egen och andra släktingars syn på exempelvis barnuppfostran, för att få del av det omsorgsstöd som man är i behov av. Denna form av kompromisstänkande återfinns också i en studie av socialt stödmottagande hos en grupp vita amerikanska ensamstående småbarnsmammor (Cochran & Henderson, 1990).

Intensiteten, i form av förväntningar på ömsesidiga släktskapsförpliktelser och en ömsesidig kärlek, är tack vare en geografisk närhet också möjlig att uttrycka i ömsesidiga praktiska stödhandlingar. Shukri och hennes bröder och svägerskor och far är alla grannar och har en daglig kontakt genom att de träffas eller ringer varandra. För Shukri, hennes far, bröder och svägerskor medför denna geografiska närhet flera olika typer av stödutbyten. Detta skiljer sig från de stödutbyten som Shukri har möjlighet att ha med viktiga personer inom släkten, som bor utanför Sverige. Med sina systrar som bor i närliggande länder till Somalia och med mostern i USA består stödutbytet mest av känslomässigt stöd och råd via telefon, men också av att Shukri exempelvis skickar pengar till sin systems barns skolkostnader och själv i sin tur får gåvor i form av kläder och tyg från sina systrar och svärmor.

Den generaliserade reciprociteten är mest framträdande i förhållande till fadern, som genom att tillhöra den äldre generationen är den som tar emot praktiskt socialt stöd. Shukri beskriver hur både hon och bröderna hjälper fadern med hushållsarbetet. Fadern bidrar i sin tur med känslomässigt stöd genom att visa att han älskar Shukri och tror på hennes förmåga att klara av saker och ting:

Shukri: Pappa [hos] honom hämtar jag styrka. Han, min pappa älskar döttrarna mer än han älskar pojkarna och det är [en] rätt bra styrka för mig att min pappa visar mig alltid att jag duger, att jag är bra. Jag kan göra allt vad en människa kan göra, och tro aldrig brukar han säga att en människa är bättre än dig.

Charlotte: Nähä, det säger han.

Shukri: Pappa är så[dan]. Han sa att: ”Din mamma var min vän, min kära. Hon var allt för mig och jag erkänner att hon var klokare än mig”. Så min pappa är en sådan person, [...] hans manliga sida erkänner att en kvinna kan vara bättre än honom, så pappa har balansen som jag egentligen behövde som liten. Så det var ändå bra när jag förlorade min mamma att jag hade en sådan pappa. Var det en mansdominerad pappa så skulle jag tycka att jag var ingenting kanske, men han är sådan. Han brukar säga: ”Du klarar av, titta min dotter lär sig, hon går i skolan, var duktig du är, [...], jag är så stolt över dig.” Så han [fadern] brukar alltid påminna mig: ”jag är stolt över dig, även om du har tre barn, du går varje morgon”. Han brukar titta på mig [från] sin balkong [...], det var rätt kämpigt, men jag brydde mig inte för han [är en] sådan person, han brukade hälsa på mig [från sin balkong] klockan sex och trettio. [Shukri]: ”Hej pappa! God morgon, god morgon, vad jag älskar dig pappa. [Fadern:] ”Kämpa på nu.” Så han var den här

Charlotte: Ger dig styrka.

Shukri: Verkligen. Och så säger han till alla då att jag har en sådan dotter som är bättre än tio karlar. Och så brukar han säga också till mina bröder: ”Ni kan inte göra vad hon gör, hon är yngre än er, hon har mer ansvar än ni har, hon är kvinna, hon har barn [och] allt, men ni är inte ett dugg bättre än henne.”

Citatet illustrerar också hur fadern bryter mot en patriarkal föreställning om mannen som den som är överlägsen kvinnan i sitt sätt att uppmuntra och beskriva hur duktig hans dotter är. Hon har enligt fadern en förmåga att uträtta vad som förväntas av både en man och en kvinna samtidigt. Det framstår som om det känslomässiga stödet, i form av faderns tro på Shukris förmåga att klara av både sitt ansvar för hem och barn och sin utbildning, spelade en avgörande roll för hur hon orkade med vardagslivet som studerande ensamstående mor. Man skulle också kunna anta att det praktiska stöd som fadern får, utifrån att han är orkeslös och tillhör den äldre generationen, kvalitetsmässigt förstärks om Shukri också upplever att hon får någonting tillbaka parallellt med sitt praktiska stödgivande.

Förutom att olika former av familjestöd förmedlas mellan syskonen och fadern, förmedlas också krav på hur man skall agera som far och mor gentemot sina barn. Shukris far, och bröderna i Sverige, ställer krav på att Shukri skall vara en ansvarstagande mor och prioritera att vara hemma med sina barn framför andra engagemang utanför hemmet. Släktskapskontraktet

innefattar därmed både förväntningar om ett ömsesidigt stödutbyte och krav på hur man inom det aktuella släktskapskontraktet skall ta hand om sina barn:

Charlotte: [...] Ställer de här personerna några krav på hur du ska leva liksom?

Shukri: Arbetsgivaren?

Charlotte: Nej jag tänker på alla de här personerna som du har nämnt för mig nu som är viktiga personer.

Shukri: Ja, mina bröder ställer krav på hur jag lever, pappa gör det.

Charlotte: Pappa och dina bröder, ja.

Shukri: Pappa gör det och min bror kan ju prata till mig. Han bestämmer inte, men han rådgör med mig. Han säger att: ”Jag tycker att du jobbar för mycket” eller ”Jag tycker att du gör så här och du får [inte] tid med barnen” och bla bla bla.

Charlotte: Så det är mest, det är när det gäller tid med barnen eller?

Shukri: Min stora syrra också, kan rådgöra med mig och säger till mig: ”Uppfostra barnen på det här sättet, tänk [på] att själen är [viktigare] bättre alltid, man kan ge alltid barnen mat och [få dem att] växa ... kroppsligt” brukar hon säga. [System:] ”Men själen och intelligensen betyder väldigt mycket. Se till att de har rätt utbildning, se till att du tar hand om dem intelligensmässigt. Glöm inte det, att uppfostra dem rätt och”. Så hon är som [en] mamma till mig och alltid lägger sig i och pratar med [mig].

Nedan framgår det hur information och förhandlingar kring hur olika familjemedlemmar bör bete sig inom den närmaste släkten, inte endast sker mellan två individer utan också via en tredje part:

Shukri: Men när han (Shukris bror) pratar med mina systrar så säger han: ”Jag gillar henne, jag gillar hennes sätt [som] hon tar hand om barnen [på] och hon alltid tar ansvar”. Så jag vet att han tycker om mig ändå.

Charlotte: Genom systrarna?

Shukri: Genom systrarna, men med mig kan han säga: ”Skärp till [dig] nu. Hur många kvällar har du möte? Du har massa möten med föreningar hitan och ditan. Jobbar du så jobbar du, du är ju borta hela dagen, de [barnen] är borta, nämen – kom igen”. Så han kan sitta [och säga till mig], sedan skrattar han [och säger]: ”Du är ju inte klok”. Och bla bla bla.

Charlotte: Okej, men det påverkar, påverkar det dig eller?

Shukri: Egentligen inte att, han begränsar inte mig, men pappa kan tjata [...], [för honom] jag är fortfarande som [en] liten flicka, för att när han ringer hem så vill han att jag ska vara hemma. Så han frågar mig som [om] jag fortfarande är en liten flicka, säger han: "Var har du varit i går kväll?" Och jag är ju van vid den här frågan. [Shukri säger:] "Ja pappa jag hade tid med det och det. [Fadern:] "Snälla du i går kväll var du också [borta]. [Shukri:] "Jo, men resten av veckan så går jag ingen stans". [Fadern:] "Är du säker?" [Shukri:] "Ja, ja" (skratt).

Charlotte: Okej, men det påverkar dig lite eller?

Shukri: Det påverkar lite, att jag alltid måste förbereda mig för [att] jag ska inte såra honom, men ändå säga att jag nog har bestämt mig och göra det här. [...]

Det framstår som om att brödernas ansvarstagande gentemot Shukris barn inte endast handlar om att själva utföra praktiska stödhandlingar utan också om att kontrollera att Shukri tar sitt föräldraansvar på ett sätt som det förväntas att en mor ska ta sitt ansvar inom den sociala värld som familjen tillhör. Citaten visar också på brödernas ambivalens inför Shukris engagemang utanför hemmet. De är stolta över sin systers prestationer och engagemang, samtidigt som de tillsammans med fadern verkar ha förväntningar på sig själva att vara de som skall ställa krav på att hon betar sig som en riktig mor bör göra, genom att först och främst vara hemma med sina barn. Kraven framstår snarare som förhandlingar än som absoluta gränssättningar, där både humor och skratt verkar finnas med som ingredienser. Vad som också framkommer i citatutdraget är att kraven och förväntningarna på vad en man och en kvinna skall utföra för sysslor är förhandlingsbara och påverkas av både den aktuella situationen som familjemedlemmarna befinner sig i och av en historia, där särskilt fadern i Shukris berättelse framstår som en person som, både i sitt äktenskap och i sitt förhållande till sina söner och döttrar, har haft en inställning som går emot en patriarkal föreställning om mannen som överlägsen kvinnan. Kanske öppnar denna inställning hos fadern upp en möjlighet för Shukri att kritisera sina bröders inställning till att det främst är kvinnor som skall ansvara för hushållsarbete och barnomsorg.

Bekräftelsen på att man tar det ansvar som krävs av en inom det aktuella släktkontraktet sker inte endast från den person som uttalat ett visst krav utan också från en tredje part. Detta framgår genom att Shukri får reda på att hennes bror tycker att hon är en god och ansvarsfull mor via sin syster, som bor i ett närliggande land till Somalia, istället för från brodern själv. Exemplet visar också på att syskonen för en moralisk diskussion om vad släktskapskontraktet skall innebära över nationsgränser, vilket innebär att släktkontraktet kan definieras som ett transnationellt släktskapskontrakt.

Detta kontrakt förhandlas därmed fram i vad Thomas Faist (2004) benämnt ett transnationellt socialt rum.

Intensiteten i släktskapskontraktet innefattar förväntningar och normer om ett ömsesidigt givande och tagande av olika former av familjestöd, men också förväntningar och normer om vad som är mäns och kvinnors ansvar. Förväntningarna på att vara hemma och ta hand om både sina egna och andras släktingars barn framstår, enligt mina intervjuer, som större för kvinnorna än för männen. Vad som är återkommande är att det praktiska sociala stödet i form av barnpassning som inte utförs av föräldrarna främst sker av kvinnor som är nära släktingar och vänner. Om det är möjligt ges stöd i form av barnpassning av mormödrar eller farmödrar till barnen. Finns inte de, eller har de för lite ork för att ge detta stöd, är det mina intervjupersoners systrar eller svägerskor som tillfrågas. Finns inte dessa kan kusiner och andra mer avlägsna släktingar också anlitas. Det finns dock undantag, där yngre bröder hjälper till med barnpassning, och några av mina manliga intervjupersoner beskriver hur deras fäder och farbröder haft det som Gunnarsson (2000:71) benämner för modellfunktion, då deras sätt att uppfostra dem och deras yngre syskon har påverkat dem i sin egen uppfostran av sina barn. Bröder, fäder och manliga vänner är mer behjälpliga med praktiskt stöd i form av flyttning av möbler, bilskjuts och inköp och de ger råd kring andra frågor än barnuppfostran och omsorg. När det gäller utbyte av vardagsbekymmer och stöd till barnpassning är det enligt följande citat svägerskorna och inte bröderna Shukri vänder sig till och har ett ömsesidigt utbyte med:

Charlotte: [...] Men jag tänker med barnpassning är det främst

Shukri: Mina barn, det är kvinnorna

Charlotte: Deras fruar?

Shukri: För att de passar inte sina barn heller så mycket, för det är mest fruarna som är hemma och så där, men det är mest om jag behöver någonting utanför ...

Charlotte: Som de hjälper till.

Shukri: Som de hjälper till.

Charlotte: Och fruarna hjälper till med barnpassning.

Shukri: Ja och jag också hjälper till med deras barn och

Charlotte: Så det är ömsesidigt ja

Shukri: Tar med mig mina bröders döttrar till olika aktiviteter om jag går till dem med mina flickor.

Stödutbytet mellan syskonen framstår som ömsesidigt, men huvuddelen av det praktiska stödutbytet som rör barnen sker mellan Shukri och hennes svägerskor. Bröderna hjälper framförallt till med praktiskt stöd utanför hemmet, som att ta med sönerna till frisören och att skjutsa dem till akuta sjukhusbesök. Förutom att kvinnorna ger stöd i form av barnomsorg och männen i form av praktiskt stöd utanför hemmet, söker syskonen stöd hos det syskon som har den bästa fysiska eller språkliga förmågan att utföra en viss uppgift:

Shukri: Det är alltid de som hjälper mig, om jag vill flytta och saker och ting från källaren, ... från hem till källaren så är det de [bröderna]

[...]

Charlotte: Hjälper du dem med något liknande?

Shukri: Ja, jag hjälper dem, inte för [min] styrka[s] [skull] för de är ju starkare än mig, men jag hjälper dem med myndigheter, med och skriva saker och ting, jag är bättre än dem i svenska. När det krånglar till med socialtjänsten så t.ex. [...] jag skriver överklagan [...].

Fadumo, en annan av kvinnorna som jag intervjuat, ger liksom Shukri uttryck för att geografisk närhet innebär ett praktiskt förverkligande av det ömsesidiga ansvar som finns mellan personer inom den närmaste släkten. För Fadumo är hela familjen viktig, och med familj menar hon framförallt sin man och sina barn och sina föräldrar och syskon. Hon beskriver att hon tar ett stort ansvar för sin familj. Detta ansvar blir enligt henne större av att familjemedlemmarna bor nära varandra i samma stadsdel, då närheten möjliggör en daglig kontakt med både syskon och föräldrar.

Liksom i Shukris berättelse, är stödutbytet inom Fadumos familj delvis könsrelaterat. Vem som vänder sig till vem är på samma sätt som i Shukris utvidgade familj också beroende på i vilken generation och livsfas man befinner sig i och på vilken kunskap familjemedlemmarna har. Olika familjemedlemmar är viktiga i olika skeden i livet och på olika sätt. Enligt Fadumo har hennes mamma blivit viktigare för henne sedan hon fick barn, både vad det gäller praktiskt stöd med barnpassning och när det handlar om råd kring omsorg och barnuppfostran och andra familjeangelägenheter. Som äldsta syster fungerar Fadumo som personlig rådgivare för alla hennes yngre syskon, både när det gäller utbildningsfrågor och familjeproblem. Hon har

tidigare också utgjort ett stöd för modern, genom att agera som medförälder för sina yngre syskon.

Fadumos far var viktigare som rådgivare tidigare i hennes liv. Detta har förändrats efter det att fadern flyttat till Somalia. När det gäller råd kring problem som uppstått i yrkeslivet vänder sig Fadumo till sin syster, då hon är mer insatt i det svenska samhällssystemet än exempelvis modern. När det gäller vissa frågor väljer Fadumo bort modern, för att skona henne från vissa problem, och vänder sig istället till sin syster.

En av de intervjuade männen, Abdirizak, ger i sin berättelse också exempel på hur manliga och kvinnliga släktingar söks för olika typer av socialt stöd. Abdirizak har båda sina föräldrar boende i Sverige och för honom är det hans mamma och pappa som är hans främsta rådgivare. Modern är den han söker för råd kring frågor som rör barnen och för stöd i familjerelaterade problem, som när han och hans fru har bråkat. Faderns råd söker han när han skall ta olika beslut. Dessa beslut kan röra allt från vem han skall gifta sig med till vilken bil han skall köpa. Abdirizak säger att han inte tagit något viktigt beslut i livet utan att först rådgöra med sin far.

Det är framförallt modern som ger stöd med barnpassning, men även fadern kan passa hans son genom att ta med sonen på en utflykt in till centrala Göteborg. Det händer också att Abdirizaks yngre kvinnliga kusiner hjälper till med barnpassning. Det stödutbyte som sker mellan Abdirizak och hans föräldrar skulle kunna ses som en form av generaliserad reciprocitet, då föräldrarna utgör ett stöd för Abdirizak under tiden som småbarnsförälder, vilket kommer att återgäldas i ett senare skede i livet då föräldrarna kan komma att behöva praktiskt stöd från Abdirizak. Stödutbytet har också en balanserad karaktär då Abdirizak ger sina föräldrar praktiskt stöd i form av reparationer i hemmet, men också genom att kontakta myndigheter och beställa exempelvis tid hos en läkare. Stödutbytet mellan släktingar och mellan generationer kan därmed bestå av både en generaliserad och balanserad reciprocitet samtidigt.

Det är enligt mina intervjupersoners beskrivningar av sina släktrationer och vänskapsrelationer inte alltid möjligt att göra en strikt uppdelning mellan innehållet i en släktration och en nära vänskapsrelation. En syskonrelation kan exempelvis likna en vänskapsrelation. Den kan förutom normer om ett ömsesidigt ansvarstagande som följer med släktskapet också innehålla en ömsesidighet som bygger på liknande intressen, samma humor och sätt att se på världen, eller på liknande behov av stöd som en följd av

att befinna sig i samma livsfas. Ett sådant vänskapsförhållande beskriver exempelvis Fadumo mellan henne och hennes syster. På samma sätt som en släktrelation kan ha drag av en vänskapsrelation kan en vänskapsrelation ha drag av en nära släktrelation, genom att kärleken till en vän och tilliten till att en vän ger stöd kan närma sig intensiteten i ett förhållande till ett syskon. Vad som skiljer en släktrelation från en vänskapsrelation är att det finns fler personer i en släktrelation som har synpunkter på hur man ger sitt stöd. Detta innebär att det sociala kontraktet mellan två syskon ingår i ett större socialt familjekontrakt, där både föräldrar, andra syskon, barn och ofta även andra släktingar ingår. Detta familjekontrakt reglerar vem som förväntas få och ge vilket stöd, både inom och mellan generationer, i stunden och över tid. Det reglerar också vilket ansvar som bör tas av kvinnor respektive män. Förutom att förväntningarna på givande och tagande är köns- och generationsrelaterade, visar mina resultat på att man söker sig till den person som har den kunskap man efterfrågar. Jag ser ett socialt familjekontrakt som något förhandlingsbart och föränderligt och som något som påverkas av de förutsättningar som finns på de platser man lever och av de normer som förmedlas i de olika sociala världar och välfärdsregimer som familjemedlemmarna har sin tillhörighet i.

Vänner

De flesta beskriver att de har en eller två vänner som de har ett stödutbyte med och som är viktiga för dem. Tre personer säger att de inte har några nära vänner i Sverige, men däremot i andra europeiska länder, eller i Somalia. De närmaste vännerna som mina intervjupersoner har ett stödutbyte med, beskrivs av flera som bröder och systrar eller till och med som en mormor. När vänner beskrivs som släktingar tolkar jag det som om relationen innehåller en hög intensitet, d.v.s. höga förväntningar på ett givande och tagande av socialt stöd. När dessa vänskapsrelationer beskrivs är det tilliten i relationerna som understryks. Dessa vänner är personer som mina intervjupersoner litar på och som ställer upp för dem om de är i behov av stöd och som de själva ställer upp för på ett liknande sätt.

Vänskap kräver en viss insats i form av både tid och engagemang. Fadumo, som både är småbarnsförälder och äldsta dotter med flera yngre syskon, säger att hon inte har så mycket tid över för vänskapsrelationer. Förutom hennes arbete tar hennes två familjer som hon kallar dem, all hennes tid i anspråk. Hon har i denna livsfas inte heller något större utrymme för föreningsliv.

Ali, en av de intervjuade männen, beskriver att ömsesidiga vänskapsband kräver att man öppnar sin dörr för andra. Skulle han stänga sin dörr, aldrig

bjuda någon på mat och aldrig låna ut några pengar, så skulle han själv heller aldrig bli bjuden eller hjälpt när han är i behov av det. Ali har inte sina närmsta släktingar boende i Sverige och han har inte heller ansvar för utförandet av den dagliga praktiska omsorgen om sina barn. Detta innebär troligen att både hans behov och utrymme att öppna sin dörr för andra är större än för Fadumo, som har sina barn boende i samma hushåll och som har syskon, föräldrar och andra mer avlägsna släktingar boende i samma eller i närliggande bostadsområden.

För männen är de vänner som benämns som viktiga personer och som de har ett betydelsefullt ömsesidigt stödutbyte med i samtliga fall uppvuxna i Somalia. För kvinnornas del har de flesta vännerna som benämns som viktiga och som de har ett stödutbyte med, också sitt ursprung i Somalia, men också i Sverige, i ett annat land i Afrika eller i länder i Mellersta östern. För några män och kvinnor finns de vänner som benämndes som viktiga utanför Sverige.

För en kvinna och en man, som inte har några nära släktingar boende i Sverige, betyder den närmaste vännen eller vännerna som också har ett ursprung i Somalia allt. Detta innebär att intensiteten i deras vänskapsrelationer liknar den som tillskrivs en nära släktrelation. De beskriver båda en stor tillit till att de kan få det stöd de behöver och de gör allt för att ge det stöd som vännen behöver i sin tur. Tilliten bygger som jag ser det på att de har ett stort ömsesidigt behov av varandras stöd och på att de har tidigare erfarenheter av att ha ställt upp för varandra. Möjligen påverkas tilliten de känner också av att de har gemensamma referensramar till en informell trygghetsregim, där vänner och släkt är viktiga för överlevnaden.

Ali, berättar att han har en vän som kom till Sverige samtidigt som honom. Motivet till att ge ekonomiskt, praktiskt och känslomässigt stöd till denne vän är att vännen finns i hans hjärta och att det han gör för sin vän gör denne vän också för honom. Konkret kan stödet handla om att låna varandra pengar, om att bjuda varandra på mat, att låna ut sin bostad, flytta och måla om i varandras bostäder och att finnas där för varandra. De har dock inget utbyte när det handlar om barnpassning och råd kring barnuppfostran, vilket kan beror på att Ali inte har huvudansvaret för utförandet av den dagliga praktiska omsorgen om sina barn, då han är frånskild och barnen stadigvarande bor hos sin mamma.

Liksom i vänskapsförhållandet mellan Ali och hans vän är det svårt att urskilja en specifik typ av stöd som Amina, en av de kvinnor jag intervjuat,

och hennes väninna ger varandra. De är enligt Amina allt för varandra. Amina kände till väninnans familj redan när hon bodde i Somalia. Jag tolkar det som att intensiteten i relationen är hög, då hon beskriver väninnan som både en syster, mormor och vän på samma gång. Som jag ser det är det sociala stöd som man kan få från dessa tre typer av relationer olika till sin karaktär, vilket beskriver omfattningen och variationen på det stöd dessa väninnor ger varandra. De bor i samma stadsdel och träffas varje dag. Det praktiska sociala stödutbytet handlar om att passa varandras barn och att handla, städa och laga mat åt varandra vid sjukdom. De ger varandra känslomässigt stöd och bekräftar varandras vänskap i sin dagliga gemenskap under möten i varandras hem, i föreningslivet eller vid ett möte på café. Aminas andra viktiga väninna har också sitt ursprung i Somalia. Då hon, om än tillfälligt, har flyttat från Sverige är det relationen till den andra kvarboende väninnan som tas upp mer konkret. Detta exempel visar återigen på vikten av geografisk närhet för det kontinuerliga vardagliga praktiska stödutbytet. Även om Amina har kontakt med väninnan som flyttat till U.S.A. varje vecka via telefon och e-post, är det väninnan som finns på samma plats som framstår som mer viktig för tillfället.

Maryan har både sina syskon, svägerskor och pappa i Sverige. Även om hon beskriver dessa nära släktingar som viktiga personer är det främst hennes två viktigaste väninnor som hon har det största och mest varierande sociala stödutbytet med i vardagen. En av väninnorna är från Somalia och en från ett annat afrikanskt land. Dessa kvinnor passar varandras barn, lånar pengar av varandra, hämtar mat i varandras skåp när pengarna är slut, diskuterar frågor som rör män och barn och tar hand om varandra vid sjukdom.

Halimo har, förutom med sin syster som bor i en annan svensk stad, ett socialt stödutbyte med två av sina väninnor. En av väninnorna kommer från Sverige och en från Somalia. Halimo har träffat båda sina väninnor genom sina före detta arbetsplatser och de bor alla i olika stadsdelar i Göteborg. De har kontakt via telefon varje vecka och träffas också regelbundet ute på ett café. Halimo träffar inte dessa väninnor samtidigt utan var för sig och de skulle därför kunna sägas ingå i ett löst sammansatt nätverk utan inbördes relationer.

När Halimo beskriver dessa relationer och varför de är viktiga trycker hon på att hon kan lita på dessa väninnor och på att de har något gemensamt. Med väninnan från Somalia delar hon att vara ensamstående mamma och med väninnan från Sverige säger hon att personkemin mellan dem stämmer

– att de har lätt att öppna sig för varandra. De har alla barn i samma ålder och stödet Halimo får är en bekräftelse på att de problem som hon tampas med inte är unika, då väninnorna upplever liknande problemsituationer i förhållande till sina barn. Med dessa väninnor får Halimo både råd och känslomässigt stöd vid olika problemsituationer. I gemenskapen med dessa väninnor skulle man kunna säga att Halimo blir bekräftad som tonårsmor. Det framstår som om hennes och dessa väninnors relationer är ömsesidiga. Halimo har varit ett särskilt stort stöd för väninnan från Somalia. Halimos stöd till denna väninna handlar delvis om att vara en länk eller brobyggare (Putnam & Goss, 2002) till formella stödpersoner i det svenska samhället. Detta skedde både när väninnan hade problem i sin familj, då Halimo förmedlade kontakt till en psykolog, och när samma väninna hade problem på sin arbetsplats och Halimo förmedlade kontakt till en facklig representant. Halimo har också fungerat som en språklig länk, genom att hon tolkat för sin väninnas räkning.

När Halimo umgås med sin väninna från Sverige kan det handla om att gå hem till varandra på fest, gå på café eller göra någon annan gemensam fritidsaktivitet ihop. Denna väninna ser jag som en länk för Halimo till det svenska samhället, på samma sätt som Halimo utgör en länk för sin väninna från Somalia. Skillnaden är att Halimos väninna med ursprung i Sverige utgör en länk till ett informellt socialt nätverk och fler vänskapliga kontakter med infödda svenskor, medan Halimo utgör en förmedlande länk till ett formellt professionellt socialt nätverk för sin somaliska väninnas räkning.

Farah har förutom sina bröder flera vänner i Sverige, som också kommer från Somalia och som kom till Sverige ungefär samtidigt som honom i slutet av 1980-talet. Några av dessa vänner studerade tillsammans med Farah i ett östeuropeiskt land. Det var med hjälp av en av dessa vänner som Farah tog sig till Sverige. Vänskapskontrakten med dessa vänner bygger på en längre gemensam historia av olika former av stödutbyten. Dessa vänner beskrivs av Farah som bröder och som Farahs rådgivare. Farahs beskrivning av sitt sociala nätverk av nära och betydelsefulla vänner framstår som något större än för mina övriga intervjupersoner.

I Farahs berättelse blir det väldigt tydligt att han söker åtminstone praktiskt stöd från de vänner som finns att tillgå på den plats han för tillfället befinner sig på. Efter en intervju med Farah i London år 2006 har han genom vår kontakt via e-post meddelat, att han åtminstone tillfälligt återvänt till Somalia. När han bodde i Göteborg var det framförallt hans bröder som han hade ett praktiskt stödutbyte med. De flesta vänner som Farah beskrev som

betydelsefulla hade han känt under lång tid och samtliga har sitt ursprung i Somalia. Själv brukade han hjälpa en av dessa svensksomaliska vänner boende i Göteborg med dataproblem. När han befann sig i Göteborg försökte han tillbringa tid med en vän som också bodde granne med honom. Denne vän och granne beskrevs som viktig för honom, då Farah i gemenskap med denne vän fick bekräftelse på en del av sin identitet, då denne vän tidigare i livet delat en specifik social värld med Farah bestående av ungdomsåren och gymnasietiden i Somalia. Under sin studietid på en annan ort i Sverige etablerade han en ny vänskapskontakt, via ett café där somalier brukar träffas på denna studieort. Dessa två män gav varandra socialt stöd i form av en delad gemenskap och råd under sina studier. Sättet på vilket han träffade denne vän visar på hur speciella träffpunkter för somalier kan generera vänskapsband, när man som Farah flyttade till en ny stad. Det somaliska nätverkens betydelse för att skapa nya bekantskaper hos nyinflyttade tas även upp av Niklassons (1997) intervjustudie med somaliska familjer i Stockholm.

Vissa av mina intervjupersoner har fler betydelsefulla vänskapsrelationer än andra. De flesta vännerna som de beskriver som viktiga och som de har ett stödutbyte med har sitt ursprung i Somalia. Kvinnorna har även ett stödutbyte med vänner som har sitt ursprung i Sverige och i andra länder. För vissa framstår det som om vännerna träder in som ersättare, när de inte har några nära släktingar i Sverige. Andra har både nära släktingar och nära vänner som betyder mycket för dem. De vänner som beskrivs som viktiga utgör på något vis ett stöd för mina intervjupersoner, eller har tidigare utgjort ett betydande stöd för dem. Detta betyder att det finns en tillit till att de kan utgöra ett stöd även i framtiden. Liksom Peter Blau (1964:94) antyder mina resultat att intensiteten eller tilliten till att man kan få stöd från en vän är ett resultat av en process, där tilliten till ett ömsesidigt givande och tagande byggs upp över tid. Detta innebär att sociala vänskapskontrakt utvecklas mellan personer som träffas regelbundet och under tillräckligt lång tid för att en ömsesidig tillit skall kunna utvecklas. Detta förklarar varför de vänner som mina intervjupersoner har ett stödutbyte med är personer som de känt under en längre tid och som de tillbringat mycket tid med under sina studier och ungdomsår, i sitt arbetsliv, föreningsliv eller genom att de bott i samma grannskap. Vänskapskontrakten, som måste förvärvas över tid, skiljer sig därmed från släktskapskontrakten som i sig själva innehåller normer om ett givande och tagande (Mitchell, 1969).

Grannar

Flera intervjupersoner tar upp vikten av att ha kontakt med sina grannar. Deras motiv till att ha kontakt med grannar är att inte bli socialt isolerade, att kunna låna lite mjölk om affären är stängd eller att kunna få barnpassning om ett tillfälligt behov av detta skulle uppstå. Vilka grannar mina intervjupersoner har ett stödutbyte med påverkas av vilka som ingår i deras potentiella sociala nätverk av grannar. Detta potentiella sociala nätverk av grannar är enligt mina resultat både tillskrivet och förvärvat (Gunnarsson, 2000).

Flera av mina intervjupersoner har flyttat till det område som de bor i, eller inom det området där de bor för att komma närmare släktingar och vänner, vilka de kan ha ett socialt stödutbyte med på olika sätt. Man skulle kunna säga att flera själva har förvärvat sitt sociala nätverk av grannar och medverkat till konstruktionen av det Sören Olsson m.fl. (1997) kallar etnisk och släktbaserad grannskapsgemenskap. Den icke släktbaserade somaliska grannskapsgemenskapen nämns främst av några av männen som ingår i min studie. Dessa män har endast ett utbyte med grannar som liksom dem har sitt ursprung i Somalia.

Det potentiella sociala nätverket av grannar är i hög grad också tillskrivet, då valet av bostadsområde i något av Göteborgs förortsområden för några handlade om att det inte var möjligt att finna en bostad mer centralt, att det inte fanns tillgång till större lägenheter i andra mer centrala bostadsområden samt på att de, som i en familjs fall, inte tilläts köpa en bostadsrätt i ett "svensktätt" bostadsområde. Detta trots att familjen bjöd över högsta budet och bostaden inte blev såld. Att mina intervjupersoner bor i vissa av Göteborgs förorter beror alltså inte endast på att vänner och släktingar bor där, utan på att det var där det var möjligt att få en bostad. Sören Olsson med flera (2005:49-50) beskriver några av de förorter som mina intervjupersoner bor i som bostadsområden, vilka under 1970-talet började avfolkas p.g.a. varvskris och utflyttning till nybyggda småhus. Denna avbefolkning gjorde att flyktingar som kom till Sverige under 1990-talet från bl.a. Somalia, före detta Jugoslavien, Iran, Irak, Turkiet, Libanon och Palestina bosatte sig i dessa förorter, då det var där det fanns lediga lägenheter (Olsson m.fl., 2005:49-50).

De grannar som mina intervjupersoner har ett socialt stödutbyte med har i samtliga fall utländsk bakgrund och i de allra flesta fall kommer dessa grannar från Somalia. Undantagen utgörs av två kvinnor, vilka båda beskriver ett stödutbyte med grannfamiljer som har en bakgrund i andra

länder än Somalia. Skälen till att stödutbyten främst sker med grannar som har somalisk bakgrund är delvis att mina intervjupersoner självmant har sökt sig till bostadsområden där deras släktingar och vänner från Somalia bor, men också att det var i bostadsområden där andra med somalisk bakgrund bor som det var möjligt att få en bostad. Möjligen motverkar den etniska sociala organisationen, som beskrivs av Olsson med flera (2005:89) i vissa av Göteborgs förorter, möjligheten och motiven till att inleda relationer med grannar som har en annan etnisk bakgrund. En möjlig förklaring till varför människor främst organiserar sig inom dessa etniska grupperingar, förutom att de känner varandra och talar samma språk, är att ett upplevt utanförskap och en känsla av att inte bli insläppt bland personer som inte har samma bakgrund stärker den etniska tillhörigheten och sociala organisationen ytterligare.

Fyra av kvinnorna beskriver att deras närmaste släktingar och vänner som de har ett stödutbyte med, bor i samma bostadsområde och i några fall i huset bredvid. Genom att vissa av grannkontakterna också är nära släktingar och personer som mina intervjupersoner uttryckt att de har ett omfattande stödutbyte med, kan dessa relationer beskrivas som *multiplexa* (Mitchell, 1969) då de både är grannar och släktingar. Att ha sina släktingar, vänner och landsmän och landskvinnor från Somalia som grannar innebär därmed ett dagligt bekräftande av släktskap och den gemensamma referensram som de delar med andra som har vuxit upp i Somalia. Fadumo, beskriver exempelvis att närheten till släktingar innebär ett ökat ansvar för henne som individ. Detta ansvar upplevde hon inte lika tydligt när hon under studietiden var bosatt på en annan ort. På denna ort var hon mer anonym och blev inte bekräftad som någon som hade en viss position som släkting och somalier.

Daud, en av de intervjuade männen, beskriver ett socialt stödutbyte inom en grupp av somaliska män som bor i samma område, men också inom en grupp av män som besöker samma somaliska förening. Att ingå i denna somaliska gemenskap, innebär enligt Dauds beskrivning att man ställer upp för varandra när någon i nätverket behöver praktisk hjälp med att exempelvis flytta eller bli hämtad med bil. Detta praktiska stödutbyte ser jag som ett uttryck för en generaliserad reciprocitet (Finch & Maison, 1993), då förväntningarna om ett ömsesidigt givande och tagande är riktat mot en grupp av män och grannar snarare än mellan Daud och en specifik individ. Daud beskriver också hur han själv tillsammans med andra män från Somalia försöker medla, när det uppstår en konflikt mellan mannen och hustrun i grannfamiljer med somaliskt ursprung. Det sker enligt Daud också ett ömsesidigt tillrättavisande av varandras barn mellan grannar från

Somalia. Abokor nämner också grannar med somalisk bakgrund som grupp snarare än som individer, vilka kan vara behjälpliga när man exempelvis ska flytta.

Tre av männen nämner också att de har ett ömsesidigt utbyte i form av barnpassning, med en specifik grannfamilj med somaliskt bakgrund som har barn i samma ålder. Förutom att dessa grannar har ett gemensamt ursprung befinner de sig också i samma livsfas och har därmed ett liknande behov av praktiskt socialt stödutbyte, vilket därmed skulle kunna betecknas som en balanserad reciprocitet.

Det är som tidigare nämnts endast två kvinnor som uppger att de har ett stödutbyte med grannar som inte är släkt och som kommer från andra länder än Somalia. Båda dessa kvinnor har också sina släktingar boende i närheten. Båda kvinnorna beskriver de icke-släktbaserade grannkontakterna som viktiga för att motverka social isolering. Shukri söker aktivt social gemenskap och ett socialt stödutbyte med sina grannar från före detta Jugoslavien och från ett land i Latinamerika, för sina barns skull. Shukris motiv till att upprätta ett stödutbyte med sina grannar är att barnen inte skall bli rädda för andra människor i samhället och för att de skall lära sig att det finns andra människor som är goda och som de kan ha en givande och tagande relation med, förutom deras morbröder, ingifta mosttrar och kusiner. Maryan beskriver ett vardagligt stödutbyte med en kvinna från ett annat afrikanskt land än Somalia och med en kvinna från ett latinamerikanskt land. Maryan och hennes närmaste grannar träffas varje vecka och har en form av informellt ekonomiskt stödutbyte, genom att låna varandra mat, och de har ett utbyte i form av gemenskap genom att komma in och dricka te hos varandra.

Social grannskapsgemenskap bygger som jag ser det på ett gemensamt socialt kontrakt, där båda parter måste vara villiga att ingå. Blir man inte insläppt är det svårt att motverka social isolering genom att dricka te hos sina grannar. Amina som bor i ett flerfamiljshus i ett mer ”svensktätt” område och som har upplevt att hennes grannar stängt sina dörrar när hon varit på väg ut, säger att det är svårt att ha grannar i Sverige. Vid behov av att låna lite mjölk söker sig Amina istället till ett närliggande hus, där en av hennes bästa väninnor bor. Hennes väninna kommer också från Somalia och har varit Aminas vän sedan många år. Att Aminas grannar stänger sina dörrar skulle kunna tolkas som något typiskt svenskt, men också som en rasistisk handling, där grannarna sätter gränser mot personer som de inte anser vara svenskar. Handlingen att stänga sin dörr, kan både konkret och symboliskt

också tolkas som ett modernt och urbant fenomen, där offentligt och privat liv är skilda åt och där man inte längre är beroende av sina grannar för att överleva. Detta beskriver Olsson med flera (1997) som ett förborgerligande av människors liv. Hemmet ses ur detta perspektiv som en frizon, där man får vara i fred från offentlighetens brus. Amina beskriver på ett liknande sätt att man inte behöver sina grannar i Sverige. Detta beskriver hon som en kontrast till den nödvändiga funktion som grannar hade i Somalia:

Det är mycket viktigt både grannar och släkt. Det är ens skyldighet liksom och se hur grannen har det faktiskt. Om inte en [granne] öppnar dörren [på] en halv dag eller någonting jag måste kolla om de lever eller vad gör de, har de ätit. Det är inte så att vi är släkt, det är bara grannar.

[...]

Och det blir på din tur [grannarna gör samma sak för dig] också, de kommer och ser hur du har det, det är ingen som, ingen myndighet eller ingen som är inblandad utan de är där borta.

Jag tolkar Aminas beskrivning av grannarnas ömsesidiga stödutbyte i Somalia som att de är mer beroende av varandra där, då det inte finns någon välfärdsstat som tillgodoser medborgarnas sociala och ekonomiska trygghet. Motivet till att ingå i ett ömsesidigt socialt stödutbyte mellan släktingar, grannar och vänner handlar i den informella trygghetsregimen eller den otrygga regimen (Gough, 2004) som Somalia utgör ett exempel på, om att tillgodose en del av de stödfunktioner som i Sverige tillförsäkras av välfärdsstaten. I en situation där det inte finns någon välfärdsstatlig regim och där man är mer beroende av sitt informella sociala nätverk både ekonomiskt och praktiskt, skapas det enligt Aminas citat ovan ett informellt normsystem, bestående av ömsesidiga rättigheter och skyldigheter mellan släktingar, grannar och vänner. Villkoren inom det samhälleliga sociala kontraktet mellan staten och dess medborgare torde därmed ha en inverkan på graden av intensitet i de informella sociala kontrakten.

Sören Olsson m.fl. beskriver i sin ovan nämnda studie om grannars inställning till granngemenskap i olika förortsområden i Göteborg, till skillnad från Aminas beskrivning av ett nödvändigt ömsesidigt beroende mellan grannar i Somalia, en önskan om ett ömsesidigt oberoende i form av tydliga gränsmarkeringar gentemot fenomen som öppna dörrar och kaffemostergemenskap. Gränssättningen och önskan om oberoende är dock inte entydigt, då det samtidigt finns en önskan om en svag gemenskap hos intervjupersonerna i Olssons studie. Denna svaga gemenskap motiveras av att en viss grannkontakt är viktig att ha om det skulle uppstå en akut

nödsituation och om det skulle hända dem någonting. Det ges i samma studie också exempel på specifika gemenskaper som uppstår mellan barnfamiljer, inom etniska grupperingar och släkter och på specifika platser som omger en viss typ av bebyggelse. Dessa resultat visar därmed att välfärdsstatens trygghetssystem inte omfattar allt. För att känna sig trygg behöver man åtminstone tillgång till en svag gemenskap i det område där man bor.

Aminas kontakt med sina grannar består inte heller endast av stängda dörrar. Trots att Amina säger att hon inte har något socialt stödutbyte med sina grannar, nämner hon att det händer att hon och några av grannarna dricker kaffe tillsammans i bersån om sommaren. Ett liknande exempel på svag bersågemenskap beskrivs också av Olsson m.fl. som förekommande bland några av de boende i vad de benämnt som de lägre folkhemshusen.

Sammanfattningsvis utgör det icke-somaliska grannskapsutbytet ett undantag i mina intervjupersoners berättelser. Ingen uppger ett stödutbyte med en granne med svensk bakgrund. Utanför den egna släktgemenskapen och vänskapsbanden, bestående av relationer med hög intensitet, beskriver ett par av männen en mer generaliserad reciprocitet inom ett svagare etniskt nätverk (Hylland Eriksen, 1993:59-61), av framförallt män med somaliskt ursprung. Några män beskriver också en balanserad reciprocitet i form av ett utbyte av barnpassning med en specifik grannfamilj med somalisk bakgrund, som varken betecknas som en nära släkting eller en nära vän. Endast två kvinnor beskriver en balanserad reciprocitet i form av ett utbyte av olika former av familjestöd mellan dem och deras icke-somaliska grannar, vilka varken är släkt eller nära vänner.

Brobyggare i det svenska samhället

Mina intervjupersoner är både mottagare och givare i vad jag har benämnt en brobyggprocess, i riktning mot tillgång till ökad makt och ekonomiska resurser i det svenska samhället¹³. Enligt mitt sätt att se det består denna process av två faser. Mina intervjupersoner är framförallt givare i den första fasen och mottagare i den andra fasen. Stödet som ges i den första fasen av processen är exempelvis information om hur samhället fungerar och praktiskt stöd med att kommunicera med viktiga myndighetspersoner, innan man själv har tillgång till det svenska språket. De personer som mina intervjupersoner utgör ett sådant stöd för, är framförallt andra män och

¹³ Denna brobyggprocess skulle också kunna ses om en del i en integrationsprocess i det svenska samhället. Jag har dock undvikit att använda integrationsbegreppet, då detta är ett politiskt laddat begrepp som kan definieras på flera olika sätt.

kvinnor som migrerat från Somalia. Dessa kan ingå bland de starka banden i den närmaste kretsen av släkt och vänner, men de kan också tillhöra de svagare banden i form av exempelvis föreningsmedlemmar, grannar eller studenter, som de träffar i sin roll som lärare.

Som jag ser det har de personer som jag har intervjuat passerat första fasen i brobyggprocessen. Fadumo och Amina beskriver exempelvis att de själva söker den information de behöver från en specifik myndighet genom att ringa ett telefonsamtal eller genom att söka informationen via Internet. Vad mina intervjupersoner söker i brobyggprocessens andra fas, är brobyggare som kan ge dem mer specifik information om hur de exempelvis startar och driver en förening eller ett företag, eller kring hur de skall hantera en konflikt med arbetsgivare och arbetskamrater. De är också behjälpta av personer som kan rekommendera dem vidare till nya arbeten. Jag kommer nedan att ge exempel på hur mina intervjupersoner i huvudsak ger stöd till andra svensksomalier som befinner sig i den första fasen i brobyggprocessen och hur de själva söker och erhåller stöd av framförallt icke-somalier inom den andra brobyggfasen.

Brobyggprocessens första fas

Flera av mina intervjupersoner beskriver hur de fungerar som brobyggare för sina landsmän från Somalia. Denna brobyggfunktion kan innefatta att ge praktiskt socialt stöd till släktingar och andra personer med somalisk bakgrund som inte själva kan svenska språket, med att kontakta sina socialsekreterare, överklaga beslut som tagits av socialtjänsten, boka tid hos läkare, ringa migrationsverket eller någon annan myndighet eller fylla i blanketter som skall lämnas till en myndighet. Särskilt två intervjupersoner beskriver hur de används av sina somaliska landsmän för dessa ändamål, vilket enligt dem kan bli betungande då de har svårt att sätta gränser mot denna form av enkelriktat stödbehov.

Maryan beskriver sig själv som en telefonkatalog, då andra somalier ständigt kontaktar henne för att få reda på vem de ska vända sig till. Abdirizak beskriver att han under sitt arbete som lärare för vuxna knappt hinner ta rast, då efterfrågan av hans praktiska stöd med att ringa telefonsamtal till myndigheter och fylla i blanketter är stort. De svaga länkarna kan enligt dessa exempel snarare utgöra en börda än den styrka som enligt Granovetter (1973) karaktäriserar de svaga länkarna. Tillsammans med andra åtaganden var givandet av stöd till de svaga länkarna en bidragande orsak till att Maryan blev sjukskriven och fick diagnosen ”utbrändhet”.

Ytterligare exempel på hur mina intervjupersoner utgör ett socialt stöd för sina svaga nätverkslänkar med somalisk bakgrund, är det stöd som de ger i föreningslivet. Shukri beskriver sig själv som en resurs för en somalisk kvinnoförening som hon är medlem i, då hon har kunskaper som föreningen kan dra nytta av. Abokor fungerar också som ett stöd för andra föreningsmedlemmar, men har mer av en personlig mentorsroll för några av de unga män med somalisk bakgrund som deltar i föreningens aktiviteter.

Givande av stöd sker också från mina intervjupersoner till deras nära relationer. Halimo har exempelvis förmedlat kontakt mellan sin närmaste väninna, som också kommer från Somalia, och en facklig representant när väninnan hade problem på sin arbetsplats. Halimo har även förmedlat kontakt till en psykolog när samma väninna hade problem i sin familj. Shukri har genom sina egna kontakter i arbetslivet förmedlat arbete till både sin svägerska och en väninna med somalisk bakgrund. Det framstår i Shukris berättelse som om hon varit dessa kvinnors första länk till arbetsmarknaden. Väl inne på arbetsmarknaden kommer dessa kvinnor likt mina intervjupersoner, i kommande exempel från brobyggjarprocessens andra fas, förhoppningsvis att bli länkade vidare till nya arbetstillfällen.

Brobyggjarprocessens andra fas

Följande exempel visar på brobyggjarprocessens andra fas, som består av det stöd som mina intervjupersoner erhåller från sina svaga länkar, bestående av personer som har en svensk bakgrund eller som har sitt ursprung i ett annat land än Somalia. Dessa personer har mina intervjupersoner träffat genom sitt arbetsliv eller föreningsliv.

Abokor beskriver ett aktivt informationsutbyte med en man med svenskt ursprung, som är delaktig i samma paraplyorganisation som han. Denne man har under ett flertal år funnits med som rådgivare för Abokor när det gäller frågor kring hur svenskt föreningsliv fungerar. Dessa män har utöver de råd som Abokor får, ett ömsesidigt utbyte kring sitt gemensamma intresse av att bygga upp Somalia. Abdirizak beskriver sin nuvarande chef som en person som kan ge honom information om det svenska samhället. Även några av kvinnorna som intervjuats beskriver att de har fått kontakt med personliga rådgivare, via sitt multietniska föreningsliv eller arbetsliv. Shukri beskriver särskilt en kvinna med svensk bakgrund som är medlem i samma förening som hon och som gett råd kring arbetsrättsliga frågor, och ytterligare en kvinna som förmedlat arbete när hon var arbetslös. Shukri beskriver den multietniska föreningen som hennes länk till det svenska samhället. Maryan nämner särskilt en svenskfödd kvinna som är delaktig i

samma multietniska förening som hon, som en viktig förebild. Dessa kvinnor har också ett ömsesidigt utbyte genom bådars engagemang i föreningen. Halimo beskriver att hon fått stöd i arbetsrättsliga frågor av en före detta arbetskamrat. Maryan beskriver också hur hennes tidigare arbetsgivare gett henne stöd i det jag benämnt som den första brobyggjarfasen, genom att vara hennes länk till att förstå det svenska språket och hur det svenska samhället fungerar. Hennes nuvarande arbetsgivare, i vad jag ser som en andra fas i brobyggjarprocessen, länkar henne ständigt vidare till nya arbetstillfällen.

Att tidigare arbetsgivare har fungerat som länkar till nya arbetstillfällen tas upp av både Maryan, Abdirizak och Daud. För att få ett första arbete beskrivs framförallt den egna förmågan att söka arbete och det etniska vänskapsnätverket av somalier ha haft betydelse. Sitt första jobb fick Maryan genom att hon fick råd om hur hon skulle ansöka om arbete, av en väninna som också kommer från Somalia. Maryans andra arbete fick hon också med hjälp av en vän från Somalia, som gav henne tips om ett ledigt arbete. Daud fick på ett liknande sätt sitt första arbete genom att bli rekommenderade av en vän från Somalia. Abdirizak fick sitt första arbete genom att själv skriva en ansökan, men har därefter fått arbete genom att bli rekommenderad av sina kontakter i sitt multietniska föreningsliv och genom att vara igenkänd och bli rekommenderad av en tidigare lärare. Även Shukri fick sitt första arbete genom att själv ta kontakt med sin arbetsgivare.

De svaga multietniska länkarna inom yrkeslivet och föreningslivet verkar framförallt vara viktiga som förmedlare av arbete när man väl är inne på arbetsmarknaden. För att få tillträde överhuvudtaget framstår den egna förmågan att söka ett arbete och förmedlingen via de egna både starka och svaga vänskapsbanden med somalisk bakgrund, som mest betydelsefullt. Christina Bækkelund Jagd (2004) har i en kvalitativ studie intervjuat fyrtio dansksomalier om deras strategier för att få arbete i Danmark. Resultaten visade att de som var aktiva i sitt arbetssökande var de som hade vänner eller professionella kontakter med dansk eller somalisk bakgrund, som själva hade arbete. Dessa kontaktpersoner hade genom att tro på intervjupersonernas förutsättningar att få ett arbete och genom att beskriva hur man söker arbete i Danmark, medverkat till en internalisering av en känsla av att det är möjligt att få arbete samt till en internalisering av en specifik dansk jobbsökarstrategi (Bækkelund Jagd, 2004). Liksom mina resultat visar Bækkelund Jagds resultat på vikten av att ha ett nätverk bland både somalier och andra nationaliteter som kan ge information om hur man söker arbete, men som också kan förmedla arbete eller inge hopp om att det är möjligt att få ett arbete. Sammanfattningsvis kan man säga att de

svaga bandens styrka när det gäller att förmedla arbete och information som kan leda till ökad makt och resurser i det svenska samhället, beror på dess sociala kapital (Anthias, 2007). Består det sociala nätverket främst av personer som är arbetslösa och inte har någon kunskap om hur man söker arbete i Sverige, utgör det ingen styrka när det gäller förmedling av arbete.

De formella sociala kontrakten

De personer som jag har intervjuat har precis som alla föräldrar bosatta i Sverige rätt att ta del av olika former av stöd som erbjuds genom den svenska socialpolitiken. Samtliga mina intervjupersoner har passerat, det Eva Franzéhn (2003) i sin avhandling benämner ”välfärdsstatens väntrum”. De har med andra ord fått tillgång till det ekonomiska stödsystem inom det svenska socialförsäkringssystemet som bygger på att man haft en inkomst på arbetsmarknaden och som medför att man inte endast är hänvisad till ett marginellt skydd vid arbetslöshet, sjukdom och föräldraskap.

Nedan kommer jag att behandla mina intervjupersoners sociala kontrakt med välfärdsstatens formella stödsystem, i form av deras relationer med olika professionella hjälpare.

Välfärdsstatens förlängda arm

I de flesta fall då mina intervjupersoner uppger att de har, eller har haft, kontakt med professionella myndighetspersoner, förutom vid läkarbesök och mödravård, har dessa kontakter aktualiserats i samband med att de inte kunnat försörja sig via arbetsmarknaden. Professionella personer som de då fått kontakt med, eller tvingats att ha kontakt med, är arbetsförmedlare, socialsekreterare, flyktingsekreterare, psykologer, läkare och kuratorer. Dessa personer har direkt eller indirekt varit viktiga för att intervjupersonerna skall kunna trygga sin försörjning via försörjningsstöd, A-kassa, sjukpenning eller sjukpension. Dessa relationer kan betraktas som enkelriktade, vilket framförallt innefattar en asymmetrisk stöd- och maktrelation. De professionella förväntas ha en stödjande funktion, men utgör samtidigt en form av mikromakt, som i sitt yrkesutövande banar vägen för välfärdsstatens disciplinering (Järvinen & Mortensen, 2005:11) av sina medborgare. Den moraliska disciplineringen innefattar, som jag ser det, att arbeta för att så många som möjligt ska bidra till både sin egen och samtliga invånare i välfärdsstatens välfärd. De professionella är därmed den strukturella maktens förlängda arm. Denna makt består i att den person som får råd och vägledning riskerar att utsättas för sanktioner, om råden inte används som ett medel för att öka den individuella kapaciteten att bidra till den gemensamma välfärden genom lönearbete. Ur ett svenskt socialpolitiskt

perspektiv står varje bidragstagare i moralisk skuld till hela välfärdsstaten, vilket enligt Shukri kan upplevas som skamkänslor:

Jag skämdes nästan att någon annan försörjde mig faktiskt, allvarligt. Jag tänkte, jag längtar efter när jag ska jobba [...]

Jag skrev i min dagbok då, jag skrev att om ett år ska jag kunna försörja mig. Om ett år ska det [vara] jag som skall försörja mina barn. Jag skrev faktiskt så. [...] Jag har skrivit så här: ”Jag är tacksam mot svenska folket, att de tog hand om mig de här åren. Men jag vill inte vara i underläge. Jag vill inte att de skall tycka synd om mig. Jag är precis som dem och jag vill vara en medborgare som betalar skatt, som medverkar samhället, som gör något med samhället”. Så jag hade känslan att jag måste betala tillbaka och vara med, men samtidigt också måste [de] acceptera mig.

Skulden som beskrivs av Shukri är ett tecken på hur samhällets stöd inte är villkorslöst, utan att det formella sociala kontraktet innefattar både ett givande och tagande. Givandet handlar för den enskilde om att efter bästa förmåga själv bidra till samhällets gemensamma välfärd genom att arbeta och betala skatt, eller att ingå i utbildning eller andra arbetsförberedande åtgärder som på sikt kan leda till lönearbete. Shukri uttrycker i citaten ovan också en orättvisa över att inte kunna få ett arbete och återbetala skulden tillräckligt snabbt. Motivet till att utbilda sig och söka arbete är alltså inte enbart försörjning, utan också en önskan om att bli socialt accepterad som en medborgare som gör rätt för sig genom att leva upp till den generella välfärdsstatens institutionella reciprocitetskrav, eller med Meads (1976) uttryck den generaliserade andres förväntningar. Att Shukri upplever skuld innebär enligt min tolkning att hon har internaliserat den svenska välfärdsstatens reciprocitetskrav i sitt själv.

För Daud visade sig samhällets sanktioner för en utebliven reciprocitetshandling genom arbetsförmedlarens indragning av hans A-kasseersättning. Daud sökte sig till arbetsförmedlingen efter det att ett projekt som han arbetat i gått i konkurs. Dauds förväntan på arbetsförmedlaren som vägledare införlivades dock inte:

Och de [projektet] har gått i konkurs och jag gick till arbetsförmedlingen och han kallade mig direkt efter två dagar. Det var lite konstigt, två dagar. Jag gick dit och han kallade mig efter tre dagar [igen]. Jag gick inte dit. Och han stängde hela min A-kassa. [Då] sa jag: ”varför?” [Arbetsförmedlaren]: ”Du har inte kommit till mig.” [Daud]: ”Ska jag komma till dig varje vecka, två, tre gånger?” [Arbetsförmedlaren]: ”Du är skyldig att komma hit varje dag, varför är du så arg på mig?” [Daud]: ”För att om man slutar jobbet, då ger man lite utrymme till den personen som har slutat, man skulle ge honom en vägledning. [...] Du har inte gett mig någon vägledning, du kallar mig bara. Varför?” Och det har blivit lite, och chefen kom ut och det var många

som kom ut och han ville gå från kontoret. Han gick och jag [har] ropat efter honom. Jag skrek efter honom och tillslut de [personer anställda på arbetsförmedlingen] har hjälpt mig [och sa]: ”Du ska träffa någon annan, sluta med det här tjetet.”

Charlotte: Så det löste sig?

Daud: Ja det löste sig.

Citatet ovan visar på de professionellas dubbla roll, som dels de goda och yrkeskunniga som är till för att ge medborgarna socialt stöd i form av råd och vägledning och dels deras roll som den strukturella välfärdsstatens förlängda arm och moraliska granskare. Ovanstående citat beskriver en tillitsförlust i relationen mellan Daud och hans arbetsförmedlare. När Daud inte lever upp till arbetsförmedlarens förväntningar på en lydlig arbetssökande som skall infinna sig så fort arbetsförmedlaren kallar, blir han bestraffad genom att A-kasseersättningen dras in. Detta är ett exempel på socialpolitikens genomförande på en mikronivå (Carsten, 2005). Liksom Nanna Mik Mayer (2005:109) skulle man kunna säga att socialarbetarna i enlighet med Goffmans tolkning i boken ”The presentation of self in everyday life”, automatiskt eller tvångsmässigt intar speciella roller enligt en viss socialpolitisk kultur, samt att klienterna tvingas att inta vissa roller för att få tillgång till nödvändiga resurser. Daud motsätter sig dock den professionella makten, som Järvinen & Mortensen (2005) med hjälp av Bourdieus begrepp symboliskt våld beskriver som en hjälparens makt, som inte själv ser sig som utövare av makt. Denna osynliga makt kan dock endast utövas så länge klienten har en tillit till att den vill väl och därför följer de instruktioner som den professionella hjälparen ger. När Daud misstror intentionen i arbetsförmedlarens stöd och undviker att följa de instruktioner som anvisats, sätts den asymmetriska maktrelationen i obalans. Denna motmaktshandling från Daud besvaras med bestraffning och den asymmetriska maktrelationen är därmed återställd. Genom att Daud ifrågasatte den bestraffande handlingen inför både arbetsförmedlaren och dennes kollegor, återtog han en del av makten och man kan i denna situation fråga sig vem som hade mest makt. Enligt mitt sätt att se det förlorade den professionella handläggaren makt, när hans professionalitet blev offentligt ifrågasatt. Att Dauds klagomål resulterade i att han fick byta handläggare och fick tillbaka sin A-kassa visar på att makten i relationen mellan den professionella och klienten i detta fall inte endast utövades från ett håll.

Två kvinnor uppgav att de sökt professionell rådgivning som inte var direkt förknippad med försörjning. Ingen av dem upplevde att råden var till hjälp. Dessa råd handlade för den ena kvinnan om familjerådgivning i samband

med en separation och för den andra kvinnan om råd som efterfrågades hos en barnsjuksköterska på barnavårdscentralen. När Fadumo bad om råd hos barnavårdscentralen fick hon höra att det var hon själv som förälder som fick bestämma hur hon skulle ta hand om sitt barn och att det inte fanns något rätt eller fel. Vad Fadumo efterfrågade var dock inte stöd i att ta egna beslut, utan råd som kunde medverka till att utöka hennes egna kunskaper och beslutsunderlag.

De professionella personer som upplevts som stödjande, är de som bemött mina intervjupersoner som individer och som tagit dem på allvar genom att lyssna på deras berättelse och uppmuntrat dem. Dessa har, enligt mitt sätt att se det, överträtt gränsen för en strikt enkelriktad professionell relation och har drag av de relationer som Trulsson och Hedin (2004) benämner de professionella vännerna. Dessa relationer har förutom den professionella delen av relationen också inslag av informell vänskap. Shukri beskriver nedan hur hon själv uppmuntrat sin arbetsförmedlare att överträda den strikt professionella gränsen:

Shukri: [...] Jag får säga som det är [till arbetsförmedlaren]: ”Nu vet jag så här lite och jag undrar i ditt yrke, vad kan du hjälpa mig med? Nu sitter du här, vad kan du hjälpa mig med tror du?” Och så sa jag också tydligt till honom: ”Och så din personliga åsikt betyder också något för mig, så du får gärna säga din personliga åsikt, inte bara begränsa dig”. För ibland är det jobbigt om människorna begränsar sig i det professionella och inte kan säga sin personliga åsikt och så. Då missar man

Charlotte: Någonting

Shukri: Någonting. Jag vill ha människan för att han satt ju där. Vi är inte [som de] där strukturella schemalagda sakerna [...], han är ju människa, han har ju levt, han är ju en man c:a 55 år, han har ju levt i sitt liv, han vet mycket mer än jag, så hans åsikt var nog bra. Därför kom hans åsikt med [...], annars skulle han hålla sig i gränsen.

Charlotte: Han överträdde liksom någonting.

Shukri: Han var mänsklig, han var mänsklig med mig, som vem som helst. Så det var inte den individen som satt där och skulle hålla sig, sina formella riktningar. (skratt) Och det var det jag ville, det var det jag ville.

Vad Shukri är ute efter uppfattar jag som ett samtal mellan två medmänniskor, där deras privata identiteter får företräde framför deras roller som klient och professionell. Att överträda gränsen innebär här att mötas på ett mer jämlikt plan, där både Shukri och arbetsförmedlaren bekräftar varandra under samtalet, i ett mer ömsesidigt möte.

De professionella personer som inte upplevts som stödjande, beskrivs som personer som inte överträder den formella rollen och som inte lyssnar till de individuella behoven och utsagorna. Förutom att myndighetspersoner har väckt upprörda känslor hos Daud, som i exemplet ovan med arbetsförmedlaren som stängde av hans A-kassa, har myndighetspersoner inte berört honom på ett känslomässigt plan:

Daud: Men på andra hållet har jag aldrig märkt att jag blivit mer kompis, eller [att någon myndighetsperson fått] mer betydelse, [...] och jag tänkte, jag tycker alla de här myndighetspersonalen, de håller [sig] inom ramen av lagen hela tiden. Det är bara något som man kan tacka [för] och gå därifrån. Förstår du vad jag menar?

Charlotte: Ja, det är ingen som har kommit nära eller betytt någonting för dig i ditt liv?

Daud: Nej faktiskt, nej, nej.

För att en professionell person ska betyda något för Daud, tolkar jag det som att denne person måste bekräfta Daud som en medmänniska, som åtminstone under samtalets gång också har något att tillföra den professionella hjälparen. Det som kompis står för är enligt mitt sätt att se det en gnutta ömsesidighet i relationen. Denna ömsesidighet innebär att den som får stöd också tillåts ge något, eller åtminstone får en känsla av att den professionella hjälparen också får någonting ut av mötet, genom att visa sitt engagemang och intresse. Det som Daud beskriver kan liknas vid det som den sociala utbytesforskaren Peter Blau (1964:94) definierar som en strikt ekonomisk utbytesrelation, där den professionelle arbetsförmedlaren ger stöd endast för att han får lön för mödan, inte för att han är genuint intresserad av ett möte med medmänniskan Daud. Den strikt ekonomiska utbytesrelationen skulle med Asplunds (1991) återgivning av begreppsparen *gesellschaft* och *gemeinschaft* kunna beskrivas som en relation som har drag av *gesellschaft* snarare än *gemeinschaft*. Erik Olsson (1995) har i sin avhandling ”Delad gemenskap”, med hjälp av en rad olika exempel från sin fältstudie i ett servicehus för äldre, illustrerat hur relationen mellan den professionella omsorgspersonalen och de boende innehåller drag av både *gesellschaft* och *gemeinschaft*. Om relationen innehåller mer drag av *gemeinschaft*, d.v.s. är mer ömsesidig och vänskaplig, finns det ett större utrymme för de äldre att få igenom sina privata önskemål i sin relation till en specifik omsorgsgivare. Omsorgsgivaren utträttar i dessa fall inte endast sin plikt som professionell, utan ger i viss mån också stöd som en bekräftelse på en ömsesidig vänskap. Möjligen är det förhandlingsmöjligheten som Daud saknar, i sin relation till de myndighetspersoner som han har mött.

Vad Daud i ovanstående citat menar med att myndighetspersonerna endast håller sig till lagen, skulle därmed kunna tolkas som ett uttryck för att det i en ren gesellschaftspräglad relation inte finns något utrymme till individuellt inflytande för honom som klient.

Inom olika sociala världar

Tillhörighet till flera sociala världar, vilka är knutna till olika välfärdsregimer, kan medföra moraliska dilemman för mina intervjupersoner när de tvingas prioritera mellan sina olika sociala världars förväntningar. Min tolkning är att konflikten blir särskilt stor när förväntningarna inte endast kommer utifrån, utan också har internaliserats och blivit en del av deras sociala identitet. Med hjälp av två av de intervjuade kvinnornas berättelser kommer jag nedan att ge exempel på när sådana dilemman kan uppstå.

I Maryans berättelse blev ett sådant dilemma synligt när hon beskrev hur hennes formella stödkontakter, som ett led i rehabiliteringen i samband med en sjukskrivning för utbrändhet, rådde henne till att avgränsa sina informella stödåtaganden. Under hela intervjun med Maryan framkom det att en stor del av hennes sociala identitet var uppbyggd på att vara någon som är till för andra. Jag blev därför förvånad över att Maryans kurator enligt Maryan, hade ifrågasatt om Maryan visste vem hon var. För mig framstod det som tydligt att Maryan beskrev sig själv som en person som är till för andra, och som får bekräftelse på denna sociala identitet genom att få dessa andras uppskattning. Maryans beskrivning av att ha fått till uppgift från sitt rehabiliteringsteam att tänka på sig själv och sätta gränser mot sin informella omgivning, tolkar jag som ett sätt för de professionella stödpersonerna att omstrukturera Maryans sociala identitet, genom att påverka hennes syn på hur hon bör bemöta sina medmänniskor. Dessa professionella intar och överför i deras behandlarroll därmed den generaliserade andres attityd, i form av det svenska välfärdssystemets förväntningar på individen. Att som kvinna i alltför stor utsträckning vara till för andra på en informell nivå passar inte in i en välfärdsstatlig regim, som sedan 1960-talet har haft ekonomisk och könslig jämlikhet som mål (Bäck-Wiklund, 2003:31). Har man alltför många åtaganden på en informell nivå finns det risk för att man som Maryan ”bränner ut sig” och varken förmår vara en ekonomiskt oberoende jämställd kvinna, eller en person som bidrar till välfärdsstatens socialförsäkringssystem. Detta är ett exempel på hur det övergripande samhälleliga systemet, genom socialarbetares och andra professionellas symboliska och osynliga makt (Järvinen & Mortensen, 2005), är medskapare av en människas sociala identitet.

När Maryan beskriver sig själv, är det i motsats till den idealbild hon har av en person som kan begränsa sina åtaganden till ett åtta till fyra jobb, till att ta hand om sina egna barn och vars liv och sociala identitet därmed först och främst är format utifrån det svenska välfärdssystemets fördelningsprincip. Maryan beskriver nedan skälen till varför det är omöjligt för henne att leva upp till denna idealbild:

[...] ibland så önskar jag mig att jag inte kunde det jag kan, att jag var [en] vanlig Maryan, men det är svårt och vara det och det är där rehabiliteringspersonalen försöker övertala mig, men de vet inte hur det är. Ibland så bråkar jag jättemycket med dem, för de vet inte hur det är och jag blir jätteledsen. Och de [rehabiliteringspersonalen säger]: ”Men vi försöker bara göra ditt bästa”. Men de vet inte hur [det är], att vara så som jag är. [Det är] jättesvårt och säga nej till alla, jag har alltid funnits där, [...], äldre kvinnor knackar på här, varje månad för jag ska skicka deras räkningar, så [då] får jag jätteont i magen om jag inte öppnar dörren. Då är hela dagen förstörd för mig [...].

Charlotte: Ja, så sådana krav finns liksom att man ska hjälpa folk.

Maryan: Att man ska hjälpa finns hela tiden, det finns alltså, det är en sak jag aldrig kan komma ifrån tror jag, det är att jag har de kraven på mig själv - nej det där kan du väl [göra], att skicka ett lapp är väl ingen fara. Men det kan bli jobbigt, men jag kan inte sätta stopp. Att ringa två samtal kostar både tid och pengar, men jag kan inte se det, det är ett krav som finns inom mig.

Rehabiliteringsteamets krav kan ses som goda utifrån en svensk socialpolitisk social värld, där alla individer förväntas prioritera att orka arbeta och betala skatt, för att på kort och lång sikt bidra till den kollektiva välfärden. Utifrån en informell trygghetsregims perspektiv hade graden av informella insatser troligen setts som högst relevanta, utifrån de åtagande som individer förväntas utföra för släktingar och vänner i en informell trygghetsregim. Man skulle här också kunna tolka det som att rehabiliteringsteamet agerar utifrån det som Majen Espvall och Peter Dellgran (2006) benämner ett samhälleligt relaterat relationsscript. Med detta avser författarna ”förekomsten av normativa regler i de sociala nätverksrelationerna som föreskriver hur moraliskt ansvar bör ta sig gestalt; vem som bör hjälpa vem, i vilka situationer och under vilka villkor” (Espvall & Dellgran, 2006:14). Espvall och Dellgran (2006) ser i sin intervjustudie med ensamstående kvinnor och män kring deras informella ekonomiska stödutbyte, att de formella välfärdspolitiska arrangemangen påverkar de normer om reciprocitet som präglar de informella utbytesarrangemangen, som deras intervjupersoner är delaktiga i. Maryans omfattande moraliska ansvar gentemot sitt informella sociala nätverk av andra somalier, skulle därmed kunna förklaras utifrån att

hon ingår i ett samhälleligt relationscript som är kopplat till en informell trygghetsregims välfärdspolitiska arrangemang.

När Maryan beskriver sig själv i förhållande till sina svensksomaliska väninnor, beskriver hon sig som en person som är ”mycket mer i samhället än dem, både [det] somaliska och svenska”. Enligt min tolkning är Maryans moraliska dilemma med hur hon ska sätta gränser, ett dilemma som består i att hon är en engagerad och välinformerad samhällsmedborgare som tillhör flera olika sociala världar, vilkas olika samhälleliga relationscript hon försöker följa samtidigt. Kuratorn ger henne råd utifrån ett svenskt välfärdspolitiskt relationscript, vilket kräver att hon drar ner på sina informella stödåtaganden kopplade till en informell trygghetsregims relationscript. Råden att minska informella stödåtaganden ges enligt min tolkning för att Maryan ska få utrymme att förvärvsarbeta och bli ekonomiskt oberoende utifrån ett svenskt jämställdhetsideal och för att kunna bidra till välfärdsstatens kollektiva välfärd genom att betala skatt.

Fadumos saknad av en person som kan ge henne råd utifrån hennes tillhörighet i både en muslimsk och icke-muslimsk social värld illustrerar på samma sätt som i Maryans fall ovan en social identitet som bygger på en dubbel tillhörighet. Jag tolkar det som att Fadumo söker någon som kan ge henne råd kring hur hon skall prioritera mellan, och/eller kombinera sina olika sociala världars förväntningar. För att illustrera sitt dilemma ger Fadumo ett exempel på en situation när hon skulle behöva denna typ av råd:

När man har familjeproblem t.ex. så behöver man någon som förstår ens specifika problem. Det räcker inte att gå till en svensk familjebyrå eller vad det heter. Jag kommer inte ihåg vad det heter nu. Man behöver någon som förstår ens bakgrund och det går inte heller [att] gå till en somalisk imam för han kanske har bara religiösa saker och tänka. Det är inte det man behöver heller. Man behöver någon som kan båda, som har bäge, som har bäge delarna, som kan kombinera det. Och så att det, jag tror att det för väldigt många somalier t.ex. om man har problem med barnen t.ex. eller om barnen själva har problem, någon form av konflikt inombords med sig själv eller något tonårsproblem, så tror jag att även de barnen har svårt att gå till en svensk kurator på skolan, för då är det bara svenska normer som hon går efter.

Möjligen skulle man kunna uttrycka det som att Fadumo har flera olika me som I i hennes jag skall ta hänsyn till i sitt handlande (Mead, 1976). Om den ena sociala världens förväntningar har företräde framför den andra sociala världens förväntningar på individen är det enligt Shibutani (1955) ett tecken på i vilken social värld de mest betydelsefulla signifikanta andra tillhör. Enligt mitt sätt att se på sociala världar, aktualiseras den sociala världs

förväntningar som är viktigast vid ett visst givet tillfälle och situation. Valet att bryta mot eller följa sina internaliserade förväntningar avgörs troligen av vilka konsekvenser detta för med sig i varje unik situation. Följande citat visar hur förväntningarna från den sociala värld som familjen representerar påverkar Fadumos handlingsutrymme och livsval i det svenska samhället:

Fadumo: Väldigt mycket påverkar familjen. Man räknar med dem hela tiden vilka val man gör i livet. De finns någonstans i bakhuvudet liksom, [och påverkar] vilken partner man väljer liksom, vad han skall ha för religion, [...] för nationalitet.

Charlotte: Påverkade det dig?

Fadumo: Ja, ja det gjorde det faktiskt om jag skall vara ärlig. Hade inte liksom min familj varit så viktig för mig så hade jag kanske levt med en svensk man i dag, jag vet inte. Så hade kanske inte religionen spelat så stor roll, jag vet inte. Så att min familj har liksom format mitt liv och formar FORTFARANDE mitt liv, vilka valmöjligheter jag väljer i livet eller tar i livet. [...] Det är så sällan jag tar stora beslut baserat bara på mig själv. Förstår du?

Charlotte: Ja.

Fadumo: Jag räknar med alltid vad skall de tycka, [...] kommer det här och påverka dem? Eftersom jag är en så viktig person för min familj, säkert på grund av att jag är [...] nästan äldst och [...] de ser upp till mig och jag påverkar också väldigt mycket deras liv. Så att just det gör att man tar ansvaret liksom, att man skall inte vara så egoistisk, att jag vet inte ... Jag är uppfostrad till att ta hänsyn till de andra först på något sätt och det påverkar mig faktiskt hur jag lever som vanlig medborgare i samhället också och som människa i mitt jobb liksom. Det känns som om jag alltid inte försöker komma i första hand utan att jag tar hänsyn till de andra först.

Enligt mitt sätt att se det påverkas Fadumos handlingar av de perspektiv på världen som hennes signifikanta andra har, d.v.s. de personer som spelat en avgörande roll för hennes socialisation i den sociala värld som familjen representerar, som ställt upp för henne och till vilka hon därför har ett lojalitetsband. Att lojalitetsbanden mot föräldrarna och syskonen är starka och att familjens perspektiv och önskemål prioriteras framför andra individuella perspektiv, tyder på en hög intensitet mellan familjemedlemmarna. Hennes förväntningar på sig själv att först och främst vara till för andra kan ses som en del av det Majen Espvall och Peter Dellgran (2006) benämner ett samhälleligt relationsscript. Espvall och Dellgran ser i sitt intervju-material att de formella välfärdspolitiska arrangemangen påverkar de normer om reciprocitet, som präglar de informella utbytesarrangemangen som de kvinnor och män som de intervjuade var delaktiga i. På ett liknande sätt påverkar Fadumos privata släktnätverks sociala kontrakt och normer det sätt hon förhåller sig till sina medmänniskor, i sitt yrke som professionell stödgivare i välfärdsstaten. Vad

jag vill visa med detta exempel är att de informella sociala kontrakten på en mikronivå kan ha inflytande på de formella sociala kontrakten som en person ingår i på en makronivå, på samma sätt som de formella sociala kontrakten mellan individ och stat har en inverkan på de informella sociala kontrakten och de ömsesidiga förväntningarna på socialt stödutbyte mellan individer på en mikronivå.

Sammanfattande reflektioner

Jag kommer nedan att sammanfatta vad jag funnit i min beskrivning och analys av sociala kontrakt mellan mina intervjupersoner och deras informella och formella sociala nätverk i Sverige. Dessa sociala kontrakt innehåller olika grader av intensitet, vilket enligt Mitchells definition av intensitet är i vilken mån en individ har rätt att kräva någonting av en annan person och i vilken mån individen själv sätter sin heder i att uppfylla sina skyldigheter. När det gäller de sociala kontrakten mellan mina intervjupersoner och deras informella relationer, bestående av nära släktingar, vänner och grannar boende i Sverige, beskrivs intensiteten i form av en tillit till att de får det stöd de efterfrågar. I släktrationerna är denna tillit generellt sätt större, då släktskapet i sig för med sig ett ömsesidigt ansvar och därmed en tillit till att de nära släktingarna kommer att ge stöd. När nära släktingar inte finns i Sverige, utvecklar flera av mina intervjupersoner vänskapsband med en intensitet som framstår som lika hög som den mellan nära släktingar.

Både i släktrationerna och i vänskapsrelationerna bygger tilliten också på tidigare erfarenheter av att släktingen eller vännen har ställt upp. Att intensiteten eller en ömsesidig tillit till givande och tagande är ett resultat av en process av ett successivt utökat stödutbyte och tillit i en relation, beskrivs också av den sociala utbytesforskaren Peter Blau (1964:94).

Det sociala grannskapsutbyte som sker mellan grannar som inte tillhör nära vänner och släktingar beskrivs som sporadiskt och sker framförallt mellan mina intervjupersoner och grannar som liksom dem har en somalisk bakgrund. Två av de intervjuade kvinnorna utgör dock ett undantag, då båda har ett omfattande och regelbundet stödutbyte med grannar som inte kommer från Somalia.

Den generella reciprociteten går främst att finna i nära släktrationer, men också i vänskapsrelationer med hög intensitet och som varit varaktiga under lång tid. Det är dock svårt att skilja den generella och balanserade reciprociteten mellan släktingar åt, då dessa former av stödutbyten oftast

sker parallellt. En form av generell reciprocitet inom släkten är att den som har behov av stöd på grund av ålder, livsfas eller ekonomiska svårigheter ges detta stöd. Den som får stöd har, likt det stödbufferttänkande som beskrivs av Antonucci och Jackson (1990) med begreppet stödbank, rätt till detta då de själva har bidragit till samma person eller till någon annan som ingår i det aktuella släkttkontraktet i ett tidigare skede i livet eller förväntas bidra i ett senare skede. För mina intervjupersoner sker det generella stödutbytet liksom det som beskrivs av Antonucci och Jackson mellan generationer, men också mellan syskon och kusiner.

Vad som skiljer stödutbytet mellan vänner och mellan släktingar är att förhandlingarna kring vilket stödutbyte som skall ges mellan två släktingar inte enbart sker mellan dessa två personer, utan mellan flera personer som ingår i det jag kallar för det sociala släktskapskontraktet. Det sociala släktskapskontraktet innehåller också krav som inte är direkt förknippade med själva stödutbytet, men som ingår i släktskapskontraktets förutsättningar för att ta emot stöd. I mitt material framstår det som om det sociala kontraktet mellan mina intervjupersoner och deras närmaste vänner främst berör deras inbördes relation.

Faktorer som jag har funnit spela roll för vem mina intervjupersoner ger och får socialt stöd ifrån i deras informella sociala nätverk, är kön, generation och livsfas, etnicitet samt kunskap om det svenska språket och det svenska samhällets institutioner. Geografisk närhet spelar också roll för vilka släktingar och vänner som man kan ha ett socialt stödutbyte med.

Den gemensamma etniska bakgrunden, vilken jag här definierar som att dela ett gemensamt ursprung bestående av att ha vuxit upp i Somalia, är framträdande i både vänskaps- och grannskapsrelationer, särskilt för männen. Att det sociala stödutbytet främst sker i förhållande till släktingar och vänner med somaliskt ursprung, är också framträdande i andra studier som berört somaliernas sociala nätverk i Sverige (Johnsdotter, 2002; Niklasson, 1997; Berglund & Integrationsverket, 1999) och i Danmark (Björn m.fl., 2003) och Norge (Engebrigsten, 2004).

Stödutbytet i form av information, råd och praktiskt stöd kring hur man tar sig fram i det svenska samhället, utgörs enligt mina resultat av en brobyggarpromess bestående av två faser. Begreppet brobyggare används exempelvis av Robert Putnam (2002) för att beskriva de svaga länkarna i en individs sociala nätverk, vilka är de som enligt Putnam (2002) i huvudsak utgör ett socialt kapital och som kan förmedla nya kontakter och resurser

till individen. Mina intervjupersoner är själva brobyggare eller stödgivare i den första fasen och mottagare av stöd i den andra fasen. I den första fasen utgör mina intervjupersoner, vilka är kunniga i det svenska språket och om hur svenska myndigheter fungerar, en språklig länk mellan sina landsmän och svenska myndigheter. Brobyggarfunktionen i denna första fas kan också bestå i att ge råd om utbildningsvägar och förmedla arbete.

De som utgör brobyggare för mina intervjupersoner i den andra fasen, är personer som oftast har svensk bakgrund, som fungerar som länkar till nya arbetstillfällen och som kan ge mer specifik information om hur man exempelvis driver en förening eller startar ett företag eller hanterar en arbetsrättslig konflikt. Dessa svaga länkar som mina intervjupersoner kommit i kontakt med genom sitt yrkesliv eller multietniska föreningsliv, utgör likt Granovetters (1973) analys av det sociala nätverkets svaga länkar, en styrka för mina intervjupersoner då de förmedlar stöd som ökar deras inflytande i samhället.

Att själva vara brobyggare för sina landsmän i den första fasen kan upplevas som meningsfullt, men beskrivs av några också som en börda, då det framstår som svårt att sätta gränser mot ett stort behov av denna form av brobyggartöd. Sociologen Katrine Fangen, som i olika studier studerat somaliers situation i det norska samhället, beskriver att personer som är aktiva i somaliska organisationer i Norge är personer som har denna typ av brobyggarfunktion (Fangen, 2007b). Flertalet av mina intervjupersoner som utgör ett brobyggartöd i det jag benämnt den första fasen i brobyggprocessen, är liksom i Fangens resultat aktiva i somaliska föreningar, eller i andra föreningar där somalier är medlemmar.

De professionella relationer som har upplevts som betydelsefulla för mina intervjupersoner och som har påverkat deras liv i någon riktning, är de som har överträtt en strikt enkelriktad ekonomisk utbytesrelation (Blau, 1964) och som bemött dem som medmänniskor. Detta innebär att det åtminstone i det tillfälliga mötet infinner sig ett drag av vänskap i relationen. Dessa drag av vänskap liknar de relationer som av Trulsson & Hedin (2004) beskrivs som de professionella vännerna. Detta ömsesidiga tycke, eller medmänskliga intresse, öppnar som jag ser det upp för en förhandling, där mina intervjupersoner kan få ut mer av den professionella kontakten än enbart det som lagen eller arbetsuppgiften föreskriver. Att förekomsten av en vänskaplig dimension ökar den enskilde klientens möjlighet att få inflytande över vilket stöd som ges, framkommer också i Erik Olssons (1995) analys av relationerna mellan professionella omsorgsgivare och de boende inom

ett kommunalt serviceboende för äldre. Denna ömsesidiga vänskaplighet är utifrån min förståelse av mina intervjupersoners berättelser en förutsättning för att professionella relationer skall upplevas som stödjande.

Vad som framkommer i mina analyser av mina intervjupersoners relationer till professionella stödgivare är att även dessa ställer krav på reciprocitet utifrån den kollektiva välfärdsstatens reciprocitetsnormer. Om man inte bidrar till välfärdsstatens stödbank, i enlighet med de professionellas tolkning av ens bästa förmåga, kan följden bli sanktioner i form av indragen A-kassa, sjukpenning eller försörjningsstöd. En annan konsekvens av att inte kunna betala tillbaka sin bidragsskuld tillräckligt snabbt, är personliga upplevelser av skam. Ytterligare en konsekvens av kraven som ställs i det formella samhälleliga kontraktet är att det kan uppstå lojalitetsmotsättningar mellan dessa krav och råd, och de överenskommelser och krav som finns inom de informella sociala kontrakten. På detta sätt inverkar de formella sociala kontrakten på utformningen av de informella sociala kontrakten. De formella sociala kontrakten behöver dock inte enbart begränsa de informella sociala kontrakten, utan kan också medverka till att öka möjligheterna till ett socialt stödutbyte inom de informella sociala relationerna.

Flera av mina intervjupersoner bidrar snarare till sina föräldrars och andra släktingars försörjning än tvärtom. Denna försörjningsbörda visar hur strukturella skillnader, i form av i vilken grad individens utvidgade familj har sin tillhörighet i den svenska välfärdsregimen eller i en informell trygghetsregim, påverkar den individuella välfärden i Sverige. Flera av mina intervjupersoner går miste om den äldre generationens både praktiska och ekonomiska stöd och måste dessutom själva avsätta medel för att försörja just den äldre generationen. Man skulle dock kunna säga att flera av mina intervjupersoner tack vare välfärdsstatens transfereringar kan utgöra ett kontinuerligt försörjningsstöd för både föräldrar, syskon och andra släktingar i Somalia och dess kringliggande länder. Om välfärdsstatens reciprocitetskrav försvårar för mina intervjupersoner att ta sitt informella reciprocitetsansvar, gentemot det informella kollektivet bestående av släktingar i och utanför Sverige är därmed svårbesvarat. Ur en ekonomisk synvinkel torde välfärdsstatens transfereringar snarare underlätta ett kontinuerligt stödgivande.

Kravet på att praktiskt bidra med lönearbete kan i vissa fall dock försvåra för mina intervjupersoner, speciellt för kvinnorna, att erhålla omsorgsstöd från släktingar och fullfölja sina inre och yttre krav på praktiskt omsorgsstöd till framförallt barn och äldre släktingar. Denna upplevda omsorgsbrist

är dock inte unik för mina intervjupersoner, utan ses som ett allvarligt problem för familjelivet i de västerländska länder där kravet på ett högt arbetskraftsdeltagande för både män och kvinnor är en förutsättning för att trygga individens välfärd (Bak, 2003; Bäck-Wiklund, 2003).

Kapitel 8 Transnationella släktnätverk

Inledning

I detta kapitel har jag fokuserat på mina intervjupersoners transnationella släktnätverk och olika former av socialt stöd som förmedlas inom dessa. I kapitlet undersöks de normer om förpliktelser gentemot släktingar som strukturerar och motiverar detta stöd, men också de spänningar och dilemman som uppstår genom att medlemmarna lever under olika betingelser i olika samhällen. Kapitlet tar också upp betydelsen av stöd från släktingar i andra asylländer¹⁴.

Genom att ta utgångspunkt i ett transnationellt perspektiv ökar förståelsen för flyktingar och invandrare som har sin släkt och sina vänner utspridda över världen och för hur deras utbyte av socialt stöd påverkas av detta. Det sociala stödutbytet mellan svensksomalier och deras släktingar, förmedlas inom vad Thomas Faist (2004) kallar för transnationella sociala rum, där olika interaktioner pågår inom nätverk och organisationer som spänner över nationsgränser. Bland de olika huvudtyper av sociala formationer inom vilka dessa transnationella sociala rum kan utvecklas, ligger mitt fokus här på släktskapsnätverk.¹⁵ Enligt Faist är dessa släktskapsrelationer institutionaliserade band som knyter ihop hushåll, familjer och släktgrupper över nationsgränser. Ett exempel på vad som länkar samman släktingar inom ett transnationellt släktnätverk är pengar som sänds av migranter till släktingar i hemlandet.

De former av socialt stöd som jag kommer att utgå ifrån i detta kapitel är hämtade från Alan Vaux (1988), psykolog och socialt stödforskare. Vaux har gjort en uppdelning mellan det sociala stödets aktiviteter och dess funktioner. I hans egen kategorisering består aktiviteter av ekonomiskt stöd, praktiskt stöd, råd och vägledning samt känslomässigt stöd och social

---

¹⁴ En snarlik version av samma kapitel finns publicerat i antologin "Globala familjer – Transnationell migration och släktskap" med kapitelnamnet Sociala stödformer inom svensksomaliernas transnationella släktnätverk (red) Eastmond, Marita & Åkesson, Lisa (2007).

¹⁵ Faist fyra huvudtyper här är "kinship groups, circuits & issue networks och communities and organisations" (Faist, 2004).

gemenskap.¹⁶ När det gäller det sociala stödets funktioner tar han bl. a. upp kategorierna kärlek, uppskattning och tillhörighet. Enligt Vaux är länkarna mellan aktiviteter och dess funktioner komplexa. Exempelvis skulle aktiviteter i form av ekonomiskt stöd, förutom att bidra till en släktings försörjning, också kunna få denna släkting att känna sig uppskattad och älskad. Ett uteblivet ekonomiskt stöd skulle därmed kunna få en motsatt funktion för en släkting som förväntat sig detta stöd. Fördelen med att göra en uppdelning mellan socialt stöd som aktiviteter och funktioner, är att det påminner oss om att länkarna mellan dess aktiviteter och de funktioner de får för främst mottagaren, men också för givaren, inte är enkla (Vaux 1988). Mina frågeställningar har mer varit inriktade på att undersöka det sociala stödet i form av aktiviteter, men jag berör delvis även dess funktioner.

De två sociala stödformer som jag funnit mest framträdande inom släkt nätverkens transnationella sociala rum och som jag kommer att presentera i detta kapitel, är dels av materiell karaktär i form av ekonomiskt stöd och dels av icke-materiell karaktär i form av råd och vägledning.

Släktsystemet i Somalia

Det somaliska samhället skiljer sig i väsentlig grad från det svenska vad det gäller social och ekonomisk organisation. I Somalia är den sociala organisationen uppbyggd kring familjen, kring släkt nätverk och ett klansystem. Klan och släktskap bygger på patrilinejära principer: det innebär att släktskap räknas på faderssidan. Barnen i ett äktenskap tillhör således formellt sin fars släktgrupp (far, farbror och hans barn o.s.v.) och det är sönerna som i sin tur för släktskapet vidare. Även om barn i juridisk och i viss mån social bemärkelse inte tillhör sin mamma och hennes släktgrupp (mormor och morfar, moster, morbror o.s.v.), betyder det inte att de personliga relationerna till dessa släktingar på moderssidan inte kan vara både varma och betydelsefulla (Lewis 1993:47). Man kan således vara en nära släkting i flera bemärkelser. Sådana släktingar på moderssidan kan även, som vi skall se, vara viktiga som medlare i vissa konflikter inom familjen just för att de står lite utanför. Även om det framför allt är medlemmarna inom den patrilinejära släktgruppen som har ansvar för varandra (ekonomiskt, juridiskt), finns här alltid – och kanske i synnerhet i en sådan föränderlig tillvaro som samhällets sammanbrott, flyktingskap och global spridning av släktingar innebär – en stark pragmatisk sida som innebär att den släkting som är i bäst läge att hjälpa kan bli den som man i första hand vänder sig till.

¹⁶ Mina svenska begrepp är en direkt översättning av Vauxs engelska begrepp, vilka är financial assistance, practical assistance, advice/guidance, emotional support och socializing.

Klansystemet, vilket består av ett antal huvudklaner och underklaner, vilka i sin tur består av ett antal större och mindre släktfamiljer, har åtminstone fram till landets sönderfall under 1990-talet, fungerat som ett socialt skydds nät och delvis motsvarat de funktioner som i Sverige åvilar välfärdsstatens institutioner (Statens invandrarverk 1998). För att leva (och ibland överleva) i Somalia hade enligt mina intervjupersoners berättelser framförallt den närmaste utvidgade släktfamiljen en avgörande betydelse för människors försörjning och sociala stöd. Exempelvis var slakten viktig för att kunna försörja och ge omsorg till äldre släktingar och föräldralösa barn, samt för att försörja hela familjer som tillfälligt eller under längre perioder saknade egna inkomster. Andra exempel på släktstöd var att föräldrars syskon och syskonbarn från landsbygden, under perioder, bodde tillsammans med mina intervjupersoners familjer i staden för att kunna utbilda sig, då möjligheterna till detta var begränsade på landsbygden. Ytterligare ett exempel på släktstöd som beskrevs av en kvinna var hur hon själv som tioåring blev sjuk och i samband med denna sjukdom fick flytta från sina föräldrar och syskon och nomadlivet, till sin moster i en av Somalias större städer, där förutsättningar för att få vård och bli frisk var bättre.

Ny teknik och humanare priser underlättar transnationell interaktion

Den moderna teknologins utveckling, främst i form av kommunikationsmöjligheter till billigare priser via telefonkort och Internet, ökar möjligheten att vidmakthålla transnationella relationer. Detta torde också öka det transnationella utbytet av både ekonomiskt och andra former av socialt stöd. Antalet internationella telefonsamtal har fördubblats i världen mellan 1985 och 1995 (Guillén, 2001 i Vertovec, 2004) och försäljningen av förköpta telefonkort, vilka mina intervjupersoner använder sig av, fördubblades bara mellan 2000-2002 (Wolfe, 2002 i Vertovec, 2004). Andra sätt som mina intervjupersoner håller kontakt med sina släktingar är via webbkameror samt genom egna resor eller via personliga budbärare. Ett citat från Amina, en av de kvinnor jag intervjuat, får illustrera hur kommunikationen mellan en svensksomalier och släktingar och vänner i andra delar av världen kan se ut. Citatet visar hur Amina på ett självklart sätt använder sig av olika datakommunikationsprogram via Internet. Så här beskriver hon sin kommunikation med sonen i Oslo och med släktingar i Somalia:

Charlotte: Och jo alltså hur ni har kontakt tänker jag då med din son som bor i Oslo, hur har ni kontakt?

Amina: Vi har kontakt genom telefon, e-mailar mycket och så pratar vi msn.

Charlotte: Ja, just det. Det har jag inte använt.

Amina: Gjorde du inte?

Charlotte: Nej det är sant.

Amina: Och var bor du? (skratt)

Charlotte: Nej precis, men du ser ...

Amina: (skratt)

Charlotte: Det är det här, man ser när någon är inne på nätet och sedan så ...

Amina: Precis on line.

Charlotte: Jag vet ju, jag förstår ju vad det är, men jag har inte använt det.

Amina: Det är lätt, [...], jättebra alltså.

Charlotte: Ja.

Amina: Sedan finns det escape, escape. (Skype)

Charlotte: Escape?

Amina: Ja, han kan helt plötsligt komma in i mitt vardagsrum – Mamma!

Charlotte: Nähä!

Amina: Joho.

Charlotte: Va!

Amina: och jag kan prata i hemlandet också.

Charlotte: Alltså du hör rösten.

Amina: Helt plötsligt, precis som du pratar med mig nu

Charlotte: Jaha.

Amina: kan jag sitta framför datorn där och skratta där borta [med] folk som bor i Hargeisa.

Amina beskriver hur hon använder olika typer av kommunikationssätt beroende på vem hon kontaktar. Dottern i Jemen, sonen i Oslo samt väninnan i New York kontaktar hon via både telefon och e-post och olika kommunikationsprogram som msn. Med väninnan utanför New York har hon telefonkontakt 3-4 gånger i månaden och kontakt via msn på Internet varje vecka eller dagligen. Telefonkort gör det möjligt att ringa ofta och

länge till släktingar och vänner utanför Sverige. Med modern och systemen i Somalia har Amina endast kontakt via telefon, då dessa inte har tillgång till Internet. Modern, som inte har telefon i hemmet, måste ta sig till närmaste storstad för att kunna ringa. Med modern kommunicerar hon också genom budbärare och genom att skicka kassetband. Modern bor periodvis också i Sverige och då hemma hos Amina.

Försörjning och akut ekonomisk hjälp

Det sociala försäkringssystem som bygger på släktskap fortsätter enligt mina intervjupersoners berättelser att existera, trots att släkten är utspridd i olika länder. Relationerna hålls främst vid liv genom de ovan nämnda kommunikationsprogrammen, via Internet och via telefon. Migrationen har dock bidragit till en förändrad struktur i form av en ökad obalans inom släktnätverket, då de ekonomiska villkoren och tillgången till välfärd ser mycket olika ut mellan de olika länder där släktingarna bor. De största skillnaderna existerar mellan de släktingar som finns kvar i Somalia och dess närliggande länder och de som lyckats ta sig till en välfärdsstat som den svenska. Hjälpbehovet hos släktingar i hemlandet är oändligt enligt Fadumo, en av de kvinnor som jag intervjuat, och det innebär att ständiga prioriteringar måste göras mellan släktingarnas behov i hemlandet och den mindre familjeenhetens behov i Sverige. Dessa enheter har alltmer kommit att likna sammansättningen i många svenska familjer och hushåll, bestående av en eller två föräldrar och deras minderåriga barn, utifrån ett svenskt kärnfamiljsideal. Hushållet har alltså krympt i förhållande till de flesta hushåll i Somalia. En möjlig förklaring till denna förändring kan vara att det i Sverige i dag är ekonomiskt möjligt för vuxna barn och deras föräldrar att leva i skilda hushåll. En annan förklaring kan vara att en bristande tillgång på stora lägenheter medför att äldre föräldrar bor i eget hushåll. Ytterligare en förklaring kan vara att möjligheten att förenas med medlemmar i den mer utvidgade familjen begränsas av svenska regler kring familjeanknytning. Dessa innefattar endast äkta makar eller registrerade partners och minderåriga barn (Migrationsverket, 2007). Det somaliska begreppet för familj är enligt Maryan, en av mina kvinnliga intervjupersoner, mer vidsträckt. I citatet nedan illustrerar Maryan också det sociala försäkringssystem som framförallt bygger på släktskap:

Familjen är stor, den är mycket stor. Det är inte bara mamma och pappa, det är ett kollektivt försäkringsbolag, ett jättestort försäkringsbolag och det består inte av mamma och pappa. Det består av moster, faster, morbror, farbror, morbrors dotter, farbrors dotter, kusinens barn, det är en hel klan. Med den man är närmast, den är mest skyldig för att hjälpa dig; finns den inte så går du till nästa gren. Så det är ett stort träd med olika grenar, så brukar

jag uttrycka mig, så håller man den som är närmast då. Det är mamma och pappa och syskon och om inte de finns, då är det den nästa, moster och faster och morbror, den andra på mammas sida och pappas sida och morbröder och farbröder och deras barn och barnbarn. Ibland kan det vara farbrors fru som du står närmare än din egen mamma. Så det är en stor gård, det är familjen. Det är det jag kallar familjen, kärnfamiljen.

Det normsystem som verkar vara gällande inom familjesystemet som beskrivs i citatet ovan, är för det första att man som släkting har en klar skyldighet att hjälpa en annan släktmedlem och för det andra att det först och främst är den länk som står en närmast i släktledet som man har skyldighet att hjälpa eller har rätt att söka hjälp ifrån. I det här fallet är det föräldrar, syskon och barn som utgör de närmaste släktingarna. Detta stämmer också med mina andra intervjupersoners utsagor. I de fall, då de har sina föräldrar eller svärföräldrar i livet i Somalia och då dessa inte uppbär pension från Sverige, är mina intervjupersoner helt eller delvis ansvariga för föräldrarnas försörjning. Förutom att skicka pengar varje månad kan denna försörjning också handla om att i perioder ha sin förälder boende hos sig, eller att ekonomiskt bidra till att bygga ett hus eller betala någon som hjälper den äldre föräldern i hemlandet.

Citatet ovan visar också att man i verkligheten är mer pragmatisk och vänder sig till båda sidorna av släkten och inte endast till faderns sida, i enlighet med det patrilineära idealet. Att stå någon nära kan förutom närhet i släktledet också innebära en känslomässig närhet, vilket exempelvis kan baseras på att man vuxit upp tillsammans. I citatet ovan säger Maryan att man kan stå närmare sin farbrors fru än sin egen mamma. I de fall då mina intervjupersoner känner stark lojalitet gentemot och har kontakter med släktingar utöver föräldrar, barn och syskon, tycker jag mig se att det finns en sådan känslomässig närhet. Denna närhet är då baserad på att man träffats ofta eller levt tillsammans med dessa släktingar som barn. Daud, en av mina manliga intervjupersoner, berättade exempelvis om sitt ständiga försörjningsansvar gentemot sin farbrors barn i Somalia. Under uppväxten i Somalia delade Daud tillsammans med sina föräldrar och syskon hushåll med farbroderns familj. Då farbrodern gick bort under inbördeskriget i Somalia var Daud den som stod närmast i släktledet, både ideologiskt och känslomässigt och som hade de bästa ekonomiska förutsättningarna att försörja barnen.

Normsystemet som antyds av Maryan i citatet ovan gör det förståeligt att Maryan, tillsammans med sina bröder, har ett ständigt ansvar att försörja

sin mamma i Somalia. Förutom att Maryan har ansvar för sin mor, som står henne nära, är hon också del av ett vidare familjestödsystem:

Maryan: Det är många släktingar därnere som vi försörjer och skickar lite femhundra eller trehundra, eller fyrahundra. Det är kusiner och det är kusinbarn och det är mostrar som ringer ibland, som inte har mat, pengar till maten. [...] Vi är ett helt system som funkar därnere för dem. Somalierna skickar flera miljoner varje månad till [andra] länder, [till] Somalia.

Charlotte: Men hur? Gör ni det tillsammans med era släktingar? Gör du det eller går man ihop i?

Maryan: Vi går ihop som familjer. Om en moster ringer så frågar mina bröder: "kan vi lägga ihop trehundra"? Så skickar vi.

Charlotte: Så det är ett familjestödsystem?

Maryan: Ja.

Utifrån mina intervjupersoners berättelser kan jag urskilja två huvudformer av ekonomiskt stödutbyte inom deras släktnätverk. Det ena är ett mer eller mindre ständigt försörjningsansvar gentemot närstående släktingar i framförallt hemlandet och närliggande länder. Detta stöd omfattar i första hand föräldrar och vuxna syskon, men också andra släktingar som syskonbarn, kusiner, mostrar, morbröder, fastrar och farbröder. Dessa utgifter är regelbundna och ingår som en del i den löpande hushållsekonomiska planeringen månad efter månad. Den andra formen av ekonomiskt stöd handlar om akut hjälp i olika nödsituationer. Ofta handlar nödsituationerna om att en släkting behöver hjälp med att finansiera vård på sjukhus. När det handlar om mer tillfälligt stöd i akuta situationer kan de hjälpbehövande vara både nära och mer avlägsna släktingar. Till skillnad från det ständigt återkommande försörjningsansvaret som ges i form av mer överkomliga summor pengar, ofta månadsvis, kan akuta sjukvårdskostnader vara stora utgifter som är svårare att klara av inom den mindre familjeenhetens hushållsbudget. För att klara dessa akuta hjälpbehov mobiliseras ett hjälpnätverk inom släktskapssystemet. Dessa hjälpnätverk kan antingen bestå av några få inom det allra närmaste släktledet, eller också innefatta fler personer i ett vidare släktnätverk inom klansystemet. Det gemensamma är att det sker en mobilisering av flera släktingars resurser i syfte att hjälpa en gemensam släkting i en akut nödsituation. Dessa hjälpnätverk inom ett större släktnätverk liknar det som den sociala nätverksforskaren Clyde Mitchell, med Adrian Mayers begrepp från 1966, beskriver som action set (Mitchell 1969). Detta är en del av en individs sociala nätverk som mobiliseras i ett visst syfte och för en begränsad period. De potentiella nätverkspersonerna är i detta fall de som, enligt gällande normer och värderingar inom nätverket,

förväntas ställa upp för personen i nöd och vilka denne i sin tur förväntas hjälpa vid behov (Mitchell 1969). Citaten nedan beskriver några olika sätt på vilka mobiliseringen av sådana action sets kan gå till. Fadumo, en av de kvinnor jag intervjuat, beskrev dessutom asymmetrin inom släkt nätverket och hur ständiga prioriteringar och moraliska överväganden måste göras mellan släktingar i nöd och de egna jämförelsevis lyxartade behoven:

Jag har det ändå lyxigt, jag har det ändå ja mat och tak över huvudet. Det finns alltid någon som har det sämre. Så det är en prioriteringsfråga liksom, en moralisk fråga, vad är viktigt liksom – att jag får det jag har planerat och tar min semester eller att skicka till någon som verkligen behöver. Så det är på gott och ont det där. Det är jätteroligt att hjälpa släktingar, men ibland kan det vara för krävande också faktiskt. Särskilt nu när min pappa är där nere. Då ser han nöden på ett annat sätt. Han är ju närvarande, så han ringer väldigt ofta och [säger att] de här behöver någonting och de här behöver någonting, oändligt. Det är oändligt faktiskt. Man skulle nästan avsätta en del pengar, vilket vi faktiskt har gjort i vår familj. Vi lägger ihop liksom några hundra kronor per månad i ett gemensamt konto och om det är en gemensam släkting som vi har som är i nöd och behöver någonting, så tar vi därifrån.

I stället för att mobilisera resurser vid varje tillfälle, när en släkting är i behov av hjälp, sparar alltså Fadumos närmaste familjemedlemmar varje månad ihop pengar till en gemensam stödbuffert. Amina, ytterligare en kvinna, beskrev mobiliseringen av resurser i form av ett slags kedjebrev. Detta når henne genom att en släkting eller vän från hemlandet ringer och ber om hjälp till att exempelvis bekosta vård på sjukhus. Amina kan då bidra genom att skänka en summa pengar.

Daud, en av mina manliga intervju personer, beskrev hur hjälpnätverket sträcker sig över flera länder och hur det mobiliseras när en släkting t.ex. behöver pengar till en njurtransplantation:

Daud: Ibland händer det att någon är väldigt sjuk i Danmark, han behöver byta, [...] Kidney [njure] [...]. Så man samlar härifrån, London, Australia – all släkt som finns där, de måste samla och ge honom för att han ska ...

Charlotte: Byta njure?

Daud: Byta den här. Det har hänt och nu finns det en kvinna som finns också i Danmark som vi samlar [till] för att hon ska få en Kidney. Båda fungerar inte.

Dauds citat visar att mobiliseringen av resurser inte enbart riktar sig till släktingar i ekonomisk nöd i Somalia, utan också till en släkting i en välfärdsstat som Danmark.

Det ekonomiska stödet inom släktnätverket kan alltså både bestå av ett mer regelbundet försörjningsansvar och hjälp till uppehälle och utbildningskostnader, samt av tillfällig och akut hjälp till framförallt sjukvårdskostnader. Den internationella termen för det ekonomiska stöd som sänds av migranter till deras släktingar i hemlandet kallas för *remittances*. Det informella banksystemet som skapats av somalier i diaspora, möjliggör för somalier att skicka pengar, främst via Internet, till släktingar i hemlandet eller i andra länder där somalier är bosatta. En av dessa informella banker är Amal Bank. Denna bank går att nå via en somalisk föreningslokal som jag besökt i Göteborg. Enligt Daud, finns detta informella banksystem i alla länder dit somalier flytt och bygger på en form av lojalitetssystem som enligt Daud fungerar väldigt bra.

Studier gjorda i staden Hargeisa, i provinsen Somaliland i norra Somalia, visar att dessa penningförsändelser spelar en viktig roll i hushållens ekonomi för en betydande minoritet av dess befolkning. Studien bygger på intervjuer och en enkätstudie, med personer som tar emot ekonomiskt stöd via ovan nämnda informella banksystem som används mellan Somalia och länder där somalier är bosatta. Resultaten visar att hälften av mottagarna inte har någon annan inkomstkälla. Stödet används främst till att täcka löpande hushållskostnader, men också till investeringar i företag och utbildning. Studien visar också att det främst är nära släktingar som skickar pengar, vilket bekräftar det mina intervjupersoner berättar. Övervägande delen av detta ekonomiska stöd kommer från släktingar i länder främst i Europa och därefter Nordamerika och Mellanöstern (Lindley, 2006). Miri Stryjan (2009) har i sin magisteruppsats i nationalekonomi genomfört en enkätstudie riktad till personer från just Somaliland boende i Sverige, med syfte att undersöka vad som påverkar storleken på penningtransaktionerna till släktingar i hemlandet. Stryjans resultat är ytterligare en bekräftelse på att det ekonomiska stödet från somalier i diaspora främst riktar sig till nära släktingar.

Denna form av transfereringar som på somaliska kallas för ”xawilaad” var också avgörande för överlevnaden för de somaliska flyktingar som befann sig i flyktinglägret Dadaab i Kenya, vilket upprättades som en följd av inbördeskriget år 1991 (Horst 2002; Horst 2004).¹⁷ Skapandet av detta informella banksystem skulle kunna ses som ett tecken på styrkan mellan relationerna inom de transnationella somaliska släktnätverken, men också

---

¹⁷ Den totala summan av det flöde av *remittances* som når Somalia varje år, är med säkerhet flera gånger större än det samlade internationella biståndet till Somalia med 174 miljoner amerikanska dollar per år (Lindley 2005).

som ett tecken på agens hos somaliska migranter, som lyckats upprätthålla ett informellt trygghetssystem, trots sin utspriddhet över ett stort antal länder i världen.

Prioriteringar och moraliska dilemman

Ett vardagligt moraliskt dilemma för mina intervjupersoner är hur de inom en ofta begränsad hushållsbudget skall prioritera mellan sina barns och sina egna behov i Sverige och förpliktelserna att hjälpa sitt transnationella släktnätverk i framförallt Somalia. Nedan kommer jag att utifrån några av mina intervjupersoner utsagor analysera vad de som givare av det ekonomiska stödet får tillbaka, samt vad som inverkar på deras moraliska överväganden och prioriteringar. Enligt Vaux är den sociala utbyteteorin, vilken bygger på ett ömsesidigt och jämlikt givande och tagande, inte lika giltigt när det gäller släktskapsrelationer, åtminstone är givandet och tagandet mer utsträckt över tid (Vaux 1988). Detta utsträckt stödutbyte inom släkten benämns av familjeforskarna Finch och Maison (1993) som en generaliserad reciprocitet. I denna form av stödutbyte behöver återgåldandet av en mottagen stödhandling inte ske till samma person som varit stödgivare, utan kan istället ges till en tredje part inom släkten. Kanske består utbytet i stunden snarare av att man erhåller någon form av socialt erkännande och status genom att vara den som ger stöd. Troligen förlorar man också sin heder och goda rykte inom släktsystemet om man inte bistår de släktingar som man enligt nätverkets rådande normer har skyldighet att hjälpa. Farah, en högskolestuderande 40-årig man, beskrev hur hans far i sitt testamente tackade honom för det ekonomiska stöd han hade gett familjen under inbördeskriget i Somalia. Farah, som kom till Sverige under slutet av 1980-talet arbetade då och kunde ekonomiskt bidra till att hans syskon kunde ta sig ut ur Somalia. Faderns tacksamhet skulle här kunna ses som ett återgåldande i form av en bekräftelse på att Farah genomfört en värdefull insats. Farah beskriver stödutbytet inom sitt släktnätverk som ett ständigt flöde av resurser, där de som för tillfället har ekonomiska möjligheter delar med sig till dem som behöver. När han själv hade svårigheter att ta sig in på den svenska arbetsmarknaden, finansierade en bror boende i USA både en längre utbildning och uppehälle för honom där. Vid intervjutillfället hade hans syster, boende i London, de bästa ekonomiska förutsättningarna att stötta andra släktingar i behov av stöd. Enligt min tolkning liknar denna form av stödutbyte det Finch och Maison (1993) beskriver som en generaliserad reciprocitet, där återgåldandet av mottaget stöd lika gärna kan ges till en tredje part inom släkten som är i behov av stöd och inte nödvändigtvis till samma person som man själv erhållit stöd ifrån.

Även om kraven på och viljan att hjälpa släktingar är betydande, är det inte enkelt för somalier i Sverige att göra prioriteringar mellan den mindre familjeenhetens behov där och behoven hos andra släktingar utanför Sverige, då de hushållsekonomiska resurserna för de svensksomaliska familjerna är långt ifrån obegränsade. Fadumos citat i föregående stycke antydde denna svårighet. Amina, som själv var sjukpensionär och vars man periodvis har varit utan arbete, berättade hur hon ganska ofta skickade pengar till släktingar i Somalia, men beskrev samtidigt att ”det går ju inte ihop ibland här också, allt är dyrt och lönerna blir inte högre konstigt nog”. Att krav från släktingar medför moraliska dilemman när de egna ekonomiska resurserna är knappa, togs också upp av somalier i Minneapolis i en studie av Cindy Horst (Horst 2004).

Daud beskrev enligt citatet nedan hur hans prioritering att arbeta framför att satsa på att komplettera sin universitetsutbildning från Somalia, påverkades av att han utöver den mindre familjen, bestående av fru och barn i Sverige, hade fler familjemedlemmar att försörja i Somalia:

Jag visste att nej jag har ingen möjlighet att studera lite vidare för att hela min familj har blivit [hamnat] lite i bekymmer. Jag vill jobba istället. Och jag kom till Göteborg i slutet av 1992, slutade mitt SFI [svenska för invandrare] 1993. Och 1994 har jag börjat jobba som hemspråklärare. [...] Jag har jobbat som lärare hela tiden. Ja, så jag har från denna dag jag har beslutat att jag skulle jobba och göra allt som jag kan för mina familjer, för hela familjen.

Viktigt att påpeka är dock att valsituationen innehöll fler hänsynstaganden än till släktingarnas behov och hade även att göra med en bedömning att högre utbildning kanske inte skulle löna sig. Landsmän som anlänt tidigare till Sverige, berättade att det var mycket svårt att lyckas med högre utbildning i Sverige. Denna information, tillsammans med oviljan att leva på studielån och bli kontrollerad av myndigheter i en mindre stad, samt att det var lättare att få arbete i Göteborg, bidrog till Dauds val att flytta och arbeta för att göra allt för att hjälpa sina släktingar i hemlandet. Daud har sedan 1991 haft det totala försörjningsansvaret för sin farbrors barn, samt för sin far i Somalia. Försörjningsskyldigheten involverar även stöd till barnens utbildning. Stödet till kusinernas utbildning ses som en investering, då Daud blir fri från försörjningsansvaret den dag då hans äldste kusin blir klar med sin utbildning och då tar över försörjningsansvaret för sina yngre syskon.

Daud berättade också att det kan vara svårt att inom en begränsad hushållsbudget prioritera vilka släktingars behov som är störst. Detta kan enligt Daud skapa konflikter inom äktenskap, där mannen och kvinnan härstammar från olika släktgrupper. Att olika syn på prioriteringar kring

vilka släktingar som är i behov av ekonomiskt stöd kan skapa problem inom äktenskapet, tas även upp i nämnda studie om somalier i Minneapolis (Horst 2004). Även Ada Engebrigsten (2007, 2004) nämner i sina resultat från intervjustudier med somalier bosatta i Norge, att äktenskapliga konflikter kan uppstå i familjer där mannen och kvinnan inte kommer överens om vems släktingar som är i störst behov av ekonomiskt stöd. Äktenskapliga konflikter och skilsmässor som en följd av oenigheter kring vems släktingar som är i störst behov av hjälp är dock inte något unikt för somaliska migranter. Maria Eriksson Baaz (2007) nämner samma typer av konflikter i sin studie med svensk-kongolesiska familjer. Följande citat visar hur Dauds och hans frus prioriteringar mellan släktingars hjälpbehov underlättas av att de tillhör samma släktgrupp:

Charlotte: Hur är det i er familj, får ni ihop det?

Daud: Jo, för att min fru och jag, vi är väldigt nära i släkt med varandra.[...]

Charlotte: Är det samma personer som ni vill stödja?

Daud: Som vi känner redan, så det är inget problem.

Charlotte: Okej.

Daud: Så det är hela tiden bra att vara nära i släkt med varandra. Det finns några som är jättelångt från varandra. Men det löser sig på normalt [sätt].

Daud beskriver vidare hur det går att få ihop sina skyldigheter gentemot släktingar i hemlandet och samtidigt tillgodose de egna barnens behov:

Daud: Ja, det går att få ihop det, det är många som gör det. Ja, man måste spara något för barnen.

Charlotte: Också.

Daud: Hela tiden några månader det går inte, men några månader som man har inte så mycket bekymmer [med släktingar som behöver hjälp], då måste man spara lite mer till barnen [...].

Ett annat citat får visa hur Maryan valde att utmana sitt äktenskap för att både ekonomiskt och praktiskt kunna bistå modern under en sjukvårdsvistelse i ett närliggande land till Somalia. På grund av moderns vårdbehov lämnade Maryan sina barn tillsammans med deras pappa under en kortare tid, vilket han inte fann acceptabelt. Denna prioritering bidrog till att Maryan och hennes man skilde sig:

Bestämde mig ganska [drastiskt]. Jag bestämde, beslutade att lämna de små barnen och mannen och bråkade och skilsmässan kom efter då. Det var, fast det är värt, var värt och se henne och hjälpte henne så hon fick operera ögonen. Så det var två jättejobbiga veckor, men det var värt och ta den risken då. [...]

Det känslomässiga bandet och den moraliska plikt känslan gentemot modern gjorde enligt min tolkning att Maryan valde att riskera sitt äktenskap för att kunna hjälpa henne både ekonomiskt och praktiskt. Denna prioritering ser jag som en konsekvens av att Maryans relation till sin mor präglades av en högre intensitet (Mitchell, 1969) än relationen till hennes före detta man.

I ovanstående stycke visar jag att utbytet eller flödet av resurser inom mina intervjupersoners släktnätverk inte är så enkelt som att den som har resurser för tillfället hjälper den som inte har. Ständiga prioriteringar måste göras, vilket kan innebära att arbete får gå före möjligheten att studera. Ett sätt att få pengarna att räcka även till de egna barnens behov i Sverige, är att lägga undan pengar under de perioder då släktingarnas behov i hemlandet är mindre. Prioriteringarna mellan vilka släktingar som är i störst behov av hjälp, underlättas av att kvinnan och mannen tillhör samma släktgrupp och därigenom har en mer gemensam syn på vilka släktingars behov som är störst. Kommer kvinnan och mannen inom ett äktenskap inte överens om vilket stöd som skall ges till deras respektive släktingar, kan oenigheten leda till allvarliga konflikter inom äktenskapet.

Råd och vägledning

De former av råd och vägledning som förmedlas inom mina intervjupersoners transnationella släktnätverk handlar dels om individuellt riktade råd och dels om råd i form av en mer allmän informationsspridning om hur livsbetingelserna är för somalier på olika platser i världen. Dessa former av stödutbyte sker främst i relationer till släktingar i den somaliska diasporan och i mindre utsträckning till släktingar i hemlandet.

Individuellt riktade råd inom nära relationer

De mer individuellt riktade råden består av familjerådgivning, råd kring barnuppföstran samt råd kring utbildning och yrkesval. Daud berättar hur han och hans två viktigaste vänner, en i Somalia och en i London, ger varandra råd. Dessa vänner är även släkt med Daud, om än på långt håll, vilket innebär att de känner till varandras släktingar och även har egna relationer till dessa. Enligt Daud är vännen i Somalia viktig för honom, både genom att de har en ständig och nära kontakt med varandra och för att de hela tiden ger varandra råd. Kontakten sker via telefon eller genom

att de hälsar till varandra via någon annan som kommer på besök. Daud har också själv träffat sin vän i Somalia vid de två tillfällena som han rest dit under 1990-talet. Förutom ett ömsesidigt utbyte i form av rådgivning har Daud tillfälligt bistått sin vän i Somalia ekonomiskt, när vännen inte haft tillräckliga inkomster för att försörja sin familj. Dauds andre vän har tidigare bott i Sverige, men är nu bosatt i London. Dessa män har haft ett ömsesidigt utbyte av varandra sedan ungdomstiden i Somalia. När Daud inte hade pengar till bio och andra nöjen hade denne vän bättre ekonomiska möjligheter och kunde bjuda Daud. Senare i livet hjälpte Daud sin vän att fly till Sverige. I dag ger de varandra råd i familjeangelägenheter. Denna familjerådgivning inkluderar även stöd till deras fruar och försök att lösa och medla i konflikter inom deras respektive familjer:

Charlotte: Ja, familj så det är därför han är viktig, ömsesidigt familjeråd?

Daud: Ja, ömsesidigt familjeråd och allt. Båda familjerna är helt [...], så här (Daud för samman sina händer till en gest som visar hur nära de står varandra) är vi fast vi bor inte tillsammans.

Charlotte: Nej, men ändå.

Daud: Men ändå har vi väldigt bra kontakt. Om det finns problem, det minsta problem t.ex. gräl mellan dem, så jag ...

Charlotte: Så får du reda på det?

Daud: Får jag reda på och måste lösa [det] på något sätt genom telefon eller brukar [...] varna för honom att jag kommer.

Detta citat visar att det geografiska avståndet, i detta fall mellan Göteborg och London, inte spelar någon roll för den känslomässiga närhet som finns mellan dessa två personer och familjer. Genom ständig telefonkontakt kan dessa vänner samt deras fruar dela sina vardagsproblem och ge varandra råd i olika familjeangelägenheter.

Shukri, en av mina kvinnliga intervjupersoner ger också exempel på familjeråd över nationsgränserna i sin berättelse. Hon berättade om hur hon sökte råd hos sin moster i USA och att mostern fungerade som en medförhandlare och stödde henne i sitt önskemål om att gifta sig med den man hon själv hade valt. Det framstod som om mosterns stöd behövdes, för att motverka de påtryckningar som Shukri utsattes för inom sitt släktnätverk. Denna äldre moster, som formellt står utanför faderns släktgrupp, hade auktoritet nog att få fadern i Sverige och syskonen i Sverige och i olika närliggande länder till Somalia att acceptera giftermålet

med den i första skedet icke accepterade mannen. Följande citat visar på betydelsen av mosterns stöd för att öka Shukris förhandlingsmöjlighet inom sitt släktnätverk:

Jag var ledsen, jag grät när jag ringde henne. Jag sa till henne: ”alla är emot mig, jag förstår inte vad jag skall göra, jag vill ha min familj [...], jag älskar också den här mannen. Jag förstår inte varför kan de inte ha kontakt med honom och diskutera med honom och ge honom en chans. Jag förstår inte riktigt” säger jag. Och hon sa till mig: ”ta det lugnt Shukri jag skall prata med alla. Och jag ska se till att [storasystemens namn] själv ska ringa din pappa”. Hon sökte storebror och hon hittade inte honom [per] telefon. Han var bortrest till England, han kom tillbaks. ”Har ringt stora syrran” sa hon, så hon var ett bra redskap för mig. Krånglar det till sig så brukar jag ringa henne.

Citatet ovan är ett bra exempel på hur Shukri mobiliserar den delen av sitt släktnätverk som kan hjälpa henne att uppfylla ett visst mål. I detta fall var målet att minska faderns och syskonens motstånd till giftermål med den man hon själv hade valt. Mostern kan i detta fall ses som en nyckelperson som kunde mobiliseras i ett akut läge. Kanske var mostern särskilt lämpad som medlare, just för att hon formellt står utanför faderns släktgrupp samtidigt som hon har ett starkt känslomässigt band till Shukri, men också till övriga familjemedlemmar, då hon under en längre tid vuxit upp i Shukris familj i Somalia. Mostern står därmed Shukri mycket nära och förväntas därför ställa upp för henne som moraliskt stöd. Mostern hade även inflytande över och kunde påverka Shukris far och syskon. Shukris fars önskemål var att hon skulle gifta sig med en gift kusin till honom.

Förutom familjerådgivning får intervjupersonerna även råd i samband med val av utbildning. Abokor fick vid ett besök hos sin farbror i Kenya rådet att satsa på en universitetsutbildning. Farbrodern såg hellre att Abokor investerade i utbildning än att han jobbade och skickade honom pengar. Shukri berättade hur hennes storsyster, som bor i ett närliggande land till Somalia, på samma sätt uppmuntrade henne att satsa på en högre utbildning i Sverige. Kanske såg Abokors farbror och Shukris syster möjligheten för deras yngre släktingar att skaffa sig en högre utbildning som en mer långsiktig ekonomisk försäkring, inte enbart för dem själva utan också för släkten. Ur detta perspektiv skulle rådet att söka en högre utbildning också kunna ses som ett krav från dessa släktingar. För båda dessa personer spelade även svårigheten att ta sig in på den svenska arbetsmarknaden in i deras beslut att söka sig till en högre utbildning. Abokors och Shukris berättelser skiljer sig från Dauds, som istället för att satsa på att komplettera sin universitetsutbildning från Somalia valde att arbeta för att försörja sina

släktingar. Skillnaden är att Daud hade ett mer betungande försörjningsansvar gentemot släktingar i hemlandet och att han hade möjligheten att välja att arbeta. Han lyssnade dessutom, till skillnad från Abokor och Shukri, på de svensksomalier som avrådde honom från att satsa på högre studier i Sverige.

Möjligheternas England

Intervjupersonernas återkommande berättelser om hur släktingar och vänner i andra asylländer informerar och ger råd om var de bästa förutsättningarna finns för somalier, speglar somaliers situation i Sverige. Flera av mina intervjupersoner berättade om hur släktingar och vänner har lyckats på arbetsmarknaden i framförallt Storbritannien, men också i USA. De berättade om svensksomalier som migrerat vidare till England och att dessa personer informerar dem om fördelarna med att leva i England, i jämförelse med det svenska samhället. Fördelarna som tas upp är flera, men handlar främst om bättre möjligheter att få jobb. Viktigt att påpeka är att den största flyktinggruppen från Somalia kom till Sverige under 1990-talet, då sysselsättningskrisen bidrog till att nyanlända flyktingar var en av de grupper som hade svårast att få tillträde till den svenska arbetsmarknaden (Kommittén Valfärdsbokslut 2001). Det är inte endast föreställningar om livet i andra länder som påverkar svensksomalier. Flertalet av mina intervjupersoner har besökt släktingar i England, men också i USA, Holland och Tyskland och har själva kunnat se hur deras situation är i jämförelse med deras egen i Sverige.

Informationen från mina intervjupersoners sociala nätverk i andra länder kan ses som förmedlande länkar till framförallt den engelska arbetsmarknaden. Ett liknande resultat presenteras av Katrine Bang Nielsen (2004) som intervjuat sex dansksomalier som flyttat vidare till England efter att ha fått information från släktingar och vänner om de goda utsikterna där och två dansksomalier som beslutat att inte emigrera vidare. England är det europiska land som är mest intressant för somalier i Skandinavien och Holland att flytta vidare till, vilket också stämmer överens med mina resultat. Enligt Bang Nielsen antydde hennes informanter att det främst är de resursstarka dansksomalierna som emigrerar vidare till England.

Berättelserna om möjligheternas England har som jag ser det framförallt som funktion att stärka svensksomaliernas självbild. De kommunicerar att det inte är av personliga skäl som de inte kommer in på den svenska arbetsmarknaden, utan att det handlar om ett strukturellt problem och om diskriminering. Att kunna migrera vidare till England kan ses som en vilande försörjningsstrategi hos mina intervjupersoner och som en sista utväg om de

inte får ett arbete i Sverige. Farah berättade, vid ett telefonsamtal efter andra intervju tillfället, att han under några månaders tid vistats i Storbritannien för att försöka etablera sig där. Ytterligare en man, Mohamed, var svår att få tag på för en andra intervju, då han befann sig i Storbritannien för att arbeta.

Fadumo tog upp flera skäl till varför svensksomalier flyttar till England. Först och främst nämnde hon att: ”England har blivit ett riktigt mångkulturellt samhälle i ordets [rätta] bemärkelse”, vilket enligt henne leder till att man är friare att utöva sin religion i praktiken och att det är lättare att få arbete, då man bedöms efter vad man kan och inte efter om man är svart eller vit. Ett annat skäl till att flytta till England var att engelska språket är mer internationellt och användbart än svenskan, om man skall återvända till Somalia. Liknande fördelar presenterades av Bang Nielsens (2004) informanter, som tryckte på att det är lättare att vara invandrare i England, då England har en längre tradition av att ta emot både invandrare generellt och särskilt somalier. De tog upp att det är mindre kontroll i England och du kan leva som du vill, det finns fler jobb möjligheter och det är bättre för barnen att få en internationellt användbar utbildning (Bang Nielsen, 2004). Följande citat från Fadumo får illustrera svensksomaliernas föreställningar om livet i Sverige och i England:

Och sedan har det kanske blivit lite trendigt inom den somaliska gruppen att det liksom allting är mycket bättre i England än i Sverige. Allting är så mycket bättre. Pratar du med någon som har flyttat där, säger de: ”Gud, jag har förlorat så många år i Sverige”. Det är så de beskriver det de allra allra flesta.

Trots att Fadumo beskrev att hon har rotat sig i Sverige och att det inte skulle vara lätt för henne att flytta, inverkar andra somaliers historier om att det är lättare att leva i England på hennes framtidsplaner. Fadumo kom inte som flykting utan som anhöriginvandrare och som anknytning till sin far under 1980-talet:

Precis och då om vi går tillbaka till just det här med hur jag tror jag kommer att leva. De påverkar mig också – alla andra somalier som har flyttat härifrån [...]. Jag har själv varit jättemånga gånger i England och jobbat som aupair i England innan somalier kom hit som flyktingar och vet ändå England vad det är. Men England har fått nya ögon på något sätt eller människorna har fått nya ögon när det gäller England. Och de menar att det är, det är helt enkelt enklare att leva i England än i vad det är i Sverige. Sverige, det är alldeles för byråkratiskt, det är för rigida regler, det är för svårt att komma in i jobbet, det är svårt att lära sig svenska, man blir bara omhändertagen i Sverige. Man är bara, den enda kontakten man har utanför familjen är bara myndigheter,

det är socialkontor, det är liksom det är bara myndighetskontakter hela tiden. Men där känner de sig, att så lite myndigheter som möjligt, så liksom ett helt vanligt liv helt enkelt för de familjerna.

Citatet ovan är ett exempel på hur föreställningen om Sverige och om England konstrueras genom ett ständigt informationsflöde mellan människor i intervjupersonernas transnationella nätverk.

Abdirizak, som i Sverige arbetat som hemspråklärare och tolk, beskrev hur somalier har lyckats ta sig fram i England och i USA. Han antydde hur relationer med landsmän och släktingar i andra länder blir viktiga för att motverka en generaliserad bild av somalier i Sverige som problem. Att släktingar och vänner lyckats med arbete och utbildning i andra länder pekar på att de inte saknar vilja och förmåga att ta sig fram:

För att det hela tiden här, kanske ni tror för att det var problem från den somaliska gruppen, för att det är arbetslösheten som är hög bland somalier här för att [när] man räknar invandrare [som är arbetslösa]. Men för hela tiden vi har kontakt med personer i England eller USA, England. Det finns ingen arbetslöshet [där för somalier], utan det är alla i England. Till och med det finns somalier som åker från Sverige till Norge och jobbar där. På helgerna återkommer [de] tillbaka till Sverige. Vi såg, det var 1998 [...], somalier i USA de fick pris och diplom från USA:s före detta president Bill Clinton på grund av att de var nykomlingar. De har inte bott så länge i landet, men det var nya flyktingar som lyckades, för att det var, [...] 80 procent av somalierna de började att jobba, samtidigt de öppnade - startade eget företag. De var drogfria, för när man räknade hur många [av somalierna som var] brottslingar eller kriminalitet eller så, det var låg kriminalitet. De var drogfria. Till och med det priset de visade de andra afroamerikanerna, den här gruppen lyckades, de fick ett diplom och pris, somaliska Community. Så problemet är inte folk som vill inte jobba utan ...

Berättelserna kan tolkas som en besvikelse på det svenska systemet och på de små möjligheter som svensksomalier ges på den svenska arbetsmarknaden. Berättelserna kan också ses som ett sätt att lyfta sitt personliga eller gruppens misslyckande till ett strukturellt problem, genom att jämföra med släktingar och vänner i andra länder. Denna möjlighet till jämförelse skulle därför kunna leda till bättre självkänsla och större handlingskraft hos svensksomalier, i ett system som diskriminerar människor med utländsk bakgrund och framförallt de som kommer från Afrika.

Vad som är stärkande i dessa berättelser är också att de ger en känsla av att det finns andra vägar och möjligheter än i Sverige. Tack vare lagstiftningen om den fria rörligheten av europeiska medborgare inom den europeiska

unionen ger ett svenskt medborgarskap en inträdesbiljett till ”möjligheternas England”.¹⁸

Trots de bilder som släktingar förmedlar om att det är lättare att leva och ta sig fram i England, tyder flera av intervjupersonernas berättelser på att de inte är självklart för dem att flytta vidare, då de själva och deras barn har börjat rota sig i Sverige. Strategin att flytta till England verkar snarare vara en sista utväg, om man inte finner några möjligheter att få ett arbete i Sverige. Efter det att Shukri, som bott i Sverige sedan i början av 1990-talet, räknat upp fördelarna med livet i England, beskrev hon ambivalensen inför att behöva lämna sitt nya hemland. Lämnar hon Sverige, skulle det enligt henne vara situationen i Sverige som tvingade henne till det. Denna dubbelhet kan illustreras med citatet nedan, vilket inleds med Shukris medvetenhet om möjligheterna som finns att söka arbete i England med bibehållen A-kassa:

Ja, jag är väldigt medveten om det, men jag känner på något sätt att det här landet, [...] det blev planterat inom mig. Det känns som om det har smugit [sig in] i min kropp utan att jag är medveten, utan att jag beviljade det, omedveten är jag svensk och mina barn är helt svenska. Jag är så lite somalier än vad jag är svensk. Mitt drömspråk är svensk[a], mina känslor beskriver jag i svensk[a]. Det är mitt nära hjärta, det språket svenska. Jag kom ju ung, det känns på något sätt att, orättvist någon annan har dömt mig och ta ifrån mig mitt land, mitt andra land utan att jag vill det. Någon annan har tvingat mig för att kunna leva.

Att många svensksomalier ser svårigheterna med att ta sig in på arbetsmarknaden som ett strukturellt problem, kan hos vissa också leda till passivitet, då det ständigt ger dem en bekräftelse på att det är svårt att lyckas i Sverige. Abdirizak, som i ett tidigare citat beskrev hur somalier lyckats i USA och England, berättade också om problemet med bristen på förebilder i form av högre tjänstemän med somalisk bakgrund vid svenska myndigheter. Citatet nedan visar hur denna brist, tillsammans med bilden av hopplöshet som sprids av somalier som bott en längre tid i Sverige, kan få en passiviserande inverkan:

Den nya generationen, de nya som kommer, de har ingen förebild, vi säger: ”Hur många somalier [är det] som sitter i topposter”, det är inte [där somalierna finns]. De säljer, jobbar i livsmedelsaffärer och så [...]. Bara jämför med andra invandrargrupper – gå till arbetsförmedlingen, gå till försäkringskassan eller gå till kronofogdemyndigheterna, sådana statliga myndigheter och du hittar folk [som arbetar där] från annan bakgrund, men inte somalier. Så det finns ingen förebild. Så de här som har misslyckats, hela

---

¹⁸ Det fanns (31/12 2006) 8 036 folkbokförda personer i Sverige som var födda i Somalia och hade svenskt medborgarskap (SCB, Inge Göransson, 2007-03-22).

tiden de säger till de nya flyktingarna: "Ah om ni kämpar hårt eller inte – redan svenskarna har stängt sina dörrar – det finns ingen plats för oss".

Själv tog Abdirizak inte till sig denna negativa information. Hade han gjort det, hade han inte tagit sig dit han är i dag. Även om han inte lyckats få ett arbete som överensstämmer med den universitetsutbildning som han har från Somalia, har han åtminstone fått arbeten som gör att han kan försörja sin familj. Mohamed, ytterligare en man som jag intervjuat, beskrev hur han efter en längre tid av arbetslöshet och kortvariga anställningar och många egna initiativ till att skaffa sig ett varaktigt arbete, till slut blev passiv och valde att följa den väg som han blev anvisad av arbetsförmedlingen. Drygt två år efter intervjutillfället fick jag genom ett telefonsamtal med Mohamed reda på att han under knappt ett års tid lämnat sin fru och sina barn i Sverige, för att arbeta i London. Genom att ta chansen och söka arbete i London, vilket enligt Mohamed gav utdelning redan efter två veckor, hade Mohamed ökat sitt handlingsutrymme. Hans tidigare passiva hållning övergick därmed från ett tillstånd av patiens i vilket han hade tvingats lämna över besluten till myndigheter, till ett tillstånd av agens där han istället kunde påverka sin egen arbetssituation i positiv riktning (Lange & Westin, 1985). Skälet till att han trots framgången på den engelska arbetsmarknaden återvände till Sverige var att han ville flytta tillbaka till sina barn.

Ibrahim, en man som endast intervjuades i London, bröt liksom Mohamed en period av arbetslöshet i Sverige genom att söka arbete i England under slutet av 1990-talet. Efter en kortare utbildning fick han arbete som busschaufför och har därefter fortsatt med denna yrkesbana under sina sju år i London. Fördelen med att bo i London i jämförelse med Sverige var enligt Ibrahim att han kan försörja sin familj. Om han fick möjlighet till ett liknande arbete i Sverige och kunde övertala sin fru om att flytta, skulle han komma tillbaka till Sverige. Själv saknade han sina vänner i Sverige, han saknade även den svenska naturen och han framhöll att Sverige är en bättre plats för barn att växa upp på, åtminstone i jämförelse med London. Även om ett liv i England inte framstår som en odelat positiv upplevelse och inte är en möjlighet som är öppen för alla, kan sannolikt själva den positiva föreställningen om England inge hopp, för dem som inte lyckas komma in på den svenska arbetsmarknaden.

Det internationella kontaktnätet och informationen om hur det är att leva i andra länder kan också påverka föräldrars strategier för att underlätta barnens utbildning och framtida försörjning. Fadumo beskrev att hon hade planer på att låta sin dotter gå i den internationella skolan i Göteborg, då

det enligt henne kan vara lättare att smälta in som svart i den internationella skolan och då en internationell utbildning kan underlätta för dottern att välja högre utbildningar i andra länder. Fadumo har sedan hon fick barn allvarligt börjat fundera över i vilket land familjen ska bo, utifrån vilket land som på bästa sätt kan gynna dotterns framtid. På grund av instabiliteten i hemlandet Somalia har Fadumo anpassat sitt liv för att leva i Sverige, men efter det att hon fått barn är Sverige inte lika självklart längre. Följande citat får illustrera hur hennes framtidsplaner och strategier nu styrs av vad hon tror är bäst för dottern:

Bara Sverige liksom, jag byggde hela mitt liv på att leva i Sverige. Säkert på grund av att mitt eget hemland är som det är i dag. Det har varit inbördeskrig under lång period och att under den närmaste tiden att det inte ser ut och bli något bättre heller, har gjort att jag har format mitt liv efter vad skall jag säga, efter Sverige om man nu kan uttrycka det så. Men sedan då, jag känner mig i dag så är det inte så självklart längre plötsligt. Nu i och med att jag har ett barn.

[...]

Nej precis, och det känns att liksom för första gången, från och med nu så tänker jag på hennes framtid mer än på min framtid. Jag tycker ändå liksom att jag själv har hittat min framtid, har valt yrke, utbildning, man och min familj. Mitt liv är format nu så att säga, så nu [är det] hennes liv jag tänker på i första hand, hur hennes framtid kommer att se ut, var jag tror passar henne, vilket land jag tror passar henne. När jag var barn var det ju mina föräldrar som styrde mitt liv. Nu är det jag som kommer att styra hennes liv under den tiden som hon är barn. Sedan när hon är vuxen så är hon liksom själv. Jag tänker väldigt mycket på vilket land jag tror är bäst för henne och hennes framtid och jag har inte tänkt färdigt i den frågan så att säga.

För Fadumo, som har en internationellt sett användbar svensk högskoleutbildning, torde ett beslut att byta land också kunna realiseras i verkligheten. Citaten ovan visar att Sverige inte på något självklart sätt är en given plats i framtiden för de personer jag har intervjuat. Det transnationella nätverket underlättar genom sin utspriddhet möjligheten att få information om och därmed hjälp med att bli integrerad på andra arbetsmarknader, framförallt i England.

Sammanfattande reflektioner

Genom att använda ett transnationellt perspektiv visar detta kapitel hur migranter och i detta fall mina intervjupersoner inte endast lever och anpassar sina liv till den svenska lokala kontexten. De empiriska exemplen visar istället hur de svensksomalier som fått komma till tals i min studie ingår i ett transnationellt socialt rum, bestående av deras utspridda släktnätverk. Utspriddheten är till stor del en följd av flykten

från de oroligheter som uppstod i samband med inbördeskriget i Somalia under 1990-talet. Relationerna inom släktnätverken hålls vid liv tack vare känslomässiga band och upprätthållandet av ett rådande normsystem, inom vilket man som släktmedlem har både rättigheter att få och skyldigheter att ge socialt stöd. I detta sociala försäkringssystem riktar sig skyldigheterna och rättigheterna främst till de mest närstående släktingarna, men också till personer som tillhör den mer avlägsna slakten. Det patrilineära idealet, enligt vilket släktingar på faderns sida står högst i prioriteringsordningen, är inte så framträdande i mina intervjupersoners berättelser. Snarare verkar det vara så att släktingar är mer pragmatiska och vänder sig till dem som har bäst förmåga att ge stöd. De som får stöd, förutom de mer självklara närmaste släktingarna som barn, föräldrar och syskon, är snarare de som står känslomässigt nära, vilket grundar sig på att man vuxit upp eller vistats mycket tillsammans. Dessa känslomässigt närstående släktingar kan finnas på både moderns och faderns sida. Troligen slår den patrilineära ideologin igenom mer när det gäller ett mer kollektivt insamlande av resurser på klannivå, till släktingar på långt håll.

De former av socialt stöd som förmedlas och är mest framträdande inom mina intervjupersoners transnationella släktnätverk är av både materiell och icke materiell karaktär. Det ekonomiska stödet ges främst av mina intervjupersoner till släktingar i Somalia och dess närliggande länder. Det kan dels bestå av ett regelbundet försörjningsansvar gentemot närstående släktingar, men också av tillfällig och mer akut hjälp till både närstående och mer avlägsna släktingar. För att klara av att uppfylla kraven på att hjälpa till i mer akuta nödsituationer mobiliseras flera släktmedlemmars resurser. Denna tillfälliga mobilisering i så kallade *action-sets* inom nätverken kan innefatta både närstående och mer avlägsna släktingar i och utanför Sverige. Migrationen till Sverige har bidragit till en ökad asymmetri inom mina intervjupersoners släktnätverk, då tillgången till välfärd skiljer sig markant åt mellan de som bor i en välfärdsstat som Sverige och de som bor i Somalia och dess närliggande länder. Skyldigheterna blir därför mer påtagliga än rättigheterna, åtminstone när det handlar om ekonomiskt stöd. Detta innebär att ständiga prioriteringar måste göras mellan den mindre familjeenhetens behov i Sverige och den mer utvidgade familjens behov i Somalia och i andra länder, där släktingar är utspridda. Dessa prioriteringar kring hur den ofta begränsade hushållsbudgeten i Sverige skall användas innebär ständiga överväganden för mina intervjupersoner. Dessa överväganden kan rent krasst handla om valet mellan att köpa nya kläder och skor till sina barn, eller att satsa pengarna på att en allvarligt sjuk släkting i Somalia skall få vård. Olika bedömningar mellan hur makarna i den mindre familjeenheten i Sverige vill

prioritera att hjälpa släktingar, kan leda till konflikter inom äktenskapet och därmed öka risken för skilsmässor. Svårigheterna att bli insläppta i det svenska samhället och integrerade på den svenska arbetsmarknaden komplicerar situationen ytterligare och det blir tydligt att individens strategier påverkas av både familjens och släktens behov och de möjligheter och begränsningar som finns i det svenska samhället. Får man inte tillgång till den svenska arbetsmarknaden är utrymmet att försörja släktingar mycket mindre än om man har ett varaktigt arbete. Har man arbete kan det därför vara svårt att som individ moraliskt motivera för släkten att man istället för att försörja släktingar vill förverkliga sig själv och satsa på en utbildning. Då det faktiskt finns möjlighet att bedriva högre studier i Sverige, kan det i andra fall vara svårt att inför släktingar som ser högre utbildning som en investering, motivera varför man inte tar den chansen.

Även om det ekonomiska stödet främst går i en riktning, skulle man ändå kunna tala om ett stödutbyte genom att givandet kan få en funktion i form av positiv bekräftelse och möjligen högre status för den som ger stöd inom nätverket. Främsta funktionen är troligen att man genom att ge det stöd som förväntas upprätthåller sin egen heder och goda rykte samt känsla av tillhörighet inom släkt nätverket.

Förmedlingen av råd och vägledning är inte asymmetriskt på samma sätt som förmedlingen av ekonomiskt stöd och sker framförallt i relationer till släktingar i andra asylländer. Råd och vägledning sker både i form av individuellt riktade råd och i form av en mer allmän informationsspridning om hur förutsättningarna är för somalier på olika platser i världen. De individuella råden rör familjeangelägenheter och framtidsplaner. Inför valet att satsa på högre utbildning, kan släktingars syn på utbildning som en investering innebära att släktingars råd och krav utanför Sverige, väger tyngre än budskapet från landsmän i Sverige om att det är svårt att lyckas med högre utbildning i Sverige. Informationsspridningen om hur somalier har det på andra platser har delvis som funktion att lyfta de egna svårigheterna med integration på arbetsmarknaden till ett strukturellt problem. Detta kan verka både aktiverande och passiverande. För de mer resursstarka ger informationen också hopp om att migrera vidare, till framförallt "möjligheternas England". För den som saknar utbildning, kunskaper i engelska och svenska och som inte har ett förmedlande nätverk i exempelvis England, kanske sådana berättelser däremot endast bekräftar de upplevda svårigheterna i Sverige. Troligen fungerar alltså berättelserna om att det finns bättre förutsättningar i andra länder mest stödjande för dem som upplever att de har möjligheter, om än begränsade, i Sverige och som

också upplever att de har ett faktiskt handlingsutrymme att migrera vidare. Känslan av att man har fler handlingsalternativ gör sannolikt en otrygg tillvaro på den svenska arbetsmarknaden mer hanterbar.

Som detta kapitel visar, formas svensksomaliers livssituation och handlingsmönster inte endast av lokalt knutna relationer och av det svenska samhällssystemet. Deras liv och vardag påverkas även av sociala system av relationer till familj och släkt inom ett transnationellt socialt rum, och kännetecknas av många olika slags utbyten och stöd. Det framgår också att dessa transnationella engagemang och de normer de bygger på är en viktig del i att vara släkt, men de är inte alltid oproblematiska. De kräver ständiga avvägningar mellan olika krav och behov, i förhållande till det lokala livets och närmaste familjens behov och det transnationella nätverkets. Men i mångt och mycket handlar det om att skapa bättre livsvillkor för sig själv och sin familj och släkt, oavsett var de befinner sig.

Kapitel 9 Socialt stödutbyte och social mobilisering inom somaliska och multietniska föreningar

Inledning

I detta kapitel diskuterar jag vilka former av socialt stöd som enligt mina intervjupersoner utbyts mellan dem och personer inom de föreningar och mindre grupper som de är delaktiga i. Jag tar också upp vad de personligen får ut av att vara engagerade i dessa kollektiva sammanhang. Föreningarna har delats in i två huvudgrupper. Dessa är uppdelade i föreningar fokuserade på aktiviteter och gemenskap, samt föreningar fokuserade på aktiviteter för social förändring. Inom båda dessa huvudgrupper finns det föreningar som riktar sig till enbart somalier och föreningar som riktar sig till en mångetnisk målgrupp. Oavsett kategori och etnisk inriktning, riktar sig de flesta föreningarna till kvinnor eller till män.¹⁹

Somaliska föreningar för gemenskap och kulturell produktion

Nedan kommer jag att presentera mina intervjupersoners involvering i tre olika föreningar, som jag kategoriserat som somaliska föreningar för gemenskap och kulturell produktion. Den första riktar sig framförallt till svensksomaliska män och de andra två till svensksomaliska kvinnor.

En mötesplats för svensksomaliska män

En förening som jag besökt vid sju tillfällen i samband med möten och intervjuer med intervjupersoner och vid försök att få kontakt med intervjupersoner, fungerar som jag ser det framförallt som en mötesplats för svensksomaliska män i Göteborg. Föreningen framstår för mig som ett minisamhälle och som ett offentligt vardagsrum för svensksomaliska män som bor i stadsdelen eller närliggande stadsdelar. Förutom att fungera som en mötesplats, erbjuder föreningen också olika aktiviteter och tjänster. Den är belägen i en av de stadsdelar i Göteborg där relativt sett många människor med somalisk bakgrund bor. Föreningen ligger i ett bostadsområde och i

---

¹⁹ För att öka möjligheten till anonymitet i övriga kapitel, har jag i detta kapitel valt att ge mina intervjupersoner ett nytt eller flera nya fiktiva namn. Skälet till att jag har gett dem andra namn i detta kapitel, är att det kan finnas en risk för att en person går att identifiera utifrån ett specifikt engagemang i en förening.

ett hyreshus, där också andra föreningar är verksamma. I föreningslokalen finns ett kafé där besökare bl.a. kan följa världsnyheterna på en stor tv-skärm. När jag en fredag eftermiddag satt i detta kafé och väntade på att få träffa föreningens ordförande, kom fler och fler män in och satte sig vid de 4-6 borden. De hälsade och dunkade varandra i ryggen, skojade och diskuterade. Några unga män spelade schack och några andra följde deras spel. Några män åt lunch som serverades i kaféet. Enligt vad ordföranden hade berättat för mig, brukar många män komma till föreningen direkt efter fredagsbönen. Språket som talades mellan männen var vad jag kunde förstå somaliska. I angränsning till detta kafé ligger ett rum som används som moské. I ett annat rum finns ett kontor från vilket man kan skicka pengar till släktingar och vänner i Somalia eller till andra länder, via det informella banktransferringssystemet Amal Bank. Från detta kontor skickas pengarna först till Dubai och därifrån vidare till exempelvis en släkting i Somalia. Pengarna når enligt Saiid, en av mina intervjupersoner, mottagaren redan samma dag. Föreningen tillhandahåller också datorer med Internetuppkoppling som kan hyras för en billig penning. Det finns möjlighet att få sina kläder uppsydda och bli klippt hos en frisör. Dessutom anordnas koranundervisning och undervisning i engelska och i det somaliska språket. Föreningens ordförande hade, vid tiden för mina besök, under dagtid också ansvar för en särskilt anpassad undervisning för pojkar med somaliskt ursprung som haft svårigheter med att klara skolarbetet.

Även om föreningen enligt dess ordförande är till för både kvinnor och män och har medlemmar med olika ursprung, besöks den främst av män med somaliskt ursprung i olika åldrar och deras söner. Endast två kvinnor var synliga i föreningens lokaler under mina besök, en av kvinnorna undervisades i engelska och en besökte kafét. Utöver dessa två kvinnor såg jag också några flickor som troligen var på väg till koranundervisningen en fredag eftermiddag. Saiid sade att ett skäl till att få kvinnor besöker föreningen, är den muslimska regeln om att kvinnor och män bör vara åtskilda. Denna muslimska regel verkade spela roll även när det gällde barn. Saiid beskrev hur han medvetet tog med sig sina söner till föreningen för att de skulle få umgås med somaliska män. När det gällde dottern undvek han snarare att ta med henne till föreningen, även om det också hände att hon följde med vid kortare besök. I följande citat beskriver Saiid hur han aktivt tar med sina söner till föreningen:

Saiid: Jag brukar komma hela tiden, brukar hämta mina barn hit, de måste umgås med, alla känner dem och på fredagar och på söndagar ibland vi kommer, men ...

Charlotte: Är det någon speciell aktivitet eller?

Saiid: Nej, inte speciell aktivitet, det är bara att vandra runt, dricka [...] Fanta och kolla och de hälsar och har lite roligt. Om de behöver klippning – det finns en där som vi klipper [oss hos] och sådant här. Och bara känslan att de skall umgås med somalier, den är väldigt stor. Han [ordföranden i föreningen] hade sina barn just nu. Ibland på eftermiddagar det är bara män som finns här, han hämtar dem och alla hälsar på dem, alla känner dem och alla klappar dem och pratar med dem. Så det är den här viktiga saken som föreningen har.

Att ta med sina söner till föreningen tolkar jag som en medveten strategi från Saiids sida, för att socialisera in dem i en social värld bestående av en manlig somalisk gemenskap och identitet. Saiid önskade att jag kunde se hur livet är organiserat i Somalia, hur män och kvinnor lever både skilda åt och tillsammans. Han tog särskilt upp den manliga gemenskapen. Följande citat visar på åtskillnaden mellan män och kvinnor och på hur föreningen bidrar till återskapandet av en hemkänsla genom sin manliga gemenskap:

Saiid: Männerna är på deras sida, kvinnorna på deras sida. Männerna hela tiden, det är gemenskapen det är ...

Charlotte: Men här är annorlunda?

Saiid: Här är väldigt annorlunda.

Charlotte: Så man lever mer tillsammans?

Saiid: Mer, ja, den enda [gången] som jag känner att jag är i Somalia är när jag är här.

Charlotte: Ja, i föreningen?

Saiid: Ja, när jag är här eller när jag och andra går till en annan person som vi sitter och dricker te och kaffe och sådant och pratar lite grand om politik eller någonting.

Gemenskapen med andra somaliska män i föreningen och på andra platser, möjliggör alltså ett återskapande av den manliga gemenskapen som fanns i Somalia. Känslan av att befinna sig i Somalia är enligt citatet ovan kopplat till just denna manliga gemenskap. Det sociala stödet som framträder här är främst social gemenskap och gemenskapens funktion verkar vara att motverka social isolering samt att bevara och stärka en manlig somalisk och muslimsk identitet.

Den manliga gemenskapens konsekvenser för familjelivet

Det sociala stödet i form av social gemenskap mellan män kan dock leda till ett minskat socialt stöd från männen i familjen och hushållet. Då männen tillbringar för mycket tid i den somaliska föreningen blir den manliga gemenskapen en börda för kvinnorna och barnen, enligt Saiid:

Charlotte: Vad betyder den? Är det gemenskap eller vad betyder föreningen för dig och din familj?

Saiid: Min familj, det är väldigt stor börda för dem för att alla män är här. De vill inte att alla män ska samlas. De brukar kalla [den], dagis för män. [...] Familjen jag menar frun och ja. Hon, det är många fruar som är emot den här föreningen för att männen, de brukar komma och sitta och prata hela tiden här. [...]

Charlotte: Så på det sättet tycker din familj det är ...

Saiid: Ja, att det är väldigt negativt.

Charlotte: Ja, okej.

Saiid: Men alla män, de kommer hit och de lyssnar på BBC och de pratar och [...] för oss det är gemenskap. Det är [...] en plats att träffa varandra, det är väldigt och det finns lite aktiviteter, vi brukar spela Chess [...]. Men det är många som sitter vid till tio eller någonting och det är inte bra.

Saiid antyder i nästa citat att den manliga gemenskapen utanför hemmet inte var ett problem i Somalia. Där lämnades inte modern ensam med hushållsarbetet och omsorgen av barnen, då det alltid fanns kvinnliga släktingar som bodde i samma hus och som tog del i hushållsarbetet:

Saiid: T.ex. i Somalia min mamma brukade inte [...] laga mat mest, för det var andra flickor [som gjorde det]. Min syster, min farbrors dotter hade varit hela tiden med oss och några från landet skulle komma och ville lära sig någonting och vara hemma och de var välkomna hela tiden, så det.

Charlotte: Det fanns många händer?

Saiid: Det fanns många hela tiden.

Saiid använde sina tidigare historiska erfarenheter av hur det sociala stödutbytet mellan män och mellan kvinnor såg ut i Somalia för att beskriva de nya villkoren och den nuvarande sociala situationen som somaliska män och kvinnor ställs inför i Sverige. Att nuet konstrueras med hjälp av vår rekonstruktion av historien beskrivs av Margareta Järvinen (2004) med referens till George Herbert Meads teori om "the past". Särskilt framträdande är detta när vi skall beskriva situationer och handlingar som

skapar frustration för oss i vår nuvarande situation, enligt Järvinens tolkning av Mead. Saiid uttrycker ovan en frustration över sin nuvarande situation och tycker synd om både kvinnan och mannen i Sverige. Kvinnan, för att hon lämnas ensam med allt hushållsarbete (vilket hon inte gjorde i Somalia enligt den valda rekonstruktionen av historien) och mannen för att han tvingas göra saker som att laga mat och ta hand om barn, istället för att vara fri att göra det han vill (vilket han enligt rekonstruktionen av historien kunde i Somalia). Enligt Saiid hjälper han i denna nya situation sin fru i hushållet, då hon annars blir lämnad helt ensam med allt hushållsarbete (vilket hon inte hade blivit i Somalia enligt samma rekonstruktion av historien som ovan).

Motsättningen mellan männens behov av socialt stöd i form av gemenskap och ett ökat behov av praktiskt socialt stöd från männen i hushållet, blir dock något mindre när Saiid beskriver hur det somaliska nätverket i den somaliska föreningen också utgör ett potentiellt socialt nätverk för andra former av socialt stöd. Genom att ta med barnen till föreningen tar Saiid också ansvar för tillsynen av barnen, vilket torde underlätta omsorgsbördan för hans fru. När jag frågar vem som kunde hjälpa till med praktiskt socialt stöd som att exempelvis flytta och bära tunga saker, hänvisar Saiid också till det nätverk av somalier som han är en del av, genom sin tillhörighet i den somaliska föreningen:

Charlotte: Du kommer till föreningen?

Saiid: Eller jag ringer till, de är inte så mycket kompisar, men vi känner varandra. Och att hjälpa varandra, det är inte något som är stor betydelse. Om någon flyttar och han ser mig, direkt jag är tvungen att följa med honom även om jag har lite ryggsbesvär eller någonting, så jag måste bära de här sakerna.

Charlotte: Så det kan vara olika personer då?

Saiid: Ja, som kan hjälpa mig och t.ex. om den här föreningen behöver någonting. Vi ska måla den här [föreningslokalen], [ordföranden] skulle kalla fyra, fem personer därifrån.

Utbyte av praktiskt socialt stöd sker även mellan personer från Somalia som inte tillhör den somaliska föreningen:

Saiid: Inte bara, inte föreningen, alla somalier som vi hälsar varandra, vi, grannarna som vi, omkring mig - om de flyttar, jag har ansvar för att hjälpa dem. Om de hämtar mig och ringer mig, då är det absolut. Om jag ser dem att de flyttar här då måste jag gå dit och hjälpa dem.

Charlotte: Ja, okej ja men det är så man hjälper varandra.

Saiid: Hela tiden, det är så.

Genom Saiids ovan beskrivna delaktighet i den somaliska gemenskapen i föreningen och i det område där han bor, skapar och upprätthåller han ett socialt nätverk som kan mobiliseras vid behov av framförallt praktiskt socialt stöd. Denna delaktighet tolkar jag som en aktivt investerande nätverksstrategi. För att kunna åtnjuta stöd enligt den så kallade utbytesteorin (Vaux, 1988) krävs det att man också själv ger något i utbyte. I citatet ovan samt i det som följer, beskriver Saiid ömsesidigheten inom det sociala nätverket av somalier, vilket innefattar både krav på att hjälpa och rätten att be om hjälp inom nätverket:

Saiid: Jag har en bil. Det finns grannar, somaliska grannar t.ex. som har ingen bil. Om någon skulle komma sent på kvällen till tågstationen, de bara: (Saiid knackar på bordet för att illustrera hur grannarna knackar på hans dörr) "Saiid vi behöver hjälp det kommer någon person." Då måste jag gå direkt. Ibland de kan betala bensin eller de betalar inte bensin. Jag brukar säga: "Nej det behövs inte, det är väldigt nära." Om det är t.ex. på flygplatsen, de brukar tanka 100 kronor eller någonting. Det är frivilligt faktiskt.

Charlotte: Ja. Men du kör, du gör det.

Saiid: Jag kör, jag kör. [...] Om min bil stannar mitt på vägen, jag ringer till den som jag tror att han har bil: "Hej jag är där och jag har problem". Han kommer till mig direkt.

Även om Saiid inte nämner någon av personerna inom föreningen och det somaliska nätverket som särskilt viktiga för honom, betyder denna mer ytliga gemenskap och sociala nätverk av somalier att det finns ett potentiellt socialt nätverk (Gunnarsson, 2000) som kan mobiliseras vid behov. De personer som Saiid beskriver som viktigast för honom, förutom hans allra närmaste släktingar, bor inte i Sverige och är därför inte direkt tillgängliga för ett utbyte av praktiskt socialt stöd. Dessa vänner, som också är släkt på långt håll och som bor utanför Sverige, är dock dem han vänder sig till när det handlar om mer känslomässigt stöd och råd kring familjeangelägenheter. De personer som var möjliga att mobilisera inom det lokala somaliska sociala nätverket, skulle med Adrian Mayers begrepp kunna kallas för *action set* (Mitchell, 1969). För Saiid är dessa *action sets* möjliga att mobilisera, dels genom att han själv kontakter någon i nätverket och dels genom att han går via den somaliska föreningen och dess ordförande. Den somaliska föreningens roll som sambandscentral i det somaliska sociala nätverket påverkar därmed strukturen inom nätverket genom att öka närbarheten (Mitchell, 1969) mellan dess medlemmar.

Den somaliska föreningens anknytning till klan

Den somaliska föreningens anknytning till klan är inte något som är klart uttalat. Enligt Saiids berättelse verkar föreningens existens dock underlätta ett ekonomiskt stödutbyte mellan de föreningsbesökare som tillhör samma klan och deras insamlingar till gemensamma släktingar. Saiids kunskaper om sin egen klan tillhörighet har blivit mer omfattande, genom kontakten med andra klanmedlemmar i den somaliska föreningen i Göteborg. Kunskap om klan tillhörighet har enligt Saiid fått större betydelse efter inbördeskriget än vad den hade när Saiid växte upp i Somalia. Vid ett eventuellt återvändande innebär detta att han inte kan söka sig till huvudstaden Mogadishu, där han en gång bodde, utan till det landområde där hans klan befinner sig. Myten om hemlandet och visionen om att en gång återvända dit, tillhör Willian Safrans (1991) kriterier över vad som är utmärkande för personer som befinner sig i diaspora. För somalier som lever i diaspora verkar myten om hemlandet omkonstrueras efter vilken plats det är klanpolitiskt möjligt att återvända till. För att accepteras i det landområde där ens klan befinner sig måste man enligt Saiid veta något om sina anfäder, vilket gör det förstäeligt att denna kunskap är betydelsefull att lära sig för dem som har en vision om att någon gång återvända.

Vad som händer i ursprungslandet har enligt William Safrans (1991) teori om diaspora en inverkan på den etniska sociala organisationen i det nya landet. Klanpolitikens utveckling i Somalia skulle enligt Safrans teori därmed kunna antas påverka graden av klanbaserade insamlingar och klanbaserade subsystem inom och mellan föreningar med anknytning till Somalia i Göteborg. Enligt ett register över antalet invandrarföreningar i Göteborg, finns det i slutet av år 2008 fjorton stycken föreningar som i sitt namn har anknytning till Somalia och Afrikas Horn.²⁰ Det relativt stora antalet föreningar med somalisk anknytning tyder på att klanpolitikens splittring av somalier i Somalia även återspeglar sig på svensksomaliernas sociala organisering i Göteborg. Detta bekräftas också av Awil, en annan av mina intervjupersoner.

Awil förhåller sig, till skillnad från Saiid, till klanpolitiken i hemlandet genom att ta avstånd från denna form av social organisation i sitt liv i diaspora. Han antyder att de somaliska föreningarna inte endast innefattar en etnisk social organisation utan att de också har en koppling till klan. Han berättar att han valt att inte vara medlem i någon somalisk förening, då ett

²⁰ Uppgifterna är hämtade från webbadressen: www.immi.se/sweden/foreningar/forening-angered.htm och www.immi.se/sweden/foreningar/forening-goteborg.htm 2009-07-29.

sådant medlemskap, av en annan somalisk förening, skulle kunna uppfattas som att han tar ställning för en viss klan. Han hjälper dock gärna till om någon av de somaliska föreningarna i Göteborg behöver hans kunskap. Så här beskriver Awil de somaliska föreningarnas koppling till klan:

Och sedan [...] också här, när det bygger föreningar, somaliska föreningar. De flesta, fortfarande de har den här klanrelationen. Du ser 10-15 personer som hör till samma klan, så de har, bygger och öppnar en förening. Då ibland det händer, det händer ofta att de har frågat mig. Jag är inte med i någon somalisk förening här i Göteborg, så det hela tiden säger jag till dem: ”Behöver ni min hjälp så kommer jag som person, men inte att jag skulle bli medlem i föreningen [...]. För att när jag blir medlem i er förening så kan de andra, de skall se mig [att] jag hjälper den här klanen eller om jag går till den andra föreningen, så de andra tror att jag – att jag skall bli. Så [om] ni har [behov] av föreläsningar eller behöver ni någon hjälp, ja.” Så jag går överallt till olika föreningar. [...] Men jag vill inte att jag skall bli medlem i någon förening. [...] Ingen skall utnyttja min neutralitet.

Enligt min intervju med ytterligare en man, Mustafa, är de somaliska föreningarna inte knutna till någon speciell klan, men får ändå en sådan koppling genom vad han kallar för naturliga formationer inom dessa föreningar.

Olika grader av etnisk inkorporering

Tre av mina manliga intervjupersoners olika form av anknytning till somaliska föreningar kan ses som exempel på olika grader av etnisk inkorporering. Enligt typologin om etnisk inkorporering, återgiven av Hylland Eriksen (1993: 59-61), kan graden av etnisk social organisation vara olika omfattande. En persons etniska inkorporering kan vara allt från att endast tillskriva sig själv en etnisk kategori till att ingå i ett etniskt nätverk, en etnisk sammanslutning eller en etnisk gemenskap. Saiid skulle utifrån denna sociala organisationstypologi kunna sägas tillhöra den högre graden av etnisk inkorporering i form av en etnisk gemenskap. Han ingår i en etnisk social gemenskap med andra somaliska män inom en formell förening. Utöver föreningsgemenskapen ingår han också i ett vidare socialt nätverk av somalier i en viss geografisk del av Göteborg, där han är involverad i ett ömsesidigt utbyte av olika former av familjestöd. Föreningstillhörigheten aktualiserar också Saiids klantillhörighet, genom att både han själv och andra tillhörande samma klan använder föreningen som plattform för att mobilisera ekonomiskt stöd till framförallt klanmedlemmar utanför Sverige. För Saiid verkade deltagandet i föreningsgemenskapen också vara ett sätt att bekräfta sin manliga somaliska identitet och ett sätt att föra över denna identitet till sina söner.

För Mustafa, en annan av mina intervjupersoner, framstår samma förening som en mötesplats utan betydelse som ett forum för att mobilisera ett nätverk för utbyte av socialt stöd, eller för att reproducera och bekräfta en somalisk identitet. Mustafa var tidigare aktiv i en annan förening som riktade sig till människor med ursprung i flera olika afrikanska länder. Kanske identifierade sig Mustafa mer som afrikan än som somalier. I hans berättelse framstår den etniska inkorporeringen utanför den närmaste släkten och vännerna, mer som en etnisk kategori eller ett etniskt socialt nätverk, utan koppling till en högre grad av etnisk social organisation.

Awil beskriver liksom Mustafa en lägre grad av etnisk inkorporering i jämförelse med Saiid. Awil ser sig som en neutral resurs för samtliga somaliska föreningar och inte som en del av en specifik förenings gemenskap eller av ett vidare socialt nätverk av somalier där det sker ett ömsesidigt utbyte av socialt stöd. Enligt Awil hade han troligen haft fler somaliska vänner om han tillhört en av de somaliska föreningarna i Göteborg. Att vara neutral i förhållande till klanpolitiken har därmed ett pris, i form av färre vänskapsband och ett uteblivet ömsesidigt socialt stöd inom ett somaliskt socialt nätverk. För Awil är begränsningarna med att ingå i en, för honom klanpolitiskt färgad, enskild somalisk förening större än möjligheterna.

Att stå utanför en etnisk gemenskap eller nätverk kräver troligen att man likt Awil kan få ett visst socialt stöd och sin identitet bekräftad i andra sociala världar än den som har ett somaliskt ursprung som sammanhållande länk. Awil ingår exempelvis i ett nätverk med personer som har samma yrkesutbildning som han själv och han hade vid intervjutillfället också tackat ja till att ingå i styrelsen för en svenskbaserad frivilligorganisation. I vilken grad en person är involverad i ett socialt stödutbyte på klannivå beror enligt min tolkning på om personens klantillhörighet är representerad inom en somalisk gemenskap på den plats där han bor, samt på i vilken grad den enskilde kan få sin sociala identitet bekräftad i andra sociala världar än den som bygger på en gemensam etnicitet och klantillhörighet.

Ett lokalt socialt nätverk för svensksomaliska kvinnor

Samtliga kvinnor som ingår i min studie har en koppling till någon av de nedan beskrivna föreningarna för svensksomaliska kvinnor i Göteborg. Jag kommer nedan att beskriva och analysera vad dessa föreningar betyder för de kvinnor som jag har intervjuat, i form av utbyte av socialt stöd. Den första föreningen som presenteras nedan har jag kallat för ett lokalt socialt nätverk för svensksomaliska kvinnor.

Efter att två av mina intervjupersoner beskrivit denna stadsdelsförankrade förening, fick jag en bild av en traditionsförmedlande institution och av ett socialt rum som möjliggör för kvinnorna och deras barn att möta andra barn, mammor och familjer med somaliskt ursprung. Föreningen beskrivs också som ett nätverk, dit mer nyanlända medlemmar kan söka sig för råd och information. Även myndighetspersoner kan vända sig till föreningsnätverket när det uppstår frågor i kontakten mellan dem och en kvinna som är knuten till föreningen. Vid tiden för mina intervjuer var föreningen mer eller mindre vilande. Detta berodde enligt två av mina intervjupersoner som tidigare varit mer aktiva i föreningen, på deras egen brist på tid och ork till engagemang. Det är enligt dessa kvinnor några få personer som driver föreningen. Dessa kvinnor känner varandra väl och har kontakt även utanför föreningens aktiviteter. Några av dem är också släkt med varandra. Asha beskriver nedan hur hon och hennes väninnor tillhör de drivande inom föreningen:

De kvinnorna de är liksom, de är dels mina somaliska väninnor. Jag har inga andra somaliska väninnor. Och dels så jobbar vi tillsammans inom föreningen. Och de andra är mera deltagare typ av. Vi träffas när vi arrangerar fester, i samband med de här högtiderna, tillsammans med familjen och barnen och så.

Citatet ovan visar att relationerna mellan de kvinnor som ingår i den mindre grupp som driver föreningen är multiplexa (Mitchell, 1969). Detta innebär att de har en särskild styrka genom att länkas samman som både somaliska kvinnor, vänner, till viss del som släkt och som boende i samma stadsdel. Genom att relationerna är multiplexa kan denna drivande grupp av kvinnor förväntas behålla sina inbördes relationer oavsett om föreningen är vilande eller aktiv. Föreningen har funnits länge, men var enligt Asha på väg att upplösas när hela den tidigare styrelsen flyttade till England.

Asha och hennes väninnor håller föreningen vid liv för att barnen skall få möjlighet att träffa andra barn och vuxna med somaliskt ursprung och för att föra vidare gemensamma traditioner, som att fira de viktigaste muslimska högtiderna. Föreningen anordnar knytkalas för att samla kvinnor och barn, sommarutflykter och promenader samt informationsträffar kring barnsäkerhet och matlagningskurser i studiecirkelform. Då föreningen inte har tillgång till en egen lokal, är de aktiva kvinnorna tvungna att hyra en lokal och aktivt sammankalla samtliga kvinnor i nätverket vid varje aktivitet. Förutom att de träffas i en hyrd lokal, händer det enligt Asha också att kvinnorna i föreningen träffas hemma hos varandra.

I jämförelse med det tidigare stycket, som behandlade en förening för svensksomaliska män, utgör denna förening ett exempel på en mindre formaliserad etnisk social organisation. Kvinnoföreningen liknar snarare ett lokalt sammansatt etniskt socialt nätverk än en institutionaliserad etnisk sammanslutning med fasta åtaganden som koranundervisning, moské, banktransfereringstjänst och kafé. Utifrån den tidigare beskrivna typologin om etnisk inkorporering (Hylland Eriksen, 1993) har denna förening därmed en lägre grad av etnisk social organisation än den tidigare beskrivna föreningen för svensksomaliska män.

Utifrån de intervjuade kvinnornas uppgifter betyder inte denna förening så mycket för dem. Safiya upplever föreningen mest som ett besvär. Hennes upplevelse är att hon får dra en stor del av lasset med arbetet i föreningen, samtidigt som hon fungerar som en nätverksresurs för både föreningsmedlemmar och svenska myndigheter. Kvinnorna kontakter henne när de behöver råd och hjälp med hur de exempelvis skall kontakta svenska myndigheter och fylla i blanketter. Myndighetspersoner inom arbetsförmedlingen och socialtjänsten ringer henne när det uppstår kommunikationssvårigheter mellan dem och någon kvinna i föreningen. För dessa arbetsinsatser får Safiya ingen ekonomisk ersättning och hon upplever heller inte att hon själv får ut något av att vara denna rådgivande och medlande nätverksrepresentant. I England får personer som utför denna typ av samhällsarbete betalt för sina insatser enligt Safiya.²¹ Nedan beskriver Safiya vad engagemanget i föreningen betyder för henne:

Jag ger istället, jag ger ganska mycket [till] den föreningen. Ja och jag vet inte varför jag är kvar, för den ger mig bara bekymmer då, jobbig. Alltid är det jag som ska ordna, alltid är det jag som ska hyra, alltid är det jag som ska fixa till och greja. Det är en av de sakerna jag ska lägga ner nu, försöka och prioritera, för jag prioriterar alltid allt annat än mig själv.

[...]

Men vissa händelser ger mig bara bekymmer och den somaliska kvinnoföreningen ger mig bekymmer. Det är ett stort arbete, jag är länkar, jag är språkrör, kvinnor kommer och vill veta saker och ting och jag ska översätta och jag ska ringa till myndigheter och skattmyndigheter och i migrationsverket och det är alltid någonting med dem. De behöver en sådan där community som i England. De har olika små community, kvinnocommunity som har kvinnor, mäncommunity. Det är folk som är anställda som sitter där.

²¹ Vid ett kortare fältbesök i två olika stadsdelsföreningshus i Nordöstra London i mars månad 2006, träffade jag två av dessa ”communityworkers” med somalisk bakgrund, som Safiya refererar till och som var anställda för att ge råd och stöd till framförallt mer nyanlända somalier boende i dessa stadsdelar. Finansiering skedde vad jag kunde förstå med stöd från både ideella sponsorer och offentliga medel via stadsdelen.

Vad som blir tydligt är att kvinnor som har bott olika lång tid i Sverige har väldigt olika behov av stöd från sina landskvinnor. Safiya, som citeras ovan, har bott i Sverige under hela sitt vuxna liv. Hon har tillgång till både språk och kunskaper om det svenska samhället och har ett arbete som upptar mycket av hennes tid. För henne blir andra kvinnors behov av stöd mest en börda, då stödgivandet tar för mycket av hennes knappa tid och då hon inte upplever att hon får någonting i utbyte. Safiya är ideellt engagerad även i andra sammanhang. I dessa sammanhang är det dock andra intressen än ett gemensamt somaliskt ursprung som utgör den sammanhållande länken, och hon får personligen ut mer av att engagera sig där. Funktionen av att vara en stödjande resursperson, i ett lokalt socialt nätverk bestående av svensksomaliska kvinnor, skulle kunna vara att få ökad social status inom gruppen och att uppleva glädje över att hjälpa andra. Blir kravet på att hjälpa för stort, som i Safiyas fall, kan glädjen och känslan av social status ersättas av en känsla av en alltför stor arbetsbörda.

En förening för svensksomaliska kvinnor

Den andra föreningen för svensksomaliska kvinnor som ett par av mina intervjupersoner är medlemmar i, är belägen i en annan stadsdel i Göteborg. Denna förening har efter en intressekonflikt delats upp i två delar. Den ursprungliga föreningen startades upp som ett föräldranätverk för somaliska kvinnor. Efter uppdelningen inriktar sig den ena delen mot att arbeta mot kvinnlig könsstympning i Sverige och Somalia och den andra delen mot lokala aktiviteter och social samvaro mellan svensksomaliska kvinnor.

Den delen av föreningen som har valt att engagera sig mot kvinnlig könsstympning och vars aktiviteter jag har kategoriserat som en del av en diasporisk rörelse kommer jag att redogöra för i ett senare avsnitt, som berör diasporiska rörelser. I detta avsnitt kommer jag att beskriva stödutbyten i både den ursprungliga kvinnoföreningen och den delen av föreningen som efter uppdelningen framförallt har en social funktion för svensksomaliska kvinnor i stadsdelen. Nimo, som är aktiv i den delen av föreningen som ägnar sig åt sociala aktiviteter, beskriver nedan vilken betydelse föreningen har för henne och hennes barn:

Det betyder för mig att jag som individ kan jag hjälpa till när det är den somaliska kvinnoföreningen. [...] Jag ger och får tillbaka glädjen att jag ger till [...] någon. Jag hjälper dem. T.ex. [är jag] aktivitetsansvarig och bidragsansökare. Det de inte kan jag gör det. [Det] spelar ingen roll [vilken formell position jag har], jag vill inte vara ordförande eller bla bla eller bla bla för det behövs inte. Någon annan kan vara det, men de kan inte ansöka [om bidrag] kanske, vet inte [när det gäller] ansökningar hur man gör. Jag kan göra det. [Som] aktivitetsansvarig, jag kan arrangera saker och ting. Jag

är duktig på [att] [...] ordna saker och det känns jag kan göra det jag är bra på själv och alla andra mår bra av det.

Utöver den glädje Nimo beskriver att hon får genom att själv bidra med sin kunskap till föreningen hon är medlem i, får hon också själv stöd av andra föreningsmedlemmar i form av andra kvinnors tillsyn och omsorg om sina barn. Nimo beskriver att det är viktigt att hon känner andra vuxna, då dessa kontakter medverkar till att hennes barn får ett bredare nätverk av skyddande vuxna:

Så de mår bra [av] att andra, [att] jag känner andra, mina barn. För att det då blir de, nätverk [av] vuxna som är mer bredare för dem också. T.ex. hon som är med i föreningen med mig är assistentlärare i skolan. Hon tar hand om dem speciellt, hon [är] väldigt noga, hon tittar väldigt noga [på mina barn]. Hon ringer mig om de är försenade. Jag kan ringa direkt till henne och säga att: "Khadra har du sett?", hon säger till mig: "Nimo han gjorde si och så, kanske prata med honom". Så jag [pratar med min son] direkt. Det är förebyggande för mig.

För Nimo framstår deltagandet i föreningen för svensksomaliska kvinnor inte som en börda. Skillnaden mellan Nimos upplevelse och mitt tidigare exempel från Safiya som upplever sitt engagemang som en börda, är att Nimo får något värdefullt tillbaka. Hon känner glädje över att kunna bidra med sin kunskap och hon får ett utökat nätverk, som fungerar som ett extra vuxenstöd i den egna omsorgen och uppfostran av sina barn. Nimos engagemang i olika föreningar kan ses som en del i en medveten strategi mot att utöka sina barns referensramar och vuxenförebilder.

Nafisa, som var engagerad i den ursprungliga föreningen, ger i citatet nedan ett exempel på hur kvinnorna i den svensksomaliska kvinnoföreningen mobiliserade ekonomiskt stöd till en medlem som befann sig i ekonomisk kris:

Jo, det till exempel (suck) en gång det var en kvinna som inte betalat sin hyra [på] länge och vi visste inte. Hon säger hela tiden hon skickar sin far, som är, han var jättesjuk och hon trodde man kan låna, att man säger jag kan betala när jag blir, min ekonomi blir bättre. Och nästan sex månader hon inte betalt hyra.

[...]

Och sedan [...] hon kommit en dag här och hon säger: Nafisa jag har sådana problem" och hon var så ledsen och sedan jag samlat dem som sitter i styrelsen och vi tänkte, ja kan vi hjälpa [till på] något sätt [med] våra privata pengar. Så vi samlat 2000 kronor, vi betalade [...] 20 000, 6000 till socialen [...]. Jag kom upp och pratade med hon som är hennes handläggare. Och sedan hon förvånad: "att ni samlat 20 000 [kronor]" - somaliska kvinnor, du vet.

Detta citat visar på hur normer om att man har skyldighet att hjälpa släktingar och andra människor i sin närmaste omgivning, som befinner sig i nöd, fortsätter att vara gällande även i Sverige. Åtminstone motiverade Nafisa både den enskilda kvinnans agerande och mobiliserandet av sina egna och andra kvinnors resurser, med hänvisning till hur man löste liknande situationer i Somalia i ett system utan socialbidrag. Enligt Shibutanis (1955) teori om referensgrupp och sociala världar skulle man kunna säga att kvinnan som skickade sitt försörjningsstöd till sin sjuke far i Somalia och kvinnorna som mobiliserat sina gemensamma resurser för att hjälpa sin medsyster, tillhör samma transnationella sociala värld. Enligt dess normer finns det en skyldighet att hjälpa en person även utanför släkten och att mobilisera sina privata ekonomiska resurser till en föreningsmedlem i ekonomisk kris.

Ur socialsekreterarens perspektiv och lagutrymme, kan ekonomiskt stöd endast ges till de utgifter som rör försörjningsåtaganden i den nationella svenska kontexten och till familjemedlemmar boende i Sverige.

Vad Nafisa fick tillbaka av att samordna detta kollektiva kvinnostöd, var tacksamhet från den enskilda kvinnan, men också från socialtjänstens personal för att hon genom att mobilisera ett antal svensksomaliska kvinnors resurser hade undvikit vräkning av en kvinna och hennes barn. Nafisa berättar hur socialkontorets chef kallat henne för att tacka för den hjälp som hon och de andra kvinnorna hade bidragit med:

”Tack så mycket, du räddar tre barn” och det var barn som är hemma och hon säger: ”Vi skall utreda varför hon gjorde så”. Och jag sa: ”Det är klart – varför ni utreder? Det är sant hon [har] skickat [pengarna till] sin far”. Men ändå det är social[ens]regel de följer, men de [har] frågat mycket och det blev bra.

Nafisa fick också spela en roll som medlare mellan en transnationell och lokal social värld, och övertyga chefen på socialkontoret om att den hjälpsökande kvinnan faktiskt använt sitt försörjningsstöd till att betala sjukvårdskostnader för sin sjuke far i Somalia.

Mobilisering av resurser bland svensksomaliska kvinnor för att rädda en annan medsyster i en akut nödsituation, visar att det ekonomiska stödet och mobilisering av resurser i detta fall sträckte sig utanför släkten. Själva mönstret att kontakta någon i sitt informella sociala nätverk, som i sin tur mobiliserar flera andra personers resurser i ett gemensamt socialt nätverk, liknar den kollektiva mobiliseringen av resurser i form av så kallade *action sets* (Mitchell, 1969) som tidigare beskrivits inom släktnätverken.

Citatet ovan visar vilket moraliskt dilemma denna kvinna måste ha befunnit sig i när hon tvingades välja mellan att rädda livet på sin sjuke far i Somalia och att betala hyran för sig och sina barn i Sverige. Det visar därmed vilka prioriteringssvårigheter som människor med försörjningsskyldigheter i både en välfärdsstatlig- och en informell trygghetsregim (Gough, 2004) kan ställas inför. I detta fall utgjordes det yttersta skyddsnetet, för kvinnan som hotades av vräkning efter att ha skickat sina hyrespengar till sin sjuke far i Somalia, inte av socialtjänsten utan av ett informellt skyddsnet av andra svensksomaliska kvinnor.

Diasporiska sociala rörelser

Det är främst två av mina intervjupersoner som engagerar sig i somaliska föreningar med social förändring som ett klart uttalat mål. Den ena föreningen har som mål att bygga upp och förändra den politiska situationen i Somalia och den andra har som mål att arbeta mot kvinnlig könsstympning både i Sverige och i Somalia. Dessa föreningars aktiviteter ser jag som en form av sociala rörelser, då de har som mål att förändra en rådande social situation. Jag har benämnt dem diasporiska, då de har ambitioner att verka även i Somalia och för att förena somalier i Sverige med somalier utspridda över världen.

Kunskapsmobilisering bland somaliska män i diaspora

Den förening som jag kallat föreningen för kunskapsmobilisering bland somaliska män i diaspora, har som mål att med hjälp av att mobilisera somalier i diaspora och deras kunskaper, avvärja krigsherrarna i södra Somalia. Avväpningen skall ske genom att skapa arbetstillfällen och utbildning för de unga i Somalia. Föreningen har också som vision att människors kunskap skall bli viktigare än deras klantillhörighet. Föreningen är lokaliserad i Göteborg, men har förgreningar på andra platser i Sverige, i Somalia och i andra asylländer där somalier är bosatta. Föreningen ingår också i en svensk paraplyorganisation som rymmer föreningar riktade mot olika nationaliteter och intressen. Den ovan nämnda föreningen driver biståndsprojekt i Somalia med stöd av svenska biståndspengar. En av mina intervjupersoner, Adan, har som uppgift att utvärdera dessa projekt. Så här beskriver Adan föreningens mål:

Så vi tänker mobilisera diaspora. De högutbildade ni skall satsa [och överföra kunskaperna från er] utbildning och injicera [den] i skolor och allting. Samtidigt [skall] de som har olika idéer, etablera småföretag som kan få de här ungdomarna i arbete, så krigsherrarna har ingenting här [i Somalia att göra].

Det är ingen speciell person i föreningen som är viktig för Adan. Enligt honom är det helheten och att medlemmarna har ett gemensamt mål som är viktigt för honom:

Samma tankar och värderingar att man hjälper folk i Somalia, samma tankar att man [...] försöker överföra kunskap från Sverige till Somalia, så det viktigaste är detta.

Så här beskriver Adan föreningens visioner och arbete:

Adan: Så vi tänker, hur lever [människor i] Europa, vi tänker hur man [skapar en] bättre framtid i Somalia. [...] Så vi uppmuntrar alla som har hög akademisk, hög utbildning skall återvända hem. Så vi uppmuntrar [på] det här sättet. Så vi har bildat. Duale, han är kontakt för oss nu. Han sitter i huvudstaden [i Mogadishu]. [...] Så försöker vi bilda det här nätverket. [...] Om du inte varit i Somalia [...] på tio till femton år, får man uppmuntra [till att] en gång besöka, se vad som verkligen [har förändrats och] inte bara lyssna på oss. Och så när man åker dit, försöker [vi] rekommendera, du ska träffa [...] Duale och de andra som redan åkt från västland, så för att se hur organiserar han konferenser och seminarier [...], de diaspora som har återvänt och ...

Charlotte: Du kallar det för diaspora?

Adan: Diasporan, diasporan även inte högutbildade, även de som har levt här [som] har mer kunskap och erfarenhet och kan injicera någonting positivt i hemlandet, så uppmuntrar vi [dem att återvända].

Enligt min förståelse av Adans beskrivning av föreningens arbete och visioner innefattar dessa samma dimensioner som Mino Alinia i sin avhandling "Spaces of Diasporas – Kurdish identities, experiences of otherness and politics of belonging" förknippar med en diasporisk rörelse. "Diasporic movements, including the Kurdish one, imply three very closely related dimensions: solidarity, social conflict and social change" (Alinia, 2004:323). För det första finns det enligt Adan ett gemensamt och solidariskt intresse av att bygga upp och samla in pengar för att hjälpa människor i Somalia. För det andra finns det konflikter gentemot andra grupperingar som de mer klanbaserade krigsherrarna. För det tredje finns det en önskan om social förändring, genom att tillföra kunskap och genom att inrätta ett icke klanbaserat samhälle.

Jag tolkar Adans engagemang för återuppbyggnaden av Somalia som en strävan efter att skaffa sig en meningsfull tillhörighet och plattform, varifrån han kan utföra något betydelsefullt både för sig själv och andra. Denna form av meningsfull tillhörighet som skapats av somalier i diaspora, definieras av

Minoo Alinia som en symbolisk plats snarare än en territoriellt förankrad plats:

”Location with this meaning is symbolic rather than territorial. It is about creating spaces and platforms, which can give them selfconfidence, solidarity and belongingness. As discussed earlier, all individuals involved in these communities have in common that they are excluded from the spaces of power, from the Swedish national community and its networks of everyday life. They have a need for connection, recognition, identification, continuity and belonging. The diasporic communities, networks and activities offer them a ”home”, a platform, a ”location” where they can orientate themselves and meet society. It gives them a ”we-identity”, a sense of belongingness and solidarity with an imagined community that exceeds many national boundaries. These diaspora spaces are in many respects, as demonstrated in this study essential for people in order to survive” (Alinia, 2004:327-328).

Enligt mitt sätt att se på Adans engagemang för återuppbyggnaden av Somalia, är detta en del av skapandet av ett sådant diasporiskt icke territoriellt hem eller rum. I detta rum kan Adan skapa sig en mer meningsfull position än vad som erbjuds honom på den svenska arbetsmarknaden. Att ett engagemang i diasporiska organisationer som riktar sig mot Somalia medverkar till en mer meningsfull tillvaro framkommer också som ett av huvudresultaten i Nauja Kleists (2007) avhandling, vilken undersöker dansksomaliska mäns diasporiska organisering i Danmark. Kleist finner dock inget samband mellan ett diasporiskt engagemang och en låg grad av integrering i Danmark, tvärtom finner hon att män som är välintegrerade i Danmark också hör till dem som är mest engagerade i diasporiska organisationer. För Adan framstår dock engagemanget delvis som en kompensation för att inte bli insläppt i det svenska samhället och arbetslivet. Som jag ser det förstärkte Adans diasporiska engagemang och karriärinriktning mot hemlandet, i form av universitetsstudier i Afrikakunskap och internationella relationer, av ett upplevt utanförskap och svårigheter att få en position på den svenska arbetsmarknaden. Minoo Alinia (2004) menade att en aspekt som man måste ta hänsyn till i studier av diaspora är maktstrukturer. Alinia refererar till Östen Wahlbeck (1999:36) som påpekar att situationen i det nya hemlandet, i form av utanförskap, diskriminering och rasism är viktigt att ta med i analysen av diaspora. Att strukturella faktorer i det nya landet spelar roll för hur den sociala mobiliseringen utvecklas bland människor i diaspora är också något som lyfts fram av William Safran (1991), i hans teori om diaspora som en social organisation. Adans engagemang för återuppbyggnaden av Somalia påverkades förutom av arbetslöshet också av strukturella

förhållanden som att föreningens projekt fick ekonomiskt stöd i form av svenska biståndspengar. Genom att den förening som Adan är engagerad i ingår i en svensk paraplyorganisation, får Adan också kontakter med flera inflytelserika personer i Göteborg och en inblick i svenskt föreningsliv och dess byråkratiska regler. Genom sitt engagemang i föreningen får Adan därmed en social position i både ett lokalt och diasporiskt socialt rum.

Det diasporiska sociala rummet är ett exempel på det som Thomas Faist (2000) kallar ”transnational social spaces”. Detta diasporiska sociala rum blev mer synligt för mig när Adan berättade om alla de mötesplatser som finns för somaliska män på olika platser i världen. Dessa bidrar till återföreningen mellan vänner som blivit utspridda över världen. Adan har återförenats med tre av sina vänner från Somalia via dessa mötesplatser. En vän träffade han genom att denne man besökte en släkting i Göteborg och i samband med detta besök kom till den träffpunkt som Adan är knuten till. En annan vän träffade han på en mötesplats för somaliska män i Italien och en tredje vän fann han genom en webbplats för somalier. Detta återvunna personliga sociala nätverk bland somalier används enligt Adan för att mobilisera det diasporiska nätverk som har ett gemensamt intresse av att bygga upp Somalia.

Adan antyder att detta nätverk, och särskilt kontakterna i Somalia, även är viktiga för att på sikt kunna realisera en personlig önskan om en framtida yrkeskarriär i Somalia. Att skapa och återupprätta sociala nätverk bland somalier i diaspora skulle därför också kunna ses som en personlig försörjningsstrategi. Adan berättade att en av hans vänner som återvänt till Somalia, efter att ha utbildat sig i Kanada, nu arbetar för internationella biståndsorganisationer i Somalia. Enligt Adan återvände denne vän till Somalia efter att ha fått hans råd om att förutsättningarna i Somalia var bättre:

Adan: Han läste, public administration i Ottawa University så han har bachelor degree. Så han arbetade med [...] konflikthantering i Kanada. Sedan han, när jag berättade att Somalia var bra och allting: ”Och du [är] redan akademiker. Det behövs folk”, så berättade jag. Sedan han åkte tillbaka till Somalia.

Charlotte: På din rekommendation?

Adan: På min råd, sedan tillbaka till Somalia, sedan kontaktade [han] olika internationella organisationer, sedan han fått arbete. Nu han bor där. Jag åkte igen 2002 [till Somalia]. [...] (Adan slår med fingrarna i bordet för att markera vikten av det han har att säga) Han säger: ”När du slutar [din utbildning] kom tillbaka”. (skratt)

Citatet ovan visar hur Adans transnationella sociala nätverk, bestående av vänner och personer som var intresserade av att bygga upp Somalia, också utgör ett socialt kapital för Adan som individ. Med socialt kapital avser jag här relationer och organisationer och nätverk som på något vis kan leda till en förbättring och/eller högre status försörjningsmässigt och socialt. Thomas Faist (1999) talar om transnationella rum som ett socialt kapital eller snarare att transnationella rum består av sociala och symboliska band mellan individer, grupper och organisationer och att dessa innehåller ett socialt kapital om än i olika grad.

Floya Anthias (2007) gör till skillnad från Faist (1999) en distinktion mellan de sociala nätverk och sociala band som genererar socialt kapital och de som inte gör det. I sin artikel "Ethnic ties: social capital and the question of mobilisability" vänder sig Anthias (2007) särskilt mot att etniska sociala band och nätverk automatiskt likställs med socialt kapital. För henne innefattar socialt kapital endast de relationer och nätverk som faktiskt kan generera högre social och ekonomisk status för individen.

För Anthias är en individs möjlighet att använda sina sociala band och nätverk för sin ekonomiska och sociala karriär beroende av individens klass, kön, generation och nätverkets etniska sammansättning och vilken status en individs tillhörighet till dessa kategorier har i ett hierarkiskt system, både inom nätverket och i det samhälle nätverket befinner sig i. Ett nätverk kan enligt Anthias utgöra ett socialt kapital för vissa individer inom ett nätverk, men inte för andra beroende på deras position inom nätverket. Är en etnisk grupp marginaliserad i ett samhälle kan ett etniskt nätverk ha svårt att mobilisera ett socialt kapital i detta samhälle. Anthias (2007) vänder sig mot Robert Putnams definition av socialt kapital, där han likställer alla former av sociala utbyten inom sociala nätverk med socialt kapital.

I introduktionen till "Democracies in Flux" skriver Putnam och Goss (2002:3) att "denna bok är om socialt kapital – det vill säga sociala nätverk och normer om reciprocitet kopplade till dessa [...]" (Putnam & Goss, 2002:3, min översättning). Putnam och Goss gör dock skillnad mellan bridging och bonding socialt kapital. Bridging, eller överbyggande socialt kapital, består av nätverk av människor som är olika varandra och bonding eller sammanbindande socialt kapital består av ett nätverk där människor liknar varandra när det handlar om aspekter som etnicitet, kön, ålder och klasstillhörighet. Enligt Putnam genererar de heterogena och överbyggande nätverken i större utsträckning en positiv utveckling för individen utanför nätverket än de homogena och sammanbindande nätverken. Putnam påpekar

dock att de homogena sammanbindande nätverken är de som förmedlar socialt stöd för de flesta människor (Putnam & Goss, 2002:11-12).

Adans transnationella nätverk, som förenas av ett gemensamt intresse av att bygga upp Somalia, består av ett etniskt nätverk av somalier. Det består, utifrån de personer som Adan räknade upp, av män och framförallt av högutbildade män. Enligt Anthias definition av socialt kapital utgör inte detta diasporiska nätverk ett socialt kapital för Adan i Sverige, men det skulle kunna mobiliseras till ett socialt kapital för att nå högre social och ekonomisk status i ett framtida liv i Somalia. Ett nätverks förmåga att mobilisera ett socialt kapital är alltså beroende av både tid och plats. Detta ser jag som en styrka i de diasporiska nätverken bland somalier. Genom att finnas utspridda över världen kan medlemmarna informera varandra om var de bästa förutsättningarna finns för somalier just för tillfället. Jag skulle därför vilja göra ett tillägg till de strukturella variabler som enligt Floya Anthias påverkar ett nätverks förmåga att mobilisera ett socialt kapital. Förutom klass, kön, generation och etnicitet skulle jag också vilja lägga till plats och tid. Jag håller med Anthias om att det kan vara en poäng med att analytiskt skilja på de nätverk som har förmågan att generera en positiv karriärutveckling för individen och de nätverk som endast har en socialt stödjande och eller kontrollerande funktion. Jag vill dock understryka att ett nätverks förmåga att utgöra ett socialt kapital för individen kan förändras, beroende på vilken status en människas kön, klass, generation och etniska tillhörighet har i ett visst nätverk och samhälle, på en viss plats under en viss tidpunkt. Om det råder krig eller fred spelar också en avgörande roll för ett nätverks möjligheter att mobilisera sina resurser. Detta är särskilt aktuellt för situationen i Somalia, som under lång tid drabbats av politisk instabilitet. Adans nätverks möjlighet att mobilisera ett socialt kapital i södra Somalia är således också beroende av regionens och nationens framtida politiska utveckling.

Svensksomaliska kvinnors mobilisering mot kvinnlig könsstympning

En av de kvinnor jag intervjuat, Nafisa, är engagerad i en förening som har som mål att motverka kvinnlig könsstympning både i Sverige och i Somalia. Föreningen har även som delmål att arbeta förebyggande mot droganvändning bland svensksomaliska ungdomar. Denna svensksomaliska kvinnoförening ingick ursprungligen som en del i den tidigare omtalade kvinnoföreningen som delats upp i två delar. Jag liknar aktiviteterna i föreningen mot kvinnlig könsstympning vid en diasporisk rörelse, då dess mål är att förena kvinnor i både Sverige och Somalia i detta sociala förändringsarbete. Nafisa beskriver att hon tillsammans med två andra kvinnor har planer på att, med hjälp av

svenska biståndspengar, undersöka möjligheten att starta upp en förening även i Somalia:

Nafisa: Jag och hon och en annan kvinna, vi [har] diskuterat [med] SIDA Forum Syd att vi åker [till] Somalia och bildar en förening till där. Och först vi åker [för att göra en] studie i Somalia. [...]

Charlotte: Kring hur könsstympning praktiseras i Somalia?

Nafisa: Ja, könsstympning där ja, och vi tänkte [att] två av oss [ska] åka, men jag vet inte om jag har tid och åka. Men de kanske åker och studerar först, och tittar vad [som] behövs där och [hur] man kan jobba bredare och stötta dem också.

Nafisa påbörjade sitt arbete mot kvinnlig könsstympning redan i Somalia, innan hon kom till Sverige. Hon berättar att hon fått pris för sitt arbete mot kvinnlig könsstympning i Sverige, utdelat av en svensk politiker. Att bli offentligt uppmärksammas för sina insatser torde ha lett till en ökad social status för henne som person. Att det finns möjlighet att få biståndspengar för att starta upp ett arbete mot kvinnlig könsstympning i Somalia visar att det finns ett politiskt intresse från svenska myndigheter att satsa pengar på denna form av diasporisk rörelse. När den mindre föreningen som Nafisa tillhörde blev förankrad i en större svensk organisation mot kvinnlig könsstympning och omskärelse på riksnivå, fick föreningen del av ett socialt kapital i form av en erfarenhetsbank av hur man bäst söker och får svenska biståndspengar. Efter sammanslagningen framstår det som om föreningens möjligheter till att få biståndspengar ökade och Nafisa kunde fortsätta driva sitt engagemang för somaliska kvinnors rättigheter i både Sverige och Somalia.

Multietniska föreningar och grupper

Flera av mina intervjupersoner är engagerade i föreningar eller grupper som har andra gemensamma nämnare än en gemensam somalisk bakgrund. En förening har som mål att just förena människor med olika bakgrund. Även bland de multietniska föreningarna finns det exempel på föreningar som har en vision om att uppnå social förändring av något slag. Liksom de somaliska föreningarna, riktar sig de mångetniska föreningarna i samtliga fall utom ett antingen till män eller till kvinnor.

En idrottsförening för muslimska kvinnor

Flera av kvinnorna som jag intervjuade deltar i en muslimsk idrottsförening för kvinnor. Två gånger per vecka hyr föreningen simhallar på olika platser i Göteborg. Mellan vissa tidpunkter var dessa simhallar därmed reserverade för medlemmar i den muslimska idrottsföreningen för kvinnor

och deras barn. Föreningen samlar kvinnor och barn som är muslimer och som är intresserade av att idrotta. Till simhallen kommer, enligt mina intervjupersoners berättelser och mitt besök i föreningen, kvinnorna för att simma, låta sina barn leka och för att få en skön stund i bastun tillsammans med andra kvinnor. Den förenande länken är att vara muslimsk kvinna och att inte få eller vilja bada i offentliga sammanhang där också män är närvarande. Detta medför att vissa regler omgärdar aktiviteterna. Att täcka ben och axlar och inte bära en utmanande baddräkt eller bikini hör till dessa gemensamma regler och symboler. Jag fick vid ett tillfälle, genom en av mina intervjupersoner, möjlighet att besöka föreningen och simma tillsammans med kvinnorna. Vid detta tillfälle såg en av kvinnorna i föreningen till att jag fick låna ett par mer täckande byxor, då min baddräkt inte helt uppfyllde föreningens krav. Det kändes först konstigt för mig att behöva skylla mina ben för andra kvinnor. Vikten av att samtliga närvarande kvinnor följde den uppsatta klädkoden var troligen viktig för den fortsatta sammanhållande symboliska gemenskapen. Denna gemenskap skulle kunna ses som en lokal social värld, inom vilken det utvecklats en egen kultur med speciella symboler och kommunikationssystem, normer och värderingar (Skårner, 2001:16; Shibusani, 1955).

Vad jag kunde uppfatta vid mitt besök i föreningen, har kvinnorna olika bakgrund. Även svenskfödda konvertiter finns med i denna gemenskap. En kvinna med svensk bakgrund sa till mig att detta är integration. Här träffas kvinnor med olika etnisk bakgrund och förenas kring sin gemensamma religion och möjligheten som ges till att simma med enbart kvinnor. Då kvinnorna kommer från olika platser i världen och därmed borde ha olika erfarenheter av att tolka islam, både kollektivt och privat, skulle man kunna tänka sig att det inom föreningen uppstår en blandning eller en ny hybrid form av hur en muslimsk kvinna vill och bör förhålla sig till sin omgivning. En hybridisering (Hall, 1996) av olika syn på innebörden av muslimska symboler, innebär troligen att vissa av kvinnorna måste göra avkall på sin tidigare syn på hur exempelvis en muslimsk kvinna skall vara klädd bland andra kvinnor. En av mina intervjupersoner tyckte exempelvis att min klädsel var tillräckligt täckande, särskilt då jag var en tillfällig icke-muslimsk gäst. I ett samtal med en annan av mina intervjupersoner, framgick det att hon personligen kan tänka sig att vara mindre påklädd tillsammans med enbart kvinnor, men att hon anpassar sig till föreningens gemensamma regler.

En av mina intervjupersoner, Hodan, har simlärarutbildning och står för både simundervisning och livräddning om detta skulle behövas. De övriga kvinnorna är inte engagerade på samma sätt utan besöker enbart föreningen

för att simma och njuta av bad och bastu. För dessa kvinnor är gemenskapen med de övriga föreningsmedlemmarna mer ytlig och sker endast i samband med själva badtillfället. För Hodan betyder föreningen mer och hon tar också ett stort ansvar för både aktiviteten och säkerheten:

Hodan: Alltså jag ger ju ganska mycket av min tid då. Så jag ger så mycket kraft till den föreningen. Jag är där tre timmar varje fredag och lördag och jag pratar och jag räddar liv där. Folk ramlar i vattnet, jag dyker och jag hjälper och jag liksom, de kallar mig [Hodans smeknamn]. Så jag har tusen namn där. Utan mig fungerar inte platsen. Om jag är sjuk, även om jag är sjuk jag är där [...] tar fyra tabletter, två tabletter och går.

Charlotte: För att du måste rädda dem som ...

Hodan: Jag är rädd att någonting ska hända och det är inte många som kan hoppa i om någonting händer.

Efter att ha berättat om det ansvar hon tar och känner för föreningen, beskriver Hodan också vad hon får i utbyte eller, för att använda Vaux (1988), vilken funktion givandet har för henne i form av att stå för livräddning och simundervisning:

Hodan: [...] Så mycket ger jag, men vad de ger mig - jag, ja det var en som frågade mig häromdagen, en journalist som skrev ja om det [och frågade]: "Vad ger de dig då"? Jag tror jag får glädjen någonstans att jag ger någonting och folk blir glada. Det räcker för mig om två personer tackar mig den dagen och säger: "Tack så mycket". Och när någon inte kan simma och jag ser att de håller på och gör sådana här fel så brukar jag gå in och säga: "Men gör inte så gör så" och rätta steget. Och så får jag tack efter. Det där leendet kvinnorna ger mig sedan, de säger: "Ja tack så [mycket]". Ja, det värmer i hjärtat. När jag är jättearg jag orkar inte komma tillbaka där, så ser jag [...] att jag har gjort någonting.

Charlotte: Det är en enorm uppgift faktiskt.

Det Hodan får tillbaka är en känsla av glädje över att ha utfört något viktigt för andra kvinnor och barn. Bekräftelsen på att ha utfört något viktigt får hon genom att kvinnorna visar henne sin tacksamhet. Föreningen möjliggör också för Hodan och övriga medlemmar att bada ute i naturen genom att föreningen, med pengar från kommunen, fick möjlighet att hyra en lägergård. Hodan beskriver lägervistelsen på följande vis:

Läger då som ligger nära vatten. Det är hus och så som man får hyra. Så vi har hyrt där och hade flickor och kvinnor där. Kvinnor som aldrig kunnat våga och gå till stranden eller vattnet överhuvudtaget, för de har ju kläder på sig, eller alltid, men [...] så man kan inte ta av sig slöjan. Här var ingenting [inga] män, det var så privat, långt bort i skogen då. Så det var jättekul, man

kunde ha kortbyxor och kvinnorna hade verkligen alltså privat, bara kvinnor och barn, små barn då.

Dessa lägervistelser skapar enligt citatet ovan en slags frizon för dessa kvinnor. Både lägervistelserna och simtillfällena inkluderar både kvinnor och små barn. Liksom i den tidigare beskrivna somaliska föreningen för män, insocialiseras barnen i att kvinnor och män bör hållas åtskilda. Barnen blir också inskolade i hur en muslimsk kvinna, enligt den sociala värld som kvinnorna är knutna till via föreningen, skall vara klädd för att bli respekterad.

Ur ett agentperspektiv ser jag föreningens aktiviteter som ett aktivt agerande av kvinnor, vars religiösa sociala värld inte tillåter dem att använda allmänna stränder och simhallar öppna för både män och kvinnor. Dessa kvinnor nöjer sig inte med att majoritetssamhällets normer skiljer sig från deras religiösa sociala världs normer. Genom att skapa sig ett eget socialt rum endast för kvinnor, gör de på något vis motstånd mot normer i både majoritetskulturens sociala värld, som tillåter män och kvinnor att bada gemensamt, och i den muslimska kulturens sociala värld, vars normer utestänger dem från möjligheten att njuta av bad i både naturen och i offentliga simhallar. Deras strategi är att samlas och ansluta sig till den muslimska idrottsföreningen för kvinnor. Trots strukturella hinder erbjuder denna förening dem en möjlighet att både simma och koppla av.

Problemet enligt min tolkning av dessa kvinnors perspektiv är inte att de lever i en social värld där de kulturella normerna inte tillåter kvinnor och män att vistas i badkläder på samma plats. Problemet är snarare att majoritetskulturen i Sverige inte förespråkar en åtskillnad mellan män och kvinnor och därmed inte erbjuder separata öppettider i offentliga simhallar. Vad jag förstod av Hodan är hennes tolkning av att kvinnor och män bör hållas åtskilda, samt att kvinnorna även i gemenskap mellan kvinnor måste täcka axlar och ben, att de ska undvika att behöva utsättas för att bli sedda som sexuella objekt av män, samt att de skall undvika att behöva exponera sina kroppar i en minimal baddräkt som kräver att man ser ut på ett visst sätt. Genom att täcka sin kropp eller genom att inte klä sig i en åtsittande minimal baddräkt kan man som kvinna vara mer avslappnad oavsett kroppsform även bland kvinnor. Vad jag förstår ser Hodan inte sin muslimska sociala världs normer som förtryckande eller begränsande utan snarare som befriande för kvinnor. Genom att följa dess normer slipper kvinnor bli objektifierade och dömda efter vad Hodan benämner som ett amerikansk inspirerat fotomodellslikt kroppsideal.

Kulturella symboler kan på detta sätt tolkas på helt olika sätt beroende på vem och vilket perspektiv som har tolkningsföreträde. Det som kan tolkas som förtryckande av den icke åtskiljande majoritetskulturen i Sverige, kan alltså tvärtemot tolkas som något befriande av en minoritetskultur som förespråkar en åtskillnad mellan män och kvinnor. I det ena fallet blundar majoritetskulturen för objektifieringen och sexualiseringen av kvinnor i mer avklädda sammanhang och i det andra fallet undviker minoritetskulturen att utsätta kvinnor för denna objektifiering.

Förutom att Hodan upplever en glädje i att utföra en viktig uppgift för andra kvinnor och barn i föreningen och i att få tillbaka andra kvinnors visade tacksamhet, får hon som individ också ut något av att samarbeta med en annan drivande kvinna i föreningen. Denna kvinna, som enligt Hodan är svensk muslim och en stark kvinna med mycket kunskap, fungerar enligt mitt sätt att se det som ett socialt stöd för Hodan genom att vara hennes rådgivare och förebild.

En fotbollsförening

Adan, en av mina manliga intervjupersoner, är aktiv som fotbollstränare för barn och ungdomar i stadsdelen där han bor. Han är intresserad av sport och spelade fotboll redan i Somalia. Enligt Adan är det mest barn med somalisk bakgrund som deltar i fotbollsföreningen, men också barn med annan bakgrund boende i samma bostadsområde. Adan beskriver bostadsområdet som ett invandrartätt område. Sport och i detta fall fotboll är något som förenar människor oavsett bakgrund, men då föreningar som denna ofta riktar sig till dem som bor i lokalområdet, består de potentiella deltagarna i detta område främst av barn med föräldrar födda utanför Sverige. Förutom att vara fotbollstränare fungerar Adan också som personlig rådgivare för några tonårspojkar som söker upp honom i samband med träningstillfällena:

Adan: Så de frågade mig: "Vad gör du?" (Adan svarade): "Jag studerar, jag vill gå vidare till högskolan". (En av ungdomarna): "Okej vad bra, jag börjar nästa år gymnasiet". (Adan): "Vilken linje?" (En av ungdomarna): "Vad tycker du?" (Adan): "Vill du läsa?" Så de frågar mig, så de kontakter mig hela tiden när vi spelar fotboll. Innan vi börjar fotbollen så sitter vi tillsammans och diskuterar. Och de gillar mig, hela tiden frågar [de].

Denna informella rådgivning söks enligt Adan av unga män med somalisk bakgrund. Förutom den lokala fotbollsträningen håller Adan också i en träffpunktslokal i området där han bor. Även denna träffpunkt, som är öppen vissa kvällar i veckan, uppsöks av unga män med somalisk bakgrund som söker Adans råd kring utbildning och framtidsplaner. Adan berättar

i följande citat hur han erbjuder sitt sociala stöd till en ung man som efterfrågar hans råd:

Förra veckan vi träffades i stan så han frågade mig: "[...] jag är förvirrad faktiskt jag vet inte vad jag skall [göra], skulle kommit till dig så vi kan, jag vill ha ditt råd." (Adan): "Okej, välkommen alltid [...] där i lokalen".

Både fotbollsplanen och träffpunktslokalen framstår som lokala sociala rum där Adan har en viktig social position och utgör ett socialt stöd i form av råd och vägledning för unga män med somalisk bakgrund.

En mångkulturell förening för kvinnor

Nimo, är medlem i en förening som riktar sig till kvinnor med ursprung i olika länder och deras barn. I denna förening är kulturmötet ett uttalat mål, att förena kvinnor som bor i en del av Göteborg där de flesta är födda i Sverige, med kvinnor som bor i en annan del av Göteborg där de flesta har sitt ursprung utanför Sverige. Initiativtagaren till förening är enligt Nimo en svenskfödd kvinna som Nimo träffat genom sitt arbete. I följande citat beskriver Nimo sitt utbyte av denna multietniska gemenskap:

Ja så hon hade kvinnor som var intresserade och träffa invandrarkvinnor med deras barn. Så vi byggde [en] egen förening. Vi brukar umgås, vi brukar gå [åka på] läger tillsammans. Nu ska vi, har vi planerat och resa [till namnet på ett afrikanskt land] tillsammans, bara vi kvinnor.

[...]

Så vi är riktiga vänner faktiskt. Vi umgås, vi har trevligt, vi träffas varje slutet [av] månaden, söndag, i någon cafeteria i stan. Vi har bara roligt och skrattar ihjäl oss, och så vi umgås. Så vi går med barnen och spelar bowling. Vi gör två gånger aktiviteter med barnen och resten träffas vi själva. Vi träffas med olika traditioner. Vi träffas när det är ramadan, vi träffas när det är julfrände, vi träffas när det är påsklov.

Detta är alltså en förening som startats upp för att medvetet medverka till att möjliggöra möten mellan kvinnor som är bosatta i en stadsdel med mestadels svenskfödda invånare och kvinnor som bor i en stadsdel där de flesta har en utländsk bakgrund. Förutom att kvinnorna och barnen lär känna varandra och har roligt tillsammans och tar del av varandras traditioner, kan nätverket också förmedla arbete:

Och de är mitt nätverk i samhället, t.ex. svenska kvinnor, på grund av henne, en av dem så fick jag jobb förra året.

Detta nätverk skulle kunna ses som ett socialt kapital i Anthias (2007) mening för Nimo, då det har förmåga att bidra till en positiv socioekonomisk

förändring för Nimo genom förmedling av ett arbete, när Nimo är i behov av detta. För Nimo är deltagandet i detta mångkulturella nätverk en medveten strategi för att utöka det sociala nätverket för både henne själv och hennes barn. Hon, och en annan kvinna som ursprungligen kommer från ett annat afrikanskt land än Somalia och som bor i samma bostadsområde som Nimo, har vid intervjutillfället planer på att starta upp ytterligare en förening. Denna förening ska enligt Nimo förena kvinnor från olika yrkesgrupper och från olika delar av världen boende i Göteborg. Det nystartade föreningsnätverket är enligt Nimo tänkt att fungera som en resurs för kvinnor:

Alla ska vara medlemmar, det ska vara internationellt, tanken är att alla ska vara representerade och det skall vara kvinnor. Och vi tänkte, jag och Hanna ...

[...]

Och då tänkte vi att, och i Göteborg har vi inte [en] sådan förening och då skulle [det] vara en styrka för oss att olika nivåer i samhället skulle [vara] representerade, kvinnor i olika nivåer. Vi tänker att, kanske chefer i framtiden kunde vara intresserade, socialsekreterare, vårdare - alla människor som är olika kategorier i samhället.

Att det finns intresse av att starta en förening enligt ovan, visar på behovet hos Nimo och andra kvinnor av att finna gemensamma mötesplatser med kvinnor från andra delar av Göteborg. Det visar också på dessa kvinnors medvetenhet om att gränsöverskridande nätverk behövs för att motverka segregation och underlätta kontakter med olika delar av samhället och yrkeslivet. Istället för att acceptera den rådande segregationen tar dessa kvinnor saken i egna händer och planerar att starta en förening. Det framstår som att Nimo är väl medveten om att ett socialt nätverk måste innehålla kvinnor från olika bakgrund och hierarkier i samhället för att kunna mobiliseras till ett socialt kapital.

Nimo arbetar medvetet med att hon och framförallt hennes barn skall få kontakter och positiva förebilder bland människor med olika bakgrund på flera olika sätt. Genom att låta barnen gå i koranskola vill hon ge dem en muslimsk identitet och föra vidare den goda människosynen om att man som människa ska ge och inte bara ta:

Nimo: [...] sedan tycker jag, viktigt för mig eftersom jag har en annan religion som är [den] muslimska religionen, så tycker jag att mina barn ska lära sig min religion. Det är [den] uppfostran som jag fått själv, den goda synen som man har om livet, om människorna, om godheten och hjälpa till och finnas till och inte bara ta utan ge. Jag gillar och lära mina barn det. Därför går de lördag och söndag [i] muslimska koranskolan, där de lär sig koranen, uttala

koranen, läsa koranen, stava koranen. Så det ska vara, det är nog viktiga rötter som deras samvete skall ha, tycker jag är viktigt för mig att mina barn ska ha egen identitet.

Identiteten är ju byggd på olika saker. Det är och vara egen individ, det är och vara för mig en muslim, det är och vara en medmänniska och det är och vara med i samhället som man är och räknas. De känner sig svensk, men jag vill att de skall vara ett stolt somalisktvenskt barn som har många kompetenser och därför brukar jag umgås medvetet [med] olika människor och mina barn känner olika människor, så de skiljer inte [på] folk.

[...]

Charlotte: Så även utanför släkten så ska de också känna?

Nimo: Ska känna att godheten finns i samhället och att de inte är ensamma. Ensamheten är inte bra, mamma och pappa är nog bra, men omvärlden är viktig. Det är inte bara mamma och pappa, tänk om jag dör, [...] ska hela deras värld rasa, nej det vill jag inte. Jag vill att de skall ha en annan syn; morbror han är god, farbror han är god, grannen den är god, den och den är god och den är inte bra och de skall själva märka. Så jag vill ge dem möjligheten att vara en del av samhället, inte bara liten sak som inte räknas.

Nimos agerande kan ses som en integreringsstrategi, då hon har ett medvetet mål med att knyta kontakter med sina icke-somaliska grannar och med föreningar som riktar sig till människor med varierande etnisk bakgrund och plats i samhällshierarkin. Hon banar därmed väg för att barnens sociala identitet kommer att byggas på tillhörigheter i flera olika sociala världar och värdesystem. Skälet till att hon väljer denna form av integrerande strategi är enligt min tolkning inte att hon uppfattar alla sociala världar och värdesystem som lika viktiga, utan för att hon har en önskan om att hennes barn skall bli delaktiga, få stöd från och räknas i samhället som de lever i.

En lokal aktionsgrupp

Safiya är, genom sitt engagemang i olika lokala aktionsgrupper, delaktig i en form av social mobilisering för förändring av olika lokalpolitiska frågor i området där hon bor. På min fråga varför människorna i dessa aktionsgrupper är viktiga svarar Safiya:

Safiya: Ja, de är viktiga, så att man, vad skall man säga, jag är lika viktig för dem, som är lika viktiga i mot samhället alltså, så att vi liksom håller ihop, så vi kan verkligen gå emot [de] stora gubbarna, [de] stora kvinnorna då. [...] Det viktiga [är] att man ser att man kan påverka samhället verkligen om man själv vill, och det beror på hur mycket man vill engagera sig då. Så de är viktiga då.

Charlotte: För att kunna tillsammans påverka?

Safiya: Tillsammans påverka.

Som jag ser det har Safiya genom sitt engagemang i olika lokala aktionsgrupper skaffat sig en social position som ökar hennes sociala kapital, enligt Anthias definition av begreppet. Det sociala kapitalet utgörs av ett ökat inflytande i lokalsamhället. Detta har etablerats genom att aktionsgruppernas medlemmar tillsammans har byggt en plattform från vilken de kan påverka lokalt knutna ledande tjänstemän och politiker. Safiya blir genom sitt engagemang lika viktig för de övriga medlemmarna i aktionsgruppen som de blir för henne, i deras gemensamma intresse av att få mer makt att påverka det samhälle som de lever i. I dessa grupper är det engagemanget för olika samhällsfrågor och gruppens gemensamma önskemål om förändring som förenar dem, snarare än att de kommer från samma land, eller har en specifik religion eller tillhör samma kön.

Sammanfattande reflektioner

Genom att delta i någon av de somaliska eller multietniska föreningarna som presenterats i kapitlet, får mina intervjupersoner en social position i en social gemenskap som bygger på ett gemensamt ursprung, på gemensamma värderingar och/eller intressen. Dessa gemenskaper skulle kunna ses som olika sociala världar, där dess medlemmar delar och ger uttryck för gemensamma värderingar och intressen, vilka bidrar till att forma deras sociala identitet.

När mina intervjupersoner innehar en mer ansvarsfull social position i dessa föreningar medför medlemskapet också en ökad social status, genom att andra medlemmar visar dem sitt erkännande och sin tacksamhet över att de har bidragit till kollektivets gemensamma mål eller till att ge enskilda medlemmar sitt stöd. Två av kvinnorna beskrev dock sitt altruistiska engagemang i en svensk-somalisk kvinnoförening som alltför tidskrävande. En av dessa kvinnor hade planer på att dra sig ur föreningen, då hon upplevde sitt engagemang som en börda. En annan kvinna, som också var aktiv i en somalisk kvinnoförening, beskrev ett mer ömsesidigt utbyte mellan henne och övriga kvinnor i föreningen, då hon genom att engagera sig i föreningen fick del av ett utökat vuxennätverk som kunde ge henne stöd i tillsynen av sina barn.

Den form av socialt stöd som framförallt förmedlas till mina intervjupersoner inom de somaliska föreningarna för gemenskap och kulturproduktion, är social gemenskap med andra kvinnor eller män med

somalisk bakgrund. Flera betonar att det viktigaste med dessa föreningar är att deras barn får del av en somalisk gemenskap och av dess gemensamma traditioner.

Mina intervjupersoners olika grad av etnisk inkorporering (Hylland Eriksen, 1993) beror delvis på i vilken utsträckning de har något att vinna på att vara involverade i ett etniskt socialt nätverk i eller utanför en förening. Gemensamt för mobiliseringen av stöd till medlemmar inom de somaliska föreningarna för gemenskap och kulturproduktion är att föreningarna fungerar som samordnare när en medlem är i behov av någon form av socialt stöd. De mer drivande inom föreningen framstår som den gemensamma länken som har till uppgift att mobilisera de resurser som behövs i form av ett slags action set (Mitchell, 1969) inom föreningsnätverken. Att välja att avstå från att ingå i en somalisk förening eller socialt nätverk bygger, som jag ser det, på att man personligen har mer att vinna på att inte vara delaktig, samt på att man har en tillhörighet i andra sociala världar och är välkomnad i andra sociala nätverk än de med somalisk anknytning.

Förutom att mina intervjupersoner är etniskt inkorporerade i olika grad som individer (Hylland Eriksen, 1993), är också de somaliska föreningarna i olika grad etniskt inkorporerade. Jag skulle vilja säga att föreningen som fungerar som en mötesplats för somaliska män har en högre grad av etnisk social organisation, än de två föreningarna för somaliska kvinnor. Föreningen för somaliska män erbjuder fler återkommande aktiviteter kopplade till ursprungslandet och dess traditioner i en fast och dagligen tillgänglig lokal som disponerades av föreningen. Den sociala organisationen i föreningarna för kvinnor består snarare av ett informellt socialt nätverk som träffas mer sporadiskt, vid de tillfällen då någon av de drivande kvinnorna i nätverket sammankallar övriga medlemmar till olika former av aktiviteter.

De föreningar som kan mobilisera ett socialt kapital, d.v.s. ett socialt nätverk som kan generera en förbättrad social- och/eller ekonomisk situation (Anthias, 2007) för mina intervjupersoner är framförallt de föreningar som har någon form av social förändring som mål och som sträcker sig utanför de lokalt knutna somaliska nätverken. De lokalt knutna somaliska sociala nätverken bidrar inte till anställningar och högre social status utanför det somaliska föreningslivet. Däremot skulle det sociala stödet, i form av råd och vägledning och praktiskt stöd, som ges av mina intervjupersoner till mer nyanlända föreningsmedlemmar, kunna leda vidare till kontakter som har större förutsättningar att utgöra ett socialt kapital i det svenska samhället.

Enligt Floya Anthias (2007) beror ett socialt nätverks förmåga att mobilisera ett socialt kapital på vilken position dess etniska sammansättning har i ett visst samhälle samt på vilken status en individs kön, ålder och klass har, både inom nätverket och i det omgivande samhället. Det framstår som om de transnationella somaliska nätverken har större förmåga att mobilisera ett socialt kapital i Somalia än vad de lokalt förankrade somaliska nätverken har i Sverige. Detta tyder på att de etniska nätverkens förmåga att mobilisera ett socialt kapital är beroende av plats, men också av vilken politisk situation som är rådande på en viss plats under en viss tid. Den diasporiska rörelsen, som har som mål att bygga upp Somalia och avvärja krigsherrarna i södra Somalia, innefattar främst högutbildade och yrkeskunniga män. Denna diasporiska rörelse och nätverk framstår därför inte lika tillgänglig som ett socialt kapital för svensksomaliska kvinnor och inte heller för lågutbildade svensksomalier utan yrkeskunskap. Däremot erbjuder engagemanget i föreningen ett socialt kapital för högutbildade och yrkeskunniga svensksomaliska män med en önskan att återvända och förenas med sitt redan återetablerade diasporiska nätverk i Somalia.

En förening, vars aktiviteter kan kategoriseras som en diasporisk rörelse, ger både en meningsfull social position att verka utifrån (Alinia, 2004) och möjligheter till att mobilisera ett socialt kapital. Detta sociala kapital kan generera ett arbete och en högre social position i Somalia eller i något annat land, där förutsättningarna för personer med somaliskt ursprung är bättre än i Sverige. Enligt William Safrans (1991) teori om diaspora, beror graden av diasporisk social organisation på strukturella faktorer i både ursprungslandet och det nya landet. Faktorer som torde öka en diasporisk social organisation, liksom de diasporiska rörelser som jag beskrivit, är ett upplevt utanförskap i det nya landet i kombination med politiska förutsättningar för förändring och återvändande i ursprungslandet.

Engagemanget i de multi-etniska föreningarna visar att mina intervjupersoner inte endast söker gemenskap och blir välkomnade av människor med ursprung i Somalia, utan också söker sig till sociala sammanhang och föreningar med andra gemensamma nämnare än etnisk tillhörighet. Dessa föreningar och grupper riktar sig till människor som delar samma religion, tycker om att idrotta, vill engagera sig i lokalpolitisk aktivism eller som vill motverka segregation och diskriminering på både en generell och individuell nivå.

Både de somaliska och multi-etniska föreningarna och grupperna som mina intervjupersoner är delaktiga i, riktar sig antingen till män eller till kvinnor.

Undantaget är en multietnisk lokalt förankrad aktionsgrupp, vilken består av både kvinnor och män. Det görs dock vissa undantag från särskiljandet mellan könen i både de somaliska och multietniska föreningarna, då hela familjer bjuds in vid speciella tillfällen i både en av de somaliska kvinnoföreningarna och i den multietniska föreningen för kvinnor.

Kapitel 10 Sammanfattande diskussion

Syftet med avhandlingen var för det första att beskriva och förstå hur utbytet av socialt stöd mellan svensksomaliska föräldrar och deras sociala nätverk sker i och utanför Sverige. För det andra var syftet att beskriva och analysera föräldrarnas strategier för att få arbete och försörjning i och utanför Sverige. Även om syftet inte var att undersöka konsekvenserna av ett visst socialt stödutbyte, har mina resultat visat tendenser på hur olika typer av sociala stödutbytesrelationer påverkar mina intervjupersoners livsvillkor, vilket jag därför också kommer att komma in på i denna slutliga diskussion. Jag kommer avslutningsvis också att diskutera vilka implikationer mina resultat har för socialt arbete och ge förslag till vidare forskning.

En aktiv strävan efter självförsörjning

Mina resultat visar att mina intervjupersoners strategier för att uppnå en inkomstbringande sysselsättning på arbetsmarknaden i eller utanför Sverige har präglats av agens snarare än av patiens. Detta innebär att det har funnits både ett inre och yttre handlingsutrymme som möjliggjort ett eget aktivt val och handlande, om än begränsat (Lange & Westin, 1985). När några av mina intervjupersoner i perioder upplevt eller riskerat att hamna i ett patiensliknande tillstånd, där kontrollen över deras liv utövas av myndigheter, har de själva brutit denna yttre kontroll genom ett aktivt handlande.

De försörjningsstrategier som mina intervjupersoner använder sig av präglas av en strävan mot att bli självförsörjande. Dessa försörjningsstrategier skulle också kunna ses som en strävan efter att nå en balans inom ett generaliserat samhälleligt trygghetssystem i form av den svenska typen av välfärdsstatlig regim (Gough, 2004). Genom att ha ett lönearbete bidrar man inte enbart till sin egen välfärd utan också till samhällets gemensamma välfärd, genom skatten. Att inte ha ett arbete skulle enligt den svenska välfärdsstatliga regimen därmed kunna uppfattas som ett tillstånd där man står i skuld till samhället. Denna känsla av att stå i skuld beskrevs särskilt av en av kvinnorna som ingick i studien. Hennes strategi var att leva fattig istället för åter bli beroende av socialtjänsten. Om man som bidragssökande

medborgare följer de riktlinjer som ställs upp av de myndighetspersoner som jag benämnt välfärdsstatens förlängda arm (Järvinen & Mortensen, 2005), är det i viss mån möjligt att fullfölja sin del av ett samhälleligt socialt kontrakt med välfärdsstaten Sverige.

Den försörjningsstrategi som varit särskilt utmärkande i mitt material är att söka sig till en etnisk nisch av arbetsmarknaden. Denna strategi framstår för några som ett resultat av att denna etniska nisch utgör det enda möjliga handlingsutrymmet på den svenska arbetsmarknaden. Dessa arbetstillfällen består av tjänster som inrättats av välfärdsstaten och som är riktade mot andra svensksomalier. Denna statligt finansierade etniska arbetsmarknad beskrivs av Carl-Ulrik Shierup som en begränsad nisch i marginalen, i vilken de personer han benämner ”middlemen” befinner sig i en ambivalent position mellan sin egen marginella position inom den statliga strukturen och bland gräsrötterna som tillhör samma etniska minoritet (Shierup, 1991:150). De av mina intervjupersoner som beskriver en sådan ambivalens har en mycket bättre ställning som självförsörjande individer, med mer inflytande på samhällsapparaten än andra landsmän som är arbetslösa. Men i förhållande till sin egen utbildningsbakgrund och personliga ambitioner, är de missnöjda med vad de uppnått genom att inneha dessa etniska positioner. Förutom denna etniska nisch, har några intervjupersoner också funnit ett handlingsutrymme inom den offentliga vårdsektorn. Andra försörjningsstrategier som beskrivits av intervjupersonerna är att studera och ta studielån, starta eget företag, vara passiv och följa de instruktioner som ges av myndighetspersoner och att söka arbete i London.

För att få en första tillgång till den svenska arbetsmarknaden, var det egna inre handlingsutrymmet i form av en förmåga att själv uppsöka en arbetsgivare eller skriva en skriftlig ansökan en avgörande faktor. Förutom detta egna inre handlingsutrymme var också nära vänner med en somalisk bakgrund avgörande, för att flera av mina intervjupersoner skulle få sitt första jobb. Väl inne på arbetsmarknaden har sedan de svagare länkarna så som före detta arbetskamrater, lärare och föreningsmedlemmar fungerat som förmedlare av nya arbeten (Granovetter, 1973).

Den både vilande och aktiva strategin att söka sig till andra arbetsmarknader än den svenska och då framförallt till den brittiska, har enligt min tolkning en stärkande funktion för mina intervjupersoner. Denna strategi och föreställning om att de finns bättre möjligheter för somalier på andra platser, visar att det inte är de som individer och grupp som misslyckats på den svenska arbetsmarknaden, utan att problemen består i strukturella villkor

och diskriminering. Denna försörjningsstrategi är ett exempel på hur socialt stöd i form av råd och informationsspridning inom mina intervjupersoners transnationella nätverk, påverkar deras utformning av försörjningsstrategi. Detta transnationella nätverk kan ses som ett transnationellt socialt kapital, då det kan förmedla information om var det finns bättre livsvillkor för somalier och förmedla arbetstillfällen på andra platser där somalier är utspridda.

Jag har funnit att diasporiska sociala nätverk bland högutbildade somalier också kan utgöra ett socialt kapital vid ett eventuellt återvändande till Somalia. Flera av de högutbildade män som redan är etablerade på arbetsmarknaden i Somalia, kan utgöra viktiga länkar till inkomstbringande arbeten för andra män inom nätverket vid ett eventuellt återvändande. Förutom klass, kön och etnicitet (Anthias, 2007) har jag funnit att även tid och plats utgör viktiga faktorer för att ett nätverk skall kunna användas som ett socialt kapital. Det diasporiska sociala nätverket bestående av framförallt högutbildade män som beskrivs i kapitel 9, kan utgöra ett socialt kapital i Somalia, men inte i Sverige. Om det sociala kapitalet går att mobilisera i Somalia är också beroende av den politiska situationen där. Den politiska oron med väpnade konflikter som i dag präglar södra Somalia och som med Goughs (2004) välfärdsregimstyper skulle betraktas som en otrygg regim, innebär att det för tillfället är svårt att etablera och driva företag där.

Ett förändrat socialt familjekontrakt

En följd av migrationen till Sverige och krigets förluster är att de personer jag har intervjuat är omgivna att ett mindre antal släktrationer än de var i Somalia. Att antalet släktingar som bor nära har minskat beror dels på att släktingar har omkommit i samband med inbördeskriget i Somalia, men framförallt på att släktingarna, som en följd av flykten från inbördeskriget i Somalia, är utspridda i olika länder i världen. Ett minskat antal närboende släktingar, i kombination med nya samhällsvillkor i det svenska samhället, har enligt mina resultat förändrat förväntningarna och omfattningen av socialt stödutbyte inom familjen och hur ett generaliserat stödutbyte skall se ut mellan generationer. De nya villkoren har också förändrat förväntningarna på stödutbytet mellan sammanboende föräldrar med gemensamma minderåriga barn.

De förändrade samhällsvillkoren i Sverige har medfört att de släktingar som ändå finns i Sverige inte har tid över till samma omfattande sociala stödutbyte som i Somalia. Det praktiska sociala stödutbytet i form av barnpassning och hjälp i hushållet förväntades traditionellt sett främst

ske mellan kvinnor inom släkten. När samhället både ställer krav och ger möjligheter till att kvinnor utbildar sig och deltar i försörjningsbringande arbete utanför hemmet, blir det mindre tid över för kvinnorna att ägna sig åt socialt stödutbyte med släkten. Förvärvsarbete i kombination med att det finns färre kvinnor i släkten som kan ge praktiskt socialt stöd i hemmet, innebär att arbetsbördan för den enskilda modern blir väldigt stor. I denna situation ställs det nya förväntningar på att männen ska hjälpa kvinnorna i hushållsarbetet och med omsorgen om barnen. I en situation då en man inte kan upprätthålla sin internaliserade roll som familjeförsörjare framstår den nya rollen som hjälpare i hushållet som ett särskilt stort hot mot en manlig somalisk identitet. Arbetsfördelningen mellan kvinnor och män i Sverige framstår som mer asymmetrisk än den var i Somalia, då kvinnorna nu måste ta del av ansvaret för både försörjning och hushållsarbete. Denna bild av kvinnors situation i Sverige ställs mot intervjupersonernas bild av hur familjelivet såg ut i Somalia, där kvinnliga släktingar delade på hushållsarbetet och omsorgsarbetet och där männen var huvudansvariga för den inkomstbringande försörjningen. Om männen inte lever upp till de nya förväntningarna på att vara hjälpare och intar en mer jämställd position i fördelningen av omsorgs- och hushållsarbetet, uppstår enligt min tolkning en asymmetrisk arbetsfördelning som flera av kvinnorna i min studie inte funnit sig i att acceptera. Den asymmetriska relationen har i dessa relationer varit en bidragande orsak till skilsmässa.

Det finns en osäkerhet hos mina intervjupersoner kring om en tidigare förväntad generell reciprocitet mellan föräldrar och barn är möjlig att upprätthålla i Sverige. Själva är de övertygade om att den omsorg som de själva fått från sina föräldrar kommer att återgäldas av dem, när deras egna föräldrar är i behov av ekonomiskt och praktiskt socialt stöd under ålderdomen. Samma tillit till en förväntad generell reciprocitet mellan generationer finns dock inte i förhållandet till de egna barnen. Flera uttrycker en osäkerhet kring om deras barn kommer att ta hand om dem när de blir äldre. Andra uttrycker en högre tillit till att deras barn kommer att ta hand om dem.

Oron som finns hos några över att barnen skall ta till sig en svensk familjemodell, liknande den oberoende familjemodellen som beskrivs av Kagiticbasi (2002), är möjligen något för stor. Trots att välfärdsstaten erbjuder en institutionaliserad form av välfärd för äldre finns det studier som visar att det sker ett omfattande stödutbyte mellan yngre och äldre generationer i Sverige och att det informella sociala stödet utgör en större andel än det institutionaliserade stöd som erbjuds av den kommunala

äldreomsorgen (Szebehely & Trydegård, 2007). Möjligen är både mina intervjupersoners och Kagitcibasis föreställning om en oberoende svensk familjemodell en föreställning som inte stämmer överens med den levda verkligheten i en betydande andel svenska familjer i dagens Sverige. Kanske är den modell som Kagitcibasi kallar en ömsesidig känslomässig familjemodell och som enligt henne är den modell som utvecklats inom turkiska familjer som en följd av urbaniseringen och ett ökat ekonomiskt oberoende mellan generationer i Turkiet, också en modell som är rådande mellan generationer i Sverige.

Socialt stödutbyte i Sverige

Ett sätt för mig att förstå ett socialt stödutbyte är att förstå det som en följd av ett outtalat eller uttalat socialt kontrakt. Sociala kontrakt kan se olika ut beroende på vilken typ av relation det handlar om.

Enligt mina resultat omfattas mina intervjupersoners nära släktskapsrelationer i Sverige av ett socialt kontrakt, bestående av en förväntan om ett ömsesidigt stödutbyte av flera olika former av socialt stöd och på en förväntan om både en balanserad och generaliserad reciprocitet (Finsch & Maison, 1993). Även vissa långvariga vänskapsförhållanden regleras av sådana omfattande sociala kontrakt. Jag har funnit att de sociala vänskapskontrakt som närmar sig de som återfinns i nära släktskapsrelationer, framförallt uppstår när en person saknar nära och viktiga släktskapsrelationer i Sverige. När släktskapsrelationerna upptar mycket tid, kan detta också innebära att det inte finns utrymme att utveckla nära vänskapsrelationer. Några intervjupersoner antyder att andra intressen och relationer tenderar att få större utrymme när de bor längre bort från sina nära släktingar.

Skillnaden mellan olika informella sociala kontrakt är att släktskapskontrakten innefattar kollektiva förväntningar och förhandlingar om hur ett stödutbyte skall se ut, medan de sociala kontrakten mellan vänner framförallt förhandlas fram mellan dessa två personer och utifrån en gemensam historia av ömsesidig tillit i just deras specifika relation. En ytterligare skillnad mellan de sociala kontrakten som berör nära släktskapsrelationer och de som berör vänskapsrelationer, är att släktskapskontrakten i större utsträckning innehåller könsspecifika förväntningar. Kvinnor förväntas i större utsträckning än män ge socialt stöd i form av barnpassning och männen förväntas i större utsträckning än kvinnorna ge praktiskt socialt stöd utanför hemmet, i form av att skjutsa en nära släkting till sjukhus eller att följa med ett syskonbarn till frisören. Även åsikter kring vem som är en lämplig äktenskapspartner förhandlas fram inom dessa släktskapskontrakt.

Kraven och förväntningarna på hur mina intervjupersoner skall bete sig blir mer påfallande i släktskapskontrakten, då dessa omfattas av fler personer än i en vänskapsrelation. Vad som förväntas av den enskilde inom ett släktskapskontrakt har jag dock funnit förhandlingsbart. Jag har också funnit exempel på hur en betydelsefull släkting kan fungera som medlare och påtryckningshjälp, när det uppstått konflikter kring hur förväntningarna i det gemensamma sociala kontraktet skall se ut och efterlevas.

Det formella sociala stödutbyteskontraktet mellan mina intervjupersoner och formella personer i deras sociala nätverk, är enligt mitt sätt att se det en förlängning av individens sociala kontrakt med välfärdsstaten. Vad som framträtt i mina intervjuer är att det stöd som ges i form av ekonomiskt stöd och råd och guidning från olika myndighetspersoner inte är ovillkorat. Snarare förmedlar samhället, genom dessa myndighetspersoner, att de som är mottagare av samhällets sociala stöd står i en slags stödsuld till hela välfärdsstaten. Denna stödsuld, som av några av mina intervjupersoner upplevdes som en känsla av att inte göra rätt för sig, kunde i någon mån återgäldas om de som stödberoende följde de riktlinjer som satts upp av respektive myndighetsperson.

Ett ytterligare resultat är att flera av mina intervjupersoner antytt att de myndighetspersoner, i form av professionella hjälpare, som betytt något för dem är de som har överträtt sin formella position och där relationen innehållit ett ömsesidigt utbyte på ett personligt plan. Jag tolkar denna ömsesidighet som en relation där den formella stödgivaren visar ett genuint intresse för den sökande och även ger tillbaka en känsla av att själv ha fått ut något positivt av att möta den sökande.

När välfärdsstatens normer och regler står i motsättning till de moraliska krav som förväntas av mina intervjupersoner, i deras sociala värld som är knuten till en informell trygghetsregim, uppstår det en moralisk konflikt inom dem kring vilken av dessa sociala världars normer de skall följa. Detta blev särskilt tydligt för några av kvinnorna i min studie. De ställdes mellan den svenska välfärdsstatens individuella jämställdhetskrav och en informell social världs informella normer om att en kvinna först och främst skall vara till för sin familj och för ett informellt socialt nätverk, och i andra hand ägna sig åt sin individuella yrkeskarriär på den officiella arbetsmarknaden. Konflikten bestod enligt min tolkning av att båda dessa sociala världars krav också var internaliserade i kvinnornas själv, i form av en personlig önskan om att både vara till för slakten och för det svenska samhället genom att bli en självförsörjande skattebetalande kvinna.

Två faser av socialt kapital

De relationer som utgör länkar till en förbättrad social och ekonomisk position i ett visst samhälle skulle med Floya Anthias (2007) sätt att se det utgöra ett socialt kapital. Jag har valt att beskriva de personer som förmedlat ett sådant socialt kapital till mina intervjupersoner som brobyggare. Jag har även benämnt mina intervjupersoner för brobyggare då de har en liknande funktion för sina landsmän och landskvinnor, vilka ännu inte erhållit samma ekonomiska och sociala position i det svenska samhället som de själva har.

Jag ser dessa olika former av brobyggerstöd som en process bestående av två faser. Den första fasen består i att mina intervjupersoner ger socialt stöd i form av råd och guidning samt information till andra svensksomalier, om hur det svenska samhället fungerar. Stödet kan också ha en mer praktiskt karaktär, i form av hjälp med att ringa myndigheter och fylla i blanketter när någon inte kan tillräckligt mycket svenska. I den andra fasen av brobyggerprocessen är mina intervjupersoner framförallt stödmottagare av råd och förmedling av nya arbetstillfällen, eller av råd om hur man exempelvis driver en förening eller startar ett företag i Sverige. De personer som mina intervjupersoner utgör ett socialt stöd för i den första brobyggerfasen är liksom mina intervjupersoner födda och uppvuxna i Somalia, medan de personer som utgör ett socialt stöd för mina intervjupersoner i brobyggerprocessens andra fas framförallt består av personer som är födda och uppvuxna i Sverige. Detta resultat säger något om vilka sociala nätverkslänkar som utgör ett socialt kapital för mina intervjupersoner, när det handlar om att nå högre sociala och ekonomiska positioner i det svenska samhället. Det säger också något om den viktiga position som mina intervjupersoner har för sina somaliska landsmän och landskvinnor. Finns det inte ett första brobyggerstöd till de mer basala tjänsterna som erbjuds av den svenska välfärdsstaten torde det vara svårt att gå vidare till fas två i brobyggerprocessen, i vilken det krävs att man själv har inskaffat en förmåga att tala och förstå det svenska språket och kunskap om var man ska vända sig för att lösa olika problem. Samtliga av mina intervjupersoner befinner sig i fas två. För att få tillgång till ett socialt kapital i fas två framstår det som nödvändigt att först ha fått tillgång till en första fas av socialt kapital.

Det transnationella nätverkets styrka och krav

Följden av migrationen är som nämnts ovan att släkten är utspridd över flera olika länder. Dessa olika länder är kopplade till olika typer av välfärdsregimer och släktingarna i dessa olika länder lever under väldigt olika ekonomiska villkor. Mina resultat visar att det informella sociala försäkringssystem som fanns mellan släktingar i Somalia fortsätter att existera efter migrationen

till Sverige. Följden av att släktingar lever sina liv under olika ekonomiska villkor i olika typer av välfärdsregimer är att det uppstår en asymmetri inom dessa transnationella släktnätverk.

Som förväntat fann jag att speciellt kvinnorna upplevde ett moraliskt dilemma mellan hur mycket tid de skulle spendera på informellt omsorgsarbete och hur mycket tid de skulle lägga på formellt inkomstbringande arbete på den svenska arbetsmarknaden. Ett mer oväntat resultat var att det dagliga livet präglas av ett ständigt moraliskt dilemma kring hur de ofta begränsade ekonomiska resurserna skall fördelas mellan familjemedlemmar inom och utanför Sverige. Dessa dagliga förhandlingar handlar för mina intervjupersoner om hur de ska prioritera mellan sina egna dagliga utgifter för sig själva och sina barn i Sverige och mellan sina nära släktingars behov av både akut ekonomisk hjälp och löpande försörjning i Somalia och dess närliggande länder.

Vad som underlättar försörjningsbördan till framförallt större utgifter, när en släkting är i akut behov av exempelvis vård på sjukhus, är att släktingar som finns i Sverige och i olika delar av världen gemensamt samlar sina resurser i en form av action-set (Mitchell, 1969).

Stödutbytet inom mina intervjupersoners transnationella sociala nätverk utgörs också av ett mer ömsesidigt socialt stödutbyte, i form av råd och guidning och information. Detta stödutbyte är inte beroende av vilken ekonomisk status en släkting har, utan på parternas tidigare erfarenheter av ömsesidig tillit. Råden kan även ha en ingrediens av krav på hur mina intervjupersoner skall handla, när det exempelvis handlar om utbildningsvägar och val av partner. Råden och kraven inom de transnationella släktnätverken har, enligt min tolkning, förutom att de avser att hjälpa en viss släkting, också som mål att förbättra levnadsvillkoren för slakten som helhet.

Det transnationella sociala nätverket kan som tidigare nämnts också utgöra ett socialt kapital genom att förmedla arbete i framförallt England och information om var de bästa förutsättningarna finns för somalier.

Föreningslivets olika funktioner

Flera av mina intervjupersoner har någon form av ledande positioner i de föreningar som de är knutna till. Dessa positioner kan, beroende av arbetsbördan, upplevas som alltifrån endast betungande till en källa till glädje och ökad meningsfullhet, genom att vara uppskattad av andra föreningsmedlemmar som någon som tillför något viktigt.

Samtliga föreningar framstår som platser för social gemenskap och av gemenskaper som har en funktion att bekräfta mina intervjupersoners sociala identitet, exempelvis som somalisk man, fotbollsspelare eller kvinnoaktivist.

I flera av de somaliska föreningarna för kvinnor och män har jag funnit att de ledande personerna i föreningen har en funktion som sammanbindande länk, för att mobilisera ett kollektivt stöd inom föreningen när någon gemensam föreningsmedlem är i behov av stöd. De tillfälliga action-sets (Mitchell, 1969) som bildas kan liknas vid de action-sets som, enligt mina resultat, mobiliseras inom både den närmaste och mer utvidgade släkten när en släkting är i behov av stöd. Detta informella mobiliserande av action-sets inom föreningsnätverken tolkar jag som att föreningarna utgör sociala världar, inom vilka de ömsesidiga förväntningarna på stödutbyte är kopplade till en informell trygghetsregim, i vilken staten inte utgör någon samlad trygghet för dess invånare. Enstaka exempel visar att detta kollektiva mobiliserande av stöd även existerar bland grannar med somalisk bakgrund. Detta grannskapsstöd kan exempelvis utgöras av hjälp med att flytta eller av medlingsstöd när ett föräldrpar är på väg att skiljas.

De multietniska föreningar och somaliska föreningar som har som mål att mobilisera medlemmarnas gemensamma krafter för att förändra rådande strukturer i Sverige eller i Somalia, har enligt mina resultat större möjligheter att utgöra ett socialt kapital än föreningar som inte har social förändring som mål. Det stöd som mina intervjupersoner får tillbaka inom dessa föreningsnätverk utgör ett exempel på andra fasens brobyggargröd. Genom sina positioner i dessa föreningar ges mina intervjupersoner möjlighet till att få både ökad beslutsmakt och ökad ekonomisk makt, genom att dessa nätverk innehar resurser som möjliggör förmedling av nya arbetstillfällen i eller utanför Sverige.

Genom sin position i de somaliska föreningarna, vilka jag benämnt föreningar för gemenskap och kulturproduktion utgör mina intervjupersoner själva brobyggare, där de kan förmedla en första fas av socialt kapital i form av att utgöra språkliga länkar mellan andra föreningsmedlemmar och svenska myndigheter och genom att ge information om hur deras landsmän och landskvinnor från Somalia skall ta sig fram i det svenska samhället.

Resultatens implikationer för socialt arbete

Jag har visat att människor, som har migrerat från en informell trygghetsregim som skiljer sig från den svenska välfärdsstatsregimen och som har sina släktingar utspridda på olika platser i världen, lever under helt andra

livsvillkor i Sverige än människor som endast har sin släkt boende i Sverige. Skillnaden är att dessa migranter dagligen lever med ett moraliskt dilemma, där de tvingas förhandla med sig själva och sina släktingar om vem som är i störst behov av deras ofta begränsade ekonomiska resurser. Istället för att spara pengar till framtida behov i Sverige, investeras de slantar som blir över på framförallt nära släktingars olika behov i det före detta hemlandet. Denna kunskap är viktig att känna till som socialarbetare, då dessa ständiga moraliska dilemman inverkar på familjerelationerna även i Sverige. Som några av mina intervjupersoner tagit upp, kan meningsskiljaktigheter kring vems släktingar som är i störst behov av stöd leda till allvarliga konflikter, i äktenskap där mannen och kvinnan kommer från olika släktgrupper. En ständig oro för hur slakten har det torde också kunna påverka den psykiska hälsan.

Vad som pågår inom detta transnationella sociala rum, bestående av interaktioner mellan främst släktingar men också mellan vänner utspridda i olika länder, utgörs inte endast av asymmetriska transfereringar av pengar, utan också av ett mer ömsesidigt stödutbyte i form av information, råd och känslomässigt stöd. Flera av mina intervjupersoner har påtalat vikten av detta sociala stöd samt av att ha kontakt med personer som kan utgöra länkar till bättre möjligheter till försörjning utanför Sverige.

Att se och möjliggöra ett tillvaratagande av ett transnationellt socialt nätverks sociala stöd och sociala kapital är något jag vill uppmuntra till inom socialt arbete. Detta skulle konkret kunna göras genom att möjliggöra för människor som lever med försörjningsstöd, att besöka släktingar som utgör ett viktigt känslomässigt stöd för dem i andra länder. Ett sätt för socialarbetare att underlätta för människor som är beroende av försörjningsstöd att använda sitt sociala kapital på andra platser, skulle vara att låta människor vistas i andra länder med bibehållet försörjningsstöd. Detta skulle underlätta för dem att undersöka möjligheterna att etablera sig på andra arbetsmarknader än den svenska.

Mitt råd är också att staten skall satsa pengar på att anställa personer, som liksom mina intervjupersoner behärskar både en etnisk minoritets första språk och majoritetsbefolkningens språk och som har kunskap om hur man på olika sätt kan ta sig fram i det svenska samhället. Dessa brobyggare kan lotsa sina landsmän in i det svenska samhället och förmedla kunskap om hur det är möjligt att påverka sin situation på olika områden. Utan ekonomiska resurser från samhället, är det enligt mina resultat svårt att hinna med att utföra ett sådant omfattande brobyggargstöd. Mitt förslag är också att dessa

personer skall vara anställda utanför socialtjänsten, för att så lite som möjligt påminna om kontroll och myndighetsutövning.

I övrigt finner jag det viktigt att underlätta för socialt nätverksarbete mellan etniska minoriteter som befinner sig i marginalen och andra medborgare som innehar positioner som kan förmedla arbetstillfällen och social delaktighet. Detta nätverksarbete skulle kunna organiseras inom informella frivilliga föreningar, men också inom professionella sociala nätverk där människor delar ett gemensamt yrkesintresse.

Ytterligare ett resultat är vikten av att det finns en grad av ömsesidighet i en professionell stödrelation. Mina resultat, liksom tidigare forskning kring socialt stöd (Trulsson & Hedin, 2004), antyder att det särskilt är i de professionella relationer där givaren överträtt den professionella gränsen och varit personlig i sitt bemötande, som de stödjande handlingarna upplevts som ett stöd. Jag tolkar detta personliga gränsöverskridande som ett genuint visat intresse för den hjälpsökande och ett intresse som signalerar till den hjälpsökande att den professionelle hjälparen också får ut något av att träffa den hjälpsökande, som en unik personlig individ.

Vidare forskning och socialpolitiska visioner

Mina resultat visar att tillhörigheten till ett transnationellt släkt nätverk påverkar vardagslivet och familjelivet. Jag finner det högst relevant att fortsätta att studera hur moraliska dilemman som uppkommer av att människor har sina nära släktingar utspridda i olika länder påverkar livet för både svensksomalier och andra grupper som migrerat till Sverige, från framför allt områden som befinner sig i krig och där individens välfärd är beroende av ett informellt trygghetssystem. Mina intervjupersoners moraliska dilemman borde inte endast ses som deras individuella moraliska dilemma, utan som en del av ett globalt moraliskt dilemma. Man kan i ett sådant globalt perspektiv fråga sig vilket ansvar den svenska välfärdsstaten bör ta för att en del av dess medborgare har sin tillhörighet till transnationella sociala världar, inom vilka de förväntas delta i att utjämna globala orättvisor genom transfereringar till släktingar i mindre privilegierade delar av världen.

Vad jag också finner intressant och viktigt att fortsätta att studera är hur det villkorade ekonomiska stödet som ges av välfärdsstaten upplevs av både de hjälpsökande och de som är givare av detta stöd. Måste arbetslösa människor, på grund av samhällets strukturella problem att inkludera hela sin befolkning i det sociala trygghetssystemet som bygger på arbete, tvingas

bära hela samhällets misslyckande genom en ständig känsla av skuld? Att eliminera människors känsla av att stå i skuld och istället inkludera dem i samhällsgemenskapen hör enligt mitt perspektiv till välfärdsstatens främsta utmaningar.

Summary

Within Transnational and Local Social Worlds

– on social support exchange and strategies to earn a living among Swedish-Somalis

Aims and issues

The aim of this study was to describe and analyse the exchange of social support within the social network of Swedish-Somali parents with young children both within and outside of Sweden. The aim was also to describe and analyse their strategies to get work and to earn a living within and outside of Sweden. The following three issues were discussed:

How is the exchange of social support developed within formal and informal relations among Swedish-Somalis in Gothenburg?

What moral dilemmas and conflicts may occur when relatives and friends, as a consequence of migration, live in different societies and social circumstances?

What impact do the migration to Sweden and the social circumstances in the Swedish society of today have on the social roles of the parents and on their strategies to earn a living?

Methods

My study consists of 24 interviews with 12 people. Five of the informants are women and seven are men. All of the informants have grown up in Somalia and almost all of them have come to Sweden in the 1980-s or 1990-s as young adults, either as asylum seekers or through family reunion. Most of my informants have an educational background comparable to the Swedish Gymnasium. Some of them have also started up or ended studies at university level inside or outside of Sweden. All informants have at some point been working in the Swedish labourmarket. They are all parents to children under eighteen.

My collection of the empirical data was conducted in 2003-2006. Besides the main empirical data consisting of qualitative research interviews my study also includes participant observations conducted during temporary visits to associations in which my informants take part. As a result of my informants' narratives about England being a country that offers better opportunities for Somalis than Sweden does, I decided also to include a short field visit to London, with the purpose of interviewing two Swedish-Somalis who have remigrated from Sweden to London.

The interviews have been semi-structured as I have used an interview guide with openended questions. Most of the informants have been interviewed two times and during 1,5 – 2 hours on each occasion. I have used three interview guides. The first includes questions about the informants' family background in Somalia, about their process of migration and about their expectations of life in Sweden. The second interview guide is inspired by a social network interview and includes questions about exchange of social support in the personal networks of the informants both within and outside of Sweden. The third interview guide includes questions about how to make a living, about childrearing, about what role religion plays in daily life and what impact the migration to Sweden has had on how the informants are organising family life.

Theoretical perspectives and concepts

The main theoretical perspective in my study is symbolic interactionism. This perspective is important because it looks at the individual as an active agent involved in building and changing social structures and in the same way as an actor whose actions and self are developed in interaction with the social structure and the social relations in his or her daily life (Mead, 1976). A theoretical concept which I have found useful within this theoretical perspective is social worlds (Shibutani, 1955). This concept points out the importance of considering that people's lives consist of several reference groups and perspectives. When the perspectives of a person's different social worlds come into conflict with each other a moral dilemma may occur. The perspectives of different social worlds may also influence each other and lead to negotiations and a change of former perspectives.

In order to understand the exchange of social support between my informants and their social network I have used concepts used in social network analyses and in studies of social support. I have found the concepts: intensity, reciprocity and durability as most central. My conclusion and understanding of theories about social networks and social support is that

the exchange of social support in a certain network can be seen as a result of a social contract. A social contract consists, according to my definition, of mutual expectations that a certain kind and amount of social support will be given, when a co-member of the social contract is in need for that kind of support.

In order to understand my informants' involvement in interactions crossing national borders I have used the concepts transnationalism and diaspora. Transnationalism points out that the daily life of migrants does not only depend on interactions with a local network and on local social circumstances, but also involves interactions with a social network and social circumstances in places that cross national borders. The different societies that my informants are connected to are in my study looked upon as different types of welfare regimes (Gough, 2004). The concept diaspora is used in order to understand how the ethnic social organisation crossing national borders, is affected by structural circumstances both in the former homeland and in the new place of living (Safran, 1991).

Strategies to get a job and to earn a living is according to my definition seen as targeted and conscious actions within a specific space of action. This space could be seen as both external and internal. The external space of action includes those structural circumstances that the individual has no influence on. The internal space of action includes personal knowledge and self esteem. The possibility to act in a selfdeterminant way could be estimated on a scale between *agens* and *patiens*. If the external and internal spaces of action make it possible to act in a selfdeterminant direction, the state of mind would be *agens*. If the space of action hinders the person to act in a selfdeterminant way the state of mind would be *patiens* on the opposite side of the scale (Lange & Westin, 1985).

Main results

Strategies towards independence

My results show that my informants' strategies to get a job and to earn a living are influenced by a personal state of *agens* rather than of *patiens*. They are all striving towards earning their own living and towards being independent of Swedish authorities. One example of a strategy towards independence

is how one woman chose to be poor rather than being dependent on social welfare.

One of the strategies that is outstanding in my result is that several of my informants look for work in an ethnic part of the labourmarket. These jobs are created by the welfare state and are directed to other Swedish-Somalis. This ethnic niche seems to be the only space where it is possible to get work for some of my informants. Even if these "ethnic jobs" make my informants economically independent, several of them are dissatisfied with these ethnic positions because of their educational background and personal ambitions. Other strategies to earn a living were to go to university and to take a study loan, to start a business, to be passive and follow the instructions given by the authorities and to look for work in London.

The conception that the opportunities for Somalis are much better in England and the U.S.A. than in Sweden, was interpreted as an indicator of the fact that it is not the Somalis who have failed in getting jobs on the Swedish labourmarket. The difficulties in getting jobs is a consequence of structural circumstances at the labourmarket and of discrimination. The strategy to search for jobs in another country where Somalis are living is an example of how the transnational social networks of Somalis can be used as a social capital outside of Sweden. My study has shown that a diasporic network of Somalis may also be used as a social capital when a person within the network returns to Somalia. Well educated men who have gone back to live and work in Somalia can be used as a social capital when another man in this diasporic network is going back. Besides ethnicity, gender and social class (Antias, 2007), I have found that time and space have an impact on whether a social network may be used as a social capital for the individual. The possibility to use a social network as a social capital in Somalia for instance depends on the political situation in the area.

My results show that in order to get a first access to the Swedish labour market, the knowledge of how to write an application plays an important role. Another factor that plays a role in getting the first job is to have close Somali friends who could function as mediators. After getting the first job it is mostly the weak ties (Granovetter, 1973) among workmates, co-members of an association or former teachers who have the function as mediators to new jobs.

A changed social family contract

As a result of migration to Sweden and of the losses caused by the civil war in Somalia, my informants are surrounded by fewer relatives than they were in Somalia. Fewer relatives living nearby in combination with new social circumstances in the Swedish society of today have according to my results changed the expectations as well as the factual amount of social support exchange between relatives, spouses and between generations.

The exchange of practical social support such as caregiving and practical help in the household was traditionally seen as the duty of women. In a new situation where the Swedish authorities both demand women as well as men to engage in activities that aim to earn a living outside of the home, women have less time to engage in social support exchange with relatives. In this situation there are new expectations on fathers to help the mothers with the caring of children and with informal work in the household.

When a father cannot maintain the expected role of being the family breadwinner, the new expectations to be a helper in the household seem to be a threat to his identity as a Somali man.

The exchange of different tasks between fathers and mothers living in the same household seems to be more asymmetric in Sweden than it was in Somalia. In Sweden the Somali women have to take responsibility for both the informal work in the household as well as for the formal wage earning work outside of the household. If the men do not accept the new expectations of being a helper a new asymmetric relation occurs within the relationship between fathers and mothers, which several of the women in my study haven't found acceptable. This asymmetric relation has in these cases been a contributing reason for divorce.

My informants are convinced that they will return the care to their own parents that they once received as children. The same confidence about a generalized reciprocity does not exist in the relation to their own children. Some of my informants are not sure if their children will take care of them when they are growing old. Others express a higher confidence in that their own children will take care of them when they are no longer capable of taking care of themselves.

Different kinds of social support exchange in Sweden

One way for me to understand the exchange of social support in the social networks of my informants is to look at it as a consequence of an articulated or non articulated social contract. These social contracts differ between informal and formal relations, but also within these two types of relations.

According to my results the social contracts between Somali relatives in Sweden involve expectations of mutual exchange of several different kinds of social support and on both a balanced and a more generalized reciprocity (Finsch & Maison, 1993). Even longlasting friendships are regulated by social contracts that involve the same extent of intensity. I have found that social contracts with friends with the same kind of intensity as those that regulate relations between close relatives, mostly exist when an informant does not have any close relatives living in Sweden. When the exchange of social support towards relatives take too much time, there is, according to my result, no time left for making close friendships outside the social network of relatives.

The difference between a social relation with a friend and a social relation with a close relative is that the social relation with a relative is influenced by a social contract that includes more people than a social contract between two friends. The social expectations are stronger if there are more people involved in the negotiation process of what a social contract shall involve. The social contracts among relatives are negotiable according to my results. Another difference between social contracts among relatives and among friends is that the social contract among relatives to a greater extent include gendered expectations than a social contract among friends.

I see the formal social contract between my informants and different kinds of authorities as an extension of the social contract between the individual and the welfare state. My results show that economic social support from the authorities are not unconditional. This means that the welfare agents mediate to their clients that they are indebted to the whole welfare state. According to some of my informants this feeling of debt could to some extent be diminished if they follow the instructions and advice given by the authorities.

Another result is shows that social support given from authorities is experienced as supportive when the relation is including some kind of reciprocity. The professional helpers that have meant something for my informants, are those persons who have been personally involved in the

relation. As I see it, these professional helpers have transgressed their formal roles by showing their clients that they get something positive back from the relation on a personal level. These important and supporting relationships are in previous research called professional friends (Trulsson & Hedin, 2004).

Sometimes the norms and expectations of the welfare state regime come into conflict with the norms and expectations of a social world that is connected to an informal security regime. This was especially visible for some of the women in my study. The conflict lay in the fact that the women had internalised the norms from both the Swedish welfarestate regime and from an informal security regime. According to the norms of the informal security regime they should prioritize to be a resource for their family before being a fulltime working woman on the labourmarket. According to the welfare state regime they should above all strive to be self-supporting and fulltime working taxpayers.

Two phases of social capital

Relations that link an individual to a higher social and economic position in a specific society are by Floya Anthias (2007) defined as a social capital. In my study I have named persons who mediate such a social capital as bridgebuilders. I have found two phases of bridgebuilding in the narratives of my informants. In the first phase my informants have a function as bridgebuilders in their relation to other Swedish-somalis who haven't yet reached the same social and economic positions as themselves. In this first phase they give guidance and information about how to navigate in the Swedish society. The social support given in this phase is also about giving more practical help with calling authorities and writing applications when a Somali friend or co-member of an association cannot speak the Swedish language.

In the second phase of the bridgebuilding process it is my informants who are the receivers. In this phase the support is about receiving information that could lead to a job or how to start a business or an association in Sweden. The persons who have a function as bridgebuilders for my informants in the second phase are in most cases persons who have a Swedish background. This result shows what kind of links that function as a social capital for my informants in order to get jobs and more specific information. It also shows what an important role my informants play for other Somalis who are struggling with learning the Swedish language and with finding a way to make a living.

The strength and burden of having a transnational social network

One of the consequences of the civil war in Somalia is that relatives and friends are spread in both the former homeland Somalia and in other countries where they have fled and applied for asylum. These countries are connected to different kinds of welfare regimes and relatives and friends are therefore living under very different social and economic circumstances. According to my results the informal social insurance system which was used in Somalia continues to function even after the migration to Sweden. A consequence of that relatives as a result of migration live in many different places and under different social circumstances is that there is an asymmetry within the transnational network of relatives.

As expected I found that especially the women faced a moral dilemma between how much time they should spend on informal care and on how much time they should spend on formal work in the labourmarket. A more unexpected finding was that the daily life of my informants is influenced by permanent moral negotiations about which family member within or outside Sweden they should spend their often limited economic resources on. These daily negotiations are about how much of their money they should spend on the daily needs of their own children and themselves living in Sweden and how much they should spend on the daily cost of living as well as on acute needs of relatives living in Somalia and its nearby countries.

What makes the burden easier is that relatives in different asylum countries mobilise their common economic resources in a kind of action-set (Mitchell, 1969), especially when a common relative is in acute need of for instance medical care.

When it comes to exchange of social support of information and guidance and of emotional social support, the exchange within the transnational network of relatives is more reciprocal. Those kinds of support exchange do not depend on the economy of a specific relative but on a common earlier experience of trust in a specific relation. The guiding support may also include demands on what education to choose or about what partner is most suitable to marry. According to my interpretation this guidance and these demands are not only a way to help a single relative, but also a way to improve the living conditions for all relatives included in a social contract.

As I have mentioned before the transnational social network of relatives may be used as a social capital as it can be used as a mediator in getting work and to start a living in England for instance. The combination of having a

Swedish citizenship and a transnational social network in other European countries make the strategy to remigrate within Europe possible for my informants.

Social functions of associational life

Several of my informants have leading positions in associations in which they are engaged. The function of their engagement is either a feeling of too heavy a burden or feelings of joy and meaningfulness by being persons whose social support to the association or to individual members are appreciated by other members.

The associations which they are connected to are places for socializing and have a function to confirm a social identity that they have in common with other members, such as being a footballplayer, a Somali man or a woman social activist.

In the somali associations for either men or women I have found that the person who has a leading position, has the function of a mobilising coordinator when a member of the association is in need of support. This collective mobilising of the associational members' economic or practical social support, could be compared with the mobilising of action-sets of social support among members within the closest or more extended family. My results also show examples of a collective mobilising of social support among neighbours who have a common Somali background. Examples of social support that are mobilised among neighbours are practical help when somebody is moving and mediation and guidance when there is a serious conflict within a marriage of neighbours with a Somali background.

According to my results the multiethnic and somaliethnic associations that have a goal to mobilise their members in order to attain social change within Sweden or Somalia, have a greater possibility to mediate a social capital than the associations without a social change goal. What my informants receive from these associations is an example of social capital mediated in the second phase of the bridgebuilding process mentioned above. By being engaged in the associations with a social change perspective, my informants get more power to influence decisions in their local or transnational communities. The associational social networks of these associations have in some cases also functioned as mediators of jobs.

Those of my informants who have a leading position in a Somali association, are mediators of social capital in what I have called the first

phase of the bridgebuilding process. In this phase they have a function as mediators of information and guidance about how to navigate in the Swedish society and as mediators between their co-members and Swedish authorities.

As a conclusion the result shows that the daily life of the informants is influenced by both transnational and local social worlds. It means that the informants are involved in social interactions with a social network and perspectives that are both local and crossing national borders. One consequence of this is that they are connected to a social network that may function as a source of social support and as a mediator of social capital both within and outside of Sweden. A second consequence is that they have to face a daily moral dilemma whether they should spend their limited economic resources between the family members living in Sweden or between other family members who live in poverty and who are not included in the Swedish welfare state. Those family members are according to my informants dependent on their informal economic support in order to make a living and sometimes to survive. Their individual dilemma could be looked at as a part of a global moral dilemma regarding what responsibility the richest part of the world has in eradicating poverty in the poorest part. A question is what responsibility the Swedish welfare state, being one of the richest states in the world, should take when hearing that some of their citizens are involved in a daily struggle to eradicate inequalities between themselves and their relatives in Somalia, one of the poorest countries in the world.

Referenser:

Abshir, Mohamed Y (2007), *Somalia politisk orientering*. Göteborgsinitiativet.

Alinia, Mino (2004), *Spaces of Diasporas – Kurdish identities, experiences of otherness and politics of belonging*. Department of Sociology Göteborg University.

Al-Sharmani, Mulki (2006), Living Transnationally: Somali Diasporic Women in Cairo, *International Migration Vol. 44(1) 2006: 55-77*.

Anthias, Floya (2007), Ethnic ties: social capital and the question of mobilisability. *Sociological Review, November 2007*.

Antonucci, Tone C & Jackson, James S (1990), The Role of Reciprocity in Social Support. I: Sarason, Barbara R m.fl (red), *Social Support: An interactional View*. John Wiley & Sons.

Arbetsmarknadsstyrelsen (2003), www.ams.se

Asplund, Johan (1991), *Essä om Gemeinschaft och Gesellschaft*. Bokförlaget Korpen.

Assal, Munzoul A.M. (2004), *Sticky labels or Rich Ambiguities? – Diaspora and challenges of homemaking for Somalis and Sudanese in Norway*. RRIC University of Bergen.

Bak, Maren (1997), *Enemorfamilien*. Forlaget Sociologi.

Bak, Maren (2003), »Ensam mor« -familjen. I: Bäck-Wiklund & Johansson (red), *Nätverksfamiljen*. Natur och Kultur.

Bang Nielsen, Katrine (2004), *Next Stop Britain. The influence of Transnational Networks on the Secondary Movement of Danish Somalis*. Sussex Migration Arbets papper nr.22: Sussex Centre for Migration Research.

Basch, Linda & Glick Schiller, Nina & Szanton Blanc, Cristina (1994), *Nations Unbound – Transnational projects, postcolonial predicaments and deterritorialized nation-states*. Overseas Publishers Association, Gordon and Breach Science Publishers.

Bækkelund Jagd, Christina (2004), *Breaking the pattern of unemployment through social networks*, Paper presenterat vid the 13th Nordic Migration Conference The Academy for Migration Studies (AMID) in Aalborg, November 18-20, 2004.

Berglund, Else & Integrationsverket (1999), *Delaktighet för integration; att stimulera integrationsprocessen för somalisktalande i Sverige*. Integrationsverket Norrköping.

Berns McGown, Rima (1999), *Muslims in the diaspora: the Somali communities of London and Toronto*. Toronto: University of Toronto Press.

Bevelander, Pieter (2000), *Immigrant Employment Integration and Structural Change in Sweden, 1970 – 1995*. Lund Studies in Economic History 15. Almqvist & Wiksell International.

Billqvist, Leila (1999), *Rummet, mötet och ritualerna*. Institutionen för socialt arbete Göteborgs universitet.

Björnberg, Ulla & Latta, Mia (2007), The Roles of the Family and the Welfare State: The Relationship between Public and Private Financial Support in Sweden. *Current Sociology* 2007; 55:415.

Bjørn, Niels Henning m.fl. (2003), *Somaliere og det danske arbejdsmarked – om netværk, kommunikation og integration*, Arbejdsrapport 13:2003, Socialforskningsinstituttet.

Blau, Peter (1964, 1967), *Exchange and Power in Social Life*. John Wiley & Sons, Inc, U.S.A.

Bolak, Hale (2002), Family Work in Working Class Households in Turkey. I: Liljeström, Rita & Özdalga, Elisabeth (red), *Autonomy and Dependence in the Family*. Swedish Research Institute in Istanbul.

Bäck-Wiklund, Margareta (2003), Familj och modernitet. I: Bäck-Wiklund, Margareta & Johansson, Thomas (red), *Nätverksfamiljen*. Natur och Kultur.

Bäck-Wiklund, Margareta & Bergsten, Birgitta (1997), *Det moderna föräldraskapet – en studie av familj och kön i förändring*. Natur och Kultur.

Carlson, Benny (2008), *Somalier i Minnesota och Sverige – Enade de stå, söndrade de falla*. Stockholm stad – Jobbtorg Stockholm.

Carlson, Benny (2006), *Somalier i Minneapolis – en dynamisk affär*. Benny Carlson och Zufi.

Carlsson, Magnus & Rooth, Dan-Olof (2006), *Evidence of Ethnic Discrimination in the Swedish Labor Market Using Experimental Data*. Bonn: IZA - Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit.

Carsten, Anette (2005), "Motivation" i visitationssamtaler på aktiveringsområdet. I: Järvinen Margaretha m.fl. (red), *Det magtfulde møde mellem system og klient*. Aarhus Universitetsforlag.

Census and LFS (2005), *Country of Birth and Labour Market Outcomes in London – An analysis of Labour Force Survey and Census data*. Greater London Authority.

Cochran, Moncrieff m.fl (1990), *Extending families: the social networks of parents and their children*. Cambridge University Press.

Cochran, Moncrieff & Henderson Jr, Charles R (1990), Network influences upon perception of the child: solo parenting and social support. I: Cochran m.fl. (red), *Extending Families – The social networks of parents and their children*. Cambridge University Press.

Cohen, Robert (1997), *Global diasporas – an introduction*. London UCL Press.

Courtwright, David T & Joseph, Herman & Des Jarlais, Don C. (1981), Memories from the Street: Oral Histories of Elderly Metadone Patients. *Oral History Review* 9 (1981), pp. 47-64.

Crow, G (1989), The use of the concept 'strategy' in recent sociological literature, *Sociology* Vol 23 No.1:1-24.

Eastmond, Marita & Åkesson, Lisa (2007), *Globala familjer – Transnationell migration och släktskap*. Gidlunds förlag.

Edwards & Ribbens (1991). Meanderings around 'strategy': a research note on strategic discourse in the lives of women. *Sociology* Vol.25 No.3:477-489.

Ekberg, Jan & Gustafsson, Björn (1995), *Invandrare på arbetsmarknaden*. SNS Förlag.

Elmér, Åke (1998), *Svensk socialpolitik*, Lund: Studentlitteratur.

Elmi, Yasmin & Hassan, Ali (071120), Vi efterlyser en konstruktiv debatt, *Göteborgsposten*, Debatt 071120.

Engelbrigsten, Ada (2007), Kinship. Gender and Adaption Processes in Exile: The Case of Tamil and Somali Families in Norway. *Journal of Ethnic and Migration Studies* Vol 33, No 5, July 2007, pp. 727-746.

Engebrigsten, Ada & Farstad, Gunhild R (2004), *Somalier i eksil i Norge – En kartlegging av erfaringer fra fem kommuner og åtte bydeler i Oslo*. Norsk institut for forskning om oppvekst, velferd of aldring NOVA Skriftserie 1/2004.

Erder, Sema (2002), Urban Migration and Reconstruction of Kinship Networks: The Case of Istanbul, I: Rita & Özdalga, Elisabeth (red), *Autonomy and Dependence in the Family*. Swedish Research Institute in Istanbul.

Eriksson Baaz, Maria (2007), Börda och stöd: Kongos betydelse för svensk-kongolesiska familjer. I: Eastmond & Åkesson (red), *Globala familjer – Transnationell migration och släktskap*. Gidlunds förlag.

Eriksson, Catharina & Eriksson Baaz, Maria & Thörn, HCEkan (2002), Den Postkoloniala paradoxen, rasismen och "det mÆngkulturella samhället" – en introduktion till postkolonial teori. I: Eriksson, Catharina m.fl. (red), *Globaliseringens kulturer*. Nya Doxa.

Esaiasson, Peter m.fl. (2004), *Metodpraktikan – Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Norstedts Juridik.

Esping-Andersen, Gösta (1990), *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton, N.J., Princeton University Press.

Espvall, Majen & Dellgran, Peter (2006), Reciprocitetens villkor – Om informellt ekonomiskt stödutbyte. *Socionomens forskningssupplement nr 20:4-19 i Socionomen, 2006 nr 8*.

Faist, Thomas (2004), The transnational turn in migration research; Perspectives for the study of politics and polity. I: Povrzanovic Frykman, Maja (red), *Transnational Spaces: Disciplinary perspectives*. Malmö University.

Faist, Thomas (2000), *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. Clarendon Press Oxford.

Faist, Thomas (1999), Developing Transnational Social Spaces: The Turkish-German Example. I: Ludger Pries (red), *Migration and Transnational Social Spaces*. Ashgate Publishing Ltd.

Fangen, Katrine (2007a), Breaking up the Different Constituting Parts of Ethnicity: The Case of Young Somalis in Norway. *Acta Sociologica 2007; 50:401-414*.

Fangen, Katrine (2007b), Citizenship among young adult Somalis in Norway. *Young 2007;15:413-434*.

Fangen, Katrine (2006), Humiliation Experienced by Somali Refugees in Norway. *Journal of Refugee Studies Vol.19. No.1, page 69-93*.

Finch, Janet & Maison, Jennifer (1993), *Negotiating Family Responsibilities*. Routledge.

Forum för svenska somalier (2007), Vi somalier kommer inte att gå under. *Göteborgsposten, Debatt 071120*.

Franzén, Elsie. C (1997), *Invandring och arbetslöshet*, Lund: Studentlitteratur.

Franzén, Eva (2003), Socialbidrag bland invandrare: erfarenheter från Sverige, ingår som artikel i avhandlingen *I välfärdsstatens väntrum - studier av invandrades socialbidragstagande*. Institutionen för socialt arbete Göteborgs universitet.

Franzén, Eva M (2003). *I välfärdsstatens väntrum – studier av invandrades socialbidragstagande*, akademisk avhandling vid institutionen för socialt arbete Göteborgs universitet.

Franséhn, Mona & Bäck-Wiklund, Margareta (2007), Starting a Family. A comparison between families with Turkish and Swedish background. I: Talip, Kuckculan & Veyvis, Gungor (red), *Turks in Europe. Culture, Identity and Integration*. Amsterdam: Turkevi Research Centre.

Fuchs Ebaugh, Helen & Chafetz Saltzman, Janet (2000), *Religion and the new immigrants; continuities and adaptations in immigrant congregations*, Walnut Creek, CA.

Gardberg Morner, Claudia (2003), *Självständigt beroende: ensamstående mammors försörjningsstrategier*. Sociologiska institutionen Göteborgs universitet.

Gilroy, Paul (1997), Diaspora and the detours of identity. I: Kathryn Woodward (red), *Identity and difference*. The open university.

Glick Schiller, Nina & Basch, Linda & Blanc-Szanton, Cristina (1992), Transnationalism: A New Analytic Framework for Understanding Migration. I: Glick Schiller m.fl. (red), *Towards a Transnational Perspective on Migration – Race, Class, Ethnicity, and Nationalism Reconsidered*. The New York Academy of Science.

Gough, Ian (2004), Welfare regimes in development contexts: a global and regional analysis. I: Gough & Wood m.fl (red), *Insecurity and Welfare Regimes in Asia, Africa and Latin America*. Cambridge University Press.

Gouldner, Alvin W (1960), The norm of reciprocity: A preliminary statement. *American Sociological review*, Volume 25, Number 2.

Granovetter, M.S. (1973), The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology* 78, No.6:1360-1380.

Griffiths, David. J. (2002), *Somali and Kurdish refugees in London: new identities in the diaspora*. Aldershot, Ashgate.

Gubrium & Holstein (2006). Narrative Ethnography. I: Hesse-Biber, Sharlene och Leavy, Patricia (red), *Handbook of Emergent Methods*. New York: Guilford Publications.

Gunnarsson, Lars (2000), Pappors sociala nätverk. I: Hwang, Philip (red), *Faderskap i tid och rum*, Stockholm: Natur och Kultur.

Gunnarsson, Lars (1990), Släkt och vänner. I: Andersson, B-E & Gunnarsson, L (red), *Svenska smEbarnsfamiljer*. Studentlitteratur.

Gustafsson, Björn & Zheng, Jinghai (2006), Earnings of Immigrants in Sweden, 1978 to 1999. *International Migration* Vol. 44 (2) 2006.

Göteborgs stadskansli (2003), *Göteborgsbladet*: hämtat på www.goteborg.se/statistik

Hagberg, Lena och Statens invandrarverk (1993). *Somalier*. Norrköping: Statens Invandrarverk (SIV).

Hall, Stuart (1996), New ethnicities. I: Morley, David & Chen, Kuan-Hsing (red), *Stuart Hall: Critical Dialogues in cultural studies*. Routledge.

Hedin, Ulla-Carin (1994), *Socialt stöd på arbetsplatsen vid sjukdom*. Institutionen för socialt arbete Göteborgs universitet.

Hessle, Sven (1991), Social support och sociala nätverk. I: Israel, J (red), *Etik, solidaritet, välfärd: till Harald Svedner – en vänbok från kamrater på en irrande planet*. Göteborg: Daidados.

Horst, Cindy (2004), *Connected Lives: Somalis in Minneapolis dealing with Family Responsibilities and the Migration Dreams of Relatives*. Konferenspaper presenterat vid the 9th International Congress of Somali Studies, Aalborg, 3-5 september.

Horst, Cindy (2002), *Transnational Dialogues: Developing ways to do research in a diasporic community*. Konferenspaper presenterat på Transnationalism Seminar vid CERES Summer school 'Pathways of Development'. Utrecht universitet.

Hylland Eriksen, Thomas (1993), *Etnicitet och nationalism*. Nya Doxa.

Hwang, Philip (2000), Pappors engagemang i hem och barn. I: Hwang, Philip (red), *Faderskap i tid och rum*. Natur och Kultur.

Isaksson, K & Norman, J (1978), *Överlevnadsstrategier bland hemlösa och socialt utslagna*, Stockholm: Tiden.

Ivarsson, Kristin & Karlsson, Oskar & Hiller, Martin (2005), *Sambället i Somaliland – problem och möjligheter*, Publicerat av Göteborgsinitiativets på www.initiativet.nu. Forum Syd.

Jeppsson Grassman, Eva (2001), *Medmänniska och anhörig – en studie av informella hjälpinsatser*. Sköndalsinstitutets skriftserie nr 17.

Jeppsson Grassman, Eva (1997), *För andra och för mig – det frivilliga arbetets innebörder*. Sköndalsinstitutets skriftserie.

Johnsdotter, Sara (2007a), Dumpning av svensk-somaliska barn? Om familjer, föräldrar och barn i en transnationell kontext. I: Eastmond, Marita & Åkesson, Lisa (red), *Globala familjer – Transnationell migration och släktskap*. Gidlunds Förlag.

Johnsdotter, Sara (2007b), ”Släktträdet är långt.” Somaliska familjer och de nationella regelverken. I:

Johnsdotter, Sara (2002), *Created by God: how Somalis in Swedish exile reassess the practice of female circumcision*. Sociologiska institutionen Lunds universitet.

Järvinen, Margaretha & Mortensen, Nils (2005), Det magtfulde møde mellem system og klient: teoretiske perspektiver. I: Järvinen, Margaretha m.fl. (red), *Det magtfulde møde mellem system og klient*. Aarhus Universitetsforlag.

Järvinen, Margareta (2004), Life Histories and the Perspective of the present. *Narrative Inquiry*, 14(1), 45-68).

Kagiticbasi, Cigdem (2002), Cross-cultural Perspectives on Family Change. I: Liljeström, Rita & Özdalga, Elisabeth (red), *Autonomy and Dependence in the Family*. Swedish Research Institute in Istanbul.

Kallehave, Tina (2003), *Somaliske livsformer i velfærdsstaten – Udforskning af begreber til analyse af brydninger af processer i immigrationsproblematikken*. Ph.d. afhandling, det humanistiske fakultet, Københavns Universitet.

Kennedy-Macfoy, Madeleine (2007), "Europe's for the white people Miss!" – *Negotiating the 'absent presence' of race and ethnicity in research with teenagers*, paper presented at the conference "Studying Ethnic Minorities: Methodological Approaches in Qualitative Research" at the Danish National Institute of Social Research (SFI) in Copenhagen 071205 – 071206.

Kleist, Nauja (2007), *Spaces of Recognition – An analysis of Somali-Danish associational engagement and diasporic mobilization*. Ph.d. avhandling Sociologisk Institut Københavns Universitet.

Kohli, Martin & Künemund, Harald (2003), *Intergenerational Transfers in the Family*. I: Bengtson & Lowenstein (red), *Global Aging and Challenges to families*. New York: Walter de Gruyter, Inc.

Kommittén Valfärdsbokslut (2001), *Valfärdsbokslut för 1990-talet: Slutbetänkande*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.

Kristiansen, Søren & Krogstrup, Kathrine (1999), *Deltagende Observation – Introduktion til en forskningsmetodik*. København: Hans Reitzels forlag.

Kusow, Abdi (2004), *Contesting Stigma: On Goffman's Assumptions of Normative Order*. *Symbolic Interaction*, Volume 27, Number 2, 2004.

Kusow, Abdi M (2001), *Stigma and Social Identities: The process of identity work among Somali immigrants in Canada*. I: Lilius Suzanne (red), *Variations on the Theme of Somaliness – Proceedings of the EASS/SSIA International Congress of Somali Studies Turku, Finland August 6-9, 1998*. Centre for Continuing Education Åbo Akademi University.

Kvale, Steinar (1997), *Den kvalitative forskningsinterviewen*. Studentlitteratur.

Lange, Anders & Forskningsprojektet Flyktningmottagandet (1991), *Flyktingskap, boende och agens*. Stockholm: Centrum för invandrarforskning (CEIFO).

Lange, Anders & Westin, Charles (1985), *The generative mode of explanation in social psychological theories of race and ethnic relations*. Stockholm: Centrum för invandrarforskning (CEIFO).

Larsson, Göran (2007), *Muslims in the EU: Cities Report*, Preliminary research report and literature survey for Sweden, Open Society Institute – Eu Monitoring and Advocacy Program. Hämtat från: http://www.eumap.org/topics/minority/reports/eumuslims/background_reports/download/sweden/sweden.pdf

Layder, Derek (1998), *Sociological practice – Linking Theory and Social Research*. Sage Publications.

Lewis, I.M. (1993), *Understanding Somalia – Guide to Culture, History and Social Institutions*. London: HAAN Associates.

Liljeström, Rita & Özdalga, Elisabeth (2002), *Autonomy and Dependence in the family*. Svenska forskningsinstitutet i Istanbul.

Lindley, Anna (2006), *Migrant remittances in the context of crises in Somali society – A case study of Hargeisa*. London: Humanitarian Policy Group, Overseas Development Institute.

Lindley, Anna (2005), *Somalia Country Study – A part of the report on Informal Remittance Systems in Africa, Caribbean and Pacific (ACP) countries* (Ref: RO2CS008). University of Oxford: ESRC Centre on Migration, Policy and Society.

Lundh, Christer (2002), *Arbete? Var god dröj! – Invandrare i välfärds-samhället* (Välfärdspolitiska rådets rapport 2002). SNS Förlag.

Lycke, Nina (2003), Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2003(1).

Lövkvist, Christer (2007), MOT UNDERGÅNG?, *Göteborgsposten* 2007-10-28.

Mead, George Herbert (1976), *Medvetandet, jaget och samhället: från socialbehavioristisk ståndpunkt*, översättning: Arvidson, Peter. Uppsala: Argos.

Mian, Riham & Segrell, Martina & Yayla, Dilek (2005), *Det är i alla fall inte vi somalier som inte vill jobba*. C-uppsats vid institutionen för socialt arbete Göteborgs universitet.

Mik-Mayer, Nanna (2005), Omsorgens herredømme. I: Järvinen, Margaretha m.fl. (red), *Det magtfulde møde mellem system og klient*. Aarhus Universitetsforlag.

Migrationsverket (2007), *Uppehållstillstånd på grund av familjeanknytning*. (www.Migrationsverket.se).

Mitchell, J. Clyde (1969), The Concept and use of social networks. I: Mitchell, J. Clyde (red), *Social networks in urban situations: analyses of personal relationships in central African towns*. Manchester University Press.

Månsson, Sven-Axel (2002), Interaktionistiska perspektiv på studiet av sociala problem – processer, karriärer och vändpunkter. I: Meeuwisse & Swärd (red), *Perspektiv på sociala problem*. Natur och Kultur.

Niklasson, Laila (1997). *Somaliska familjer i Stockholm; en undersökning av somaliska familjers nätverk och integration*. Stockholm: Resursförvaltningen för skola och socialtjänst FoU-undersökning 1997:20.

Nyberg, Eva (2000), Att använda tolk. I: Franzén, Elsie. C (red), *Tvärkulturella möten: grundbok för psykologer och socialarbetare*. Stockholm: Natur och Kultur.

Nyberg, Eva (1993), *Barnfamiljers migration; familjers relationer i en förändrad livssituation*. Pedagogiska institutionen Stockholms Universitet.

Olsson, Erik m.fl. (2007), *Transnationella rum*, Boréa bokförlag.

Olsson, Erik & Wahlbeck, Östen (2007), Diaspora – ett berest begrepp. I: Erik Olsson m.fl. (red), *Transnationella rum*. Boréa bokförlag.

Olsson, Erik (1995), *Delad Gemenskap*. Linköpings universitet.

Olsson, Sören & Lind, Jan-Erik & Björck, Lena (2005), *Framtidens stadsdels utveckling*. Göteborg: Förvaltnings AB Framtiden.

Olsson, Sören & Cruse Sondén, Gerd; & Ohlander, Marianne (1997), *Det lilla Grannskapet – Gårdar, trapphus & socialt liv*. Centrum för Byggnadskultur i västra Sverige & Chalmers tekniska högskola Göteborgs universitet.

Phoenix, Ann (2007), *Understanding identities and agency in context: Ethnicity and psychosocial approaches*, paper presenterat vid konferensen "Studying Ethnic Minorities: Methodological Approaches in Qualitative Research" vid the Danish National Institute of Social Research (SFI) i Köpenhamn 071205 – 071206.

Pripp, Oskar (2001), *Företagande i minoritet: Om etnicitet, strategier och resurser bland assyrier och syrianer i Södertälje*. Tumba: Mångkulturellt centrum.

Putnam, Robert D & Goss, Kristin A (2002), Introduction. I: Putnam, Robert D (red), *Democracies in Flux*. Oxford University Press.

Righard, Erica (2008), *The welfare mobility dilemma – Transnational strategies and national structuring at crossroads*. Lund: Dissertations in Social Work Lunds universitet Socialhögskolan.

Rooth, Dan-Olof (1999), *Refugee Immigrants in Sweden – Educational investments and labourmarket Integration*. Lund: Department of Economics.

Roselius, Maria (2000), Fyra etniska gruppers förankring i Sverige och dess samband med hälsan. *Socialmedicinsk tidskrift* nr 1/2000 i temanumret: Integration och folkhälsa – Vision och realitet inför år 2000, sid 23-31.

Sabuni, Kitimbwa & Sawyer, Lena (2001). *Afrikaner och svensk arbetsmarknad*. Stockholm: Afrosvenskarnas riksförbund.

Safran, William (1991), Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return. *Diaspora* 1991:83-99.

Samatar, Ahmed I (1998), The Somali Catastrophe: Explanations and Implications. I: Lilius, Muddle Suzanne (red), *Variations on the Theme of Somaliness*. Centre for Continuing Education Åbo Akademi University.

Schierup, Carl-Ulrik (1991), The puzzle of trans-ethnic society: culture, agency and social movements under post-modern conditions. I: Ålund, Aleksandra & Schierup, Carl-Ulrik (red), *Paradoxes of Multiculturalism*. Avebury Academic Publishing Group.

Selvi, Maria (2006), Economic Integration – A Comparative Study on the Somali and the former Yugoslavian immigrants' Labour Market Attachment in Sweden and in the Netherlands. Malmö University Department of IMER.

Shibutani, Tamotsu (1955), Reference Groups as Perspectives. *The American Journal of sociology*, Vol. 60, No. 6. (May, 1955), pp. 562-569.

Skårner, Anette (2001), *Skilda världar? – en studie av narkotikamissbrukares sociala relationer och sociala nätverk*. Institutionen för socialt arbete Göteborgs universitet.

Socialstyrelsen (2003), *Lägesrapport*. Socialstyrelsen.

Statens Invandrarverk (1998), *Somalier i Sverige: rapport till regeringen*. Norrköping: Statens invandrarverk.

SCB (2009a), *Asylsökande efter medborgarskapsland, kön och tid*, www.ssd.scb.se/Databaser/makro/SaveShow.asp, uppdaterad 2009-05-22, hämtad 2009-08-20.

SCB (2009b), *Befolkningsstatistik*. hämtat från www.scb.se/Pages/TableAndChart___231104.aspx, 2009-08-20.

SCB (2009c), *Utrikesfödda i riket efter födelseland och kön*, www.ssd.scb.se/DATABASER/MAKRO/SAVESHOW.ASP, hämtad 2009-08-20, uppdaterad 2009-02-17.

SCB (2006), *Women and men in Sweden – Facts and figures*. Statistiska centralbyrån.

SCB & Jansson, Birgitta (2003). *Migrationsutbyte med Somalia 1966-2001*. Ej publicerad grafisk sammanställning.

SCB (2003), *Befolkningsstatistik i sammandrag 1960-2002*, hämtad på www.scb.se. Statistiska centralbyrån.

Spaak, Martin (2009), *Huntratusentals somalier på flykt*. Göteborgsposten 2009-07-30.

Stryjan, Miri (2009), Att skicka pengar till hemlandet – Remitteringar från den somaliländska diasporan i Sverige. *Ekonomisk debatt nr 3 2009*, s. 75-82.

Svensson, Bengt (1996), *Pundare, jonkare och andra – med narkotikan som följeslagare*. Stockholm: Carlssons Förlag.

Szebehely, Marta & Trydegård, Gun-Britt (2007), Omsorgstjänster för äldre och funktionshindrade: skilda villkor, skilda trender?. *Socialvetenskaplig tidskrift nr 2-3:2007*, s. 197-219.

Sökefeld, Martin (2006), Mobilizing in transnational space: a social movement approach to the formation of diaspora. *Global Networks 6, 3(2006)* 265-284.

Thomas, W.I. & Znaniecki, F. (1958), *The Polish Peasant in Europe and America*. New York: Dover Publications.

Tillikainen, Marja (2003), Somali Women and Daily Islam in the Diaspora. *Social Compass (50(1), 2003)*, 59-69.

Trulsson, Karin & Hedin, Ulla-Carin (2004), The role of social support when giving up drug abuse: a female perspective. *Int J Soc Welfare 2004:13:145-157*, Blackwell Publishing.

Vasta, Ellie (2004), *Informal Employment and Immigrant Networks: A Review Paper*. Centre on Migration, Policy and Society, University of Oxford.

Vaux, Alan (1988), *Social support: theory, research, and intervention*. New York: N.Y., Praeger.

Vertovec, Steven (2004), *Trends and Impacts of Migrant Transnationalism*, Working paper 2004:3. Centre on Migration, Policy and Society, University of Oxford.

Visapää, Catharina (1997). *Somaliska ungdomars livssituation i Helsingforsregionen: en intervjuundersökning med 30 somaliska ungdomar*. Forskningsinstitutet Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet.

Wahlbeck, Östen (2002), The concept of diaspora as an analytical tool in the study of refugee communities. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 28(2):221-238.

Ålund, Aleksandra (1991), "*Lilla Ljuga*": *etnicitet, familj och kvinnliga nätverk i kulturbrytningars tid*. Stockholm: Carlsson.

Ålund, Aleksandra (1985), *Skyddsmurar: etnicitet och klass i invandrarsammanhang*. Stockholm: Liber Förlag.

Bilaga 1: Intervjupersoner

Följande tabell inkluderar information om de intervjupersoner som deltagit i studien. Deras namn är fiktiva. Året när det föddes och när de kom till Sverige är inte specificerat, endast årtionde. Intervjuerna genomfördes under år 2003-2006. Alla intervjuer genomfördes i Göteborg förutom två som genomfördes i London.

Namn	Kön	Född	Ankomst	Barn	Utbildning	Sysselsättning	Civilstånd	Intervju-tillfällen
Mohamed	M	1960s	1980s	3-5	Gymnasium	Arbete + föräldraledig	Gift	okt 2003
Abdirizak	M	1960s	1990s	1-2	Universitet	Arbete	Gift	sept 2004 okt 2004
Farah	M	1960s	1980s	3-5	Universitet	Studera	Skild	okt 2004 okt 2004 mars 2006 i London
Abokor	M	1960s	1980s	1-2	Universitet	Studera + arbetsökande	Gift	okt 2004 mars 2005
Daud	M	1960s	1980s	3-5	Universitet	Arbete + arbetsökande	Gift	jan 2005 maj 2005
Ali	M	1960s	1980s	3-5	Grundskola	Arbete	Skild	april 2006 april 2006
Ibrahim	M	1960s	1980s	1-2	Gymnasium	Arbete i London	Gift	mars 2006 i London
Halimo	K	1950s	1980s	3-5	Gymnasium + högskola	Arbete	Skild	okt 2003 dec 2004
Fadumo	K	1960s	1980s	1-2	Universitet	Arbete	Gift	okt 2004 okt 2004 jan 2005
Amina	K	1960s	1970s	3-5	Grundskola	Sjukpensionär	Gift	nov 2004 dec 2004
Maryan	K	1970s	1980s	1-2	Gymnasium	Sjukskriven	Gift	nov 2004 dec 2005
Shukri	K	1970s	1990s	3-5	Gymnasium	Sjukskriven	Gift	april 2005 april 2005

Bilaga 2: Intervjuguider

Frågeguide 1. Grundinformation/Bakgrund, Intervjutillfälle 1

Hjälpmedel: Livslinje och en karta över Somalia och dess grannländer.

Grundinformation:

Kön

Ålder

Ankomstår till Sverige

Civilstånd

Antal barn och ålder. Var bor barnen?

Vilka personer ingår i familjen/hushållet?

Var bor ni? Hur bor ni?

Familjemedlemmarnas utbildningsbakgrund, yrke?

Flykten /flytten:

När lämnade du Somalia?

Vad fick dig att lämna landet?

Flydde du ensam eller tillsammans med någon?

Ursprungsfamilj:

Vad är en familj för dig?

Vilka personer ingick i det hushåll där du bodde i Somalia?

Var och hur bodde ni? (Använd kartan över Somalia.)

Hur många syskon hade du?

Vilken är din, dina föräldrars och dina syskons utbildningsbakgrund?

Vem försörjde familjen/hushållsmedlemmarna?

Vem gjorde vad utanför och i hemmet? (Försörjde familjen, tog hand om barnen, tog hand om äldre släktingar, lagade mat, städade och tvättade, handlade mat, odlade ...)

Hade familjen/hushållet försörjningsåtaganden/omsorgsåtaganden för personer utanför familjen/hushållet?

Var det någon utanför hushållet som hade försörjningsåtaganden/omsorgsåtaganden för er familj/medlemmar i ert hushåll?

Vilken roll spelade religion i er familj i Somalia?

Viktiga händelser efter flykten/flytten till Sverige:

Vilka förväntningar hade du på livet i Sverige? Har det blivit så?

Kan du nämna några viktiga händelser som inträffat i ditt liv efter det att du kom till Sverige?

På vilka platser har du och din familj bott i Sverige?

Vad var det som gjorde att ni flyttade till just dessa orter?

Planerar ni att stanna eller flytta från Sverige?

Intervjuguide 2: Social nätverksintervju, Intervjutillfälle 1 eller 2,

Introduktionsdelen är delvis en översättning från "Adults social network" (Cochran 1990:317).

Relationer till personer

Jag kommer att fråga dig om personer som du har kontakt med då och då (inklusive telefonkontakt, brev, e-post och personliga möten) i och utanför Sverige.

Jag har valt ut några områden som dessa personer kan tillhöra; släktingar, grannar, vänner, arbete, skola, myndigheter, organisationer och församlingar.

Om du tänker på vilka människor som du har kontakt med inom dessa områden, kan du berätta för mig vilka av dessa som är viktiga för dig och din familj på något vis?

Prompt: Jag menar människor som du kanske vänder dig till och människor som vänder sig till dig för hjälp och råd kring saker som rör familjen, arbete, ekonomi och när du behöver information. Dessa människor kan vara de du vänder dig till när du behöver låna något eller om du har ett personligt problem. Eller så kan dessa människor vara viktiga för dig på något annat sätt.

1. Var bor dessa personer? Vilket är deras ursprungsland? Vilka bor i Sverige, var i Sverige? Vilka bor i andra länder?
2. Hur kom ni i kontakt med dessa personer?
3. Hur gör ni för att hålla kontakt med dessa personer? (Genom att flytta dit släktingar bor, genom telefonsamtal, brev, e-post, resor ...)
4. I vilka sammanhang träffas ni, pratar ni med varandra?
5. Hur ofta har ni kontakt med dessa personer?
6. Varför är dessa personer viktiga?
7. Är någon av dessa personer till praktisk hjälp i hemmet, med barnpassning, stödjer er i barnuppföstran?
8. Är det någon av dessa personer som har gett dig känslomässigt stöd?
9. Är någon av dessa personer behjälpliga när problem uppstår i er familj?
10. Har någon av dessa personer hjälpt er familj ekonomiskt om ni behöver tillfällig ekonomisk hjälp med mindre eller större summor?

11. Har någon av dessa personer varit behjälpliga med kontakter på arbetsmarknaden, underlättat för er att få tillgång till arbete eller utbildning?
  12. Är någon av dessa personer behjälpliga med information om hur det svenska samhället fungerar?
  13. Ger ni något motsvarande hjälp/stöd till dessa personer och deras familjer?
  14. Kan du nämna något positivt och negativt med dessa kontakter?
  15. Ställer dessa personer några krav på hur er familj lever i Sverige?
  16. Finns det några av de nämnda personerna som betyder extra mycket för er familj i dag?
  17. Hade du kontakt med någon av dessa personer i Somalia?
  18. Vilka av kontakterna/relationerna har du upprättat sedan du kom till Sverige?
  19. Är det någon form av kontakter som du saknar?
- Jag tänker främst på kontakter, personer nu levande eller döda som kan ge praktisk hjälp i hemmet, passa barnen, vara ett stöd i barnuppfostran, som kan ge råd och känslomässigt stöd vid problem och konflikter och som kan ge ekonomisk hjälp vid behov.
20. Finns det andra personer än de redan uppräknade som du utgör ett stöd för eller som utgör ett stöd för dig?

Organisationer:

1. Är du engagerad i någon förening, organisation, församling, informell grupp? Är dina barn engagerad i någon liknande förening eller organisation?
2. Hur kom ni i kontakt med dessa organisationer?
3. Hur ofta har ni kontakt med dessa organisationer?
4. Vilken betydelse har dessa organisationer för er familj – för barnen och för vuxna?
5. Vilken typ av aktiviteter deltar ni i?
6. Kan du nämna något positivt och negativt med att vara med i denna/dessa organisationer?
7. Ställer dessa organisationer några krav på hur du/ din familj lever i Sverige?
8. Är någon av dessa organisationer till praktisk hjälp i hemmet, med barnpassning, stödjer er i barnuppfostran?

9. Är någon av dessa organisationer behjälpliga när problem uppstår i er familj?
10. Har någon av dessa organisationer hjälpt er familj ekonomiskt om ni behöver tillfällig ekonomisk hjälp med mindre eller större summor?
11. Är några av de viktiga personerna som du nämnt ovan medlemmar eller deltagare i samma organisationer som du själv eller någon annan familjemedlem?

Intervjuguide 3 Försörjning/Utbildning/Arbetsfördelning/Barnens situation/Religion/Framtid

Utbildning

Vilken utbildningsbakgrund har ni?

Var utbildade ni er?

Planerar ni att gå en utbildning i Sverige?

Har ni någon yrkeserfarenhet från Somalia eller från Sverige?

Försörjningskällor

Hur försörjer sig er familj i dag?

Från vilka olika försörjningskällor får er familj en inkomst? (Lön, A-kassa, socialbidrag, studiebidrag, föräldrapenning, bostadsbidrag, barnbidrag, ekonomiskt stöd från släkt och vänner ...)

Arbetssökande

Hur gör du/gjorde du för att söka arbete?

Vilka arbeten söker/sökte du?

Kan du tänka dig att flytta till en annan ort för att få ett arbete?

Har du någon gång flyttat för att få ett arbete?

Om du har ett arbete, hur fick du detta arbete?

Genom att själv söka arbetet, genom tips från någon vän eller arbetsförmedling, genom att bli rekommenderad av någon ni känner?

Kontakter med myndigheter

Hur upplever du kontakten med arbetsgivare i Sverige (om det finns en sådan) Diskriminering?

Hur upplever du kontakten med Arbetsförmedlingen (om det finns en sådan)? Möjligheter och krav? Diskriminering?

Hur upplever du kontakten med socialförvaltningen (om det finns en sådan)? Möjligheter och krav?

Barnen

Vad är viktigt för att barnen skall få ett bra liv?

Vad gör du för att dina barn skall få ett bra liv?

Vad tycker du är viktigt i uppfostran av barnen? Skillnader mellan pojkar och flickor?

Är det något som oroar dig när du tänker på barnens situation i dag och inför framtiden?

Finns det skillnader mellan hur du uppfostrar dina barn i Sverige och hur barn uppfostrades i Somalia?

Går barnen på skola dagis, fritidsverksamhet? Hur inverkar detta på barnuppfostran, din föräldraroll?

Hur gör du för att trygga dina barns framtida försörjning?

Uppmuntrar du dina barn att utbilda sig?

Är det viktigt för barnens framtida försörjning att de gifter sig med rätt partner?

Egen ålderdom/Äldre släktingar

Vem och på vilket sätt tas äldre släktingar i och utanför Sverige omhand?

Hur planerar du för din egen ålderdom?

Vem kommer att ta hand om er om och när ni är i behov av praktisk omsorg och försörjning?

Uppfostrar du dina barn till att lära sig att ta hand om dig när du blir gamla?

Religion

Vad betyder religionen i ditt och din familjs liv i dag?

Hur utövas religionen?

Hur påverkar religionen uppfostran av pojkar och flickor?

Vad säger religionen om arbetsfördelningen i hemmet? Påverkar religionens föreskrifter dig och din familj?

Går religionens föreskrifter att kombinera med de krav som ställs på och de möjligheter som erbjuds män och kvinnor i det svenska samhället?

Arbetsfördelning, förändring, upplevelse och önskemål i förhållande till familjens sociala organisation

Vem gör vad inom och utanför hemmet? (Försörjer familjen, tar hand om barnen, tar hand om äldre släktingar, lagar mat, städar och tvättar, handlar mat, odlar ...)

Har familjen/hushållet försörjningsåtaganden/omsorgsåtaganden för personer utanför familjen/hushållet?

Är det någon utanför hushållet som har försörjningsåtaganden/omsorgsåtaganden för er familj/medlemmar i ert hushåll?

Om du jämför familjelivet idag i Sverige med det familjeliv du levde i Somalia: vilka likheter och skillnader finns när det handlar om vem som gör vad innanför och utanför hemmet?

Hur har den eventuella förändringen påverkat dig som kvinna eller man? Hur tycker du att det är att vara kvinna/man i Sverige i jämförelse med hur det var i Somalia?

Vilka fördelar och nackdelar finns med det familjeliv du lever i Sverige och det du levde i Somalia?

Är det något du skulle vilja förändra i din familjs nuvarande livssituation? (När det gäller dig själv, dina barns livssituation.) Hur skulle du vilja att ditt och din familjs liv såg ut?